

**EKONOMSKI FAKULTET
TREĆI CIKLUS STUDIJA
STUDIJSKI PROGRAM EKONOMIJA**

ma Darko Martinov

**KOMPARATIVNA PANEL ANALIZA
UVOZA U PRETKRIZNOM I
POSTKRIZNOM PERIODU
U ZEMLJAMA REGIONA**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Banja Luka, 2021. godine

**FACULTY OF ECONOMICS
THIRD CYCLE OF STUDIES
ECONOMICS STUDY PROGRAM**

Darko Martinov, ma

**COMPARATIVE PANEL ANALYSIS OF
IMPORTS IN THE PRE-CRISIS AND POST-
CRISIS PERIOD IN THE COUNTRIES OF
THE REGION**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2021.

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj : 204/19
RBR
Identifikacioni broj: TEK-01-FBO/17

IBR
Tip dokumentacije: monografska publikacija
TD
Tip zapisa: tekstualni štampani document
TZ
Vrsta rada: doktorska disertacija
VR
Autor: Darko Martinov, master menadžer
AU
Mentor: Dr. Dragan Vukasović, redovni professor
MR
Naslov rada: Komparativna panel analiza uvoza u pretkriznom i
NR postkriznom periodu u zemljama regiona
Jezik publikacije: srpski/latinica
JP
Jezik izvoda: srpski/engleski
JI
Zemlja publikovanja: Bosna i Hercegovina
ZP
Uže geografsko područje Republika Srpska
UP
Godina: 2022.
GO
Izdavač: autorski reprint
IZ
Mjesto i adresa: NUBL, Banja Luka, Veljka Mladenovića 12e
MA
Fizički opis rada: broj poglavlja: 7, strana: 327, tabela: 212, grafikona: 83,
FO literature: 140, int. izvori.:16
Naučna oblast: Ekonomske nauke
NO
Naučna disciplina: Ekonomija i poslovanje
ND
Predmetne odrednice: Panel analiza, uvoz, izvoz, ekonomska kriza
PO
Čuva se: Biblioteka NUBL, Banja Luka
ČU
Važna napomena: nema
VN

Izvod/apstrakt

Uvoz i izvoz robe predstavljaju, gotovo u slučaju bilo koje zemlje, dva neizbežna, uzročno-posledična procesa, bez kojih i privredni razvoj postaje neostvariv. Ipak, posao uvoza je dokumentarno opterećeniji i administrativno složeniji, od posla izvoza robe. U cilju zaštite domaće privrede, država provodi različite mere ograničavanja uvoza, vodeći računa o tome da ne dovede u pitanje svoje opredeljenje za izgradnju otvorene tržišne privrede. U svetskoj ekonomiji možemo da zaključimo da postoji određena međuzavisnost, a ta međuzavisnost se naročito manifestuje na osnovu međunarodne razmene roba i usluga. Slična je situacija i sa zemljama u regionu Balkana gde i dalje postoji manje ili više uspešna ekonomska razmena i saradnja. Većina tih današnjih zemalja je pre samo tri decenije pripadala jednoj državi jednom ekonomskom sistemu, što navodi na zaključak da su njihove privrede bile čvrsto povezane i integrisane, osim Albanije, kao deo jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Nakon raspada bivše države, bilo je perioda kada je trgovinska razmena među bivšim članicama bila svedena na minimalnu meru ili je čak zvanično nije ni bilo, pa do onih kada je ekonomska saradnja bila u velikom usponu. Na sve to je uticala i svetska ekonomska kriza koja ostavila svoje posledice na ukupan njihov privredni razvoj i ekonomsku razmenu. Pojavili su se, dakle, brojni problemi, a za ovo istraživanje najvažniji je stanje uvoza u tim zemljama u pretkriznom i postkriznom periodu. Uočeno je da se posmatrane zemlje regiona součavaju sa spektrom različitih privrednih i drugih problema. Pojavom ekonomske krize na globalnom nivou i njenim zaoštavanjem, ekonomije zemalja regiona ulaze u vrlo nestabilan period i upitnu fazu razvoja. Upravo uspostavljeni modeli razvoja zemalja u tranziciji su uzroci nastajanja nestabilne kako finansijske tako i ekonomske situacije. Slična je situacija i sa njihovim uvozom, kao jednim od važnijih makroekonomskih pokazatelja i relevantnih ekonomskih veličina nacionalne ekonomije. On, po pravilu, obuhvata svu robu uvezenu iz inostranstva koja je ocarinjena i puštena u unutrašnji promet u cilju reprodukcije, investicija ili široke potrošnje. Na veličinu i obim tog uvoza utiču mnogobrojni faktori, a najznačajniji su strane direktne investicije, trgovinska otvorenost privrede, izvoz, rast realnog bruto društvenog proizvoda, devizni kurs i paritet kupovne moći. Sve to, na određeni način zaslužuje valjano istraživanje, kako u normalnim uslovima razvoja društva, tako i u uslovima svetske ekonomske krize koja je prouzrokovala globalne ekonomske i finansijske krize i potrebe na makro planu.

Ekonomska kriza je, dakle, ostavila vidne posledice na svetsku ekonomiju uopšte, i na ekonomiju zemalja u regionu posebno. To se naročito može videti na osnovu analize stanja uvoza u takozvanom pretkriznom i postkriznom periodu.

IZ

**Datum prihvatanja
teme rada:**

22.10.2019.

DP

Datum odbrane:

12.04.2022.

DO

Članovi komisije:

Predsjednik:

Dr Slobodan Pešević, vanredni profesor, Nezavisni univerzitet Banja Luka,

Član:

Dr Dragan Vukasović, redovni profesor, Nezavisni univerzitet Banja Luka,

Član:

Dr Dejan Gligović, vanredni profesor, Visoka škola modernog biznisa, Beograd.

KEY DOCUMENT INFORMATION

Ordinal number: 204/19
ANO

Identification number: TEK-01-FBO/17
INO

Document type: Monograph documentation
DT

Type of record: Textual printed material
TR

Kind of document: Doctoral dissertation
KD

Author: Darko Martinov, master manager
AU

Mentor: Dragan Vukasović, PhD, Full Professor
MR

Document title: Comparative panel analysis of imports in the pre-crisis and
TI post-crisis period in the countries of the region

Language of main text: serbian/latin
LT

Language of abstract: serbian/english
LA

Country of publication: Bosnia and Herzegovina
CP

Locality of publication: Republika Srpska
LA

Year of publication: 2022
YP

Publisher: author's reprint
PU

Place of publication: NUBL, Banja Luka, Veljka Mladenovića 12e
PP

Physical description: Chapters: 7, pages: 327, tables: 212,
PD graph: 83, references: 140, Internet sources: 16

Scientific field: Economics
SF

Scientific discipline: Economics and business
SD

Subject, Key words: Panel analysis, imports, exports, economic crisis
SKW

Holding data: Library of NUBL, Banja Luka

HD

Important note: None

IN

Abstract

The import and export of goods represent, in the case of almost any country, two inevitable, cause-and-effect processes, without which economic development becomes unattainable. However, the import business is more documented and administratively more complex than the export of goods. In order to protect the domestic economy, the state implements various measures to restrict imports, taking care not to jeopardize its commitment to building an open market economy. In the world economy, we can conclude that there is a certain interdependence, and this interdependence is especially manifested on the basis of international exchange of goods and services. The situation is similar with the countries in the Balkan region, where there is still more or less successful economic exchange and cooperation. Most of today's countries only three decades ago belonged to one state and one economic system, which leads to the conclusion that their economies were tightly connected and integrated, except for Albania, as part of the single Yugoslav market. After the disintegration of the former state, there were periods when trade exchange between former members was reduced to a minimum or even officially did not exist, until those when economic cooperation was on the rise. All this was influenced by the world economic crisis, which left its consequences on their overall economic development and economic exchange. So there were numbers of problems, and for this research the most important is the state of imports in these countries in the pre-crisis and post-crisis period. It was noticed that the observed countries of the region face a spectrum of different economic and other problems. With the appearance of the economic crisis on a global level and its aggravation, the economies of the countries of the region are entering a very unstable period and a questionable phase of development. The newly established models of development of countries in transition are the causes of the unstable financial and economic situation. The situation is similar with their imports, as one of the most important

macroeconomic indicators and relevant economic variables of the national economy. It, as a rule, includes all goods imported from abroad that are cleared through customs and released for domestic circulation for the purpose of reproduction, investment or mass consumption. The size and volume of these imports are influenced by many factors, the most important being foreign direct investment, trade openness of the economy, exports, growth of real gross domestic product, exchange rate and purchasing power parity. All this, in a way, deserves valid research, both in the normal conditions of social development and in the global economic crisis that has caused global economic and financial crises and earthquakes at the macro level. The economic crisis, therefore, has left visible consequences on the world economy in general, and on the economy of the countries in the region in particular. This can be seen especially on the basis of the analysis of the state of imports in the so-called pre-crisis and post-crisis period.

AB

Date of acceptance of document:

22.10.2019.

DAD

Defense date:

12.04.2022.

DD

Thesis Defend Board:

President:

Slobodan Pešević, PhD, Associate Professor, Independent University of Banja Luka

Member:

Dragan Vukasović, PhD, Full Professor, Independent University of Banja Luka

Member:

Dejan Gligović, PhD, Associate Professor, High School of Modern Business, Belgrade.

IME I PREZIME AUTORA: DARKO MARTINOV

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da je doktorska disertacija pod naslovom **KOMPARATIVNA PANEL ANALIZA UVOZA U PRETKRIZNOM I POSTKRIZNOM PERIODU U ZEMLJAMA REGIONA** :

- A) moje originalno autorsko delo i rezultat mog sopstvenog istraživačkog rada;
- B) u celini ili delovima nije bila ranije odobrena na drugim visokoškolskim ustanovama;
- C) da su rezultati rada korektno navedeni i prezentovani;
- D) da nisam kršio autorska prava i koristio intelektualnu svojinu drugih lica.

Banja Luka, 27.12.2021 godine.

POTPIS
DOKTORANTA

SADRŽAJ

UVOD	13
Problem istraživanja	13
Predmet istraživanja.....	15
Ciljevi istraživanja	15
Hipoteze istraživanja.....	16
Način istraživanja	17
Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	18
PRVI DEO - TEORIJSKE OSNOVE PREDMETA ISTRAŽIVANJA.....	22
1 PRIVREDE ZEMALJA REGIONA U PRETKRIZNOM I POSTKRIZNOM PERIODU	22
1.1 Republika Srbija.....	22
1.1.1 Privreda Srbije u pretkriznom periodu.....	23
1.1.2 Privreda Srbije u postkriznom periodu	26
1.2 Bosna i Hercegovina	29
1.2.1 Privreda BiH u pretkriznom periodu	31
1.2.2 Privreda BiH u postkriznom periodu	33
1.3 Republika Hrvatska.....	35
1.3.1 Privreda Hrvatske u pretkriznom periodu.....	36
1.3.2 Privreda Hrvatske u postkriznom periodu	38
1.4 Republika Crna Gora.....	40
1.4.1 Privreda Crne Gore u pretkriznom periodu	41
1.4.2 Privreda Crne Gore u postkriznom periodu	43
1.5 Republika Severna Makedonija	45
1.5.1 Privreda Severne Makedonije u pretkriznom periodu	46
1.5.2 Privreda Severne Makedonije u postkriznom periodu.....	48
1.6 Republika Albanija.....	49
1.6.1 Privreda Albanije u pretkriznom periodu	50
1.6.2 Privreda Albanije u postkriznom periodu	52
2 TEHNOLOGIJA UVOZNOG POSLA	55

2.1	Uvoz kao oblik spoljnotrgovinskog poslovanja.....	55
2.2	Spoljnotrgovinsko poslovanje i njegov uticaj na nacionalnu ekonomiju.....	58
2.3	Karakteristike uvoza zemalja u regionu u pretkriznom I postkriznom periodu.....	59
2.3.1	Karakteristike uvoza Albanije u pretkriznom i postkriznom periodu.....	60
2.3.2	Karakteristike uvoza Srbije u pretkriznom i postkriznom periodu.....	63
2.3.3	Karakteristike uvoza Bosne i Hercegovine u pretkriznom i postkriznom periodu	67
2.3.4	Karakteristike uvoza Crne Gore u pretkriznom i postkriznom periodu.....	70
2.3.5	Karakteristike uvoza Hrvatske u pretkriznom i postkriznom periodu.....	72
2.3.6	Karakteristike uvoza Severne Makedonije u pretkriznom i postkriznom periodu	76
3	STRANE DIREKTNE INVESTICIJE	80
3.1	Pojam i definicija stranih direktnih investicija.....	81
3.2	Osnovni oblici stranih direktnih investicija	83
3.2.1	Karakteristike prekograničnih aktivnosti spajanja i preuzimanja.....	84
3.2.2	Zajednička ulaganja - Joint venture	86
3.2.3	Distribucija stranih direktnih investicija po sektorima	88
3.3	Strane direktne investicije u zemljama regiona	90
4	IZVOZ KAO OBLIK SPOLJNOTRGOVINSKOG POSLA	100
4.1	Značaj izvoza za nacionalnu ekonomiju	101
4.1.1	Izvoz Albanije.....	102
4.1.2	Izvoz Bosne i Hercegovine	104
4.1.3	Izvoz Crne Gore.....	107
4.1.4	Izvoz Hrvatske	109
4.1.5	Izvoz Severne Makedonije.....	112
4.1.6	Izvoz Srbije	115
5	DEVIZNI KURS I PARITET KUPOVNE MOĆI	119
5.1	Devizni kurs	119
5.1.1	Depresijacija i apresijacija deviznog kursa.....	121
5.1.2	Formiranje i vrste deviznih kurseva.....	123
5.1.3	Devizno tržište	127

Pored komercijalnih banaka učešće na deviznom tržištu ostvaruju i:	127
5.2 Paritet kupovne moći.....	129
5.3 Uticaj deviznog kursa na stabilnost i dinamiku privrednog rasta	130
6 BRUTO DRUŠTVENI PROIZVOD (BDP).....	134
6.1 Bruto društveni proizvod – pojam.....	134
6.2 Bruto domaći proizvod kao mera ekonomskog blagostanja	136
6.3 BDP per capita zemalja regiona	139
6.3.1 BDP per capita Albanije	139
6.3.2 BDP per capita Crne Gore	141
6.3.3 BDP per capita Hrvatska.....	142
6.3.4 BDP per capita Severne Makedonije	144
6.3.5 BDP per capita Bosne i Hercegovine	146
6.3.6 BDP per capita Srbije	148
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	151
LITERATURA	157
REZIME.....	165
SUMMARY.....	166
PRILOZI	168
DRUGI DEO-DESKRIPTIVNA STATISTIKA	170

SLIKE, GRAFIKONI, TABELE

Slike

Slika 1 Uticaj SDI na proces tranzicije zemalja centralne i istočne Evrope.....	95
Slika 2 Najvažnija izvozna tržišta Hrvatske	111
Slika 3 Prilagođeni rasponi neizmirenja i javni dug, u procentima	135

Grafikoni

Grafik 1 Realni rast BDP u periodu od 2001. do 2008. godine.....	25
Grafik 2 Proizvodna struktura BDP-a, kumulativni rast 2011-2020 (%)	27
Grafik 3 Projekcija kretanja bruto domaćeg proizvoda, 2011-2020.....	28
Grafik 4 Kretanje stope rasta realnog bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Bosni i Hercegovini (2000-2012).....	31
Grafik 5 Indeks konkurentnosti zemalja regiona.....	33
Grafik 6 Kretanje BDP-a u periodu 2000-2010 (USD)	37
Grafik 7 Realna stopa rasta BDP 2010-2015 (%).....	44
Grafik 8 Kretanje BDP-a, inflacija, nezaposlenost i doznake tokom kriznih godina.....	51
Grafik 9 Spoljnotrgovinska razmena Srbije 2012-2016	64
Grafik 10 Najveći uvozni partneri Srbije.....	65
Grafik 11 Uvoz BiH iz članica CEFTA plus Hrvatska (2007-2018).....	68
Grafik 12 Najzanačajnije zemlje uvoznici u Hrvatsku	74
Grafik 13 Stope rasta robnog izvoza i uvoza Hrvatske (2008-2016).	75
Grafik 14 Strane direktne investicije u svetu 2007 – 2018.....	87
Grafik 15 Izvoz BiH u članice CEFTA plus Hrvatska (2007-2018)	106
Grafik 16 Robna razmena Srbije 1998-2016	116
Grafik 17 Bilans robne razmene Srbije sa inostranstvom(mil. €).....	117
Grafik 18 BDP per capita u Albaniji 2010 – 2018	140
Grafik 19 BDP po glavi stanovnika Crne Gore	141
Grafik 20 BDP per capita u Hrvatskoj.....	143
Grafik 21 BDP per capita u Makedoniji	146
Grafik 22 BDP per capita u Bosni i Hercegovini	148
Grafik 23 BDP per capita u Srbiji (u 000 \$).....	149
Grafik 24 Kretanje Uvoza Albanije u zavisnosti od SDI.....	177
Grafik 25 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	179
Grafik 26 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	181

Grafik 27 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	183
Grafik 28 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	185
Grafik 29 Kretanje Uvoza BiH u zavisnosti od SD	187
Grafik 30 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	189
Grafik 31 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	191
Grafik 32 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	193
Grafik 33 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	195
Grafik 34 Kretanje Uvoza Crne Gore u zavisnosti od SDI.....	197
Grafik 35 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	199
Grafik 36 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	201
Grafik 37 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	203
Grafik 38 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	205
Grafik 39 Kretanje Uvoza Makedonije u zavisnosti od SDI	207
Grafik 40 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	209
Grafik 41 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	211
Grafik 42 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	213
Grafik 43 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	215
Grafik 44 Kretanje Uvoza Srbije u zavisnosti od SDI.....	217
Grafik 45 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	219
Grafik 46 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	221
Grafik 47 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	223
Grafik 48 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	225
Grafik 49 Kretanje Uvoza Hrvatske u zavisnosti od SDI.....	227
Grafik 50 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	229
Grafik 51 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	231
Grafik 52 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	233
Grafik 53 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	235
Grafik 54 Kretanje Uvoza Albanije u zavisnosti od SDI.....	249
Grafik 55 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	251
Grafik 56 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	253
Grafik 57 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	255
Grafik 58 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	257
Grafik 59 Kretanje Uvoza BiH u zavisnosti od SDI.....	259
Grafik 60 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	261
Grafik 61 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kurs	263
Grafik 62 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	265
Grafik 63 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	267
Grafik 64 Kretanje Uvoza Crne Gore u zavisnosti od SDI.....	269
Grafik 65 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	271
Grafik 66 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	273

Grafik 67 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	275
Grafik 68 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	277
Grafik 69 Kretanje Uvoza S.Makedonije u zavisnosti od SDI.....	279
Grafik 70 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	281
Grafik 71 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	283
Grafik 72 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	285
Grafik 73 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	287
Grafik 74 Kretanje Uvoza Srbije u zavisnosti od SDI.....	289
Grafik 75 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	291
Grafik 76 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	293
Grafik 77 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	295
Grafik 78 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	297
Grafik 79 Kretanje Uvoza Hrvatske u zavisnosti od SDI.....	299
Grafik 80 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza	301
Grafik 81 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa.....	303
Grafik 82 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	305
Grafik 83 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti.....	307

Tabele

Tabela 1 Deficiti na računima platnog bilansa i povezani indikatori u periodu od 2001. do 2008. godine.....	26
Tabela 2 Kretanje BDP-a u periodu 2009-2019 godina	39
Tabela 3 BDP Crne Gore u periodu 2000-2019 godine.....	42
Tabela 4 Makroekonomski pokazatelji Severne Makedonije (2000-2009).....	47
Tabela 5 Makroekonomski pokazatelji privrede Albanije 2014-2018	53
Tabela 6 Najveći izvoznici u Albaniju u 2018. godini	61
Tabela 7 BiH uvoz po zemljama -najznačajnijim partnerima	69
Tabela 8 Spoljnotrgovinski promet Crne Gore 2005-2016 godina.....	70
Tabela 9 Robna razmena Hrvatske u 2018. godini	73
Tabela 10 Uvoz Severne Makedonije 2018	77
Tabela 11 Pregled ekonomskih pokazatelja Severne Makedonije.....	78
Tabela 12 Strane direktne investicije u zemlje Zapadnog Balkana	91
Tabela 13 Ukupan izvoz Albanije u periodu 2010-2017	103
Tabela 14 Najznačajniji kupci albanske robe u 2017	104
Tabela 15 Robna razmena BiH 2014-2018.....	105
Tabela 16 Spoljnotrgovinska razmena Crne Gore	107
Tabela 17 Deset zemalja sa najvećim uvozom i izvozom	108

Tabela 18 Robna razmena Hrvatske 2014 – 2018	110
Tabela 19 Robna razmena Severne Makedonije u 2018. godini	112
Tabela 20 Robna razmena Severne Makedonije u 2018. godini	113
Tabela 21 Zvanični srednji kurs dinara u odnosu na 22 nacionalne	120
Tabela 22 Rezime regresionog modela.....	178
Tabela 23 Analiza varijanse regresionog modela	178
Tabela 24 Tabela koeficijenata regresionog modela	178
Tabela 25 Rezime regresionog modela.....	179
Tabela 26 Analiza varijanse regresionog modela	180
Tabela 27 Tabela koeficijenata regresionog modela	180
Tabela 28 Rezime regresionog modela.....	181
Tabela 29 Analiza varijanse regresionog modela	182
Tabela 30 Tabela koeficijenata regresionog modela	182
Tabela 31 Rezime regresionog modela.....	183
Tabela 32 Analiza varijanse regresionog modela	184
Tabela 33 Tabela koeficijenata regresionog modela	184
Tabela 34 Rezime regresionog modela.....	185
Tabela 35 Analiza varijanse regresionog modela	186
Tabela 36 Tabela koeficijenata regresionog modela	186
Tabela 37 . Rezime regresionog modela.....	187
Tabela 38 Analiza varijanse regresionog modela	188
Tabela 39 Tabela koeficijenata regresionog modela	188
Tabela 40 Rezime regresionog modela.....	189
Tabela 41 Analiza varijanse regresionog modela	190
Tabela 42 Tabela koeficijenata regresionog modela	190
Tabela 43 Rezime regresionog modela.....	191
Tabela 44 Analiza varijanse regresionog modela	192
Tabela 45 Tabela koeficijenata regresionog modela	192
Tabela 46 Rezime regresionog modela.....	193
Tabela 47 Analiza varijanse regresionog modela	194
Tabela 48 Tabela koeficijenata regresionog modela	194
Tabela 49 Rezime regresionog modela.....	195
Tabela 50 Analiza varijanse regresionog modela	196
Tabela 51 Tabela koeficijenata regresionog modela	196
Tabela 52 Rezime regresionog modela.....	197
Tabela 53 Analiza varijanse regresionog modela	198
Tabela 54 Tabela koeficijenata regresionog modela	198
Tabela 55 Rezime regresionog modela.....	199
Tabela 56 Analiza varijanse regresionog modela	200
Tabela 57 Tabela koeficijenata regresionog mod	200

Tabela 58	Rezime regresionog modela.....	201
Tabela 59	Analiza varijanse regresionog modela	202
Tabela 60	Tabela koeficijenata regresionog modela	202
Tabela 61	Rezime regresionog modela.....	203
Tabela 62	Analiza varijanse regresionog modela	204
Tabela 63	Tabela koeficijenata regresionog modela	204
Tabela 64	Rezime regresionog modela.....	205
Tabela 65	Analiza varijanse regresionog modela	206
Tabela 66	Tabela koeficijenata regresionog modela	206
Tabela 67	Rezime regresionog modela.....	207
Tabela 68	Analiza varijanse regresionog modela	208
Tabela 69	Analiza varijanse regresionog modela	208
Tabela 70	Rezime regresionog modela.....	209
Tabela 71	Analiza varijanse regresionog modela	210
Tabela 72	Tabela koeficijenata regresionog modela	210
Tabela 73	Rezime regresionog modela.....	211
Tabela 74	Analiza varijanse regresionog modela	212
Tabela 75	Tabela koeficijenata regresionog modela	212
Tabela 76	Rezime regresionog modela.....	213
Tabela 77	Analiza varijanse regresionog modela	214
Tabela 78	Tabela koeficijenata regresionog modela	214
Tabela 79	Rezime regresionog modela.....	215
Tabela 80	Rezime regresionog modela.....	216
Tabela 81	Tabela koeficijenata regresionog modela	216
Tabela 82	Rezime regresionog modela.....	217
Tabela 83	Analiza varijanse regresionog modela	218
Tabela 84	Tabela koeficijenata regresionog modela	218
Tabela 85	Rezime regresionog modela.....	219
Tabela 86	Analiza varijanse regresionog modela	220
Tabela 87	Tabela koeficijenata regresionog modela	220
Tabela 88	Rezime regresionog modela.....	221
Tabela 89	Analiza varijanse regresionog modela	222
Tabela 90	Tabela koeficijenata regresionog modela	222
Tabela 91	Rezime regresionog modela.....	223
Tabela 92	Analiza varijanse regresionog modela	224
Tabela 93	Tabela koeficijenata regresionog modela	224
Tabela 94	Rezime regresionog modela.....	225
Tabela 95	Analiza varijanse regresionog modela	226
Tabela 96	Tabela koeficijenata regresionog modela	226
Tabela 97	Rezime regresionog modela.....	227

Tabela 98	Analiza varijanse regresionog modela	228
Tabela 99	Tabela koeficijenata regresionog modela	228
Tabela 100	Rezime regresionog modela.....	229
Tabela 101	Analiza varijanse regresionog modela	230
Tabela 102	Tabela koeficijenata regresionog modela	230
Tabela 103	Rezime regresionog modela.....	231
Tabela 104	Analiza varijanse regresionog modela	232
Tabela 105	Tabela koeficijenata regresionog modela	232
Tabela 106	Rezime regresionog modela.....	233
Tabela 107	Analiza varijanse regresionog modela	234
Tabela 108	Tabela koeficijenata regresionog modela	234
Tabela 109	Rezime regresionog modela.....	235
Tabela 110	Analiza varijanse regresionog modela	236
Tabela 111	Tabela koeficijenata regresionog modela	236
Tabela 112	Rezime regresionog modela.....	250
Tabela 113	Analiza varijanse regresionog modela	250
Tabela 114	Tabela koeficijenata regresionog modela	250
Tabela 115	Rezime regresionog modela.....	251
Tabela 116	Analiza varijanse regresionog modela	252
Tabela 117	Tabela koeficijenata regresionog modela	252
Tabela 118	Rezime regresionog modela.....	253
Tabela 119	Analiza varijanse regresionog modela	254
Tabela 120	Tabela koeficijenata regresionog modela	254
Tabela 121	Rezime regresionog modela.....	255
Tabela 122	Analiza varijanse regresionog modela	256
Tabela 123	Tabela koeficijenata regresionog modela	256
Tabela 124	Rezime regresionog modela.....	257
Tabela 125	Analiza varijanse regresionog modela	258
Tabela 126	Tabela koeficijenata regresionog modela	258
Tabela 127	Rezime regresionog modela.....	259
Tabela 128	Analiza varijanse regresionog modela	260
Tabela 129	Tabela koeficijenata regresionog mo	260
Tabela 130	Rezime regresionog modela.....	261
Tabela 131	Analiza varijanse regresionog modela	262
Tabela 132	Tabela koeficijenata regresionog modela	262
Tabela 133	Rezime regresionog modela.....	263
Tabela 134	Analiza varijanse regresionog modela	264
Tabela 135	Analiza varijanse regresionog modela	264
Tabela 136	Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta	265
Tabela 137	Analiza varijanse regresionog modela	266

Tabela 138	Tabela koeficijenata regresionog modela	266
Tabela 139	Rezime regresionog modela.....	267
Tabela 140	Analiza varijanse regresionog modela	268
Tabela 141	Tabela koeficijenata regresionog modela	268
Tabela 142	Rezime regresionog modela.....	269
Tabela 143	Analiza varijanse regresionog modela	269
Tabela 144	Tabela koeficijenata regresionog modela	270
Tabela 145	Rezime regresionog modela.....	271
Tabela 146	Analiza varijanse regresionog modela	272
Tabela 147	Tabela koeficijenata regresionog modela	272
Tabela 148	Rezime regresionog modela.....	273
Tabela 149	Analiza varijanse regresionog modela	274
Tabela 150	Tabela koeficijenata regresionog modela	274
Tabela 151	Rezime regresionog modela.....	275
Tabela 152	Analiza varijanse regresionog modela	276
Tabela 153	Tabela koeficijenata regresionog modela	276
Tabela 154	Rezime regresionog modela.....	277
Tabela 155	Analiza varijanse regresionog modela	278
Tabela 156	Tabela koeficijenata regresionog modela	278
Tabela 157	Rezime regresionog modela.....	279
Tabela 158	Analiza varijanse regresionog modela	280
Tabela 159	Tabela koeficijenata regresionog modela	280
Tabela 160	Rezime regresionog modela.....	281
Tabela 161	Analiza varijanse regresionog modela	282
Tabela 162	Tabela koeficijenata regresionog modela	282
Tabela 163	Rezime regresionog modela.....	283
Tabela 164	Analiza varijanse regresionog modela	284
Tabela 165	Tabela koeficijenata regresionog modela	284
Tabela 166	Rezime regresionog modela.....	285
Tabela 167	Analiza varijanse regresionog modela	286
Tabela 168	Tabela koeficijenata regresionog modela	286
Tabela 169	Rezime regresionog modela.....	287
Tabela 170	Analiza varijanse regresionog modela	288
Tabela 171	Tabela koeficijenata regresionog modela	288
Tabela 172	Rezime regresionog modela.....	289
Tabela 173	Analiza varijanse regresionog modela	290
Tabela 174	Tabela koeficijenata regresionog modela	290
Tabela 175	Rezime regresionog modela.....	291
Tabela 176	Analiza varijanse regresionog modela	292
Tabela 177	Tabela koeficijenata regresionog modela	292

Tabela 178	Rezime regresionog modela.....	293
Tabela 179	Analiza varijanse regresionog modela	294
Tabela 180	Tabela koeficijenata regresionog modela	294
Tabela 181	Rezime regresionog modela.....	295
Tabela 182	Analiza varijanse regresionog modela	296
Tabela 183	Tabela koeficijenata regresionog modela	296
Tabela 184	Rezime regresionog modela.....	297
Tabela 185	Analiza varijanse regresionog modela	298
Tabela 186	Tabela koeficijenata regresionog modela	298
Tabela 187	Rezime regresionog modela.....	299
Tabela 188	Analiza varijanse regresionog modela	300
Tabela 189	Tabela koeficijenata regresionog modela	300
Tabela 190	Rezime regresionog modela.....	301
Tabela 191	Analiza varijanse regresionog modela	302
Tabela 192	Tabela koeficijenata regresionog modela	302
Tabela 193	Rezime regresionog modela.....	303
Tabela 194	Analiza varijanse regresionog modela	304
Tabela 195	Tabela koeficijenata regresionog modela	304
Tabela 196	Rezime regresionog modela.....	305
Tabela 197	Analiza varijanse regresionog modela	306
Tabela 198	Tabela koeficijenata regresionog modela	306
Tabela 199	Rezime regresionog modela.....	307
Tabela 200	Analiza varijanse regresionog modela	308
Tabela 201	Analiza varijanse regresionog modela	308
Tabela 202	Levin_Lin_Chu test	321
Tabela 203	OLS regresioni model	323
Tabela 204	Model fiksnih efekata	324
Tabela 205	Model slučajnih efekata	325
Tabela 206	Hausmanov test.....	325
Tabela 207	Levin_Lin_Chu test	326
Tabela 208	OLS regresioni model	326
Tabela 209	Model fiksnih efekata	327
Tabela 210	Model slučajnih efekata	328
Tabela 211	Hausmanov test.....	328

UVOD

Uspešnost svake zemlje se meri na osnovu različitih kriterija, a najznačajniji je stabilnost njenog ekonomskog i opšte privrednog razvoja. Od tog razvoja zavisi, pre svega, standard i opšta sigurnost njenih građana, stanje svih drugih struktura i elemenata države: zdravstva, kulture, vojske, policije, i slično. Od privrednog razvoja zemlje zavisi i stabilnost njenog političkog sistema i rang svake od tih država na geopolitičkoj karti sveta. Slična je situacija i kada se ocenjuje zavisnost zemalja u odnosu na susede, region i svet uopšte. U svetu praktično ne postoji ni jedna država koja može da funkcioniše potpuno samostalno i nezavisno od bilo koje druge. Zaključujemo da postoji određena međuzavisnost, a ta međuzavisnost se naročito manifestuje na osnovu ukupne robne razmene roba i usluga. Slična je situacija i sa zemljama u regionu Balkana gde i dalje postoji manje ili više uspešna ekonomska razmena i saradnja. Većina tih današnjih zemalja je pre samo tri decenije pripadala jednoj državi i jednom ekonomskom sistemu, što navodi na zaključak da su njihove privrede bile čvrsto povezane i integrisane, osim Albanije, kao deo jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Jedinstveno tržište se raspalo devedesetih godina prošlog veka jer je u međuvremenu došlo do građanskog rata sa veoma teškim posledicama, što je, pored ostalog, uslovalo i neravnomeran odnos ekonomske saradnje i razmene dobara, ljudi i usluga. Bilo je perioda kada je ta razmena svedena na minimalnu meru ili je čak zvanično nije ni bilo, pa do onih kada je ekonomska saradnja bila u velikom usponu. Na sve to je uticala i svetska ekonomska kriza koja ostavila svoje posledice na ukupan njihov privredni razvoj i ekonomsku razmenu. Pojavili su se, dakle, brojni problemi, a za ovo istraživanje najvažniji je stanje uvoza u tim zemljama u pretkriznom i postkriznom periodu.

Tako definisan problem istraživanja sastoji se od brojnih činilaca, a osnovni su: zemlje regiona (Republika Srbija, Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska, Crna Gora, Republika Severna Makedonija i Republika Albanija), i stanje njihovog uvoza u pretkriznom i postkriznom periodu.

Problem istraživanja

Uočeno je da se posmatrane zemlje regiona součavaju sa spektrom različitih privrednih i drugih problema. Pojavom ekonomske krize na globalnom nivou i njenim zaoštavanjem, ekonomije zemalja regiona ulaze u vrlo nestabilan period i upitnu fazu razvoja. Upravo uspostavljeni modeli razvoja zemalja u tranziciji su uzroci nastajanja nestabilne kako finansijske tako i ekonomske situacije.

Slična je situacija i sa njihovim uvozom, kao jednim od važnijih makroekonomskih pokazatelja i relevantnih ekonomskih veličina nacionalne ekonomije. On, po pravilu, obuhvata svu robu uvezenu iz inostranstva koja je ocarinjena i puštena u unutrašnji promet u cilju reprodukcije, investicija ili široke potrošnje. U pitanju je, dakle ocarinjena roba koja uključuje i isporuke raznih dobrotvornih organizacija kao i privatne poklon pošiljke.

Interesantan je i njegov komparativni odnos prema izvozu i uticaj na druge ekonomske pokazatelje. Uvoz je, dakle, i jedan od osnovnih elementa na osnovu kojih je moguće odrediti i omogućiti ne samo dosadašnja makroekonomska zbivanja već i predvideti njihova kretanja u kratkom i dugom roku.

Na veličinu i obim tog uvoza utiču mnogobrojni faktori, a najznačajniji su strane direktne investicije, trgovinska otvorenost privrede, izvoz, rast realnog bruto društvenog proizvoda, devizni kurs i paritet kupovne moći. Sve to, na određeni način zaslužuje valjano istraživanje, kako u normalnim uslovima razvoja društva, tako i u uslovima svetske ekonomske krize koja je prouzrokovala globalne ekonomske i finansijske krize i potrese na makro planu. To se naročito odrazilo na zemlje u regionu sa nedovoljno razvijenim i problematičnim ekonomskim razvojem. Te krize se, dalje, iz finansijske sfere prenose na realan sektor, što dovodi do opadanja svetske proizvodnje i međunarodne trgovine, smanjenja stranih direktnih investicija, rasta nezaposlenosti i pada kupovne moći, a samim tim i do pada bruto domaćeg proizvoda. To istovremeno problem ovog istraživanja čini znatno složenijim i značajnijim. Pre svega što se i aktuelni tržišni model rasta pokazao kao vrlo problematičan, a nastankom krize pojavljuje se i recesija, koja jednako pogađa kako najrazvijenije zemlje tako i zemlje u tranziciji.

Ekonomska kriza je, dakle, ostavila vidne posledice na svetsku ekonomiju uopšte, i na ekonomiju zemalja u regionu posebno. To se naročito može videti na osnovu analize stanja uvoza u takozvanom pretkriznom i postkriznom periodu.

U pretkriznom period (2000. – 2008.godina) u posmatranim zemljama regiona se manje više beležio rast BDPa, a tom rastu je najviše doprineo finansijski sektor, trgovina i saobraćaj. Rast BDPa je zasnovan na uvozu, zaduživanju u inostranstvu i visokoj potrošnji. U takvim uslovima upravo uvoz je dominantan, jer se malo toga isplati proizvoditi. Proizvodnja je zbog povećanih troškova poslovanja rizična, a uvoz zahvaljujući konkurentskim cenama atraktivan. Iako je bio prisutan rast BDPa u pretkriznom periodu, zaposlenost je padala, pre svega zahvaljujući povećanom uvozu. Što dovodi do zaključka da zemlje u tranziciji nisu imale snažnu industrijsku proizvodnju, već im se privreda oslanjala na finansijski sektor, strane direktne investicije i kreditno zaduživanje u inostranstvu.

Pretkrizni period u analiziranim zemljama regiona je obeležio realan proces tranzicije privrede i industrije ka otvorenoj tržišnoj ekonomiji. Glavni cilj svih zemalja u regionu je bio stvoriti modernu tržišnu ekonomiju, integracije i uključivanje u evropske i svetske ekonomske tokove. Za ostvarivanje ovog cilja započete su i tranzicione reforme privrede. U skoro svim tim zemljama regiona privredni razvoj se bazirao na rastu sektora trgovine i uvoza, sektoru usluga i na stranom kapitalu. Priliv i raspoloživost stranih sredstava, mogućnost daljeg zaduživanja domaćih ekonomija, osnažilo je uvoz kod privreda zemalja u tranziciji. Taj ogroman uvoz je dao podstrek i rast sektoru usluga. To stanje, međutim, ne bi ni moglo biti održivo da nije postojao kakav takav priliv stranog kapitala.

Sa druge strane, po ovom modelu razvoja, privredne reforme su stavile manji akcenat na najbitnije faktore, na strani ponude. To podrazumeva domaću štednju i investicije, unapređenje produktivnosti, konkurentnosti proizvodnje i rastu izvoza. Visina ostvarenog trgovinskog deficita posmatranih zemalja u regionu eksplicitno nam govori da su uvoz i prodaja na domaćim tržištima najprofitabilniji. Takođe i obim investicija i visina ostvarenih profita u sektoru usluga, posebno u trgovini i telekomunikacijama je vrlo jasan pokazatelj orijentisanosti privreda.

Predmet istraživanja

Iz problema istraživanja proizilazi da je predmet istraživanja **KOMPARATIVNA ANALIZA UVOZA U PRETKRIZNOM I POSTKRIZNOM PERIODU U ZEMLJAMA REGIONA**. Za ovo istraživanje najznačajnija su kretanja uvoza u zavisnosti od uticaja stranih direktnih investicija, izvoza, deviznog kursa i pariteta kupovne moći, rasta realnog BDP-a i trgovinske otvorenosti navedenih država regiona. Istraživaće se, dakle, njihovi pozitivni i negativni efekti i načini koji bi podsticali dobre i ukazivali na loše od njih. O ovako definisanom predmetu istraživanja postoje poznata saznanja i nepoznata saznanja.

U predmetu istraživanja poznate su: države regiona, njihova stanja privreda u pretkriznom i postkriznom periodu, modeli rasta nacionalnih privreda u pretkriznom i postkriznom periodu, sprovodljivost i njihov uticaj na makroekonomske faktore, u koje spada i uvoz.

Ono što je nepoznato i neistraženo odnosi se na: analizu uvoza svake od pomenutih zemalja u pretkriznom i postkriznom periodu. Uticaj uvoza na privredu kao i uticaj drugih makroekonomskih faktora na njega samog u pretkriznom i postkriznom periodu.. Takođe, međusobno poređenje i komparacija kretanja uvoza u privredama posmatranim zemljama regiona i uticaj na njihovu međusobnu trgovinsku povezanost. Predmet istraživanja je prostorno, precizno, definisan i odnosi se na teritorije analiziranih država u regionu. Tako da predmet istraživanja pokriva prostor ukupne površine od 264.437 km², na kom živi oko 22,6 miliona stanovnika. U širem smislu predmet istraživanja obuhvata i sve druge zemlje sa kojima države u regionu ekonomski saraduju, naročito na planu uvoza robe, kapitala i usluga.

Ciljevi istraživanja

U ovom istraživanju potrebno je ostvariti sve nivoe naučnog saznanja: deskripciju, klasifikaciju, objašnjenje i predviđanje.

(1) Naučni opis (deskripcija) biće dominantan u delovima koji se odnose na fizičko – geografske odlike posmatranih zemalja regiona i njihove privrede, opšti pojam uvoza i na privredne faktore koji utiču na uvoz.

(2) Naučna klasifikacija biće dominantna u celokupnom istraživačkom postupku, od definisanja pojmova, preko izrade sistema hipoteza, do klasifikovanja prikupljenih

podataka i konačne izrade saopštenja.

(3) Naučno objašnjenje će biti dominantno u svim onim delovima gdje je potrebno uočiti uzročno-posledične veze i odnose između uvoza i drugih elemenata privrede i posmatranih varijabli.

(4) Predviđanje će biti dominantno u zaključcima disertacije gdje će se pokušati dati osnovne preporuke teoriji i praksi, značajne za uvoz u zemlje regiona

Praktični ciljevi ovog istraživanja su:

(1) da se pokaže kretanje uvoza u analiziranim zemljama regiona u predkriznom i postkriznom periodu, kao i odraz krize na uvoz;

(2) da se dođe do komparativnog odnosa uvoza po državama regiona i ukupno između ta dva perioda i

(3) da se dokaže da su varijable priliv stranih direktnih investicija, izvoz, devizni kurs i paritet kupovne moći, rast realnog BDPa i trgovinska otvorenost privrede navedenih država ključne varijable koje su uticale i utiču na uvoz u zemljama regiona.

Hipoteze istraživanja

Ovo istraživanje polazi od zasnivajućih hipoteza statističkog karaktera:

H₀: Pojedine varijable (strane direktne investicije, izvoz, devizni kurs i paritet kupovne moći, rast realnog bruto društvenog proizvoda i trgovinska otvorenost) kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, utiču na uvoz i određuju uslove poslovnog ambijenta u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu; i

H₁: Nijedna varijabla (strane direktne investicije, izvoz, devizni kurs i paritet kupovne moći, rat bruto društvenog proizvoda i trgovinska otvorenost) kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, ne utiče na uvoz i ne određuje uslove poslovnog ambijenta u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu.

Iz navedenih zasnivajućih statističkih hipoteza proizilaze i sledeće razrađujuće:

(1) **H₀:** Strane direktne investicije utiču na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu; i

H₁: Strane direktne investicije ne utiču na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu.

(2) **H₀:** Izvoz utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona u pretkriznom i postkriznom periodu; i

- H₁**: Izvoz ne utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu
- (3) **H₀**: Devizni kurs i paritet kupovne moći utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu; i
H₁: Devizni kurs i paritet kupovne moći ne utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu.
- (4) **H₀**: Rast realnog bruto domaćeg proizvoda utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu; i
H₁: Rast realnog bruto domaćeg proizvoda ne utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu.
- (5) **H₀**: Trgovinska otvorenost utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu; i
H₁: Trgovinska otvorenost ne utiče na uvoz u posmatranim zemljama regiona, u pretkriznom i postkriznom periodu.

Način istraživanja

Primenom statističkog metoda u ovoj disertaciji doći će se do važnih kvantitavnih pokazatelja i rezultata po pitanju uvoza i uticaja makroekonomskih elemenata na isti, a na osnovu kojih će se izvesti glavne(bitne) hipoteze. Dobijeni pokazatelji i rezultati na osnovu statističke metode korišće nam kako bi što temeljnije odredili kretanje uvoza u pretkriznom i postkriznom periodu u analiziranim zemljama regiona. Kao druga opšta metoda korišće se istorijsko-komparativna metoda. Ovu opštu metodu možemo uslovno podeliti na istorijsku metodu i komparativnu metodu. U disertaciji ćemo koristiti ovu metodu u uočavanju osnovnih karakteristika privreda posmatranih zemalja regiona u određenom istorijskom razdoblju t.j u određenom periodu. Kroz komparativnu metodu ćemo uz istorijsku metodu, sprovesti upoređivanja i uočavanja sličnosti i različitosti karakteristika privreda pomenutih zemalja sa svim njihovim privrednim činocima, u različitim vremenski periodima. Posebne naučne metode, koje možemo još nazvati logičke metode, biće prisutne u ovoj disertaciji. Korišće se metod analize gde će se uvoz analizirati u periodu pre krize i nakon krize, kao bitan ekonomski činoc privreda posmatranih zemalja regiona. Metodom klasifikacije utvrdiće se reagovanje uvoza na uticaj klasifikovanih makroekonomskih faktora u posmatranim privredma zemalja regiona. Metoda indukcije i dedukcije kao veoma bitna u donošenju određenih zaključaka primeniće se u ovoj disertaciji. Metodom indukcije će se doneti zaključci i ukazati na uticaj uvoza u

privredama posmatranih zemalja regiona i kakvi su njegovi efekti na iste. Pojedinačne ili empirijske metode su iskustvene metode prikupljanja podataka. Za ovu doktorsku disertaciju prikupljanje i obrada podataka će se vršiti metodom analize sadržaja. Prikupljanje i analiza sadržaja će proučavati zvaničnu domaću i stranu literaturu. Metodom analize obrađivaće se i sadržaji od međunarodnih institucija kao što su MMF, World Bank, WDI i druge. Takođe koristiće se i podaci domaćih nacionalnih institucija posmatranih zemalja u regionu. Zaključci koji budu doneti nakon analiziranja sadržaja literature i podataka međunarodnih i domaćih institucija, a vezanih za uvoz u posmatranim zemljama regiona, mogu dosta doprineti kvalitetu ovog istraživanja. Ovom metodom može se doći do vrlo bitnih podataka o predmetu istraživanja, na osnovu čega će se formirati pojmovni okvir istraživanja i utvrditi neophodne istraživačke aktivnosti.

U ovom istraživanju primeniće se kompleks do sada poznatih i priznatih naučnih metoda, a naročito opštih, posebnih i empirijskih. Opšte naučne metode su u svakom istraživanju neizostavne i one predmet istraživanja obuhvataju u celini, te se smatra da jedna opšta naučna metoda može obezbediti pouzdano naučno saznanje. Za ovo istraživanje biće primenjena statistička metoda u disertaciji. Statističke analize koje će se sprovoditi su pre svega deskriptivna statistička analiza svih posmatranih varijabli u svakoj državi u oba posmatrana perioda, korelaciona analiza svih varijabli u oba perioda, pojedinačne regresione analize uticaja nezavisnih varijabli na zavisnu u svim posmatranim državama i periodima, kao i panel analiza uticaja nezavisnih varijabli na zavisnu u oba posmatrana perioda.

Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Kao ključni i esencijalni očekivani rezultati istraživanja, koji bi se konkretno implementirali u privredama posmatranih zemalja, mogu se izdvojiti sledeći: (1) rezultati dobijeni istraživanjem uvoza u pretkriznom i postkriznom period u posmatranim zemljama regiona mogu doprineti projekciji makroekonomskih pokazatelja i predviđanju njihovih kretanja u budućnosti (2) Dobijeni pokazatelji će omogućiti bolje tržišno pozicioniranje između država u regionu, kao i na širem evropskom tržištu.

Na osnovu rezultata sprovedenog empirijskog istraživanja može se potvrditi opšta hipoteza i zaključiti da pojedini faktori, kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, utiču na uvoz i bolje sagledavaju varijable koji ga određuje u ovih šest posmatranih zemalja i razlike koje ga determinišu u ova dva posmatrana perioda.

Doktorska disertacija, pored uvoda i zaključnih razmatranja, se sastoji iz 2 dela, u kojima se kroz primenu različitih metoda istraživanja proučavao prethodno definisani predmet istraživanja.

U uvodnim razmatranjima doktorske disertacije ukazuje se na značaj, širinu i složenost izabranog područja istraživanja. Nakon toga, definisat će se cilj i zadaci istraživanja i odrediti struktura istraživačkog poduhvata. Ukazuje se i na metode kojima će se koristiti u istraživanju, određuju osnovne hipoteze, koncepciju i strukturu istraživanja. Navodi se da je osnovni cilj istraživanja, da se na osnovu izučavanja savremene literature iz oblasti spoljnotrgovinskog poslovanja te uzimanjem u obzir brojnih izazova savremenog okruženja, identifikuju efekti i uticaj uvoza, strane direktne investicije, izvoz i trgovinska otvorenost, bruto društveni proizvod, devizni kurs i paritet kupovne moći kao i privrede a zemalja regiona Zapadnog Balkana u pretkriznom i postkriznom periodu.

U prvom delu doktorske disertacije date su karakteristike nacionalnih ekonomija zemalja zapadnog Balkana u pretkriznom i postkriznom periodu, sa naglaskom na sledeće ekonomske kategorije: uvoz, izvoz i trgovinska otvorenost, bruto društveni proizvod, strane direktne investicije, devizni kurs i paritet kupovne moći.

Pod pojmom privreda podrazumeva se osnovna društvena delatnost istraživanih zemalja u regionu. Privreda, kao kompleksna društvena delatnost obuhvata veoma širok spektar oblasti i aktivnosti. To su, prvenstveno: poljoprivreda, industrija sa rudarstvom, građevinarstvo, zanatstvo, saobraćaj, trgovina i turizam. Te delatnosti, međutim, prevazilaze ambicije ovog istraživanja, Za ovo istraživanje značajni su samo oni elementi koji utiču na uvoz zemalja u regionu, a to su: strane direktne investicije, izvoz i trgovinska otvorenost, devizni kurs i paritet kupovne moći i bruto domaći proizvod.

Strane direktne investicije kao jedan od veoma bitnih faktora ,posebno za privrede posmatranih zemalja, predstavljaju ulaz stranog kapitala. Šira definicija obuhvata pet glavnih oblika SDI: grinfild investicije (nova preduzeća), braunfild investicije (proširenje ili reinvestiranje u postojeće podružnice ili lokacije u inostranstvu), spajanja & akvizicije(M&A), privatizacija i investicija u vlasništvo i novi oblici investicija (zajednička ulaganja,strateško udruživanje licenciranje i drugi ugovori o ortačkim društvima). Zabrinutost u vezi sa trenutnim prilivom SDI još uvek postoji zbog toga što su investicije ulazile uglavnom u sektor nerazmenljivih dobara bankarstvo, osiguranje, energetiku, telekomunikacije,nekretnine i trgovinu na malo. Iz razvojne perspektive,najznačajnije su investicije koje podstiču produktivnosti tehnološki napredak,naročito u sektoru razmenljivih dobara,pošto podstiču konkurentnost i izvoz. Prilivu sektor nerazmenljivih dobara može da izazove I neželjene posledice (čak i ako povećava produktivnost) ako ne generiše devizni priliv. Veliki priliv investicija u sektor nerazmenljivih dobara, naročito u sektor nekretnina, često dovodi do kreditne ekspanzije, porasta cena imovine, koji vodi rastu plata i dovodi do premeštanja resursa od razmenljivih ka nerazmenljivim dobrima. Sa rastućom tražnjom za uvozom i smanjenom ponudom razmenljivih dobara, deficit tekućeg platnog bilansa postaje neminovan.

Trgovinska otvorenost privrede prema teoriji ekonomije stimuliše privredni rast, međutim postoje nedoumice da li je taj efekat trajan ili privremen. Takođe se može reći da efekat trgovinske otvorenosti privrede zavisi od geografskih faktora, bogatstva zemlje resursima, tehnološkim razvojem, strukture stanovništva, konkurentnosti i rasta domaćeg tržišta. Trgovinska otvorenost se može meriti udelom uvoza i izvoza u bruto domaćem proizvodu, dok se za privredni rast uzima stopa rasta realnog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. Trgovinska otvorenost ne može sama po sebi uticati na nivo privrednog rasta, već efekat trgovinske otvorenosti privrede zavisi i od faktora politike privredne reforme koje jedna zemlja sprovodi, uporedo sa trgovinskom liberalizacijom.

Izvoz je strategija nastupa na međunarodnom tržištu putem prodaje proizvoda i usluga van nacionalnog tržišta. U suštini, izvoz predstavlja vrednost svih roba i drugih tržišnih usluga koju jedna zemlja pruža ostatku sveta. Na osnovu napred navedenog, možemo reći da je izvoz indikator otvorenosti ekonomije jedne zemlje. Kao komponenta agregatne potražnje, njegov rast predstavlja ujedno i rast Bruto domaćeg proizvoda. Činjenica da izvoz dovodi do priliva SDI, sasvim je jasno da postoji povezanost između povećanja izvoza i rasta Bruto domaćeg proizvoda. Neto izvoz ili saldo robne razmene predstavlja razliku između izvoza i uvoza. U uslovima kada izvoz nadmašuje uvoz, neto izvoz je pozitivan i on predstavlja suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni. A u nedostatku svežeg kapitala i savremene tehnologije, uvoz nadmašuje izvoz i kao posledica toga javlja se spoljnotrgovinski deficit. U sadašnjim uslovima evidentno je da analizirane zemlje regiona nemaju konkurentan, raznovrstan i razvijen izvozni sektor, što nameće potrebu za inteziviranjem aktivnosti na podsticanju navedenih vrednosti, kako bi se proizvodi ovih zemalja mogli plasirati na međunarodnom tržištu.

Paritet kupovne moći predstavlja jednu od najosnovnijih teorija koje objašnjavaju formiranje deviznog kursa. Ovu teoriju je osmislio švedski ekonomista Gustav Kasel (Gustav Cassel). On objašnjava odnose između valuta (tj. devizne kurseve) paritetom kupovnih moći tih valuta. Devizni kurs se uspostavlja na onom nivou na kojem se izjednačava kupovna moć u zemlji i u inostranstvu. Strane valute se traže upravo zbog toga što omogućavaju kupovinu robe i usluga u inostranstvu. Ukoliko se, pribavljanjem strane valute, može kupiti više robe nego na domaćem tržištu (za domaću valutu), povećaće se tražnja strane valute i ponuda domaće. Cena strane valute će rasti sve do onog nivoa na kome će se uspostaviti paritet kupovne moći u zemlji i inostranstvu. Prema teoriji pariteta kupovne moći devizni kurs bi trebalo da obezbedi istu kupovnu moć novca u bilo kojoj zemlji.

Devizni kurs predstavlja cenu jedne valute izraženu u drugoj t.j. cena po kojoj se jedna valuta zamenjuje za drugu. Devizni kurs uspostavlja vezu između nivoa cena u zemlji i inostranstvu. Na devizni kurs utiče osnovni trend tržišta, vremenska neusklađenost priliva i odliva deviza, pregovaračaka veština učesnika spoljne trgovine, tržišna očekivanja terminskih kurseva, špekulativna kretanja kapitala, promene uslova na finansijskom tržištu, fiskalne i monetarne mere radi kontrole kurseva.

Bruto domaći proizvod (BDP) je najsveobuhvatnija mera ukupne proizvodnje dobara i usluga kao i ekonomske aktivnosti u jednoj zemlji. Kao osnovni makroekonomski pokazatelj, definiše se kao tržišna vrednost svih finalnih roba i usluga proizvedenih u nekoj zemlji u određenom vremenskom periodu (obično za godinu dana).

Pod pojmom *uvoz* podrazumeva se privredna aktivnost zemalja regiona koja se sastoji od nabavke roba, usluga i kapitala od zemalja iz inostranstva. Obuhvata svu robu uvezenu iz inostranstva koja je ocarinjena i puštena u unutrašnji promet u cilju reprodukcije, investicija ili široke potrošnje. Uključuje i isporuke raznih dobrotvornih organizacija kao i privatne poklon pošiljke. Saldo robne razmene predstavlja razliku između uvoza i izvoza. Praćenjem uvoza, njegovog kretanja i ponašanja, u odnosu na druge ekonomske pokazatelje, treba istražiti makroekonomska zbivanja u tim državama i, po mogućnosti, predvideti njihova kretanja u kraćem i dužem vremenskom periodu.

Obično se analizira u određenim vremenskim (mesečnim, tromesečnim, šestomesečnim, godišnjim i višegodišnjim) dimenzijama, a za ovo istraživanje značajno je njegovo stanje i kretanje u pretkriznom i postkriznom periodu.

Pod pojmom *uvoz* u pretkriznom periodu podrazumeva se obim uvoza po svakoj posmatranoj zemlji (R.Srbija, Bosna i Hercegovina, R.Hrvatska, Crna Gora, R.S.Makedonija i R.Albanija). U pretkriznom period (2000. – 2008. godina) u posmatranim zemljama regiona se manje više beležio rast BDPa, a tom rastu je najviše doprineo finansijski sektor, trgovina i saobraćaj. U takvim uslovima upravo uvoz je dominantan u svim zemljama regiona. Rast BDPa je zasnovan na uvozu, zaduživanju u inostranstvu i visokoj potrošnji. Treba istražiti kretanje uvoza u pretkriznom periodu i njegovu korelaciju sa ostalim makroekonomskim elementima koji na njega utiču.

Pod pojmom *uvoz* u postkriznom periodu podrazumeva se obim uvoza po svakoj posmatranoj zemlji (R.Srbija, Bosna i Hercegovina, R.Hrvatska, Crna Gora, R.S.Makedonija i R.Albanija). U postkriznom period (2009. – 2016.godina) posmatrane zemlje regiona svaka na svoj način i u svojim okvirima nacionalnih privreda donose postkrizne modele ekonomskog rasta i razvoja. Veoma je bitno istražiti i ispratiti kretanje uvoza nakon krize, kako utiče na rast privrede tj. na sprovodljivost postkriznog modela razvoja privrede i sveobuhvatne privredne ravnoteže u postkriznom periodu.

P RVI DEO - TEORIJSKE OSNOVE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

1 PRIVREDE ZEMALJA REGIONA U PRETKRIZNOM I POSTKRIZNOM PERIODU

1.1 Republika Srbija

Srbija je suverena država koja se nalazi na raskrsnici puteva srednje i jugoistočne Evrope, pokrivajući krajnje južne delove Panonske nizije (Vojvodina) (regija srednje Evrope) i Balkana. Srbija se graniči sa Bosnom i Hercegovinom, Bugarskom, Hrvatskom, Mađarskom, Republikom Severnom Makedonijom, Crnom Gorom, Rumunijom i Albanijom preko sporne teritorije Kosova. Ona je kontinentalna zemlja, iako je pristup Jadranskom moru dostupan preko teritorije Crne Gore. Dunav pruža brodski pristup unutrašnjoj Evropi i Crnom moru. Privreda Srbije prati model slobodnog tržišta. Najveći sektor privrede Republike Srbije je sektor usluga/tercijalni sektor, koji obuhvata ukupno 67,9% BDP. Potom sledi industrijski sektor (26,1% BDP) i poljoprivredni sektor (6,0% BDP). Krajem 80-ih godina, na početku ekonomske tranzicije iz planske privrede u tržišnu, Srbija je imala povoljnu poziciju u odnosu na region. Ta pozicija je izgubljena zbog ekonomskih sankcija od 1992. do 1995. godine (koje su, između ostalog, rezultovale i u obaranju rekorda hiperinflacije), kao i zbog NATO bombardovanja 1999. godine.

Najjači sektori srpske privrede su energetika, automobilska industrija, mašine, rudarstvo i poljoprivreda. Primarni industrijski izvoz čine automobili, sirovine metala, nameštaj, hrana, mašine, hemikalije, šećer, guma, odeća, farmaceutski proizvodi. Trgovina igra glavnu ulogu u srpskoj ekonomskoj proizvodnji. Glavni trgovinski partneri su Nemačka, Italija, Rusija, Kina i susedne balkanske zemlje. Krajem 80-ih godina, na početku ekonomske tranzicije iz planske privrede u tržišnu, Srbija je imala povoljnu poziciju u odnosu na region. Ta pozicija je izgubljena zbog ekonomskih sankcija od 1992. do 1995. godine (koje su, između ostalog, rezultovale i u obaranju rekorda hiperinflacije), kao i zbog NATO bombardovanja 1999. godine. Od 2000. godine, država Srbija uvodi nove zakone za lakšu privatizaciju privrede, i od tada sledi eksponencijalni ekonomski rast baziran na prodaji kompanija, sa najvećim rastom između 2006. i 2008. Nominalni BDP po glavi stanovnika je skočio sa \$1,160 u 2000. godini na \$6,158 u 2011. godini. Procenjuje se da je nominalni BDP Srbije u 2010. godini iznosio \$43,6 milijardi. BDP PPP za 2010.

iznosi \$80,6 milijardi, odnosno \$10,897 po glavi stanovnika. U 2010. godini, Srbija je imala gotovo najveći ekonomski rast od svih zemalja u regionu, koji je iznosi 1,9% (realni rast). Trenutni veliki ekonomski problemi Srbije su visoka stopa nezaposlenosti (11,9%, podaci iz septembra 2018) kao i visoki spoljnotrgovinski deficit, (\$6,9 milijardi). Trgovinski deficit se drastično smanjio u odnosu na 2008. godinu kada je dostigao gotovo \$12 milijardi. Takođe, pokrivenost uvoza izvozom je umnogome povećana sa 32% 2004. godina na čak 58,5% 2010. Poslednjih godina, Srbija je bila svedok investicija velikih stranih firmi. Prosečan realni rast u poslednjih 10 godina je 4,45%. Srbija ima relativno mali udeo državne administracije u odnosu na ostale zemlje evrope kao deo BDP: svega 20,6%. Privatna potrošnja iznosi 74,3% BDP a investicije 28,6%.

1.1.1 Privreda Srbije u pretkriznom periodu

Privredni rast u evropskim tranzicionim zemljama koje su se prvenstveno oslanjale na stranu štednju i domaću potrošnju – kao što su to činile privrede Jugoistočne Evrope i baltičke privrede – moraće ubuduće da se oslanja na veći izvoz i značajniji udeo domaće štednje u finansiranju investicija. Srbija sa ogromnim spoljnim deficitom tokom 2000-ih svakako to mora činiti. U svom programu za snažniji i sigurniji rast tranzicione Evrope EBRD (2010),¹ kao odgovor na gore iznete probleme, takođe u prvi plan stavlja rast izvoza. Ova disertacija se stoga bavi prvo makroekonometrijskom analizom kretanja uvoza, izvoza i rezultirajućeg spoljnotrgovinskog deficita tokom 2000-ih u Srbiji. Rezultati treba da pruže indikaciju o mogućem budućem rastu ovih veličina, a naročito o rastu neto izvoza (smanjenju trgovinskog deficita) kao osnovnom pokretaču stabilnog i sigurnog srednjoročnog privrednog rasta. Spoljna konkurentnost privrede, koja je rezultat kretanja plata, produktivnosti rada i realnog (korigovanog za inflaciju) kursa domaće valute izdvaja se u Izveštaju o tranziciji EBRD-a² (2010) kao važan ali dobrim delom iscrpljen faktor rasta izvoza ispitati kakva je pozicija Srbije u pogledu spoljne konkurentnosti imajući pre svega u vidu značajnu depresijaciju dinara tokom tekuće krize. Najzad, ograničavanjem rasta domaće potrošnje i rezultirajućim rastom štednje, kao drugim uporištem budućeg rasta, bavićemo se razmatrajući poseban segment potrošnje tekuću javnu potrošnju. U osnovi, pitanje je da li tekuća javna potrošnja već sada treba da uspori rast i otvori prostor za neophodan porast državne štednje i investicija u infrastrukturu, ili pak da se poveća dok je privreda još u krizi i tako stimuliše privrednu aktivnost.

Uticaj rasta vrednosti dinara na povećanje uvoza Srbije tokom 2000-ih bio je manje kontroverzan. Ekonometrijske ocene zaključno sa 2004. su već ukazale na prethodnu zavisnost.³

---

¹ EBRD Transition Report 2010, str. 22.

² Berglof, E. Recovery and Reform, prezentacija Izveštaja o tranziciji EBRD-a, ebrd.com/transitionreport, 2010, str. 66-67.

³ M. Arsić, Z. Mladenović, A. Nojković i P. Petrović: Makroekonometrijsko modeliranje privrede Srbije, CES

Osim cene (kurs dinara), na uvoznu tražnju utiče i dohodak (BDP), pa je ocenjena sledeća uvozna funkcija za privredu Srbije:

Uvozna funkcija:

$$M = 0,71 * REER + 2,06 * BDP$$

Uzorak: mesečni podaci januar 2004. – avgust 2008.

M - je uvoz,

REER - realni efektivni kurs;

(sve su promenljive logaritmovane.)

Kointegraciona veza.

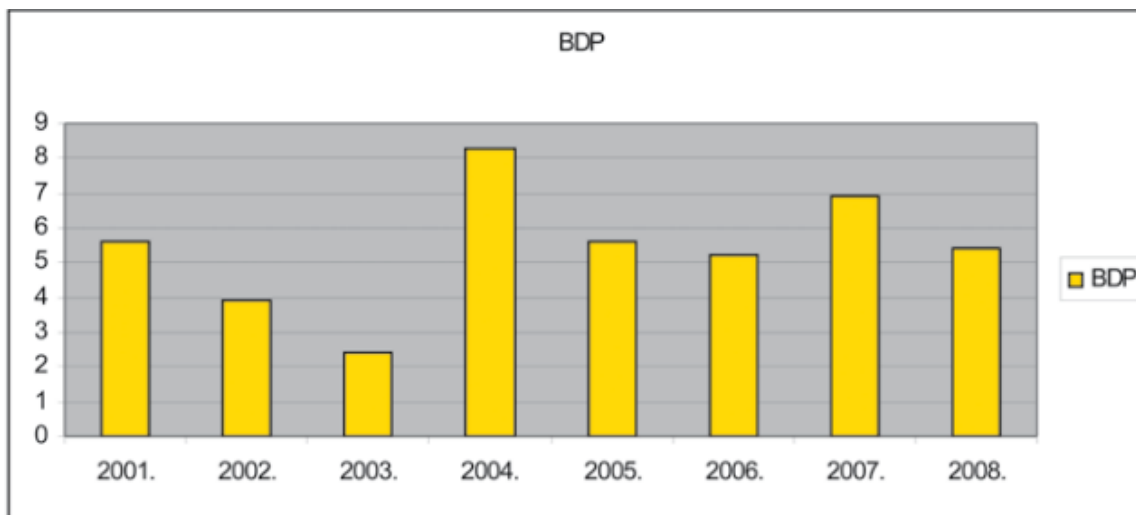
I ovde je dobijena dobra ekonometrijska (kointegraciona) zavisnost, a ocenjeni elasticiteti su očekivanog znaka. Tako (realni) rast vrednosti dinara (povećanje REER) za 1% treba da dovede do porasta uvoza za 0.71%, dok porast BDP za 1% povećava uvoz za 2.06%. Efekat rasta BDP-a na uvoz sada ide preko porasta ukupne domaće tražnje. Veći BDP znači da su i njegovi elementi (potrošnja, investicije, javna potrošnja) veći te da se deo tog povećanja prevlađuje na uvoz.

Napredak koji je Srbija ostvarila u periodu 2001–2008. godine rezultat je institucionalnih reformi i ekonomske i socijalne politike, ali i relativno povoljnih spoljnih okolnosti na međunarodnom tržištu kapitala. Međutim, visoka godišnja stopa privrednog rasta, u proseku 6,2% postignuta je uz rastući fiskalni i spoljnotrgovinski deficit, nisku domaću štednju, rastući spoljni dug i visoku prosečnu stopu inflacije. Makroekonomske neravnoteže i rizici tokom 2007, a naročito 2008. godine manifestuju se u visokom stepenu, prvenstveno zbog neizgrađenosti institucija i visoke javne potrošnje, sporog procesa prilagođavanja Srbije Evropskoj uniji i nedovoljnog priliva stranih direktnih investicija. Glavni razlog brzog realnog rasta BDP su veoma niska startna osnova početkom i krajem devedesetih godina (efekat niske baze) i subvencionisanje državnih i društvenih preduzeća. Srbija je sprovedla značajne ekonomske reforme u skladu sa odabranom strategijom restrukturiranja bankarskog sektora odabranim modelom privatizacije društvenog kapitala, strategijom privlačenja stranih investicija i po osnovu tih reformi, jačala je privatni sektor koji je nosilac ubrzavanja privrednog rasta, povećanja izvoza i povećanja životnog standarda stanovništva. Bankarski sektor ostvaruje brzi rast svojih performansi, a sektor preduzeća je najzad, kao celina, postao rentabilan i ostvario neto finansijski dobitak u 2006. godini (108 mlrd. dinara) i u 2007. godini (53.5 mlrd. dinara). Međutim, u celini posmatrano, privreda Srbije se još uvek nalazi u fazi nadoknađivanja dubokog pada, nastalog početkom i potkraj devedesetih godina 20. veka. Iako je prvenstveno oslonjen na impulse tražnje, rast BDP se sve više temelji na faktorima na strani ponude, investicije, konkurentnosti i produktivnosti, kao plod i rezultat privatizacije. Najznačajniji sektorski

doprinosi rastu, potiču od sektora usluga, trgovine na veliko i malo, finansijskog posredovanja i telekomunikacija, dok je doprinos industrije znatno manji.

Grafik 1 Realni rast BDP u periodu od 2001. do 2008. godine

Izvor: Privredna Komora Srbije, 2009

Životni standard većine stanovništva u proteklih osam godina je značajno poboljšán. BDP po stanovniku je povećán sa oko 1.700 evra u 2001. godini na (procenjenih) oko 4.700 evra u 2008. godini., zahvaljujući visokom realnom rastu BDP, a još više efektu apresijacije dinara prema evru. Na osnovu brzog rasta realnih zarada, penzija i socijalnih transfera, stopa siromaštva u Srbiji smanjena je sa oko 11% stanovništva u 2001. godini na oko 7% u 2007. godini. Pri tome, nije došlo do smanjivanja regionalnih razlika tako da je najsiromašnije stanovništvo na jugu zemlje.⁴ Globalne ekonomske prilike su se značajno pogoršale u navedenom periodu sa značajnim posledicama na privredu Srbije. Naime, predviđalo se da će svetska ekonomija porasti skromnih 2,2% u 2009. godini. Takođe, očekivao se pad ekonomske aktivnosti (BDP) u razvijenim ekonomijama (SAD, EU, Japan), i skromniji rast kod zemalja u razvoju, naročito kod zemalja regiona tj. Centralne i Istočne Evrope.⁵ Prestruktuiranje privrede predstavlja sastavni deo celovitog procesa tranzicije nacionalne ekonomije koji podrazumeva svestrane promene u oblasti proizvodne strukture, finansija, imovinskih prava i organizacije na makro i mikro nivou.

Još jedan od ključnih makroekonomskih indikatora je i deficit platnog bilansa (kada su prihodi manji od rashoda). Veoma veliki broj zemalja u svetu danas je suočen sa

⁴ Nacionalna služba za zapošljavanje, 2005, str. 45.

⁵ Bairoch, P., Economics and World History. London: Harvester, 1993, str. 228-236.

problemom pomenutog deficita. Jedini način da se deficit platnog bilansa trajno reši, jeste povećanje vrednosti izvoza jer se samo na taj način može doći do preliivanja deviza.

Tabela 1 Deficiti na računima platnog bilansa i povezani indikatori u periodu od 2001. do 2008. godine

OPIS	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Spoljnotrgovinski deficit, mlrd.	-2,6	-3,4	-3,5	-5,2	-4,2	-5,0	-6,7	-8,3
Spoljnotrgovinski deficit, u %	-19,9	-21,0	-20,3	-27,2	-20,8	-21,0	-22,9	-23,8
Deficit tekućeg računa, mlrd.	-1,0	-1,8	-1,7	-2,7	-2,0	-3,1	-4,3	-6,4
Deficit tekućeg računa, bez	-7,6	-	-9,6	-	-	-	-	-18,4
Stopa rasta izvoza robe i usluga	21,6	15,3	23,0	16,1	18,0	29,0	25,8	20,5
Stopa rasta uvoza robe i usluga	32,3	27,7	12,8	31,9	0,3	24,0	27,1	23,9
Pokrivenost uvoza izvozom, u %	44,1	40,7	45,2	38,7	48,0	51,0	50,1	47,9
Udeo izvoza robe i usluga u %	21,0	19,3	22,0	23,4	26,0	29,0	29,6	29,9
Udeo uvoza robe i usluga u %	38,8	39,5	41,3	49,8	46,0	50,2	51,7	53,8
Devizne rezerve, u mlrd. evra	-	-	3,5	3,8	5,5	9,6	10,9	10,1
Devizne rezerve/uvoz robe i usluga, u mesecima	-	-	5,9	4,8	6,9	9,7	8,7	6,8

Izvor: RSZ, 2009, www.ministarstvofinansija.net

1.1.2 Privreda Srbije u postkriznom periodu

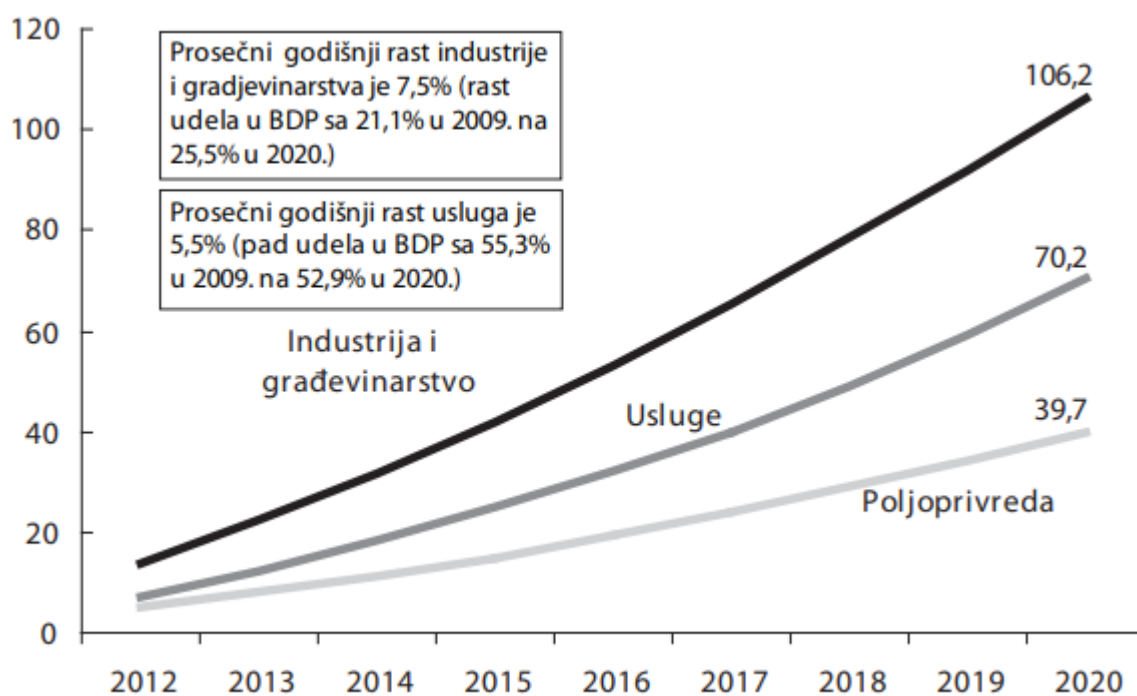
Svetska ekonomska kriza je do kraja razotkrila da dosadašnji model privrednog rasta i razvoja Srbije nije održiv i da se mora temeljno menjati, ako želimo da izbegnemo sudbinu nerazvijene i prezadužene zemlje. Naime, više neće moći da funkcioniše model u kome je osetno brži rast unutrašnje tražnje od rasta BDP-a omogućavan rastućim udelom deficita tekućih transakcija u BDP-u. S obzirom na presušivanje privatizacionih prihoda i ograničenih mogućnosti daljeg prekomernog zaduživanja u inostranstvu, Srbija mora da se okrene novom modelu privrednog rasta i razvoja koji je proinvesticiono i izvozno orijentisan.

U tom smislu u osnovnom scenariju budućeg razvoja u periodu 2011-2018. dominacija rasta potrošnje zamenjuje se dominacijom rasta investicija.⁶ Osnovni scenario u periodu do 2020. godine pretpostavlja sticanje statusa kandidata, pa na kraju i člana EU, te korišćenje ekonomskih pogodnosti koje bi ovakav politički razvoj doneo. Prosečan godišnji relani rast

⁶ Bjelić, P., Jaćimović, D. & Tašić, J., Effects of the World Economic Crisis on Export in the CEEC: Focus on the Western Balkans. *Economic Annals*, Vol. LVIII, 2013, str. 88-90.

BDP-a bi iznosio 5,8%, a unutrašnje tražnje 4,7%. Finalna unutrašnja tražnja – zbog redukcije udela negativnog neto izvoza, u cilju obezbeđivanja održivosti spoljnog duga – mora da raste sporije od BDP-a! Vrednost BDP-a u 2020. godini dostigla bi 52,7 milijardi evra, ili oko 7,5 hiljada evra po stanovniku. U okviru ove dinamike, do kraja posmatranog perioda produktivnost bi se kumulativno uvećala za 50,4%, a zaposlenost za 16,9% (što odgovara porastu broja zaposlenih za oko 440 hiljada). Dinamički, rast BDP-a se ubrzava kroz vreme i to je uslovljeno dinamikom investicija.

Grafik 2 Proizvodna struktura BDP-a, kumulativni rast 2011-2020 (%)

Izvor: Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020. Ekonomski institut – MAT, str. 9, 2010

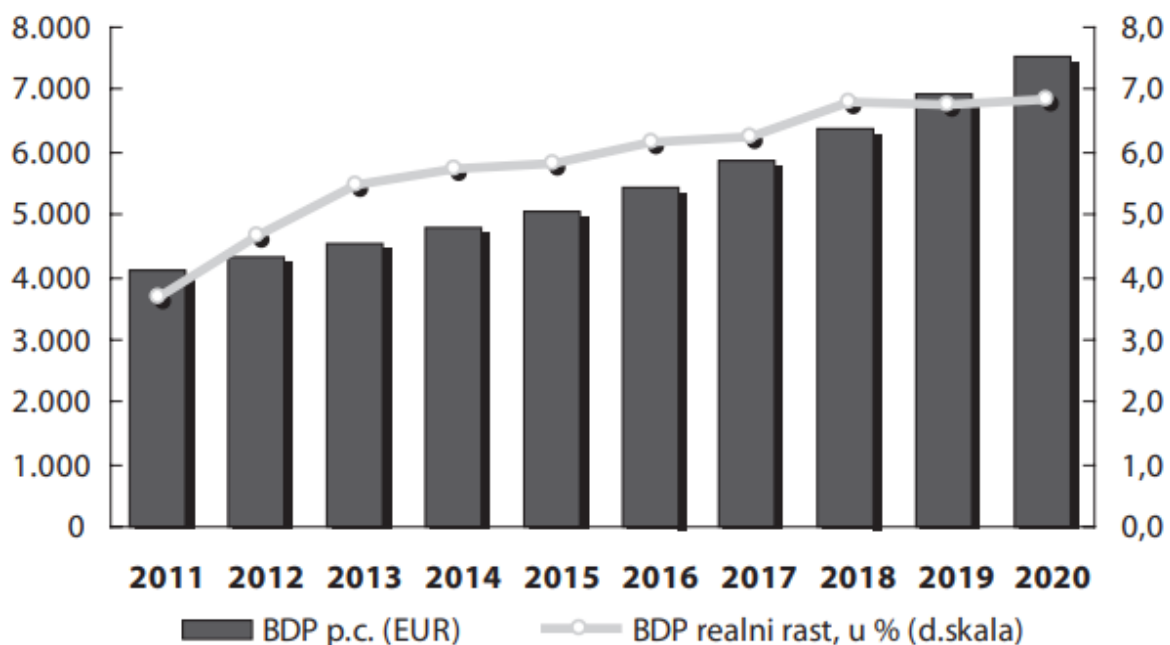
Ciljani parametri u osnovnom razvojnom scenariju su:

- podizanje udela fiksnih investicija na 25% u 2015. i 28% u 2020. godini (uz prosečni godišnji rast od 9,7%),
- redukcija udela potrošnje države u BDP-u sa 20,5% u 2009. na 12,4% u 2020. godini
- podizanje udela izvoza robe i usluga u BDP-u, sa 27,6% u 2009. na 65% u 2020. godini,
- bitno sužavanje deficita tekućih transakcija u platnom bilansu sa 7,1% u 2010. na 3,3% BDP-a u 2020.

Ciljani udeo investicija će se ostvariti ukoliko njihov prosečni godišnji realni rast bude iznosio 9,7% (za dve trećine brže od rasta BDP-a). Vrednost tih investicija bi se, sa 4,9 milijardi evra u 2009. (procena), podigla na oko 9 milijardi evra u 2015. i na skoro 15 milijardi evra u 2020. Pri tome bi se udeo bruto domaće štednje u bruto investicijama, sa

oko 14% u 2009, popeo na blizu 55% u 2015. i na 61% u 2020. godini. Što se tiče platnog bilansa, glavni ciljani parametri su: podizanje udela izvoza robe i usluga u BDP-u, sa 27,6% u 2009. na 65% u 2020. i ograničavanje smanjenja pokrića uvoza robe i usluga deviznim rezervama (sa 11 meseci u 2009. na oko 6 meseci krajem posmatranog perioda). Konstrukcija je da će u periodu 2011-2020. neto priliv od stranih direktnih investicija izneti 22,7 milijardi evra (kumulativni iznos deficita tekućih transakcija u tom periodu je oko 17 milijardi evra; nije se računalo sa eventualnim donacijama, koje bi olakšale situaciju). S druge strane, bruto priliv dugoročnih kredita za deset godina izneo bi 51,1 milijardu evra.

Grafik 3 Projekcija kretanja bruto domaćeg proizvoda, 2011-2020

Izvor: Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020. Ekonomski institut – MAT, , 2010, str. 56.

U vezi sa reformskim i tranzicionim procesima, Srbija je tek na pola puta. Zato novi model privrednog rasta i razvoja u narednoj deceniji zahteva, zapravo, dva međusobno povezana zaokreta. Prvi zaokret je od potrošačkog ka proinvesticionom i izvozno orijentisanom privrednom rastu. Drugi zaokret je neophodan na području ubrzanja reformskih procesa i evropskih integracija i odgovarajućih makroekonomskih i strukturnih politika. Reč je o stvaranju mnogo atraktivnijeg privrednog ambijenta bez koga realizacija novog modela rasta i razvoja ne bi bila moguća.

U suštini, ovaj scenario u periodu do 2020. pretpostavlja sticanje statusa kandidata, pa na kraju i člana EU, te korišćenje ekonomskih pogodnosti koje bi ovakav politički razvoj doneo. Ugrađena je prosečna stopa rasta BDP-a za period 2011-2020. od 5,8%. Po godinama ona je projektovana kao rezultat procenjenog rasta glavnih komponenti formiranja BDP-a, i to sa njihovim prosečnim rastom.⁷

U 2011. godini stopa rasta BDP-a ostaje ispod 4%, da bi se do 2015. popela do proseka za ceo period (5,8%), a u drugom petogodištu premašila granicu od 6%, krećući se od 6,1% u 2016. do 6,9% u 2020 (vrednost BDP-a u 2020. iznela bi 52,7 milijardi evra. U okviru ove dinamike, do kraja posmatranog perioda (2020. godine) produktivnost bi se kumulativno uvećala za 50,4%, a zaposlenost za 16,9% (tj. kod radnog stanovništva za 419 hiljada).

Raspoloživa sredstva za upotrebu BDP-a zavise od zbira vrednosti BDP-a i deficita robe i usluga (negativni neto-izvoz). Udeo spoljnotrgovinskog deficita u BDP-u opada sa 15,5%, koliko je izneo u 2009. godini i 15,3% na koliko ga procenjujemo u 2010, na 14,5% u 2011. Zatim se svake godine smanjuje po pola procentnog poena do 2016, u kojoj se zaustavlja na 12% i na tom nivou ostaje do 2020. (apsolutna vrednost se 2011-2015. kreće oko 4,5 milijardi evra, da bi u 2020. dostigla 6,3 milijarde evra).

1.2 Bosna i Hercegovina

Bosna i Hercegovina je smeštena na jugoistoku Evrope, u zapadnom delu Balkana. Ukupna površina zemlje je 51.129 km². Bosna i Hercegovina se administrativno deli na Federaciju Bosne i Hercegovine (51%) i Republiku Srpsku (49%). Federacija BiH se deli na 10 kantona a kantoni na opštine. Republika Srpska administrativno se deli na regije, a zatim i na opštine. Teritorij Brčkog koji je bio pod arbitražom, nije pripao ni Federaciji BiH ni Republici Srpskoj, već je odlukom Arbitražne Komisije za Brčko stavljen pod upravu države Bosne i Hercegovine kao zaseban distrikt. Oko 13.60% površine Bosne i Hercegovine je plodna zemlja a 2.96% zemlje se upotrebljava za poljoprivredu, dok 83.44% zemlje je za ostalo. Neki prirodni resursi Bosne i Hercegovine su uglj, gvožđe, boksit, mangan, drvo, bakar, hrom, cink, i hidropotencijal. Najviši vrh Bosne i Hercegovine je planina Maglić (2.386 m), dok najniži deo zemlje je pored mora. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. u BiH je živelo 3.531.159 stalnih stanovnika. Od toga, u Federaciji BiH 2.219.220 (62,85 posto), u Republici Srpskoj 1.228.423 (34,79 posto), te u Distriktu Brčko 83.516 stanovnika (2,37 posto).

Glavno strateško opredeljenje drvne industrije je što viši nivo finalizacije i što veći izvoz finalnih proizvoda od drveta. No, i pored toga, značajan udeo u proizvodnji čine i proizvodi nižeg stepena prerade, kao što su: razana građa, peleti, palete, briketi i slično. Drvna industrija je značajna grana privrede Bosne i Hercegovine. Svoj razvoj zasniva na

---

⁷ Dragutinović, D., Filipović, M. & Cvetanović, S. , Teorija privrednog rasta i razvoja. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014, str. 142-150.

korištenju pretežno domaćih sirovinskih resursa, a tradicionalno je izvozno orijentisana. Drvena industrija je organizovana u okviru većeg broja malih i srednjih preduzeća privatnog vlasništva i jedina je grana privrede Bosne i Hercegovine koja već duži niz godina ostvaruje suficit u međunarodnoj razmeni. S obzirom na kvalitetan sirovinski potencijal, pretežno bukve, te izražen trend upotrebe drveta kao ekološkog i obnovljivog materijala u svetu, realno je očekivati povećanje proizvodnje i izvoza drvne industrije Bosne i Hercegovine. Metalni sektor u Bosni i Hercegovini uz baznu proizvodnju metala, tradicionalno je najjači i najuspešniji industrijski i izvozni sektor koji u proseku čini oko 34,2% od ukupnog izvoza zemlje, što mu daje veliku prednost nad drugim izvoznim kategorijama. Preko 50% izvoza plasira se na 4 velika tržišta: Nemačka (17%); Slovenija (15%); Austrija (14%) i Hrvatska (10%), a imajući u vidu apsorpcionu moć ovih tržišta izvozno orijentisane kompanije će fokus svojih izvozno promotivnih aktivnosti nastaviti upravo na ovim tržištima, ostavljajući pri tom i mogućnost za otvaranje novih tržišta.

Proizvodnja voća i povrća je jedan od značajnih sektora u oblasti poljoprivrede na području BiH. Ovaj sektor u poslednjih par godina beleži veliki porast u proizvodnji, pogotovo u podsektoru jagodastog voća. Povećanje proizvodnje voća i povrća u poslednjim godinama rezultat je značajnih investicija na području cele BiH. Godišnja proizvodnja svežeg voća i povrća iznosi oko 150 miliona KM, od čega se oko 40% plasira na ino tržište.

Međuentitetska trgovina relevantna je za BiH i njena dva entiteta iz najmanje dva razloga:

1. ekonomski, zato što njen razvoj može doprineti rastu BDP-a entiteta i BiH, kao i efikasnijem funkcionisanju tržišta, i
2. politički, zato što funkcioniše ili može funkcionisati kao faktor integracije u političkom životu Bosne i Hercegovine, tako što stimulira saradnju između građana i poslovnih ljudi oba entiteta.⁸

Značaj trgovine za ekonomski rast i razvoj zemlje ne može se uopšte dovesti u pitanje. Ovo važi i za domaću i za spoljnu trgovinu, posebno u današnjem globalnom okruženju. Tako bi trebalo da bude i za Bosnu i Hercegovinu. Stoga ne iznenađuje da neki privrednici, preduzetnici i političari imaju stav da je trgovina integrišući faktor ekonomskog i političkog oporavka Bosne i Hercegovine. U tom smislu, OHR je nedavno preduzeo napore u odnosu na harmonizaciju posebnih akciza i poreza na tzv. "visokotarifne" robe u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj. Sa istim ciljevima na umu, OHR vrši pritisak na ministre trgovine oba entiteta da saraduju, da harmonizuju uslove za trgovinu, da organizuju trgovinu i, na kraju, da je izuzmu iz različitih formalnih i neformalnih ograničenja.

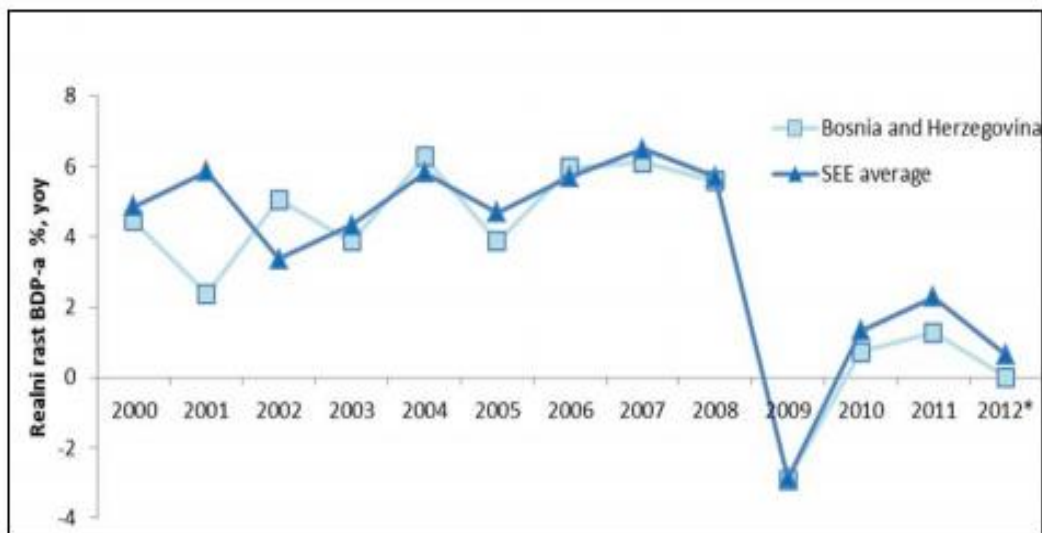
---

⁸ Stojanov, D.: Strategy for Economic Development of BiH. UNDP. 1999, str. 74-78.

1.2.1 Privreda BiH u pretkriznom periodu

Bosna i Hercegovina (BiH) je tokom poslednjih nekoliko godina napredovala iz zemlje u stanju posleratnog oporavka u potencijalnog kandidata za pristup Evropskoj Uniji. Ustav zemlje je sastavljen u sklopu međunarodno dogovorenog Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine. Sporazumom je uspostavljena složena politička struktura koju čine vlade na državnom nivou, na nivou oba entiteta (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) i na nivou distrikta. Ekonomski učinak Bosne i Hercegovine je bio prilično ohrabrujući do početka globalne krize. Generalno, prosečna stopa rasta Bosne i Hercegovine je u skladu s onom u regiji u periodu od 2000. do 2008. godine (odnosno 5,4% naspram 5,3%). Period između 1997. i 2007. godine je obeležio važan nivo industrijskog restrukturiranja u vidu rekonstrukcije i modernizacije predratne industrijske baze, koja se zasnivala na preradi drveta, obradi metala, tekstilnoj i automobilske industriji (Svetska banka, 2010). Nakon recesije u 2009. godini, kada je realni bruto domaći proizvod (BDP) pao za 2,9%, zemlja se umereno oporavila u 2010. godini. Međutim, oporavak je bio slabiji od proseka u regiji Jugoistočne Evrope, a zemlja je jedva izbegla recesiju s dvostrukim dnom (doubledip recession) 2012. godine. Prihod po glavi stanovnika, izmeren po standardima kupovne moći (PPS), je bio 30% od proseka EU-27 u 2010. godini, nepromenjen u odnosu na godinu ranije.

Grafik 4 Kretanje stope rasta realnog bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Bosni i Hercegovini (2000-2012)

Izvor: Međunarodni monetarni fond (MMF), 2012.

Kriza je otkrila nedostatak održivosti modela rasta zasnovanog na kreditnoj ekspanziji i rastu potrošnje. Visoki porezi, neefikasna vladina administracija i raširena korupcija obeshrabruju preduzetničke aktivnosti.⁹ Prema podacima Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD-a), između 1989. i 2010. godine manje od 6% stanovništva Bosne i Hercegovine je uspelo pokrenuti svoje firme. U isto vreme, neformalna ekonomija je ostala prilično velika (Evropska komisija, 2011.). Prosečna službena stopa nezaposlenosti od 27,2% u 2010. godini je bila vrlo visoka, među najvišim u regiji.¹⁰ Tokovi neto stranih direktnih investicija/ulaganja (FDI) su dramatično opali, s visoke cifre od preko 13,6% BDP-a u 2007. na 0,4% BDP-a u 2010. godini. To je uzrokovalo da Bosna i Hercegovina bude jedna od najteže pogođenih ekonomija u Jugoistočnoj Evropi, čime se naglasila potreba da se poboljša niska ekonomska konkurentnost zemlje.

Pozicioniranost bosanskohercegovačkog poslovnog okruženja ostaje dosledno niska. Reformski indeks za ulaganja Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) meri napredak reformi koje idu u korist investicijske klime u devet zemalja jugoistočne Evrope. Procena ukazuje na jaz između zakonodavstva zemlje i proseka jugoistočne Evrope u većini obuhvaćenih područja političkog odlučivanja. Najveći nedostaci i jazovi se pojavljuju kod razvoja ljudskog kapitala, propisa i trgovinske politike. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) takođe provodi specifičnu procenu politika za mala i srednja preduzeća (MSP), na osnovu Zakona o malim preduzećima za Evropu. U proceni za 2012. godinu je zaključeno da je "kvalitet poslovnog okruženja u Bosni i Hercegovini i dalje vrlo problematičan i da dalje zaostaje za ekonomijama drugih zemalja u jugoistočnoj Evropi.

Ulaganje u istraživanje i razvoj je vrlo nisko u Bosni i Hercegovini, i ne postoje pouzdani statistički podaci o ovoj oblasti. Procene se obično kreću u rasponu od 0,1 do 0,14% bruto domaćeg proizvoda.¹¹ To je manje od jedne trećine regionalnog proseka za Jugoistočnu Evropu koji iznosi oko 0,46% (UNESCO, 2011.), a manje od desetine proseka za EU-27 koji iznosi 1,8%. Većina postojeće potrošnje je javna potrošnja, dok je potrošnja po preduzećima procenjena na samo 10% od ukupnog iznosa. Ne iznenađuje da ovako nizak nivo finansiranja dovodi do vrlo malog broja istraživača na milion stanovnika.¹² Generalno, rezultati istraživanja pokazuju ohrabrujuće obrasce inovacija u poljoprivredno-prehrambenoj industriji, s značajnim inovacijskim aktivnostima u samim kompanijama, iako s vrlo ograničenom potrošnjom na istraživanje i razvoj. U isto vreme, rezultati ukazuju

---

⁹ Myant, M. & Drahokoupil, J., Transition economies: Political economy in Russia, Eastern Europe, and Central Asia. Noboken, NY: Wiley-Blackwell, 2011, 225-238.

¹⁰ OECD, Razvoj privatnog sektora - Triple helix partnerstva za inovacije u Bosni i Hercegovini, 2013, str. 32

¹¹ OECD, Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South-East Europe, OECD, Pariz, 2010, 75

¹² Causevic, E. (2010.), "Balkan Regional Applied Innovation Network", Prezentacija na sastanku Radne grupe

za inovacije Inicijative za regionalnu konkurentnost, Pariz, juni 2010, str. 48-52.

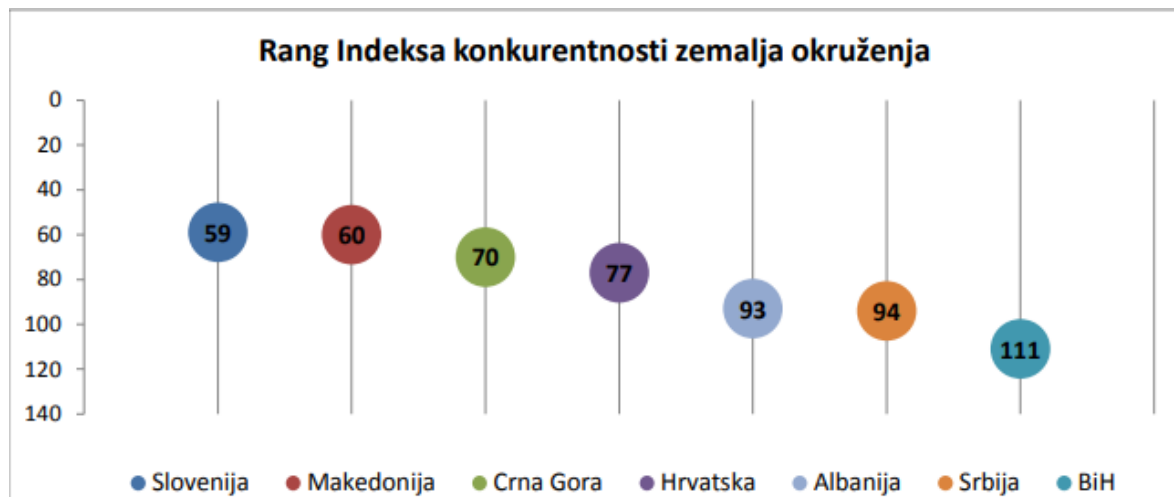

na značajne mogućnosti za partnerstva, pod uslovom da se reše dva glavna pitanja: umrežavanje sa naukom i finansiranje zajedničkih inovacijskih projekata.

1.2.2 Privreda BiH u postkriznom periodu

Od presudnog značaja za jednu ekonomiju je nivo konkurentnosti, bilo da se radi o ekonomiji koja je zarobljena u stanju, „nove normale“ ili o ekonomiji koja je iznad toga i ostvaruje značajniji rast. Kreatori politika, privrednici i lideri građanskog društva, moraju raditi zajedno u cilju osiguranja kontinuiranog rasta i ekonomskog razvoja. Jačanje konkurentnosti zahteva ne samo dobro funkcionisanje tržišta već i jake institucije sa mogućnošću prilagođavanja, dostupnost talentovanih ljudi, te veliki kapacitet za inovacije. Ovo će postati još važnije u budućnosti, jer će konkurentne ekonomije biti otpornije na rizike i spremnije da se prilagode na promene okruženja. Sedam godina nakon globalne finansijske krize, svetska ekonomija lagano izlazi iz stanja “nove normale” koju je karakterisao minimalan ekonomski rast, niži rast produktivnosti i visoka nezaposlenost. Iako su ukupni izgledi za ekonomski rast i dalje pozitivni, očekivana stopa rasta je ispod nivoa u prethodnim decenijama u većini razvijenih ekonomija, te u mnogim zemljama u razvoju. Izgledi za rast mogu biti narušeni raznim neizvesnostima kao što su usporavanje rasta tržišta u razvoju, geopolitičke tenzije i konflikti, i širom sveta novonastala humanitarna kriza. U isto vreme pozitivni primeri razvoja, kao što je brzina širenja informacija i komunikacijskih tehnologija dovode do novih poslovnih modela i industrijske revolucije što daje nadu u budućnost novog talasa inovacija koji može dovesti do dugoročnog rasta.

Grafik 5 Indeks konkurentnosti zemalja regiona

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Konkurentnost 2015-2016 BiH

Možemo zaključiti, kada je konkurentnost BiH u pitanju, da analiza tačno pokazuje slabosti zemlje na koje donosioci odluka moraju obratiti pažnju i ubrzano raditi na rešavanju istih, kako bi se stvorili uslovi u kojima bi se isplatilo investirati u zemlju, a samim time povećale mogućnosti za osiguranje blagostanja svih građana zemlje. U analizama je istaknuto da BiH i još neke zemlje moraju nastaviti sa svojim strukturnim reformama, kako bi postigle viši nivo konkurentnosti kao preduslov za ekonomski rast i toliko željeni rast zaposlenosti. Najbolje rezultate ostvarila je Slovenija, koja se sa prošlogodišnjeg 70. mesta popela na 59. Može se reći da su Makedonija (za 3 mesta) i Albanija (za 4 mesta), ostvarile napredak u odnosu na prošlu godinu, Hrvatska i Srbija su zadržale prošlogodišnje pozicije, dok je Crna Gora zabilježila lošiju poziciju u odnosu na prethodnu godinu.

Temeljni izazov bosanskohercegovačke ekonomije je nekonkurentnost. Prema rang listi konkurentnosti zemalja Svetskog ekonomskog foruma (*World Economic Forum*, WEF) za 2008-2009. godinu, BiH spada među najmanje konkurentne evropske zemlje. Pripada najmanje konkurentnom evropskom regionu - regionu jugoistočne Evrope, za kojim još i zaostaje, usled višegodišnjeg smanjivanja konkurentnosti. Od tih dvanaest najmanje konkurentnih evropskih zemalja deset ih pripada regionu Jugoistočne Evrope. Ako se od tih deset zemalja izuzme Grčka, onda su preostale ekonomije tranzicione ekonomije Jugoistočne Evrope.¹³

Ključni indikatori konkurentnosti u današnjem poslovnom okruženju su:¹⁴

- *domaće investicije, koje su važne za podizanje produktivnosti preduzeća i razvoj infrastrukture;*
- *izvoz, koji omogućava savladavanje barijera koje određuju obim domaće tražnje;*
- *uvoz, koji omogućava pristup resursima koji se ne mogu proizvesti na konkurentan način u zemlji;*
- *priliv stranih direktnih investicija, čime se obezbeđuju dodatni kapital, savremene tehnologije, veštine i pojačava konkurentski pritisak;*
- *odliv stranih direktnih investicija, koji podstiče međunarodni rast lokalnih preduzeća;*
- *domaća inovativnost koja direktno povećava produktivnost.*

Ekonomija zemlje je tokom protekle decenije bila relativno otporna na posledice raznih ekonomskih kriza i potresa, uključujući globalnu krizu 2007-09, krizu Eurozone u 2012 i velike poplave koje su pogodile Zapadni Balkan u 2014. godini. Međutim,

---

¹³ Komparativna analiza konkurentne pozicije BiH ekonomije sa implikacijama za oblikovanje, Ekonomski institut Sarajevo, 2009. str. 22.

¹⁴ Zijad Džafić, Lejla Terzić, Konkurentnost privrede BiH u funkciji evropskih integracija, 2008, str.56.

ekonomski rast zadnjih godina je u proseku bio spor, zbog izazovnog poslovnog okruženja, skromnog rasta glavnih izvoznih tržišta i sporosti u reformama. U julu 2015, vlasti na svim nivoima, u bliskoj saradnji sa Evropskom unijom i međunarodnim finansijskim institucijama, uključujući EBRD, usvojile su detaljnu Reformsku agendu. Nakon toga, u februaru 2016. sledilo je podnošenje aplikacije za članstvo u EU, i u septembru 2016. potpisivanje trogodišnjeg proširenog aranžmana sa Međunarodnim monetarnim fondom u iznosu od €553.3 miliona prema pravilima proširenog aranžmana. Ova obnovljena posvećenost reformama i približavanju EU otvara nove mogućnosti za Banku (Evropska banka za obnovu i razvoj) da proširi svoju podršku tranziciji ka održivoj tržišnoj ekonomiji u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina se suočava sa velikim izazovima u svih šest svojstava tranzicije koje je Banka identifikovala kao ključne komponente održive tržišne ekonomije, naime konkurentnost, dobro upravljanje, zelena, inkluzivnost, otpornost i integracija. U svetlu Reformske agende, komparativne prednosti Banke u odnosu na druge međunarodne finansijske institucije i donatore upućuju na blisko sudelovanje u poboljšanju konkurentnosti zemlje i povećanja njene integracije u regiju, kao i jačanje otpornosti ekonomije povećanjem energetske bezbednosti. Tranzicija ka zelenoj ekonomiji će biti značajan element Bančinog aranžmana, s obzirom na veliki intenzitet korištenja energije u BiH ekonomiji i nizak nivo energetske efikasnosti kako u industrijskom tako i u stambenom sektoru. Pored toga, s obzirom na velike izazove u inkluzivnosti, Banka će promovisati inkluzivni rast na nivou projekata. Imajući sve ovo u vidu, Banka će slediti sledeće strateške prioritete u Bosni i Hercegovini u periodu 2017-2022.¹⁵

1.3 Republika Hrvatska

Hrvatska (Republika Hrvatska), država u jugoistočnoj Evropi, između Slovenije na severozapadu (dužina granice 667,8 km), Mađarske na severu (355,5 km), Srbije na istoku (317,6 km), Crne Gore (22,6 km) na jugoistoku te BiH na jugu odnosno istoku (1011,4 km); obuhvata 56 594 km². Glavni grad je Zagreb. Hrvatska je pretežno nizinska zemlja. Nizine (teren ispod 200 m apsolutne visine) zauzimaju 53,4% teritorija, brežuljci (200 do 500 m apsolutne visine) 25,6% teritorija, a gorsko i planinsko područje (iznad 500 m apsolutne visine) 21,0% Hrvatske. Potkovičast oblik teritorija upućuje na važnost panonske i primorske celine, međusobno spojenih pretežno krškim gorskim krajem. Prva od tih celina obuhvata velik deo peripanonskog i manji dio panonskoga prostora, a druga najveći deo istočnojadranskoga prostora s gotovo svim jadranskim ostrvima. Pretežno krški gorski kraj Gorskoga kotara i Like, kao najuži deo planinskoga prostora gorske Hrvatske, spaja peripanonsko-panonski i jadranski prostor. Prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva provedenoga 31. III. 2011., Hrvatska ima 4 284 889 stanovnika. Hrvatska privreda nakon pada realocijalizma u devedesetima doživljava tranziciju prema otvorenoj tržišnoj ekonomiji, u kojoj preovladava tercijarni sektor uslužnih delatnosti. Iako je, od 2009. teško pogođena svetskom finansijskom krizom, ostala je jedna od najjačih ekonomija

---

¹⁵ European Bank for reconstruction and development, Nacrt strategije za Bosnu i Hercegovinu 2017-2022.

u jugoistočnoj Evropi, a prema BDP-u bolja je i od nekih članica Evropske unije. Glavne privredne grane u Hrvatskoj čine poljoprivreda, prehrambena industrija, tekstilna industrija, drvoprerađivačka industrija, metaloprerađivačka industrija, hemijska industrija, naftna industrija, elektroindustrija, građevinarstvo, trgovina, brodogradnja, pomorstvo i turizam. Bruto domaći proizvod je za 2015. procenjen na 89,76 mrd. USD ili 20.873 USD po stanovniku. Hrvatski BDP se tek 2003. izjednačio s onim iz 1990. pre raspada Jugoslavije i prelaza na tržišnu privredu. U razdoblju od 2004. do 2008. BDP je narastao za ukupno 23%. Od 2009. godine privreda je u recesiji, a BDP je od 2009. do 2012. godine pao 13%.¹⁶ Pokrivenost uvoza izvozom je 57%.

1.3.1 Privreda Hrvatske u pretkriznom periodu

U tekuću deceniju 2001.-2010. novog se milenijuma ušlo s velikim optimizmom. Pozitivna očekivanja bila su kombinacija planiranog završetka većeg dela obnove ratom razrušenih postrojenja, okončanja privatizacije i započinjanja novog razvojnog ciklusa. Ponesena infrastrukturnim projektima, ekonomska se aktivnost ubrzala relativno visokim stopama rasta tako da je 2005. dosegnut predtranzicijski nivo BDP-a. Rast se nastavlja i nakon 2005., i veći deo ovog razdoblja karakteriše „jobless growth“ (rast bez rasta zaposlenosti), pad pokrivenosti uvoza izvozom i ubrzani rast spoljnog duga. „Susret“ ovih „endogenih“ kretanja s „egzogenim“ efektom globalne krize nakon 2008. godine okrenuo je trendove prema negativnim predznacima osnovnih makroekonomskih varijabli.¹⁷ Uzastopne negativne stope rasta „vratile“ su nivo ekonomske aktivnosti merene BDP-om per capita praktički ponovo u 1980. godinu. Niska pokrivenost uvoza izvozom praćena je daljim ubrzanim rastom eksternog duga. Naravno nije lako prihvatiti ranu ocenu kako je u „ludim 90-tima“ posejano (preteranom deregulacijom) seme tada buduće propasti koja se dogodila krajem prve decenije 2000-ih.¹⁸

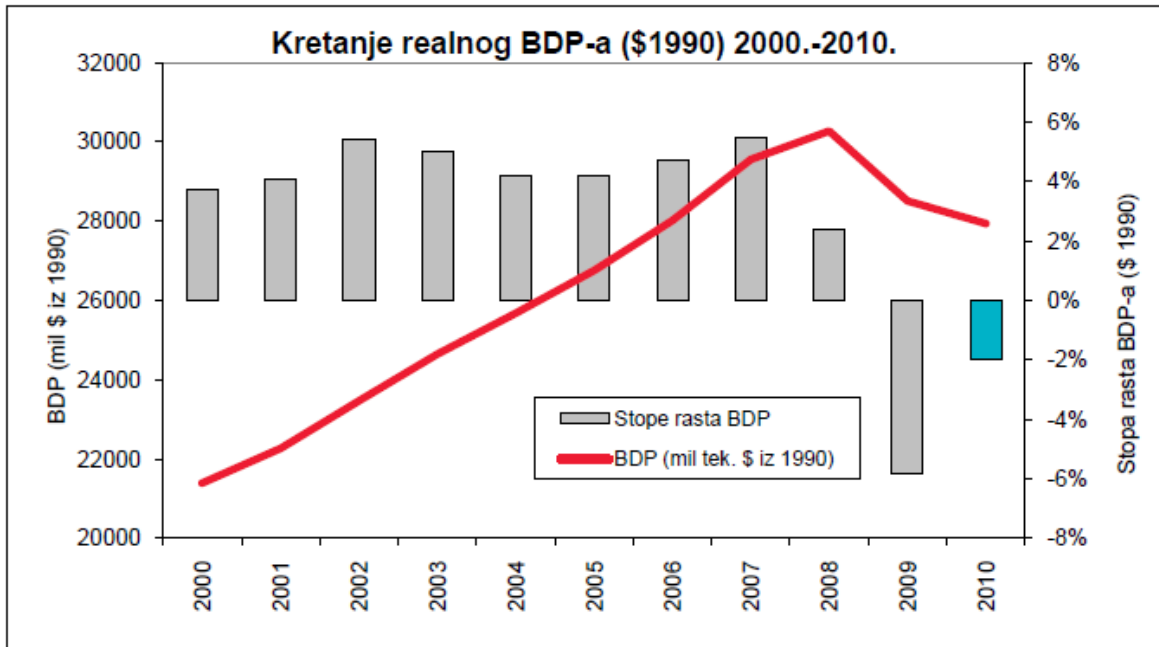
---

¹⁶ http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2013_spring/cc_croatia_en.pdf

¹⁷ Družić, I., Boras T, Raguž I., Oscilacije performansi hrvatskog gospodarstva 2000/2010. EF, Zagreb, 2012 str. 108

¹⁸ Stiglitz, J. The Roaring Nineties, Penguin, London, 2004, str. 336.

Grafik 6 Kretanje BDP-a u periodu 2000-2010 (USD)

Izvor: Državni Zavod za Statistiku, proračun autora

Nesporno pozitivne pokazatelje makroekonomske stabilnosti vidljive u stabilnosti cena i kursa, treba posmatrati u kontekstu zabrinjavajućeg rasta nezaposlenosti i pada konkurentnosti hrvatske privrede na međunarodnom tržištu. Nastupom globalne ekonomske krize 2008. i njenom eskalacijom u 2009. pomaknuto je težište „mainstream“ ekonomske analize. Stavovi koji su donedavno bili etiketirani kao pomalo ekscentrična protivljenja slobodnom preduzetništvu i sputavanje „kreativnog“ računovodstva koje je menadžerskim opcijskim deonicama „dezinformisalo“ deoničare, a off -shore transakcijama „zaobilazilo“ poreske obaveze, još se uvek s oklevanjem prihvataju.

Posmatrajući kretanje BDP-a per capita u istom periodu, moguće je doneti slične zaključke o hrvatskim privrednim kretanjima. Stope kretanja per capita BDP-a takođe osciliraju u tri prepoznatljiva ciklusa od kojih je prvi nastavak kretanja s kraja 1990-tih, a treći se nastavlja u drugoj deceniji 2000-tih. (Grafikon 6) Međutim, prosečna stopa rasta BDP-a per capita u razdoblju između 2000. i 2010. godine iznosi 3,13%, dakle viša je od stope rasta realnog BDP-a u istom razdoblju. Takođe, trajanje, oblik i intenzitet posebno prvog ciklusa znatno se razlikuju. Prvi ciklus 2000.-2002. ima bitno drukčiji oblik jer visoku stopu rasta BDP-a per capita od preko 7% u 2000. smenjuje niska stopa od oko 2% u 2001. i njen oporavak na iznad 5% u 2002. Ovako divergentno kretanje, odnosno razlika u oscilacijama stopa rasta BDP-a i stopa rasta per capita BDP-a očigledno je prouzrokovano demografskim kretanjima. Kako je popis stanovništva napravljen

2001., verovatno su ove razlike posledica procenjenih/očekivanih populacijskih promena u 2000. i stvarnih promena registrovanih u popisu stanovništva 2001.

1.3.2 Privreda Hrvatske u postkriznom periodu

Globalna ekonomska kriza jasno je pokazala potrebu za ozbiljnim preispitivanjem stanja u ekonomskoj nauci, i ukoliko do toga dođe to bi mogao da bude jedan od njenih retkih pozitivnih efekata. Nažalost, godine prolaze a na javnoj sceni se ne prihvata konstruktivna debata o teorijskim osnovama modernog kapitalizma i suštini ekonomske krize. Štaviše, negira se i samo postojanje ekonomske krize uz tvrdnju da se radi o uobičajenim cikličnim kolebanjima koja putem tržišta automatski vode uravnoteženju privrede posle koga kapitalizam uvek izlazi ojačan.¹⁹ Godina 2015. započinje izmenama u sistemu poreza na dohodak što dovodi do povećanja neto plata za 2,8 % na godišnjem nivou, dok je realni rast zbog prisutne deflacije bio i nešto veći. Povoljan ekonomski ciklus beleži se 2016. godine. Zabeležen je pad prosečne cene nafte na godišnjem nivou te je rast EU bio blago usporen. Godine 2017. hrvatska ekonomija nastavlja umeren rast. Iako je 2017. stopa rasta bila viša u odnosu na rast ukupne privrede EU, to obeshrabruje, jer je Hrvatska zabeležila usporavanje privrednog rasta. Nastavak oporavka ukupne potražnje i rast BDP-a obeležili su 2017. Tako je umeren rast BDP-a nastavljen treću godinu za redom. Nominalno je BDP povećan s 351,3 mrd. kuna u 2016. na 365,6 mrd. kuna, odnosno sa 46,7 na 49,0 mrd. evra. Realni rast BDP-a iznosio je 2,9 %.

Procene HNB-a za realni BDP u 2018. i 2019. godini bile su povećanje za 2,7 %. Rast privredne aktivnosti se tokom trećeg kvartala 2018. usporio s 1,0 % u drugom na 0,6 % u trećem kvartalu. Kao razlog usporavanja HNB vidi veoma blago smanjenje izvoza roba i usluga kao i snažni rast ukupnog uvoza. Usporio se takođe i rast lične potrošnje, dok su povećane tekuća kao i investicijska potrošnja. Zadržavanje privredne aktivnosti od 2,7 % očekuje se i u 2019. godini kada bi bruto investicije porasle a državne investicije jačale zbog korištenja sredstava iz EU fondova. Moguć je takođe i rast zaposlenosti potaknut rastom lične potrošnje.

---

¹⁹ Aljinović, Z., Marasović, B., *Matematički modeli u analizi razvoja hrvatskog finansijskog tržišta*, Ekonomski fakultet u Splitu, Split, 2012, str. 112-120.

Tabela 2 Kretanje BDP-a u periodu 2009-2019 godina

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.*	2019*
BDP	-7,3	-1,5	-0,3	-2,3	-0,5	-0,1	2,4	3,5	2,9	2,7	2,7
Lična potrošnja	-7,5	-1,5	0,3	-3,0	-1,9	-1,6	1	3,4	3,6	3,2	3,5
Državna potrošnja	2,1	-0,6	-0,4	-0,8	0,6	1,8	-1,0	0,7	2,7	3,3	2,6
Investicije u fiksni kapital	-14,4	-15,2	-2,7	-3,3	1,4	-2,8	3,8	6,5	3,8	3,7	6
Izvoz robe i usluga	-14,1	6,2	2,2	-0,1	3,1	6	9,4	5,6	6,4	3,6	3,4
Uvoz robe i usluga	-20,4	-2,5	2,5	-3,0	3,1	3,1	9,2	6,2	8,1	5,1	5,3

* 2018 i 2019 predstavljaju procene Hrvatske Narodne Banke

Izvor: HNB : Makroekonomska kretanja i prognoze, 2018.

Hrvatska je punopravna članica EU od 2013. godine, kao ekonomske integracije ali nije i članica Evropske monetarne unije, kao monetarne integracije. Uz visok stepen integracionih odnosa i procesa, može se reći da EU vozi po dva koloseka na kojima se vozi različitim brzinama. Na jednom koloseku događa se ekonomska integracija 28 zemalja, kroz sporiju brzinu ujedinjavanja, kroz usklađivanje ekonomskih politika, a na drugom koloseku događa se šira i brža integracija kroz dodatno integriranje monetarnih politika s usvajanjem zajedničke valute evra.

Hrvatska se po svim makroekonomskim pokazateljima nalazi pri dnu Evropske Unije bez naznaka oporavka. Malene stope rasta, koje se javljaju u poslednjim godinama, daleko su od stopa koje bi značile zaustavljanje krize i razvoj Hrvatske. Uzroci ovakvog stanja nalaze se u modelu ekonomske politike koji se posljednjih dvadesetak godina primjenjuje u Hrvatskoj. Postoji sličnost između Evropske unije i Hrvatske. Obe ove ekonomije su najlošije u svom okruženju, Evropa najsporije raste u svetskim okvirima, a Hrvatska najsporije raste u svom okruženju. Izvori ovih slabosti Evrope i Hrvatske su manjim delom zajednički, a većim delom su rezultat vlastitih specifičnosti i vlastite politike. Iako ovde koristimo prosečne pokazatelje za EU 28 treba imati na umu da postoje velike razlike među zemljama EU. Te razlike isplivaju na površinu naročito u kriznim situacijama, bez obzira je li kriza ekonomska, finansijska, socijalna, humanitarna, i sl. Evropska unija se gradi po modelu bez premca u istoriji, i njeni idejni začetnici su toga bili svesni. Jean Monet je rekao da će se izgradnja evropskog zajedništva susretati s mnogim problemima, a o načinu

i uspešnosti rešenja problema s kojim će se suočavati zavisice dalji razvoj evropskog ujedinjenja. Hrvatska se poslednja priključila EU. Hrvatska privreda je na samom dnu lestvice zemalja Evropske unije. Prema efikasnosti (vrednosti domaće proizvodnje po stanovniku) na trećem je mestu od začelja, odmah iza Rumunije i Bugarske. Sličan položaj ima po potrošnji po stanovniku, tako da je svaka politika koja cilja na smanjenje potrošnje direktno uperena protiv hrvatskih građana i hrvatske privrede. Nivo potrošnje je direktno vezan uz vrednost bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. Međutim, bitno je i koji deo BDP odlazi na potrošnju domaćinstva. Taj dio se kreće u proseku od 50 do 60%. Razlike proizlaze iz različitog ekonomsko društvenog razvoja kroz istoriju, iz različitog nivoa razvijenosti danas i različite uloge države u privredi i socijalnoj politici. Sve te razlike u ekonomskom i političkom smislu mogu se videti na „izvorištu“ bruto domaćeg proizvoda. U najvećoj meri (u proseku oko 80%), bruto domaći proizvod dolazi iz bruto dodate vrednosti u proizvodnji. Udio plata u bruto dodatoj vrednosti određuje kasnije i udeo potrošnje u bruto domaćem proizvodu. Kako se bruto dodana vrednost u proizvodnji raspodeljuje između: rada, kapitala i države, ta raspodela određuje i politički karakter države.

Nakon šestogodišnje recesije, 2017. godina već je treća godina zaredom u kojoj je zabeležen umeren privredni rast. Prošlogodišnji realan rast BDP-a od 2,9% predstavlja blago usporavanje u odnosu na 2016. godinu (kada je rast dostigao 3,5%). Iako je u 2017. godini stopa privrednog rasta Hrvatske bila viša u odnosu na rast ukupne ekonomije EU (koja je iznosila 2,5%), takva kretanja ipak blago obeshrabuju jer je Hrvatska jedna od retkih država EU koja je u 2018. godini zabeležila usporavanje privrednog rasta.

1.4 Republika Crna Gora

Crna Gora se nalazi u jugoistočnoj Evropi, na Balkanskom poluostrvu. Teritorija Crne Gore zauzima približno 13.812 km². Graniči se sa Hrvatskom (14 km duga granica) na zapadu, Bosnom i Hercegovinom na severu (225 km), Srbijom na istoku (203 km), Albanijom na jugu (172 km), a od Italije je razdvojena Jadranskim morem. Dužina obale je 293,5 km. Geografski, Crna Gora se deli na tri oblasti: primorje, centralni deo i planinski deo. Primorje je najjužnija oblast koja se uskim pojasom (1-10 km širine) proteže duž Jadranskog mora, od naselja Igalo na zapadu do ušća reke Bojane na istoku. Primorje je isečeno mnogobrojnim zalivima i uvalama. Najveći zaliv je Boka Kotorska, koji se urezuje u kopno skoro na 20 kilometara. Od kontinentalnog dela zemlje primorje je odvojeno neprekidnim Dinarskim planinskim vencom.

Centralni deo Crne Gore sastoji se iz dva dela. Prvi deo predstavlja planinski venac koji se bukvalno nadnosi nad primorjem. Ovaj deo zemlje je pravi rekorder u Evropi po količini padavina. Drugi deo centralne geografske oblasti čine ravnice. Tu spada bazen Skadarskog jezera (nacionalni park), plodna ravnica reke Zete, Bjelopavlička ravnica i Nikšičko polje.

To su mesta sa najvećom gustom stanovništva u Crnoj Gori. Ovdje se nalaze dva najveća industrijska centra – Podgorica i Nikšić.

Planinska oblast zauzima severni deo zemlje. Ovde je jako izražena subalpska klima, sa hladnim, jako snežnim zimskim periodom i umereno toplim letom. Na ovim planinskim vencima ima puno pašnjaka, šuma i mnogo planinskih jezera.

Rezultati popisa stanovništva sprovedeni 2011. godine su pokazali da Crna Gora ima 625.266 stanovnika.

Raspad jugoslovenskog tržišta i međunarodne sankcije 1992. godine su dovele do najvećeg pada industrijske proizvodnje u Crnoj Gori. Tokom naredne dve godine, 2/3 stanovništva Crne Gore je živelo ispod granice siromaštva. Vlada Crne Gore je potom uvela nemačku marku. Posle toga je usledila ubrzana privatizacija i prelazak na evro. Uprkos tome, životni standard stanovništva nije značajno porastao. Zatim je usledio referendum, održan 21. maja 2006. godine, posle koga je Crna Gora postala nezavisna država. Ciljevi Crne Gore postaju jačanje turizma i pridruživanje Evropskoj uniji. Usled stranih investicija i kupovine imovine na crnogorskom primorju, ekonomija je beležila veliki privredni rast. Međutim, svetska ekonomska kriza usporava ovaj rast i najviše pogađa aluminijumski kombinat u Podgorici.

Pregled postojećih istraživanja konkurentnosti crnogorske privrede daje prilično pozitivnu sliku napretka koji je zemlja ostvarila u periodu od sticanja nezavisnosti. To je jasan zaključak Izveštaja Evropske komisije o napretku za Crnu Goru, koji mere napredak Crne Gore sa aspekta kriterijuma iz Kopenhagena, kao godišnjih Ekonomskih i fiskalnih programa Crne Gore, koji predstavljaju glavno sredstvo za dijalog Crne Gore sa Evropskom komisijom o ekonomskoj politici. Očigledan rezultat ovih pozitivnih ocena je i činjenica da je Evropska unija dodelila Crnoj Gori status države kandidata.

1.4.1 Privreda Crne Gore u pretkriznom periodu

Tokom protekle decenije, prosečna stopa rasta crnogorske privrede iznosila je 3% godišnje i blisko je sledila poslovni ciklus Evrope i Centralne Azije. Prosečan realni rast u periodu od 2001. do 2015. godine bio je 3 %, ali kada se pogleda po godinama, iznosio je 5 % od 2001. do 2008. godine, a svega 0,8 % od 2009. do 2015. godine.²⁰ Za ovaj period slobodno možemo reći da uključuje ubrzani ekonomski rast od 2001. do 2008. godine kada se stopa rasta BDP-a progresivno uvećavala dok nije dostigla svoj dvocifreni vrhunac tokom 2007. godine i ekonomski gubitak u periodu od 2009. do 2015. godine, kada je stopa rasta naglo pala (za 5,7%) tokom 2009. godine i ostala na nivou od 1,9 % tokom ostatka perioda. Godine 2008. priliv kapitala iznosio je oko 46% BDP-a. Ovakav kapital, uglavnom u turistički, bankarski i sektor nekretnina podstakao je domaću tražnju i doveo do rasta 2007. godine, koji je Crnu Goru tada svrstao među najbrže rastuće svetske

---

²⁰ Public Disclosure Authorized : Crna Gora – sitemska dijagnostička procjena – Ostvarenje održivog i inkluzivnog rasta u okruženju volatlnosti, World Bank Group, 2016, str. 94-98.

ekonomije koje nisu zasnovane na nafti. Nakon toga, dolazi do povećanja zaposlenosti i povećanja privatne potrošnje u BDP-u koji je 2000. godine iznosio 70% a 2008. godine 91,2%. Komercijalne banke su podržale aktivnost privatnog sektora povoljnim kreditima koje su dovele do brze ekspanzije uvoza roba. Sa aspekta BDP-a, kao ključnog indikatora ekonomske aktivnosti treba istaći uvećanje stope rasta od 2000. do 2005. godine. BDP je u 2005. godini iznosio ukupno 1.815 miliona evra, pri čemu dominantno učešće je zabeležio tercijalni sektor. Iz priložene tabele, takođe se može videti da u periodu od 2000. do 2008. godine privreda Crne Gore beleži rast koji se pre svega ogleda u znatnom povećanju BDP-a, povećanju broja zaposlenih i malim razlikama u izvozu i uvozu. Nakon čega je nastupila Svetske ekonomska kriza 2008. godine i prouzrokovala ozbiljan pad stope BDP-a, što se vidi iz priložene tabele, sve do 2015. godine, nakon čega je usledio privredni rast i povećanje BDP-a.

Tabela 3 BDP Crne Gore u periodu 2000-2019 godine

Godina	BDP Tržišne cene (rekuće cene) mil. evra)	Stanovništvo (u hiljadama) procena sredinom godine	BDP po stanovniku u evrima	BDP u stalnim cenama (u cenama prethodne godine) - mil. evra	Stopa rasta BDP-a u stalnim cenama (%)
2000.	1.065,7	608,9	1.750	1.065,7	/
2001.	1.295,1	612,9	2.113	1.077,4	1,1
2002.	1.360,1	615,9	2.208	1.319,8	1,9
2003.	1.510,1	620,3	2.435	1.394,1	4,4
2004.	1.669,8	622,1	2.684	1.577,0	4,4
2005.	1.815,0	623,3	2.912	1.739,6	4,2
2006.	2.148,9	624,2	3.443	1.970,5	8,6
2007.	2.680	626,2	4.280	/	10,7
2008.	3.086	628,8	4.908	2.866	6,9
2009.	2.981	631,5	4.720	2.911	5,7
2010.	3.104	620,0	5.006	3.054	2,5
2011.	3.234	620,6	5.211	3.204	3,2
2012.	3.149	622,0	5.063	3.152	2,5
2013.	3.327	621,2	5.356	3.254	3,3
2014.	3.458	621,8	5.561	3.422	1,8
2015.	3.625	622,2	5.826	3.575	3,4
2016.	3.954	622,3	6.354	3.762	2,9
2017.	4.299	622,4	6.908	4.141	4,7
2018.	4.663	622,2	7.495	4.517	5,1
2019.	4.951	622,0	7.959	4.853	4,1

Izvor: <https://www.monstat.org/>

U periodu pre krize, 2008. godine, visok priliv kapitala podstakao je rast tražnje, kao i neravnoteže uključujući i nesmotreno odobravanje kredita, „balon“ na tržištu kredita, i brz porast javnog i privatnog duga. Ukupni godišnji rast kredita iznosio je u proseku 77% u periodu 2003-2008. godine, čime je nivo kredita u odnosu na BDP doveden na 90,7% do 2008. godine, a koeficijent kredita u odnosu na depozite na 167% u vreme vrhunca u aprilu

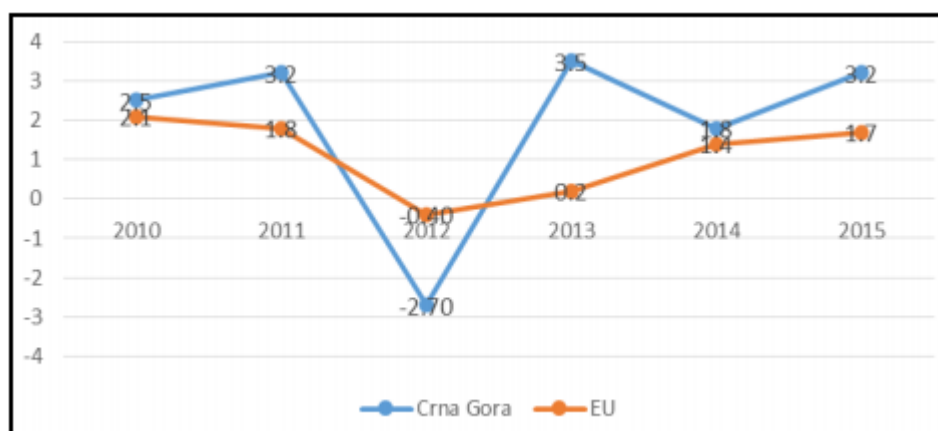
2009. godine.“ Pucanjem takozvanog „balona“ na tržištu nekretnina dovelo je do nekvalitetnih kredita, slabljenja profitabilnosti banaka i prezaduženosti koja je doprinela produženom trajanju oskudice kredita i slabom ulaganju. Zapravo, veliko oslanjanje na priliv eksternog kapitala učinio je Crnu Goru veoma privredno nestabilnom na iznenadni pad tokova kapitala nakon izbijanja globalne finansijske krize 2008. godine. Tokom 2009. godine smanjuje se BDP sa 6,9% 2008. godine na 5,7% 2009. godine. Globalna ekonomska kriza, pored oskudice kredita, dovela je do pada depozita u bankama od 22% od avgusta 2008. do 2011. godine, kao i do ozbiljnog pada kredita. Metalna industrija, građevinarstvo i finansijske aktivnosti su bili sektori koji su najviše bili pogođeni.

1.4.2 Privreda Crne Gore u postkriznom periodu

Nakon perioda rasta, praćenog visokim obimom stranih ulaganja u periodu 2007–2008. godina, svetska ekonomska kriza se reflektovala na malu i otvorenu crnogorsku ekonomiju, ukazujući na neodrživost privrednog rasta zasnovanog prevashodno na eksternim faktorima i potrebu unapređenja internih faktora razvoja. Efekat krize najizraženiji je kroz pad stranih direktnih investicija (SDI) koje su sa 1.066,5 miliona EUR u 2009. godine pale na 323,9 miliona EUR u 2013. godini. Podaci o spoljnotrgovinskoj razmeni pokazuju postepeno smanjenje spoljnotrgovinskog deficita koji je bio izražen u predkriznom periodu, koji je u najvedoj meri rezultat kriznog prilagođavanje privrede i smanjenja agregatne tražnje. Međutim, i pored smanjenja, spoljnotrgovinski deficit je dalje permanentno prisutan i visok. U 2013. godini izvoz crnogorske privrede je bio skoro pet puta niži u odnosu na uvoz. Rast se oslanjao na rast tražnje, ne na produktivnosti, a izvoz skoncentrisan na nekoliko proizvoda metalne industrije male dodate vrednosti i male tehnološke sofisticiranosti. Niska izvozna baza, slaba diferenciranost proizvoda i visoka zavisnost od uvoza ukazuju na neophodne reforme u cilju daljeg razvoja crnogorske ekonomije. Sa druge strane, u oblasti javnih finansija zabeležen je rast javnog duga i budžetski deficit. Na kraju 2013. godine javni dug je dostigao vrednost 1.933,0 miliona EUR ili 57,95% BDP-a. Budžetski deficit je u 2012. godini iznosio 6,8% BDP-a, dok se za 2013. godinu procenjuje na 3,9% BDP-a. Takođe, izvesno je da je u godinama kada dospevaju emisije euroobveznice (2015. i 2016.) biti potrebno novo zaduživanje, jer njihov ukupan iznos verovatno neće biti moguće otplatiti iz redovnih prihoda, što može prouzrokovati rast državnog duga i u narednim godinama. Iako je javni dug i dalje ispod mastrihtskog kriterijuma, zabrinjava tendencija njegovog rasta i opasnost da on u narednom periodu postane ograničavajući faktor ekonomskom rastu. Na području javnih finansija neophodno je sprovođenje strukturnih reformi u cilju stabilizacije. Podaci Centralne banke Crne Gore potvrđuju da je bankarski sistem stabilan i visoko likvidan, ali i da je još uvek karakterisan visokim učešćem nekvalitetnih kredita. Savremeni globalni biznis zahteva uzajamnu povezanost strateških sektora (sektora sa potencijalom rasta) sa korišćenjem informacionih i komunikacionih tehnologija, unapređene saobraćajne veze, dobro planiranu

izgradnju i bolje korišćenje poslovnih usluga za privrednike. Ovi strateški sektori i oblasti podrške predstavljaju prioritetna područja za razvoj na koja je usmerena industrijska politika Crne Gore, koja, nužno, mora biti povezana sa relevantnim politikama, jer se na taj način omogućava efikasno ostvarenje njenih osnovnih ciljeva. Urađene analize u procesu pripreme industrijske politike pokazuju da dva industrijska sektora, prerađivačka industrija i energetika, uz turizam predstavljaju strateške sektore za dugoročni razvoj konkurentnosti. U cilju obezbeđivanja maksimizacije efekata industrijske politike, strateški ciljevi su grupisani u dve grupe koji odgovaraju anticipiranim ključnim izazovima crnogorske konkurentnosti. U prvoj grupi su objedinjeni ciljevi koji imaju indirektan uticaj, a tiču se ulaznih faktora razvoja u cilju uspostavljanja boljeg poslovnog okruženja i stvaranja preduslova za podizanje nivoa konkurentnosti industrije, kao i obezbeđivanja boljeg pristupa i raspoloživosti finansijama. U drugoj grupi su ciljevi koji imaju direktan uticaj na uspostavljanje izlaznih performansi industrijske politike, a odnose se na promociju preduzetništva i inovacija, u cilju stabilnog ekonomskog rasta, kao i pojednostavljanje procedura za trgovinu i bolji pristup domaćem i stranom tržištu. Da bi se postigli predloženi ciljevi, potrebno je da industrijska politika bude usmerena ka većoj efikasnosti i produktivnosti, uz efikasno korišćenje raspoloživih prirodnih resursa, razvoju proizvodnje ka višim fazama obrade i dodate vrednosti, uz fokusiranje na sektore i oblasti sa najvećim prepoznatim potencijalom za rast, kao i na potrebe preduzeća koja će imati najveći uticaj na međunarodnu konkurentnost crnogorske ekonomije.

Grafik 7 Realna stopa rasta BDP 2010-2015 (%)

Izvor: MONSTAT 2016.

Uprkos značajnom padu ekonomske aktivnosti, crnogorska ekonomija u poslednje 3 godine beleži trendove oporavka. Tako je u 2014. godini BDP zabeležio realnu stopu rasta od 1,8% što je rezultiralo nivoom BDP-a po glavi stanovnika od 5.356,7 €. Izraženo u

paritetu kupovne moći BDP po glavi stanovnika je na nivou od 42% proseka EU i za 3% je iznad proseka zemalja Zapadnog Balkana. Prema preliminarnim podacima Monstat-a, u 2015. godini zabeležen je rast crnogorske ekonomije u visini 3,2%.

1.5 Republika Severna Makedonija

Geografija Severne Makedonije je pojam koji obuhvata reljefne, klimatske i hidrografske karakteristike ove države. Severna Makedonija se nalazi u regionu južne Evrope i na jugu Balkanskog poluostrva sa površinom od 25.713 km². Ima granicu dugu 896 kilometara, koju deli sa Srbijom (102 km) na severu, Kosovom (179 km) na severoistoku, Bugarskom (173 km) na istoku, Grčkom (256) na jugu i Albanijom (186 km) na zapadu. Država predstavlja tranzitni koridor od Zapadne i Centralne Evrope do Egejskog mora i od Jugoistočne Evrope do Zapadne Evrope. Pored toga, Severna Makedonija se nalazi u severnom umerenom klimatskom pojasu, pa ima povoljnu klimu za uzgajanje brojnih različitih kultura. Severna Makedonija je deo šireg regiona Makedonije, po kome i nosi ime. Ona je kontinentalna država bez izlaza na more, ali ima tri velika prirodna jezera: Ohridsko, Prespansko i Dojransko, pa je od ukupne površine države pod vodom 477 km². Dobar geografski položaj S.Makedonije uslovljen je važnim saobraćajnim putevima i međunarodnim komunikacijskim koridorima, koji su posebno razvijeni duž rečnih tokova, kotlina i planinskih padina. Pored toga, u prilog značajnosti saobraćajnog položaja ide i relativno mala udaljenost od Jadranskog i Egejskog mora. Svakako, u dobro razvijeni saobraćajni položaj najznačajnije mesto zauzima dolina reke Vardar. Prema popisu stanovništva iz 2003 broj stanovnika iznosio je 2.022.547. Etnički sastav stanovništva je bio sledeći : Makedonci 64.18%, Albanci 25%, Turci 4%, Romi 2.6%, Srbi 1.8% itd.

Raspad SFRJ 1991. godine je lišio Republiku S.Makedoniju, do tada najzaostaliju republiku SFRJ finansijske pomoći. Odsustvo infrastrukture, ekonomske sankcije njenom najvećem trgovinskom partneru SR Jugoslaviji i ekonomski embargo Grčke su kočili priredni rast do 1996. godine. Privrednom rastu je mahom doprinela strana pomoć. Uspešna privatizacija 2000. godine je povećala državne rezerve na oko 700 miliona dolara. Ipak, ekonomija dosta zavisi od uvoza energenata poput nafte i prirodnog gasa. Nezaposlenost je na veoma visokom nivou — 34,5% u 2008. godini, nedostatak kvalifikovane radne snage takođe je u velikoj meri razlog sporog razvoja. Glavni trgovinski partneri su Srbija, Nemačka, Grčka i Bugarska.

Zemlja ima male rezerve minerala — bakra, olovo-cinka, gvožđa i rude nikla. Od industrija najviše se ističu prehrambena i duvanska industrija, proizvodnja gvožđa i čelika. Republika S.Makedonija poseduje 334.226 ha poljoprivrednog zemljišta, a smatra se da je navodnjavano nešto više od 190.000 ha poljoprivrednog zemljišta.

Poljoprivredne se površine ponajviše koriste za uzgoj kultura na oranicama i vrtovima (72%), pod zasadima voćaka je 3,6% a pod vinogradima 6,5% korišćenih poljoprivrednih

površina. Oranice se najviše koriste za uzgoj žitarica (65%), za kojima sledi uzgoj povrća (11,5%) i krmnog bilja (11,2%). Najčešće uzgajana kultura žitarica bila je pšenica, a od industrijskog bilja suncokret.

U voćarstvu najveći broj stabala zauzimaju stabla jabuka, za kojima slede šljive te kruške. U stočarstvu Republike S.Makedonije dominira ovčarstvo.

Smatra se da je udeo poljoprivrede u bruto domaćem proizvodu Republike S.Makedonije 2010. godine iznosio 10,6% i taj procenat je u padu od 2004. godine. Poljoprivredni sektor, uključujući i ribarstvo i šumarstvo, zapošljava 19%

1.5.1 Privreda Severne Makedonije u pretkriznom periodu

Privredna kretanja u proteklom periodu sa izrazito negativnim posledicama ukazuju na krupne probleme sa kojima su suočene gotovo sve zemlje (privrede) Zapadnog Balkana, pa tako i S.Makedonija. Problemi regionalnog razvoja poslednjih godina 'utopili' su se u opštu ekonomsku krizu u većem broju zemalja i potisnuti su u drugi plan. U početnom periodu tranzicije uporedo sa raspadom SFR Jugoslavije, institucije i mehanizmi za regulaciju regionalnog razvoja u tim novoformiranim zemljama su prilično demontirani. Jedan od osnovnih uzroka regionalnih razlika jeste mali obim i jednostrana struktura investicija u nerazvijenim regionima. Mali obim investicija, determinisao je jednostranu strukturu investicija u prethodnom periodu. Najveći deo investicija, odlazio je na razvoj sirovinke industrije, bazičnih grana i osnovnih elemenata infrastrukture i eksterne ekonomije. S druge strane, investicije u razvijene regione nisu imale karakter jednostranog ulaganja. Najvećim delom bile su usmerene u prerađivačke kapacitete koji, po svojoj prirodi imaju niži kapitalni koeficijent odnosno višu efektivnost. I dok su efekti investicija na društveni proizvod, privrednu strukturu uopšte i zaposlenost, bili ograničeni u nerazvijenim područjima, efekti razuđene industrije razvijenih regiona imali su multiplikativna dejstva, direktno ili preko porasta dohotka i zaposlenosti, za čitavu privrednu strukturu svojih područja.

U 2000. godini, uprkos početnim preporukama stručnjaka MMF-a da procene stopu rasta BDP-a od 3,5 % i stopu inflacije od 1,5 %, makedonski kreatori makroekonomske politike prognozirali su realni rast BDP-a od 6 procenata i inflaciju od 4 procenta, tj. nominalni rast BDP-a od 10 %. Međutim, ovog puta optimizam se činio opravdanim: 2000. godine realni BDP Makedonije porastao je za 5,1 %, što je najveći rast ostvaren od nezavisnosti. Relativno visok rast BDP-a nije bio povezan sa smanjenjem nezaposlenosti: stopa nezaposlenosti od 32,1 % u 2000. godini bila je samo 0,3 procentna poena niža od stope nezaposlenosti iz 1999. godine. To ukazuje da se rast BDP-a zasnivao na boljoj upotrebi postojećih resursa i većoj produktivnosti rada, a ne na stvaranju novih radnih mesta. Pored toga, tranzicija je takođe dovela do drastičnih međusektorskih prilagođavanja i ekonomskog restrukturiranja. Zaposlenost i udeo industrije smanjili su se u većini teških ili kapitalno intenzivnih industrija, poput proizvodnje transportne opreme, industrije

gvožđa i čelika i proizvodnje naftnih derivata. S druge strane, laka industrija i sektori u skladu sa raspoloživim makedonskim resursima, poput proizvodnje i distribucije električne energije, proizvodnje hrane i pića, hemijskih proizvoda i industrije građevinskog materijala, povećali su svoj udeo u ukupnoj industrijskoj proizvodnji. Smanjenje udela industrije tekstila i gotovih tekstilnih proizvoda moglo bi biti razlog za zabrinutost, pošto ovi industrijski sektori imaju dugu tradiciju u S.Makedoniji i biće potrebno vreme da se stvore nove dinamičke uporedne prednosti na osnovu novih investicija.

Tabela 4 Makroekonomski pokazatelji Severne Makedonije (2000-2009)

BDP										
godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
BDP	3.5	3.4	3.7	5.0	5.9	5.7	6.9	8.6	9.1	9.7
BDP(PPP)	12.4	12.1	12.4	13.0	14.3	15.4	16.7	18.3	19.6	19.6
Rast BDP	5%	4.5%	0.8%	2.8%	4.6%	4.3%	4.9%	6.1%	5.0%	0.9%
BDP po stanovniku (USD \$)	1785	1704	1861	2489	2930	2801	3387	4252	4468	4749
kupovna moć	6182	6016	6149	6443	7049	7599	8225	8962	9600	9584

Izvor: World Bank Group

S.Makedonija je u 2008 godini ostvarila rast bruto društvenog proizvoda (BDP) od pet odsto, a u posljednjem kvartalu 2,1 procenat, objavio je Državni zavod za statistiku. Zbog brojnih šokova i drugih ograničavajućih faktora, BDP RM je proteklih godina doživeo različite veličine i trendove. Prema statističkim pokazateljima (ZSO), u periodu 2005-2006.godine BDP je dostigao nivo od pre perioda proglašenja političke i ekonomske nezavisnosti. Sledećih godina započeo je period intenzivnog i održivog ekonomskog rasta. 2005. BDP je porastao za 4,4 procenta, 2006. za 5,0 procenta, 2007. za 6,1 procenta i 2008. za 5,0 procenata. Zbog jačine efekata globalne ekonomske krize i ulaska makedonske ekonomije u zonu recesije 2009. godine imala je negativnu stopu rasta od 0,9 procenata. Srećom, uticaji recesije bili su kratkotrajni, jer su ekonomski uslovi i upravljanje sunovratima u 2010. godini ponovo zabeležili pozitivan, mada umeren rast od 0,7 procenata. Naravno, ostvarene stope privrednog rasta ne mogu se klasifikovati kao zadovoljavajuće u pogledu jačanja baze i kondicije domaće privrede i u pogledu podizanja životnog standarda stanovništva. Činjenica ukazuje na to da je prosečni presek BDP-a (BPA) po glavi stanovnika u 2008. godini bio oko 4.000 američkih dolara (SSO, 2009).

1.5.2 Privreda Severne Makedonije u postkriznom periodu

Politička kriza, koja je počela 2015., je kulminirala formiranjem nove vlade u junu 2017. Tokom celog trajanja je remetila ekonomsku aktivnost. Rast BDP-a se usporio s 3,8 procenata u 2015., na 2,4 procenta u 2016., a za 2017. se očekuje pad na 1,5 procenata. Investicije su opale za 4,7 procenata u 2016., te za 9,6 procenata u prvoj polovini 2017., iako se do kraja godine očekuje početak oporavaka, kako se poverenje bude obnavljalo. Tokom prethodne dve godine, privatna potrošnja je bila glavni faktor rasta, podržana većom zaposlenošću i platama, ali su previranja u 2017. smanjila njen doprinos rastu. Očekuje se pozitivan, iako mali, doprinos neto izvoza rastu, podržanog izvozom vezanim za FDI i izvozom usluga potaknutih oporavkom u euro-zoni. Građevinarstvo, koje je bilo glavni pokretač rasta u prethodnim godinama, je u 2017. u zastoju. Njegov je doprinos u prvoj polovini godine bio negativan, zbog tehničkih poteškoća koje su dovele do prekida izgradnje dva autoputa između Jadranskog (Albanija) i Crnog mora (Bugarska). Politička neizvesnost je, u prvoj polovini ove godine, suzbila rast u većini usluga i prerađivačkom segmentu, ali u drugoj polovini se očekuje oporavak, kako se bude povećavalo poverenje potrošača i investitora i reše problemi u vezi s autoputem. Uprkos sporijoj ekonomskoj aktivnosti, zaposlenost je nastavila rasti, a nezaposlenost padati. Zaposlenost je u 2016. porasla za 2,5 procenta, u prvoj polovini 2017. za 2,7 procenata, potpomognuta fiskalnim stimulansom kroz koji je otvoreno preko 14.000 radnih mesta. Većina radnih mesta je otvorena u veleprodaji i maloprodaji, zbor rasta privatne potrošnje; ostala su otvorena u transportnim uslugama i preradi – sektori koji su blisko vezani za kompanije na koje se odnose FDI i koje su ostvarile koristi od poreskih olakšica i drugih vidova vladine podrške.

Broj radnih mesta u građevinarstvu je smanjen u skladu s dešavanjima u sektoru. Stopa nezaposlenosti je smanjena na istorijski niskih 22,8 procenata u prvoj polovini 2017., delom zbog toga što manji broj Makedonaca učestvuje u radnoj snazi. Smanjenje učestvovanja radne snage može biti rezultat nezaposlenih radnika koji su razočarani napustili radnu snagu, neki zbog odlaska u druge zemlje. I pored ciljanih vladinih programa, nezaposlenost mladih je još uvijek velika s 46 procenata, kao i dugoročna nezaposlenost s 81 procentom. Prosečna plata je nastavila uzlazni trend, koji je započeo 2014., potaknut povećanjem plata u radno-intenzivnim industrijama. U 2017. se projektuje povećanje fiskalnog deficita na 3 procenta BDP-a. Dosadašnji fiskalni učinak je omogućio izvršenje prvobitno odobrenog budžeta. Nova vlada je usvojila dodatni budžet, kojim su prihodi i rashodi usklađeni na osnovu konzervativnijih projekcija rasta, ali je zadržala ciljni deficit u nominalnim vrednostima. Novim budžetom je izvršen rebalans rashoda: smanjeni su rashodi na aktivnosti brendiranja i promocije zemlje, robe i usluge, plate i kapitalnu potrošnju (da se usklade s očekivanim izvršenjem), a povećana je potrošnja na penzije, subvencije, socijalnu pomoć i zdravstvo. Očekuje se da u 2017. prihodi od akciza budu veći, a prihodi od PDV-a nešto manji. Monetarna politika ostaje prilagodljiva. Od februara

2017. Centralna banka drži osnovnu kamatnu stopu na istorijskom minimumu od 3,25 procenata. Nakon kratkog prekida u drugom kvartalu 2016. zbog špekulativnih transakcija na deviznom tržištu, monetarna politika se u drugoj polovini 2016. i početkom 2017. normalizirala. Godišnja inflacija se projektuje na 0,9 procenata; niske međunarodne cene, uz niže cene komunalija, su dovele do deflacije od 0,2 procenta u 2016.; očekuje se da oporavak cena nafte i veće cene pića, duvana i komunikacija u 2017. dovedu do inflacije.

1.6 Republika Albanija

Albanija se nalazi na jugozapadu Balkanskog poluostrva. Njena površina iznosi 28.748 km². Graniči sa Crnom Gorom na severozapadu, sa Srbijom na severoistoku, sa Severnom Makedonijom na istoku i Grčkom na jugu i jugoistoku. Na zapadu ima izlaz na Jadransko i Jonsko more, a ukupna dužina albanske morske obale iznosi 476 km. Ova dva mora spaja Otrantski moreuz, čija širina iznosi oko 72 km, što je najmanje rastojanje između kopnenog dela Albanije i Apeninskog poluostrva, tj. od obale Italije. Planinsko područje zauzima oko 70% površine Albanije²¹. Ostatak čine aluvijalne ravni, koje sezonski primaju padavine, tako da prolaze kroz sušni i plavljeni period. Veći deo zemljišta u ravninama je lošeg kvaliteta. Umesto da nude olakšanje od teškog planinskog terena u unutrašnjosti, ravnice su često neljubazne kao i planine. Dobra zemlja i redovne, pouzdane padavine mogu se naći u rečnim dolinama planinskih reka i u oblasti jezera, duž istočne granice države, kao i u uskom opsegu blago plodnijeg zemljišta između primorskih ravnica i unutrašnjih planina.

Albanija ima 2 783 000 stanovnika, od čega su 95% Albanci, i to dve skupine, Gege na severu i Toske na jugu. Među manjinama najbrojniji su Grci (3%), a od ostalih Makedonci Romi i Srbi. Prisutna je vrlo neravnomerna gustina naseljenosti, većina stanovnika živi u središnjem delu primorske nizije, planinski deo retko je naseljen. U gradovima živi 53,7% stanovništva, a uz glavni grad Tiranu (343 080 stanovnika) najveći su Drač (Durrës, 99 550 stanovnika /2001/), Elbasan (87 800 stanovnika/2001/), Skadar (Shkodër, 82 460 stanovnika/2001/), Vlora (Vlorë, 77 700 stanovnika/2001/) i Korçë (55 130 stanovnika /2001/). Prosečan rast stanovništva (1990–97) je 0,6% godišnje, u 2013. (0,29%), i zbog emigracije znatno je manji od prirodnog rasta koji iznosi 1,6%/ godišnje i najveći je u Evropi.

Do 1991. albanska privreda bila je državno-planska (petogodišnji planovi) i najzatvorenija u Evropi, bez privatnog vlasništva, stranih ulaganja ili pomoći. Velike teškoće pri prelazu na tržišnu privredu uzrokovale su tešku depresiju i velik pad društvenog proizvoda u razdoblju 1989–93. Uprkos određenom oporavku nakon prvih kredita MMF-a i početaka stranih ulaganja, Albanija je najsiromašnija evropska zemlja (BDP 760 USD/stanovniku). U razdoblju 2004-2008. privreda je rasla po stopi od 6%, ali je ona u razdoblju 2009-2011 pala na 3%, a u 2012. na 0,5%. U privrednoj strukturi vodeće mesto ima poljoprivreda

---

²¹ Regionalna geografija“, dr Rade Davidović, „Grafika“ Novi Sad 1999, str. 53.

kojom se bavi polovina stanovništva, ali po udelu u dohotku predstavlja tek 1/5 prihoda, Zemlja se obrađuje tradicionalnim metodama i slaba je tehnička opremljenost. obrađeno je oko 1/4 površina, a glavne kulture su pšenica i kukuruz (dovoljno za domaće potrebe), šećerna repa, pamuk, suncokret, duvan, voće. Uzgoj ovaca i koza važniji je od govedarstva. Albanija je bogata rudama (hrom, bakar, gvožđe i nikal), važna su nalazišta lignita, a na jugozapadu zemlje otkriveni su nafta i gas. Znatno hidroenergetski potencijal delomično je iskorišten (izvoz električne struje), a voda iz akumulacija koristi se i za natapanje. Industrija je, zbog komunističkoga koncepta samodovoljnosti, raznolika, ali slabo razvijena. Spoljna trgovina još je uvek slaba; uvoze se prehrambeni proizvodi, mašine i instrumenti, a izvoze nafta, rude, voće i duvan. Daleko najvažniji trgovinski partner je Italija, slede Grčka i Nemačka.

1.6.1 Privreda Albanije u pretkriznom periodu

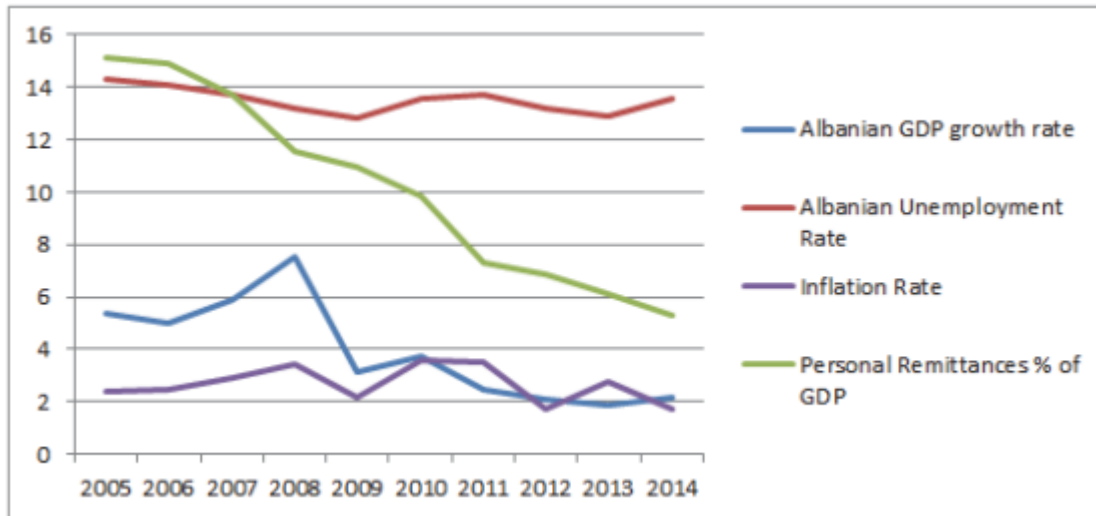
Albanski finansijski sistem je sasvim nov, razvijen je uglavnom tokom devetnaestog i dvadesetog veka. Istorijski gledano, zasnovan je uglavnom u bankarskom sektoru, više nego u drugim sektorima. Bankarski sektor i dalje zadržava monopol na pružanje finansijskih usluga. Ovo je donelo neku vrstu sistemskog rizika u finansijskom sektoru, jer nema puno diverzifikacije gde pojedinci mogu uložiti svoj novac, a odakle drugi mogu uzimati kredite. Budući da je poslednja kriza bila globalna, očigledno je da i Albanija nije mogla da pobege od posledica krize. Kada je kriza prvobitno nastala, Albanija je pokazala neku vrstu stabilnosti u pogledu problema i pritiska sa kojima se suočavala svetska ekonomija²². S druge strane, iako su mnoge zemlje preduzele mnoge agresivne mere za sprečavanje i rešavanje krize, albanska vlada zauzela je samo odbrambeni stav. Albanija je bila među vrlo malo evropskih zemalja koje su nastavile sa pozitivnim rastom BDP-a tokom početnih faza krize. Kada su efekti krize primećeni u Albaniji (počev od maja 2008. godine), koncentracija krize u svetu i dalje je ostala u sektoru finansijskih tržišta. Uprkos tome, nije bilo ozbiljnih efekata u albanskoj ekonomiji do kraja 2008. Osnovni razlog za to je što je Albanija još bila u početnoj fazi naprednog finansijskog sistema, njegova integracija i nivo sofisticiranosti na međunarodnim finansijskim tržištima bio je nizak, nije bila koncentrisana na interakciju i trgovinu sa inostranim tržištem, a posebno sa stranim finansijskim posrednicima. Još jedan važan razlog zašto kriza u početnim fazama nije bila pogođena Albanijom pripisuje se tradicionalnom poslovnom modelu, koji ima dva mehanizma: (1) obezbeđivanje jednostavne strukture finansiranja, gde klijenti daju depozite, a banke koriste vrlo nisko zaduživanje; i (2) nuđenje osnovnih proizvoda i usluga, različitih od proizvoda koji generišu krizu, kao što su derivati²³. Ovi osnovni proizvodi nastali su kao najprikladniji i najefikasniji mehanizam za albanski ekonomski razvoj.

²² BoA., Annual Report. Tirana, 2009, str. 74-80.

²³ Bahiti, R., & Shkurti, R., Impact of the Latest Financial Crisis on Bank Based Financial System; Albanian Case, The Romanian Economic Journal, 2011, str. 3-23

Glavna prednost ovog modela je što je stavljen pod kontrolu centralne banke Albanije i zbog ove činjenice strogo je kontrolisan.

Grafik 8 Kretanje BDP-a, inflacija, nezaposlenost i doznake tokom kriznih godina

Izvor: Bank of Albania. (n.d.). Retrieved December 11, 2015, from <http://www.bankofalbania.org/>

Pre svega, treba uzeti u obzir kretanje ličnih doznaka tokom vremena, jer je to komponenta koja bi prouzrokovala loše rezultate glavnih pokazatelja ekonomskog rasta. Kao što je poznato, Albanci se previše oslanjaju na dijasporu i nivo doznaka koje primaju od tih ekonomskih emigranata; što ukazuje da bi, ako ovaj faktor bude opadao, to prouzrokovalo i pad ostalih komponenti. Kao što se može videti iz grafikona (Grafikon 8), od 2005. i nadalje nivo primljenih ličnih doznaka opada, što bi prema tome takođe moglo negativno uticati na stopu rasta BDP-a. Kao što je ranije rečeno da Albanija nije direktno pogođena krizom, što se sada može dokazati stopom rasta BDP-a, koja se do sredine 2008. godine neprekidno povećavala. Posle ovih godina ostala je uglavnom stabilna i važno je napomenuti da nije stigala do negativne zone (još uvek je iznad nule). Efekat krize na stopu inflacije nije bio veoma značajan; uglavnom se to videlo 2009. godine kada inflacija nije imala značajan rast. Inflacija je ostala stabilna uglavnom zbog stroge monetarne politike Banke Albanije. Dakle, očekivalo se da će se ova promenljiva povećati, ali zbog uloge BoA, ona je ostala stabilna.²⁴

²⁴ Albania; The New Growth Agenda - A Country Economic Memorandum. World Bank. 2 November, Report No. 53599-AL, 2010, str. 72

1.6.2 Privreda Albanije u postkriznom periodu

Ekonomska kriza i danas traje i uglavnom utiče na lični dohodak pojedinaca, posebno onih koji imaju nizak nivo prihoda. Vlada bi trebalo da preduzme nekoliko akcija kako bi pomogle tim ljudima da prođu ovaj kritični period. Vlada bi trebalo da usmeri svoja ulaganja u javne službe, izgradnjom novih nacionalnih puteva, železnica, novih škola, a takođe i novih zdravstvenih sistema. Budući da se kriza dogodila zbog nepažnje u finansijskom sektoru i načinu njegovog odvijanja, danas je i nadalje važno nadgledati ovaj sektor, a posebno banke.²⁵ Iz izveštaja Fullanija se navodi, da je jedan od razloga što Albanija nije odmah osetila krizu, jeste snažna fiskalna politika koja je omogućila da se budžetski deficit održi na odgovarajućem nivou. Ova kontrola javne potrošnje omogućila je vladi da kontroliše unutrašnju potražnju i poveća poverenje u pogledu makroekonomske stabilnosti. Dalje je izveden zaključak da je kontrola finansijske stabilnosti jedna od najvažnijih komponenti u proceni dugoročnog ekonomskog razvoja i da bi se ta stabilnost mogla postići povećanjem nivoa poverenja u bankarski sistem. Da bi zemlja ostavila iza sebe tranziciju i krizni period, važno je da postoji interakcija između bankarskog sektora i realne ekonomije u pogledu štednje, razvoja, stručnost i finansijska podrška. Neke od preporuka koje je trebalo primeniti u budućnosti su:²⁶

- Smanjenje političkog uticaja na ekonomske odluke.
- Sistematski razvoj poljoprivrednog i energetskeg sektora.
- Promocija najboljih međunarodnih praksi u javnoj upravi.
- Investicije u oblasti istraživanja i u informacionu tehnologiju.

Takođe je pomenuto da je kriza nastala u razvijenim zemljama, jer su one koristile naprednije finansijske alate. Iz ovog razloga, finansijska tržišta zemalja u nastajanju nisu bila naročito pogođena krizom, barem u početku, jer nisu koristila nijedan složen finansijski alat; što ukazuje da su bili orijentisani na tradicionalno bankarstvo. Slično tome, Albanija nije bila direktno pogođena finansijskom krizom, posledice su se mogle uočiti tek nakon što je kriza uticala na realnu ekonomiju razvijenih zemalja. Budući da je Albanija zemlja koja svoju trgovinu previše zasniva na izvozu, a pojedini proizvodi su značajno poskupeli, to je imalo negativan efekat na albansku ekonomiju, ali ne previše na finansijski sistem²⁷. Gledajući na ovu krizu kao na lekciju za sve zemlje, a posebno za Albaniju, važno je da BoA nadgleda, jača i preduzima nove mere kako bi se održala finansijska stabilnost. Štaviše, važno je svakodnevno praćenje novih međunarodnih propisa i procedura u finansijskom i ekonomskom sektoru.

---

²⁵ Huian, M. C., Impact of current financial crisis on disclosures. Analele Stiintifice Ale Universitatii "Alexandru Ioan Cuza" Din Iasi , 2010, str. 225-238

²⁶ Fullani, A. Recent economic and financial developments in Albania. Monetary Policy Statement (str. 1-4). Tirana: Bank of Albania, 2008, str. 84-86

²⁷ Albanian Foreign Trade Report Tirana: ACIT (Albanian Centre for Competitiveness and International Trade), 2011, str. 27.

Albanija doživljava postepeni ekonomski uspon za koji se očekuje da će se nastaviti u 2016-2018. Rast BDP-a vođen je privatnim investicijama, uglavnom u obliku stranih direktnih investicija u energetsom sektoru, a predviđa se da će u proseku biti iznad 3%. Očekuje se da će se potrošnja povećati na osnovu rasta raspoloživog dohotka i povećanja zaposlenosti. Ipak, oporavak se suočava sa negativnim rizicima, posebno zbog usporenog bankarskog kreditiranja usred i dalje visokog udela problematičnih kredita i zato što je pad cena roba oslabio izgleda za ekstraktivnu industriju, koja je bila važan pokretač rasta u poslednjih nekoliko godina. Uprkos naporima za konsolidaciju budžeta od 2014. godine, javni dug Albanije i dalje je visok i iznosi više od 70% BDP-a, a povezan je sa značajnim rizicima i kretanjem deviznog kursa.

Tabela 5 Makroekonomski pokazatelji privrede Albanije 2014-2018

	2014		2015		2016		2017		2018	
	COM	ERP	COM	ERP	COM	ERP	COM	ERP	COM	ERP
Real GDP (% change)	2.0	2.0	2.7	2.6	3.2	3.4	3.5	3.9	n.a.	4.2
<i>Contributions:</i>										
- Final domestic demand	1.9	2.7	1.1	-0.2	4.4	5.5	4.4	4.7	n.a.	4.5
- Change in inventories	1.9	0.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	n.a.	0.0
- External balance of goods and services	-1.8	-1.5	1.6	2.7	-1.2	-2.2	-1.0	-0.8	n.a.	-0.3
Employment (% change)	1.6	1.3	2.0	2.4	2.2	4.1	2.5	4.4	n.a.	3.4
Unemployment rate (%)	17.9	17.9	17.5	17.3	16.9	15.9	16.0	14.4	n.a.	13.1
GDP deflator (% change)	1.6	1.6	0.6	0.6	2.0	2.5	2.4	3.0	n.a.	3.1
CPI inflation (%)	1.6	1.6	1.9	1.8	2.3	2.3	2.6	2.7	n.a.	3.0
Current account balance (% of GDP)	-12.9	-12.9	-10.9	-10.1	-11.9	-10.7	-12.3	-11.2	n.a.	-11.0

Izvor: Economic Reform Programme (ERP) 2016, Commission 2016 Winter Forecast (COM)

Planovi fiskalnog prilagođavanja u zemlji su ambiciozni i zasnivaju se uglavnom na osiguranju boljeg poštovanja poreza i strogoj kontroli izdataka. Međutim, primena ovih planova verovatno će biti izazov. Dodatni budžetski rizici proizilaze iz potencijalnih obaveza u elektroenergetskom sektoru, preuzetih obaveza u javno-privatnim partnerstvima i potencijalno značajnih zaostalih obaveza lokalne samouprave.

Albanski program ekonomskih reformi (ERP) predviđa da će se ekonomski oporavak postepeno jačati zahvaljujući snažnom rastu domaće tražnje. Posle tri uzastopne godine smanjenja, investicioni ciklus je počeo da oživljava 2015. godine. Očekuje se da će u kratkom roku investicije ostati glavni pokretač rasta, podržane snažnim prilivima stranih direktnih investicija (SDI) i postepenim ublažavanjem uslova finansiranja za preduzeća.

Privatna potrošnja treba da se oporavi od pada zabeleženog 2015. godine zahvaljujući nižoj štednji iz predostrožnosti domaćinstava i projektovanom stalnom rastu zaposlenosti i zarada. S druge strane, predviđeno fiskalno pooštavanje značit će da rast ne podstiče javna potrošnja. Predviđa se da će spoljna trgovina imati negativan efekat u odnosu na rast tokom čitavog programskog ciklusa, jer se očekuje da će predviđeni rast uvoza nadmašiti efekat snažnog rasta izvoza, posebno u 2016-17. godini, kada će se sprovesti neke velike investicije kroz intenziviranje uvoza. Na strani proizvodnje, ERP projektuje da će sve glavne grane privrede pozitivno doprineti rastu u 2016-2018. godini, posebno poljoprivreda i, u skladu sa rastućom potrošnjom, uslužnih industrija.

2 TEHNOLOGIJA UVOZNOG POSLA

2.1 Uvoz kao oblik spoljnotrgovinskog poslovanja

Posao uvoza je od izuzetnog značaja za konkurentno poslovanje, pa su i uslovi i tehnologije obavljanja uvoznog posla od neprocenjivog značaja. Uvozni posao obavlja se po principima integralne logistike. Integralna logistika po Arturu D. Little obuhvata proces predviđanja potreba i želja kupaca, prikupljanje kapitala, materijala, ljudi, tehnologija i informacija potrebnih za ispunjenje tih potreba i želja; optimiranje proizvodne mreže roba ili usluga s ciljem ispunjenja kupčevih zahteva; te korišćenje mreže s ciljem ispunjenja kupčevih zahteva unutar vremenskog roka.“²⁸ Integralna logistika, po pomenutom autoru, sastoji se od ulazne logistike, koja podrazumeva ulazak proizvoda u preduzeće, logistike u preduzeću koja podrazumeva kretanje proizvoda unutar preduzeća-uključiv i njihovo skladištenje i izlazne logistike, koja podrazumeva kretanje proizvoda iz preduzeća ka kupcu. U ovom poglavlju obrađuje se politika ulaska proizvoda iz inostranstva u preduzeće, odnosno tehnologija uvoza. Poznati autori Bloomberg, Le May i Hanna u procesu ukupne nabavke, uključiv i uvoz, definišu sledeće faze:

- a) prepoznavanje potrebe,
- b) odabiranje dobavljača,
- c) priprema i ispostavljanje narudžbe,
- d) nadzor i upravljanje procesom isporuke i
- e) vrednovanje nabavke i dobavljača.²⁹

Nabavka (uvoz) pomaže da se održava proizvodnja i asortiman proizvoda u trgovini, a ona povezuje saobraćaj (prevoz), skladištenje te kontrolu i upravljanje zalihama. U poslednje vreme kod nabavki važeći je sistem“ Just in time“. On podrazumeva:

1. niži nivo zaliha,
2. smanjenje broja dobavljača,
3. smanjenje administrativne dokumentacije i troškova,
4. smanjenje kupovina u manjem obimu,
5. više količinske isporuke i novčana ulaganja dobavljača,
6. pravovremenu isporuku materijala direktno korisniku i
7. standardizaciju nabavki.³⁰

---

²⁸ Little D. Artur, *Logistic in the Service Industries*, Pensilvanija State University, 1991, str. 11.

²⁹ Bloomberg D, Le May S, Hanna J., *Logistika*, MATE, Zagreb, 2006, str. 15.

³⁰ Monczka R, *Managing the Purchasing Function*, *The Distribution Handbook*, izdanje James F. Robeson i Robert G. House, New York, 1985, str. 482-483.

Kod logistike uvoza najznačajnija su sledeća pitanja:

- Kako troškovi logistike utiču na nabavnu cenu?
- Kako birati rešenja u logistici da bi se smanjili troškovi i izbegli gubici?
- Koji je optimalni obim zaliha. Koliko košta držanje zaliha?
- Koje bi kombinacije prevoznih sredstava i prevoznika trebalo koristiti?
- Koliko bi tuđih skladišta trebalo koristiti i gde bi ona trebala biti locirana?
- Koji je optimalni kapacitet proizvodnje ili prometa sa stanovišta nabavke?
- Da li bi se i koja alternativna proizvodna parkirališta i skladišta trebala koristiti?
- Do koje granice proces narudžbi treba automatizovati?
- Koje distributivne kanale treba koristiti?³¹

Tehnologija uvoznog posla slična je tehnologiji izvoznog posla, osim što su tokovi robe obrnuti i nosioci posla (ugovora) menjaju svoju ulogu. Ono što je kod izvoza izlaz, kod uvoza je ulaz robe, kod izvoza je priliv, a kod uvoza odliv deviza i sl. Neke faze, kao što su istraživanje tržišta i izbor i provera boniteta poslovnog partnera, odvijaju se po istoj tehnologiji. Posao uvoza robe je, po pravilu, administrativno gledano, komplikovaniji i proceduralno obimniji u odnosu na posao izvoza, što zahteva veći angažman stručnih lica koji na njemu rade. Ovo je posledica favorizovanja izvoza u skladu sa opredeljenjem za otvorenu tržišnu privredu i potvrde njegove uloge u funkciji rasta i razvoja zemlje.³² Za nosioca uvoznog posla, to znači da će morati da pribavi veći broj odobrenja, dozvola, potvrda raznih nadležnih institucija i drugih dokumenata, čiji broj, uvek, prevazilazi dokumenta potrebna za izvoz iste robe. Primera radi izvozne carine se retko primenjuju izuzev izvoznih administrativnih taksi, a porezi se često vraćaju, dok su uvozne carine i porezi redovna pojava u spoljnoj trgovini, izuzev za uvoz robe u carinske zone, ako se ta roba koristi za kompletiranje proizvoda koji se izvoze, a ne idu na domaće tržište.

U uvoznom poslu postoje tri značajne faze:

1. utvrđivanje potrebe, istraživanje tržišta i izbor snabdevača,
2. zaključivanje ugovora i
3. realizacija (izvršavanje) uvoznog posla.³³

Utvrđivanje potrebe i istraživanje tržišta. Kada se ukaže potreba za nabavkom robe iz uvoza, bilo za sopstvene potrebe, bilo za poslovnog partnera, tj. proizvođača, na osnovu dobijenih zahteva uspostavljaju se poslovni kontakti prvenstveno sa proizvođačima roba u inostranstvu. Prilikom slanja upitnika za dostavljanje ponude, u upitniku treba tačno

---

³¹ Lambert D.M., Stock J.R., Strategic Logistics Management, Irwin, 1993, str. 586

³² Kozomara Jelena, Spoljnotrgovinsko poslovanje, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, 2005, str.127.

³³ Unković, M, Stakić, B, Spoljna trgovina, Beograd, 2007, str. 291.

označiti koja se roba traži, koji kvalitet, koja količina, paritet isporuke, rok isporuke, odnosno sve one bitne uslove koje tražimo kod isporuke robe. Uvoznik bi po prispeću određenog broja ponuda trebalo da se odluči i izabere ponudu čiji uslovi u potpunosti zadovoljavaju njegove potrebe. Najpre treba da izvrši analizu i komparaciju prispelih ponuda, a zatim na osnovu rezultata analize prispelih ponuda da se opredeli za strategiju pregovaranja o uvoznom poslu. Uvoznik bi trebalo da se trudi da prikupi veći broj ponuda konkurentnih prodavaca iz inostranstva, osim ako se radi o uvozu robe na kojoj postoji monopol, jer bi se tad susreo sa samo jednim ponuđačem. Opredeljenje za uvozni posao dolazi često puta praćeno različitim izazovima i mnoge donešene odluke mogu promeniti tok uspeha kompanije. Jedan od najvažnijih aspekata uvoznog poslovanja je vrsta robe koju kompanija želi da uveze u određenu zemlju. Postoji mnogo mogućnosti uvoza koje je potrebno razmotriti, ali nije svaka mogućnosti od njih najbolji izbor za kompaniju koja se bavi uvozom ili tržište za koje želite da uveze robu. Zbog toga će biti neophodno dobro istraživanje koje će povećati izgleda da se pronađe baš pravi proizvod za uvoz, pri čemu će proces istraživanja i utvrđivanje potreba za određenim proizvodom postati sastavni deo uvoznog posla. Odabir proizvoda koji se uvozi dolazi nakon određenih istraživanja i saznanja o tržištu na koje kompanija želi da realizuje uvozni posao.

Zaključivanje ugovora. Pošto se predkalkulacijom proveriti da li je uvozni posao rentabilan i izabere strani snabdevač, pristupa se zaključivanju posla, odnosno ugovora. Pri tom se koriste tipski obrasci međunarodnih ugovora ili se pravi njihova izvedena i sažetija varijanta. Poželjno je da najvrsniji pravници učestvuju u sačinjavanju ugovora jer je pravna tehnika izuzetno značajna. Sve formulacije moraju biti precizne kako bi se izbeglo dvostruko tumačenje klauzula ugovora, a ugovor prilagodio normama međunarodnog prava i aktuelnim spoljnotrgovinskim propisima u zemlji uvoznici.³⁴ Svaki ugovor o zaključenom spoljnotrgovinskom poslu mora imati broj iz kontrolnika. Broj se unosi i u isprave koje se koriste u obavljanju spoljnotrgovinskog posla sa inostranstvom (jedinствена carinska isprava, dokument platnog prometa i dr.). sve promene nastale u vezi sa zaključenim poslom se unose u kontrolnik, u roku od tri dana od dana nastanka promene. Za svaki zaključeni posao u kontrolnik se unose i podaci o pravdanju razlika vrednosti nastalih u poslovanju sa inostranstvom.

Realizacija uvoznog posla. Pošto se međusobno razmene note učesnika u uvoznom poslu o stupanju ugovora na snagu, ugovor se daje na realizaciju sektoru uvoza (radnoj jedinici, poslovnici - u zavisnosti od organizacije preduzeća). Operativcu zaduženom za realizaciju ugovora i njegovom timu daje se prevod originalnog ugovora. Poželjno je da on, posle detaljnog proučavanja ugovora, napravi kontrolni rokovnik obavljanja posla, sa svim potrebnim kolonama, preciziranim obavezama i rokovima dospeća pojedinih obaveza, a neretko i adekvatnim grafičkim crtežima. Šef operativnog tima preduzima sve mere za realizaciju ugovora i uredno prati njihovo sprovođenje. Pošto je uvozni posao realizovan, obavlja se njegova detaljna analiza, a operativac koji realizuje ugovor, odnosno njegov tim

---

³⁴ Unković, M, Stakić, B, Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje, Singidunum, 2011, str. 177.

sačinjava *precizan izveštaj* i dostavlja ga menadžmentu firme kao dokument trajne vrednosti. Kasnije se predmet zatvara, knjigovodstvu se dostavljaju dokumenti neophodni za knjiženje, a uvozna dokumentacija se arhivira i čuva određeni broj godina propisan zakonom (deset godina), ili se odlaže u obliku diskete, mikrofilma radi dugotrajnijeg čuvanja. Svi dokumenti moraju biti uredni, uredno složeni i odloženi zbog veoma čestih državnih kontrola u uvoznim preduzećima.

2.2 Spoljnotrgovinsko poslovanje i njegov uticaj na nacionalnu ekonomiju

Važnost spoljne trgovine u nacionalnoj privredi meri se relativnim učešćem vrednosti izvoza i uvoza u nacionalnom dohotku. Najvažniji pokazatelj stepena zavisnosti zemlje od spoljne trgovine je spoljnotrgovinski koeficijent, dobija se kao odnos vrednosti spoljne trgovine-izvoz+uvoz i nacionalnog dohotka. Ako je vrednost spoljnotrgovinskog koeficijenta do 5% onda se govori o maloj ili niskoj zavisnosti zemlje od spoljne trgovine. Ako je ovaj koeficijent između 5 i 20%, onda je zemlja srednje ili umereno zavisna od spoljne trgovine. I najzad, ukoliko je spoljnotrgovinski koeficijent iznad 25%, onda je zemlja visoko ili izraženo zavisna od spoljne trgovine. Stavljanjem u odnos samo vrednosti izvoza jedne zemlje prema nacionalnom dohotku u istoj godini dobija se koeficijent zavisnosti zemlje od izvoza, kao takođe jedan od pokazatelja zavisnosti zemlje od spoljne trgovine. Koeficijent zavisnosti zemlje od izvoza ustvari izražava sklonost uvozu.³⁵ Ako se pri tome ovaj pokazatelj posmatra u dužem vremenskom periodu za niz uzastopnih, obično 10 godina, onda se dobija prosečna sklonost izvozu, kao trajnije obeležje dotične privrede. Stavljanjem u odnos vrednosti uvoza prema nacionalnom dohotku dobija se koeficijent zavisnosti zemlje od uvoza ili kako se još naziva, sklonost uvozu. Prosečna sklonost uvozu podrazumeva količnik u vidu odnosa vrednosti uvoza i nacionalnog dohotka u više uzastopnih godina i predstavlja trajniju karakteristiku neke privrede. Odvojeno posmatranje koeficijenta zavisnosti zemlje od uvoza i izvoza i spoljno-trgovinskog koeficijenta pruža realniju sliku zavisnosti zemlje od spoljne trgovine. To se pokazalo opravdanim, jer spoljnotrgovinski koeficijent može da prikrije slučajeve nekih zemalja koje su više zavisne od uvoza u odnosu na izvoz ili obrnuto, usled čega se ne može sagledati prava slika o uzrocima kretanja u spoljnotrgovinskom bilansu.³⁶

Ako na primer, neka zemlja izvozi samo naftu, to će predstavljati 100% njenog nacionalnog izvoza, i na primer 15% svetskog izvoza nafte, njen koeficijent važnosti izvoza biće visok 6,6. Sa ovim koeficijentom, položaj zemlje u međunarodnoj trgovini biće

---

³⁵ Appleyard, D. R., and Field, A. J., International Economics, Irwin McGraw-Hill, Boston, 1998, str.322-340

³⁶ Acin Đ., Mitrović M., Bodiroža M., Međunarodna ekonomija, Fakultet poslovne ekonomije, Sarajevo, 2002, str. 135-141.

nepovoljan, s obzirom da će ona biti visoko zavisna od tendencija na svetskom tržištu, obrnuto, dakle povoljan položaj će imati zemlja sa niskim učešćem, na primer pšenice, u ukupnom nacionalnom izvozu 5% a visokim učešćem pšenice ove zemlje u svetskom izvozu pšenice 50%, iz čega proizilazi nizak koeficijent važnosti izvoza 0,1. Slični primeri na strani uvoza mogu takođe ilustrovati značaj koeficijenta važnosti uvoza, kao indikatora zavisnosti zemlje od spoljne trgovine. U analizi zavisnosti zemlje od spoljne trgovine, koristi se još jedan od pojedinačnih pokazatelja pod nazivom koeficijent važnosti međusobne razmene dve zemlje. Ovaj koeficijent izračunava se tako što se stavlja u odnos procentualno učešće strane zemlje u domaćem izvozu sa procentualnim učešćem domaće zemlje u uvozu strane zemlje. Dobijeni rezultat pokazuje koliko je puta strana zemlja za domaći izvoz važnija od domaće zemlje za uvoz strane zemlje.

U savremenim uslovima koje karakteriše rastući značaj spoljne trgovine između zemalja, odnosi jedne zemlje sa međunarodnim okruženjem igraju sve važniju ulogu za njen razvoj i privredni rast. Tokom poslednjih decenija proces ekonomske integracije, kroz uklanjanje barijera slobodnom kretanju robe, usluga, novca i ljudi, oplemenjen je otvaranjem novih radnih mesta i rastom privredne aktivnosti. Poznavanje carinskih propisa u međunarodnom poslovanju je od velikog značaja. Carinski zakon i Zakon o Carinskoj tarifi, predstavljaju osnov poslovanja za uvozno -izvozno orijentisane firme. Ovde se možemo upoznati sa prednostima koje donose sporazumi o slobodnoj trgovini domaćim proizvođačima i uvoznicima, da pravilno primene preferencijalne stope carine za robu koju uvoze iz EU za potrebe sopstvene proizvodnje ili plasman na domaćem tržištu.

2.3 Karakteristike uvoz zemalja u regionu u pretkriznom I postkriznom periodu

Snažan ekonomski rast u regionu, koji je prethodio finansijskoj krizi, bio je praćen povećanjem deficita platnog bilansa. Izvoz zemalja Zapadnog Balkana značajno zaostaje u odnosu na njihov uvoz usled sporog rasta sektora razmenljivih roba i usluga. Deficit platnog bilansa u zemljama regiona je dostigao proseku od 23% BDP-a u 2008. godini, što je negativno uticalo na njihovu makroekonomsku stabilnost.³⁷ Relativno visok deficit u 2007. i 2008. godini nastao je usled visoke tražnje za potrošačkim i investicionim dobrima, kao i usled veće dostupnosti deviznih sredstava. Uprkos usporavanju rasta BDP-a u 2008. godini, deficit platnog bilansa dostigao je u toj godini svoj maksimum u skoro svim zemljama Zapadnog Balkana.

Ekonomska kriza je uticala na smanjenje uvoza i deficita platnog bilansa. Uvoz u zemljama regiona je zabeležio značajniji pad u odnosu na izvoz, rezultirajući smanjenjem deficita platnog bilansa u 2009. i 2010. godini. Deficit platnog bilansa ostao je i dalje ključna slabost privreda zemalja regiona, pa je nakon smanjenja tokom dve prethodne godine, u 2011. godini ponovo zabeležio rast u većini zemalja Zapadnog Balkana.

---

³⁷ Evropska Komisija. The Western Balkans in Transition. European Economy. Occasional Papers 46, Brussels, 2009, str. 78-84.

2.3.1 Karakteristike uvoza Albanije u pretkriznom i postkriznom periodu

U spoljnotrgovinskim odnosima među zemljama regiona zapadnog Balkana, Albaniju odlikuje činjenica da nije bila deo bivše Jugoslavije kao što su to bile druge zemlje u regionu. Pored toga, vodila je potpuno zatvorenu trgovinsku politiku zasnovanu na principu „sva proizvodnja zasnovana isključivo na domaćim resursima“. Do 1990-1991, zemlja je vodila spoljnotrgovinsku politiku koja se u potpunosti zasnivala na ideološko-političkim kriterijumima izolovane zemlje sa ciljem izgradnje dogmatskog i konzervativnog socijalizma. Ekonomski kriterijum u spoljnotrgovinskim odnosima bio je „sporedan“, što je značilo da je zemlja imala trgovinske odnose uglavnom sa zemljama Istočnog bloka, koji su se uglavnom zasnivali na „kliring“ metodi gde se roba trgovala za drugu robu. Trgovinski bilans karakterisao je znatan deficit, koji je samo rastao tokom 1980-ih. U strukturi izvezene robe dominirali su sirovi minerali (hrom, gvožđe itd.). Demokratske promene početkom 90-ih dovele su do otvaranja zemlje i značajnog povećanja obima spoljne trgovine. Albanija odražava dinamiku obima izvoza i uvoza za period 1995 – 2014. Opšta karakteristika je značajan rast obima, kako izvoza, tako i uvoza tokom perioda 1995-2014, od 11,8 puta, odnosno 7,1 puta. Trgovinski bilans karakteriše postepeni porast trgovinskog deficita (preko 2 milijarde evra u 2014. godini), mada sa blagim poboljšanjem u poslednje 2-3 godine. Ovo poboljšanje je dovelo do postepenog povećanja koeficijenta pokrivenosti izvoza uvozom koji je dostigao oko 46-47%. Pozitivan trend za zemlju je kontinuirano otvaranje privrede za trgovinu sa drugim zemljama. Dakle, uprkos značajnom rastu BDP-a u periodu posle 90-ih, jasno je da se koeficijent otvaranja (ukupan obim trgovine prema BDP-u) povećao (preko 57%). Međutim, ovaj pokazatelj ostaje daleko od prosečnog nivoa razvijenih evropskih zemalja.

Za pet glavnih uvoznih proizvoda (grafikon , najveći udeo čine 6. i 7. grupa (SITC klasifikacija), koje uglavnom uključuju mašine i opremu (oko 41% u 2014. godini), zatim su to mineralna goriva, maziva i grupa povezanih materijala (oko 15% u 2014. godini), zatim prehrambeni proizvodi i proizvodi od stoke, čija se težina posle 2000. godine smanjila (13% u 2014. godini). Otvaranjem tržišne ekonomije i otvaranjem komercijalnih roba i usluga, uvozni tok u Albaniji se povećao kao rezultat praznine (nedostatak robe na tržištu), povećanja domaće potražnje i nemogućnosti domaće proizvodnje da odgovori ove potrebe.

Čak je i turizam važno pitanje. Statistika platnog bilansa za 2002. godinu još više je naglasila pozitivnu tendenciju turističkih aktivnosti. Prema procenama Banke Albanije, ova aktivnost je generisala približno 486 miliona američkih dolara prihoda ili 47 procenata više od izvoza robe. U međuvremenu, Albanci su na putovanjima u inostranstvo proveli oko 366 miliona američkih dolara ili 60 procenata pošiljki emigranata⁴. Tokom prošle, 2002. godine, zabeležen je porast broja putnika koji su posetili Albaniju, za 20 procenata u odnosu na 2001. godinu. Ova cifra se može smatrati adekvatnim pokazateljem koji svedoči

o rastu aktivnosti na ovim uslugama. Takođe, postoje dokazi o povećanju dnevnih izdataka Albanaca koji putuju u inostranstvo za 39 procenata, što je važan faktor koji utiče na rast turističkih troškova sa 42 procenta u odnosu na 2001. Prema tome, do kraja 2002. godine pozitivan saldo usluga ove kategorije procenjen je na 121 milion američkih dolara. Takvom aktivnošću dominira turizam zauzimajući oko 83 posto izvoza i 62 posto uvoza usluga.

Tabela 6 Najveći izvoznici u Albaniju u 2018. godini
(izraženo u %)

Main Suppliers (% of Imports)	2018
Italy	27.3%
Turkey	8.4%
China	8.4%
Greece	8.1%
Germany	7.7%
Serbia	4.8%
Spain	2.5%
Russia	2.0%
France	1.9%
Romania	1.7%
Ostali	27.2%

Izvor: proračun autora na osnovu podataka Državnog Statističkog Zavoda

Prema podacima iz tebele se može konstatovati da je najveći uvoz realizovan sa Italijom pri kojem Albanija ostvaruje gotovo jednu trećinu ukupnog uvoza sa ovom zemljom. Podjednako su zastupljene Turska, Kina i susedna Grčka.

BDP po stanovniku se povećao na 3950 američkih dolara u 2010. godini, što je brži rast nego u bilo kojoj drugoj zemlji u centralnoj ili jugoistočnoj Evropi. Ovo je postignuto

uprkos usporavanju ekonomskog rasta usled globalne ekonomske krize. Međutim, nivo dohotka u Albaniji i dalje je nizak u poređenju sa drugim zemljama u regionu. Ovaj snažan i uspešan ekonomski rast rezultat je preusmeravanja radne snage i resursa sa niskih na više produktivne sektore kao što su usluge i građevinarstvo. Takođe je ovaj rast podržan stabilnim makroekonomskim politikama, strukturnim reformama i drugim značajnim poboljšanjima u poslovnom okruženju, energetici, finansijskom sektoru, poreskoj administraciji i upravljanju javnim finansijama. Ove politike, u kombinaciji sa ubrzanjem javnih investicija u 2008. i 2009. godini, naravno poslužile su za ublažavanje uticaja globalne finansijske krize. Usluge i građevinarstvo do početka krize predstavljali su više od 60% BDP-a. Širenje ovih sektora vođeno je povećanjem domaće potražnje održavane povećanjem produktivnosti, doznakama emigranata i drugim prilivima³⁸. Industrijski sektor deli oko 39% BDP-a, kao rezultat rasta proizvodnje tekstila i obuće, a u novije vreme i zbog širenja građevinskog materijala. Udeo poljoprivrede u BDP-u je prepolovljen tokom istog perioda. kao rezultat rasta proizvodnje tekstila i obuće i u novije vreme zbog širenja građevinskih materijala.

U poslednjem kvartalu 2008. godine, finansijski sektor u Albaniji počeo je da oseća uticaj svetske finansijske krize. Glavni razvoj bio je sve veća osetljivost javnosti na njihovu štednju u bankarskom sektoru. Ljudi su počeli da podižu depozite. U početku nije bilo pritiska na kurs, ali je počeo da raste početkom 2009. godine, kada je primećen pad u prilivu deviza, usled pada izvoza i doznaka. Kvalitet kreditnog portfelja počeo je da se pogoršava, a nekvalitetni krediti su krajem aprila 2009. godine dostigli 8% celokupnog kreditnog portfelja.³⁹ Zbog pada marže dohotka od kamata i sve većeg iznosa rezervisanja, neke banke su započele da akumuliraju negativne finansijske rezultate. Srednjoročni program razvoja Albanije realno predviđa da će ekonomske performanse ostati na snazi između 2015. i 2017. godine, kako se spoljno okruženje postepeno oporavlja, a velike SDI u projekte u energetsom sektoru povećavaju ukupne investicije. Očekuje se da će oporavak biti podržan odgovarajućom kombinacijom politika koja uključuju monetarno ublažavanje i nastavak fiskalne konsolidacije. Prilagodljiva monetarna politika je zagantovana s obzirom na nizak nivo inflacije potrošačkih cena, koji je u poslednje dve godine ostao ispod ciljanog nivoa centralne banke od 2% -4% zbog negativnog proizvodnog jaza, niske uvozne inflacije i stabilnog deviznog kursa kao i malog pritiska na rast cena.

---

³⁸ Time Series of Bank of Albania, 2009, str. 33-37.

³⁹ Albania; The New Growth Agenda - A Country Economic Memorandum. World Bank. 2 November, Report No. 53599-AL, 2010, str. 69-72.

Iako je budžetski ishod bio povoljan u 2014, kontinuirana fiskalna politika je neophodna da bi se smanjile ranjivosti koje proističu iz visokog nivoa javnog duga (više od 70% BDP-a) sa njegovom značajnom kratkoročnom komponentom koja zemlju izlaže riziku od prenošenja. Vlada ostaje posvećena fiskalnoj konsolidaciji i teži da smanji omjer duga na ispod 66% u 2017. povećanjem poreza i preduzimanjem koraka za dalje poboljšanje naplate poreza u 2015. godini, kao i strogom kontrolom izdataka nakon toga.

2.3.2 Karakteristike uvoza Srbije u pretkriznom i postkriznom periodu

Ukupna spoljnotrgovinska robna razmena Srbije za period januar–septembar 2017. godine iznosi:

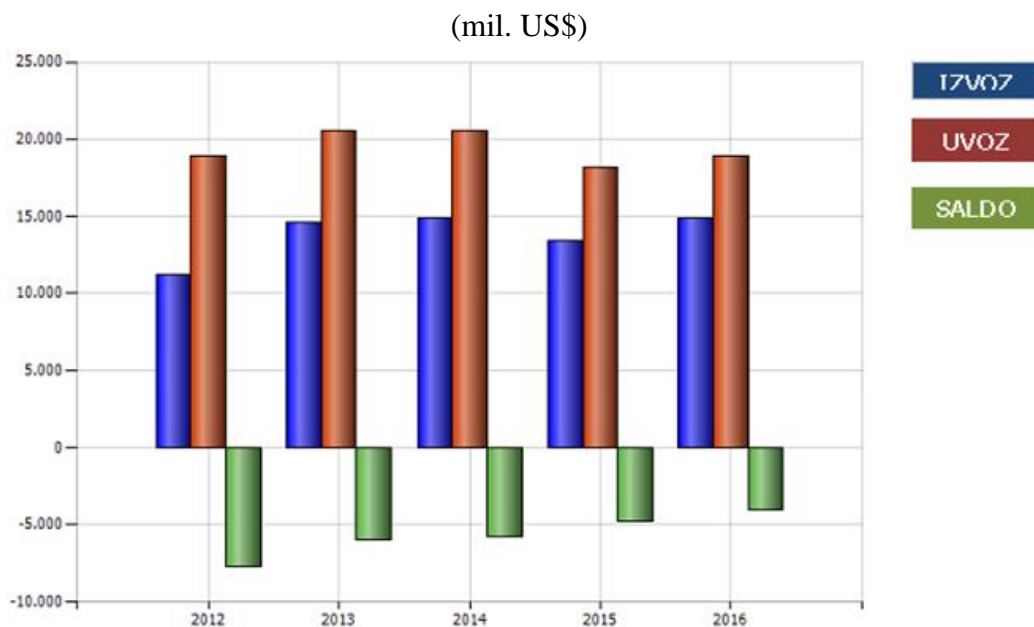
- 28.264,4 miliona dolara – porast od 12,8% u odnosu na isti period prethodne godine; ili
- 25.401,1 miliona evra – porast od 13,3% u odnosu na isti period prethodne godine.

Izvezeno je robe u vrednosti od 12.525,7 mil. dolara, što čini rast od 13,0% u odnosu na isti period prethodne godine, a uvezeno je robe u vrednosti od 15.738,7 mil. dolara, što je za 12,6% više nego u istom periodu prethodne godine. Izvoz robe, izražen u evrima, imao je vrednost od 11.254,1 miliona, i to je povećanje od 13,4% u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Uvoz robe imao je vrednost od 14.147,0 miliona, što predstavlja povećanje od 13,1% u odnosu na isti period prošle godine. Deficit iznosi 3.213,1 mil. dolara, što čini povećanje od 11,3% u odnosu na isti period prethodne godine. Izražen u evrima, deficit iznosi 2.892,9 miliona, što je povećanje od 11,8% u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Pokrivenost uvoza izvozom je 79,6% i veća je od pokrivenosti u istom periodu prethodne godine, kada je iznosila 79,3%.⁴⁰

---

⁴⁰Lojanica, M. N., Konkurentnost srpskog izvoza na tržištu Evropske unije. Poslovna ekonomija, 10(1), 2016, str. 295–311.

Grafik 9 Spoljnotrgovinska razmena Srbije 2012-2016

Izvor: Republički zavod za statistiku

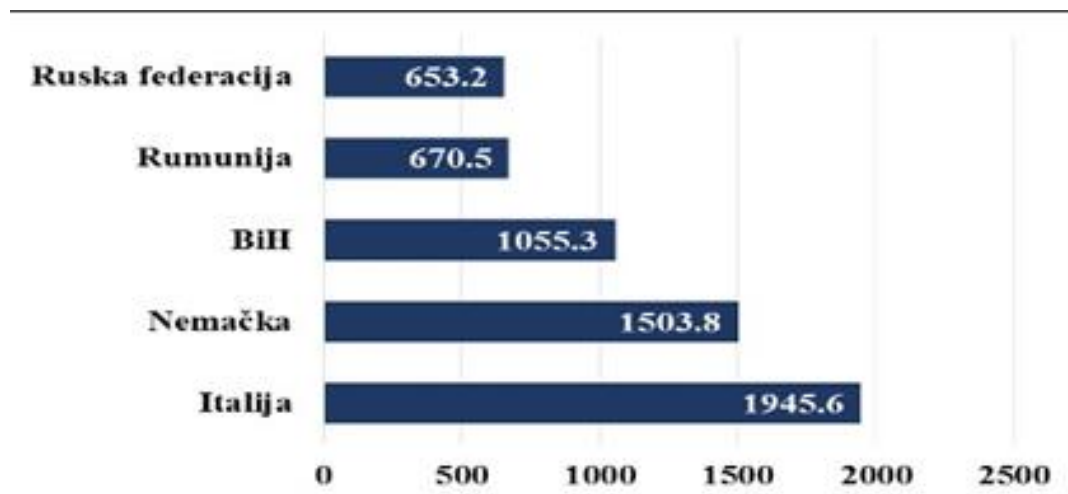
Posmatrano regionalno, najveće učešće u izvozu Srbije imao je Region Vojvodine (32,9%); sledi Beogradski region (26,6%), Region Šumadije i Zapadne Srbije (24,8%), Region Južne i Istočne Srbije (15,7%), a oko 0,1% izvoza nerazvrstano je po teritorijama. Najveće učešće u uvozu Srbije imao je Beogradski region (45,8%); slede Region Vojvodine (27,3%), Region Šumadije i Zapadne Srbije (16,6%), Region Južne i Istočne Srbije (9,6%), a oko 0,7% uvoza nije razvrstano po teritorijama. Ne raspolaže se podacima za Region Kosovo i Metohija.

U strukturi izvoza po nameni proizvoda (princip pretežnosti) najviše su zastupljeni proizvodi za reprodukciju – 55,7% (6.975,3 mil. dolara), slede roba za široku potrošnju – 33,8% (4.235,8) i oprema – 10,5% (1.313,7). Neklasifikovana roba po nameni iznosi 0,006% (0,9 mil. dolara). U strukturi uvoza po nameni proizvoda najviše su zastupljeni proizvodi za reprodukciju – 57,6% (9.060,3 mil. dolara), slede roba za široku potrošnju – 18,7% (2.944,5) i oprema – 11,7% (1.845,1). Neklasifikovana roba po nameni iznosi 12,0% (1.888,8 mil. dolara). Spoljnotrgovinska robna razmena bila je najveća sa zemljama sa kojima Srbija ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini. Zemlje članice Evropske unije čine 64,3% ukupne razmene. Iz grafikona 10. se može videti da je prvih pet najvećih uvoznih partnera Srbije, nalaze i tri zemlje EU: Rumunija, Nemačka i Italija. Pored toga BiH je veoma značajan partner sa prostora CEFTA sporazuma. Na prvom mestu uvoznih partnera se nalazi Ruska Federacija, posebno kada je reč o nafti i naftnim derivatima. Posle EU, najvažniji ekonomski partner Srbije je Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Agreement – CEFTA), na koje zajedno otpada šest

sedmina srpskog izvoza i oko dve trećine domaćeg robnog uvoza. CEFTA je posledica političke podrške i pritiska EU, ali i realne ekonomske povezanosti balkanskih zemalja (potpisan 2006). CEFTA je i mala „igraonica” priključenja EU, gde sve zemlje članice na neki način treba da se pripreme za obaveze koje podrazumeva punopravno članstvo.

Grafik 10 Najveći uvozni partneri Srbije

Izvor: Republički Zavod za Statistiku 2017, str. 7

Zajedničko tržište ekonomski sličnih zemalja može da posluži kao poligon za testiranje spremnosti da se uđe u otvorenu tržišnu utakmicu koja vlada na tržištu EU.

Iako, teoretski, subregionalni aranžmani (kao što je npr. CEFTA, Sporazumi o slobodnoj trgovini sa Evroazijskom unijom, Turskom, skori ulazak u Svetsku trgovinsku organizaciju) imaju komplementarnu ulogu u procesu opšteevropskog povezivanja, stvar iz srpske perspektive izgleda nešto drugačije. Tržište CEFTA, odnosno zemalja regiona (plus Moldavija), zajedno sa EU (na koju otpada čak dve trećine srpske razmene) ključno je za privredu Srbije, prvo zbog činjenice da na njemu Srbija ostvaruje kontinuiran isnažan suficit. Imajući u vidu da će zemlje CEFTA, izuzevši Moldaviju, u narednih 10 ili 15 godina verovatno ući u EU, jasno je da će se značaj razmene sa EU dodatno povećati.

Finansijska kriza, koja je započela krajem 2006. godine, u Srbiji se sporadično najavljuje kao mogućnost i velika razvojna šansa, a tek 2009. godine kao „veliko iznenađenje“. Kriza ni za koga nije šansa, posebno ne za nerazvijenu zemlju sa slabom privredom. Njeno širenje na Srbiju ukazuje na međusobnu zavisnost i stepen globalizacije domaće privrede. Globalna finansijska i ekonomska kriza samo je dodatno pojačala već

prisutnu nacionalnu krizu. Dugo po izbijanju svetske finansijske krize, u Srbiji je postojalo verovanje, "... da nas kriza neće ni pogoditi, šta više, da može predstavljati šansu za nacionalnu ekonomiju jer će se mnoge kompanije, suočene sa problemima u svojim zemljama, gde postoji kriza, odlučiti da svoju proizvodnju presele u Srbiju, gde krize nema (ovu izjavu dao je 2008. godine ministar u Vladi Republike Srbije Mlađan Dinkić).

Dok su SAD, Nemačka, Velika Britanija raspravljale o merama za ublažavanje krize i predviđale posledice po realni sektor, Srbija se suočavala sa surovom ekonomskom realnošću da će kriza ipak pogoditi i njen finansijski i realni sektor. Kako se danas i pokazalo, kriza je ostavila mnogo veće posledice na realni sektor Srbije, nego što je to slučaj u zemljama iz kojih se očekivao dolazak investitora. tanje u privredi Srbije od početka četvrtog

kvartala 2008. godine, pa do kraja aprila 2010. godine se može okvalifikovati kao „više od recesije“.⁴¹ Ona je i pre finansijske krize bila u ozbiljnoj, a danas se nalazi u dubokoj ekonomskoj krizi, što pokazuje dvadesetak najvažnijih makroekonomskih pokazatelja, kako za 2009. Godine tako i za prva dva-tri meseca 2010. godine. Među njima se ističu drastičan pad industrijske proizvodnje, a posebno građevinarstva, pad investicija uopšte, a posebno stranih direktnih investicija, smanjenje izvoza robe i usluga, znatno smanjenje uvoza opreme, pad konkurentnosti privrede, ogromna i sve veća nezaposlenost, sve veći broj nelikvidnih

preduzeća, rast gubitaka u privredi itd. Spoljni dug i stepen spoljne zaduženosti, koji su i inače vrlo visoki, i dalje rastu, pa se Srbija de facto nalazi u ozbiljnoj dužničkoj krizi. Posle desetogodišnjeg perioda realizacije teorijski zaokruženog koncepta strukturnog prilagođavanja privrede, Republika Srbija je bila prinuđena da menja model privrednog rasta. Opšta saglasnost, kako u naučnoj i stručnoj javnosti, tako i među tadašnjim kreatorima ekonomske politike, o postojanju ozbiljnih razvojnih defekata u privredi, rezultirali su izradom i usvajanjem Strategije i politike razvoja industrije Republike Srbije za period 2011-2020. godina, sa novim modelom rasta.

Ključni inicijalni faktor strukturnih problema u našoj privredi vezan je za dinamičniji rast agregatne tražnje, kao i finalne potrošnje u njenom sklopu, u odnosu na rast bruto domaćeg proizvoda (BDP). Dok je u periodu posle 2000-te, tražnja rasla po prosečnoj stopi od 7,5%, a finalna potrošnja po stopi od 7,3%, BDP je rastao prosečno po 5,4% godišnje.⁴² Jaz između proizvodnje i potrošnje je pokrivan iz realnih izvora i to iz privatizacionih prihoda, donacija i kreditnog zaduživanja u inostranstvu, čime su sprečeni ozbiljniji inflatorni pritisci od strane previsoke tražnje.

---

⁴¹ Ацић, Софија, Економска политика у условима глобалне депресије и финансијске кризе-студија случаја за Србију, Економија/Economics, 16, 2009, str. 85-89.

⁴² Stamenković, S., Kovačević, M., Vučković, V., Nikolić, I., Bušatlija, M., Ekonomska politika u 2010. godini: Ka novom modelu ravnoteže, Zbornik radova, Beograd, Naučno društvo ekonomista, 2009, str. 23.

2.3.3 Karakteristike uvoza Bosne i Hercegovine u pretkriznom i postkriznom periodu

Pojedine karakteristike ove zemlje, koje se manifestuju kao posebne pogodnosti za strane investitore, odnose se na povoljan geografski položaj, raspoloživost prirodnog bogatstva, tradiciju u oblasti industrijske proizvodnje i raspoloživost industrijskih zona, zatim na atraktivnost investicionih lokacija i proizvodnih objekata. Liberalni zakoni o stranim investicijama, atraktivne poreske stope, obrazovana i jeftina radna snaga su takođe neki od podsticaja za strane investitore koji mogu povoljno uticati na konačan ishod odlučivanja o izboru investicione lokacije.⁴³ Bosna i Hercegovina je potpisnica većeg broja regionalnih i bilateralnih trgovinskih sporazuma i značajne napore ulaže ka realizaciji planiranog pridruživanja EU.

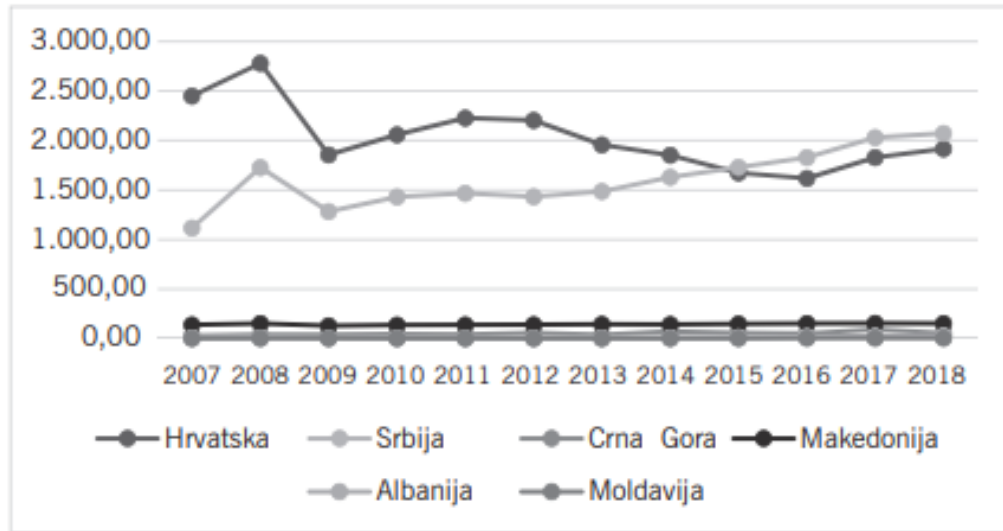
Uvoz BiH iz CEFTA regiona je u odnosu na izvoz beležio značajnije oscilacije po godinama. Pad uvoza zabeležen je u 2012. godini i nastavio se sve do nivoa 952,58 mil. EUR u 2014. godini, što je i najmanja vrednost uvoza iz ovog regiona. Naredne četiri godine usledio je kontinuirani rast. Ipak, poređenjem vrednosti uvoza u 2018. godini u odnosu na 2007. godinu zapaža se gotovo dvostruko smanjenje, sa 2.066,28 mil. EUR na 1.191 mil. EUR. (Tabela 1) Usled tih kretanja prosečna stopa rasta uvoza bila je negativna (-4,88%). U svih 12 godina funkcionisanja CEFTA prisutan je negativan.

U svih 12 godina funkcionisanja CEFTA prisutan je negativan saldo robne razmene BiH sa ovim regionom. Međutim, usled promena u odnosu izvoza i uvoza došlo je do značajnog smanjivanja deficita; u 2018. godini deficit je iznosio 194,9 mil. EUR, što je najniži deficit zabeležen u robnoj razmeni BiH sa CEFTA od osnivanja integracije i deset puta manji u odnosu na deficit ostvaren u 2007. godini. U skladu s tim, pokrivenost uvoza izvozom u trgovini BiH sa CEFTA porasla je sa 53% na 84%.

---

⁴³ OECD, Razvoj privatnog sektora - Triple helix partnerstva za inovacije u Bosni i Hercegovini, 2013, str. 55.

Grafik 11 Uvoz BiH iz članica CEFTA plus Hrvatska (2007-2018)

Izvor: Proračun autora prema podacima Zavoda za Statistiku BiH

Region CEFTA je drugi po značaju region za spoljnu trgovinu BiH. Na tržište CEFTA BiH izvozi prosečno 26,3% svog izvoza, a uvozi 20,1% svog uvoza u periodu 2007-2018. godine. Na prvom mestu je EU na čije tržište je BiH plasirala u proseku 63,4% svog ukupnog izvoza i sa čijeg tržišta je uvozila 53,3% ukupnog uvoza. Uporedna analiza razmene po članicama CEFTA pokazuje izražene razlike u njihovom značaju za spoljnu trgovinu BiH, te različite trendove te trgovine.

Vrednosti izvoza BiH prema dva najvažnija regionalna trgovinska partnera – Hrvatskoj i Srbiji – kretale su se gotovo paralelno, uz rastući trend tokom najvećeg dela posmatranog perioda.⁴⁴ Vrednosti izvoza BiH u Crnu Goru, Severnu Makedoniju, Albaniju i Moldaviju značajno su niže od vrednosti izvoza u Hrvatsku i Srbiju.

Najveći deo robnog uvoza BiH dolazi iz Hrvatske i Srbije. Vrednost uvoza BiH iz Hrvatske se smanjivala u periodu 2013-2016. godine, kao posledica naglo izmenjenog režima međusobnog trgovanja, da bi se posle toga počela ponovo povećavati. Ovakva kretanja odrazila su se na trgovinske performanse BiH u smislu smanjenja trgovinskog deficita, te je 2018. godine registrovan najmanji deficit u trgovini sa Hrvatskom od 2007. godine. Nasuprot tome, vrednost uvoza iz Srbije je, osim u godini kada su se u spoljnoj trgovini BiH značajnije ispoljili efekti globalne krize (2009.), kontinuirano rasla, da bi u 2015. godini premašila vrednost uvoza iz Hrvatske. Izlaskom Hrvatske iz CEFTA Srbija je postala najveći regionalni izvoznik na tržište BiH. Učešće Srbije u uvozu BiH iz CEFTA iznosilo je 27,6% u 2007. godini (prema više nego dvostruko većem učešću Hrvatske od 60,6%), da bi do 2018. godine poraslo na 88,9%. Uvoz BiH iz CEFTA uglavnom je uvoz iz

⁴⁴ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH - MVTEO, Bosna i Hercegovina 10 godina implementacije CEFTA, 2006, str. 57-61.

Srbije. Učešće Srbije u izvozu BiH u CEFTA je takođe poraslo sa 13% u 2007. na 64,3% u 2018 godini. Istovremeno sa ovom CEFTA članicom BiH ima najmanju pokrivenost uvoza izvozom, koja je u 2018. godini iznosila 60%, što je manje nego u 2007. godini, kada je iznosila 69%. U razmeni BiH sa CEFTA dominira razmena industrijskih proizvoda, pri čemu su industrijski proizvodi značajno više zastupljeni u izvozu, nego u uvozu. U strukturi izvoza industrijski proizvodi imaju prosečno učešće od 83,5%, dok u strukturi uvoza njihovo učešće iznosi 62,2%. Analogno tome, učešće poljoprivrednih proizvoda u izvozu u proseku je svega 16,5%, dok je u uvozu više nego dvostruko veće i iznosi 37,8%. U razmeni industrijskih proizvoda sa CEFTA, BiH od 2013. godine beleži suficit i pokrivenost uvoza izvozom u intervalu od 98% do 118%²⁸. Ostvaren je i značajan rast izvoza poljoprivrednih proizvoda koji je istovremeno praćen daleko manjim rastom uvoza, pa je pokrivenost uvoza izvozom poljoprivrednih proizvoda porasla sa 19% na početku perioda na 32% u poslednjoj godini.

Unapređenje performansi BiH ogleda se u povećanju izvoza BiH i poboljšanju trgovinskog bilansa odnosno pokrivenosti uvoza izvozom u trgovini sa pojedinim članicama CEFTA. Iako BiH sa Crnom Gorom, Albanijom beleži suficite, ukupan saldo robne razmene sa CEFTA je u svim posmatranim godinama negativan. Razlog tome su deficiti sa Hrvatskom, Srbijom i Severnom Makedonijom od kojih prve dve zemlje imaju neuporedivo veće učešće u trgovini BiH nego ostale članice.

Tabela 7 BiH uvoz po zemljama -najznačajnijim partnerima

RB	ZEMLJA	Vrednost (mil.KM)					Učešće 2017	Index
		2013	2014	2015	2016	2017		
1	NEMAČKA	1.734,84	1.869,56	1.914,12	1.998,88	2.103,77	11,60%	105,25
2	ITALIJA	1.482,25	1.653,56	1.758,29	1.899,58	2.062,11	11,37%	108,56
3	SRBIJA	1.485,62	1.629,52	1.728,43	1.828,14	2.029,96	11,19%	111,04
4	HRVATSKA	1.956,38	1.851,69	1.673,07	1.617,71	1.828,43	10,08%	113,03
5	KINA	914,08	1.359,55	1.091,67	1.091,97	1.186,07	6,54%	108,62
6	SLOVENIJA	754,34	763,24	773,50	831,40	912,70	5,03%	109,78
7	RUSIJA	1.506,18	1.292,47	910,07	729,43	856,13	4,72%	117,37
8	TURSKA	493,28	582,20	644,70	687,35	766,58	4,23%	111,53
9	AUSTRIJA	519,29	532,11	560,86	556,40	618,74	3,41%	111,21
10	SAD	386,80	475,38	441,16	327,74	584,80	3,22%	178,43
UKUPNO (1-10)		11.233,08	12.009,28	11.495,87	11.568,60	12.949,29	71,41%	111,93
Ostale zemlje		3.937,09	4.190,00	4.355,99	4.592,41	5.184,97	28,59%	112,90
UKUPNO		15.170,17	16.199,28	15.851,86	16.161,01	18.134,26	100,00%	112,21

Izvor: (2018), Agencija za statistiku BiH

Kada se posmatraju spoljnotrgovinski partneri BiH izvan asocijacije CEFT-a, vidimo da su najveći partneri Nemačka, Italija, Kina, Rusija i dr. Ukupan obim robne razmene

Federacije BiH sa inostranstvom u prvih deset meseci 2017. godine iznosi blizu 16,25 milijardi KM. Od toga se na uvoz odnosi oko 10,27 milijardi KM, a izvoz oko 5,98 milijardi KM. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 58,3 posto. U tom periodu najviše su se izvozili delovi sedišta, legure aluminija, električna energija i koks, dok su se najviše uvozili energent i automobili sa dizel motorom.

2.3.4 Karakteristike uvoza Crne Gore u pretkriznom i postkriznom periodu

Podaci o spoljnoj trgovini važan su pokazatelj ekonomske otvorenosti i razvijenosti zemlje. Statistika robne razmene s inostranstvom predstavlja važan izvor podataka za nacionalne račune, platni bilans i ekonomske analize. Iz tog razloga neophodno je da podaci budu verodostojni i međunarodno uporedivi. U statistici međunarodne trgovine robama koriste se dva sistema za prikazivanje podataka: opšti i specijalni sistem trgovine.

Tabela 8 Spoljnotrgovinski promet Crne Gore 2005-2016 godina
(u hiljadama €)

Spoljnotrgovinski promet Crne Gore			
Godina	Uvoz	Izvoz	Trgovinski bilans
2005	1,042,828	369,321	-673,506
2006	1,457,350	441,133	-1,016,217
2007	2,073,085	454,739	-1,618,346
2008	2,529,736	416,165	-2,113,571
2009	1,654,162	277,011	-1,377,152
2010	1,657,326	330,367	-1,326,960
2011	1,823,330	454,381	-1,368,949
2012	1,820,850	366,896	-1,453,954
2013	1,773,352	375,585	-1,397,767
2014	1,784,214	333,166	-1,451,048
2015	1,841,524	317,172	-1,524,353
2016	2,061,688	325,846	-1,735,842

Izvor: MONSTAT, 2018.

Opšti sistem trgovine koristi se u slučajevima kada se statistička teritorija zemlje poklapa sa njenom ekonomskom teritorijom, dok specijalni sistem predstavlja užu koncept i koristi se u slučajevima kada se statistička teritorija poklapa sa određenim delom njene ekonomske teritorije. Iako je cilj da se statistikom obuhvati sva roba koja ulazi ili napušta ekonomsku teritoriju zemlja, u praksi se često evidentira roba koja ulazi ili napušta statističku teritoriju zemlje koja se nekad ne poklapa sa ekonomskom teritorijom.

Izvoz proizvoda iz Crne Gore realizovan je u 74 zemlje, od čega je 78% izvoza skoncentrisano na 10 zemalja od kojih najviše u Srbiju, Mađarsku, BiH i Kinu. Istovremeno je realizovan uvoz iz 182 zemlje sveta, od čega je iz 10 zemalja realizovano 73,5% ukupnog uvoza, a najviše iz Srbije, Njemačke, Kine i Italije. Kada se posmatra period 2010-2016 godina u smislu uvoza crnogorske države, možemo zaključiti da se uvoz kretao uglavnom između 1.5 mlrd € i 2 mlrd. €. Problem predstavlja činjenica da je pokrivenost uvoza izvozom jedva 15%.

Vlada iz godine u godinu smanjuje deficit, ali budući planovi za poresku reformu i infrastrukturnu potrošnju moraju se brižljivo praviti, da bi se obezbedila dugoročna fiskalna i dužnička održivost. U posmatranom periodu, ekonomija Crne Gore imala je u proseku niži, ali stabilniji rast nego Srbija. Ekonomski parametri su iz godine u godinu sve bolji, 2011. godina kao i 2010. godina bile u dosta bolje u odnosu na 2012. godinu. Centralna banka Crne Gore vodi dosta odgovornu monetarnu politiku, iako Crna Gora nema sopstvenu valutu od kad je 1999. godine jednostrano prihvatila nemačku marku, da bi u 2002. godini prešla na evro. Inflacija se održava u granicama i dosta je stabilna. Crna Gora posle recesije koja je zahvatila zemlju 2009. godine ima rast privrede, iako su makroekonomski parametri u 2012. godini u blagom padu. Crna Gora je u prvoj godini poslije osamostaljenja (2006. godine) imala BDP od oko 2,2 mlrd eura, sa realnom stopom rasta od 8,6% ili 3,4 hiljade eura po stanovniku. Od ostalih parametara izdvajamo izvoz od 441 mil. eura, uvoz gotovo 1,5 mlrd eura, te trgovinski deficit od preko jedne milijarde. S druge strane, strane direktno investicije (FDI) su sa osamostaljenjem enormno porasle i bile u 2006. godini oko 650 mil eura ili oko 30% BDP. U sljedeće dvije godine Crna Gora je zabilježila realni rast BDP od 10,7 i 6,9%, respektivno, ostvarivši BDP u 2008. godini od oko 3 mlrd eura, sa iznosom od 4.908 hilj. po stanovniku. Navedeni BDP je ostvaren sa oko 165 hiljada zaposlenih i uz stopu nezaposlenih od oko 11%.

Ukupna spoljnotrgovinska razmena Crne Gore za period Januar-Decembar 2015. god. prema preliminarnim podacima iznosila je 2 157,7 mil.eura što ukazuje na rast od 1,9% u odnosu na isti period prethodne godine. Izvezeno je robe u vrednosti od 317,1 mil.eura, što je manje za 4,8% u odnosu na isti period prethodne godine, a uvezeno za 1 840,5 mil. eura, što je više za 3,2% u odnosu na isti period prethodne godine. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 17,2% i manja je u odnosu na pokrivenost u istom periodu prethodne godine, kada je iznosila 18,7% . U strukturi izvoza prema klasifikaciji SMTK (Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji) najviše su zastupljeni Proizvodi svrstani po materijalu- sektor 6, u iznosu od 96,5 mil. eura (koju čine: Obojeni metali u iznosu od 69,4

mil.eura i Gvožđe i čelik u iznosu 21 mil. eura). U strukturi uvoza prema klasifikaciji SMTK (Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji) najviše su zastupljeni proizvodi sektora 7 – Mašine i transportni uređaji u iznosu od 407,8 mil. eura (koji čine: Drumska vozila u iznosu od 115,4 mil. eura i Električne mašine, aparati i uređaji u iznosu od 86,9 mil. eura). U izvozu, glavni spoljnotrgovinski partneri, pojedinačno, bilu su: Srbija (70,2 mil. eura), Italija (40 mil. eura), Bosna i Hercegovina (29,4 mil. eura). U uvozu, glavni spoljnotrgovinski partneri, pojedinačno, bili su: Srbija (518,1 mil. eura), Kina (189,6 mil. eura) i Bosna i Hercegovina (120 mil. eura).⁴⁵ Spoljnotrgovinska razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA sporazuma i Evropskom unijom.

Za uvoz mineralnih goriva i maziva u 2017. za pola godine izdvojeno je 106,3 miliona eura, od čega za naftu i naftne derivate 91,3 miliona eura. Uvoz nafte i njenih derivata je uvećan u odnosu na prethodnu godinu za 19 odsto. Podaci Monstata pokazuju da su značajna sredstva u prva dva kvartala izdvojena i za uvoz medicinskih i farmaceutskih proizvoda 41 milion eura, odnosno 15 odsto više u odnosu na isti prošlogodišnji period, za uvoz odeće u prvih šest meseci utrošeno je 34 miliona eura, a za obuću 17,8 miliona eura.

Značajnu stavku u crnogorskom uvozu u prvih pola godine činio je uvoz gvožđa i čelika. Crnogorski statističari su izračunali da je za uvoz gvožđa i čelika utrošeno 41,17 miliona eura, što je 42 odsto više u odnosu na isti prošlogodišnji period. Za uvoz raznih vrsta pića u prvoj polovini godine izdvojeno je 28,9 miliona eura, odnosno sedam odsto više nego prethodne godine u istom periodu.

U prvih šest meseci primetan je drastičan pad zvaničnog-regularnog uvoza duvana i proizvoda od duvana od čak 44 odsto u odnosu na isti prošlogodišnji period. U prva dva kvartala uvezen je duvan vredan 3,7 miliona eura.

2.3.5 Karakteristike uvoza Hrvatske u pretkriznom i postkriznom periodu

Nakon ulaska u Evropsku uniju Hrvatska je povećala trgovinsku razmenu s članicama te organizacije, ali i sa zemljama CEFTA, među kojima je i Srbija. Ipak, spoljnotrgovinski deficit Hrvatske i dalje je veliki. Znatno veća robna razmena sa zemljama-članicama Evropske unije, ali i dalje uz veliku nepokrivenost uvoza izvozom – to je osnovni rezime trgovinskog bilansa Hrvatske u poslednjih pet godina. Tačnije, otkako je Hrvatska ušla u EU. a prema informacijama koje objavljuje Hrvatska privredna (gospodarske) komora (HGK), naročito se u razmeni s pojedinim zemljama ističu – po značajnijem pomaku – odnosi sa Danskom, Belgijom, Bugarskom i Rumunijom.

Sa druge strane, na gotovo istim pozicijama ostao je izvoz i uvoz na relaciji s članicama CEFTA (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Moldavija, Srbija), a to su većinom zemlje Balkana koje još nisu u Evropskoj uniji. Ukupna razmena Hrvatske sa zemljama EU – ako uporedimo 2012. i 2017. godinu – porasla je za pedeset odsto, tačnije sa 17,4 milijarde evra 2012. na 26,2 milijarde evra 2017. godine. Pokrivenost uvoza

---

⁴⁵ MONSTAT, 2016, str. 43-48.

izvozom pritom se nešto poboljšala, odnosno pomakla se sa 48 procenata na 53 procenta. Vrednost izvozno-uvoznog poslovanja između hrvatskih i danskih preduzeća u tom periodu povećana je dvaput, ali je pokrivenost uvoza izvozom s hrvatskoga gledišta pala s 34 na 23 odsto, što znači da je mnogo više robe uvezeno iz Danske nego što je u nju izvezeno iz Hrvatske. Razmena s Belgijom povećala se 2,2 puta, a pokrivenost uvoza izvozom porasla je s 49 na 51 procenat. Zanimljivo je da najveću stavku u hrvatskom izvozu prema Belgiji za 2017. drže proizvodi od ljudske i životinjske krvi, s iznosom od približno 101 milion evra. Reč je, naime, o serumima vakcinama i slično, pa je dobro uočiti koliko je to u suštini potentno tržište i na zapadu, a ne samo na već potvrđenom istoku. Ali, završimo ovaj pregled istaknutijih razmena s članicama EU: s Bugarskom je ona za Hrvatsku porasla dvaput, a s Rumunijom je veća 1,54 puta. Pokrivenost uvoza izvozom s Bugarskom porasla je s 40 na 56 odsto, s Rumunijom sa 70 na 84 procenta. To su svakako osetno bolji rezultati od onih prema industrijski razvijenijim članicama EU, ako govorimo o primerima značajnijih pomaka u iznosu razmene.⁴⁶

Tabela 9 Robna razmena Hrvatske u 2018. godini

(u US \$)

Total Exports	\$17,180,159,541
Total Imports	\$28,008,983,485
Trade Balance	\$10,828,823,944
Exports of goods and services (% of GDP)	50.52%
Imports of goods and services (% of GDP)	51.36%

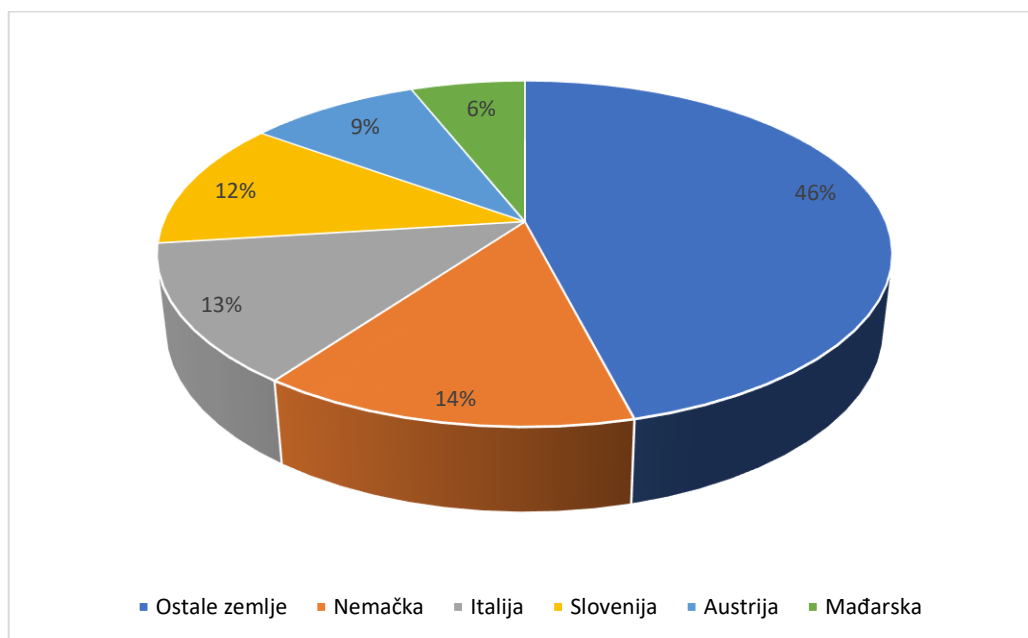
Izvor: DSZ, R. Hrvatske

⁴⁶ Državni Zavod za Statistiku Republike Hrvatske, 2018.

Trenutno stanje i petogodišnji pomak, nakon izlaska Hrvatske iz CEFTA i ulaska u EU, izgleda tako da je ukupna razmena Hrvatske s članicama toga slobodno-trgovinskog saveza, uprkos ranijim strahovima, porasla za gotovo četvrtinu. Iznos je porastao sa oko 3,06 milijardi evra, na približno 3,8 milijardi evra. Ali izvoz Hrvatske tamo više nije dvaput veći od izvoza, već 1,8 puta.

Prerađivačka industrija, s učešćem u ukupnom izvozu od oko 90% u 2018. ostvarila je porast izvoza za oko 4% i time je najviše uticala na porast ukupnog izvoza Republike Hrvatske. Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda, kao deo prerađivačke industrije, učestvovao je u ukupnom izvozu s oko 8% i ostvario je najveći doprinos porastu izvoza, i to sa oko 18%.

Grafik 12 Najzanačajnije zemlje uvoznici u Hrvatsku

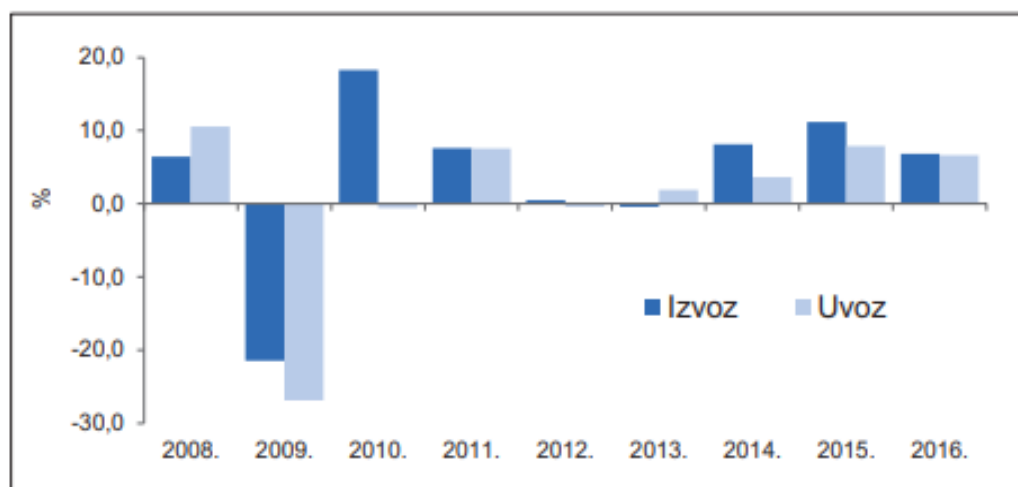

Izvor: Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta R. Hrvatske, 2018

Na Grafikonu 12. možemo da konstatujemo da Hrvatska najviše uvozi iz EU odnosno Austrije 46% i Nemačke 14%, a slede Italija 13%, Slovenija 12%, mađarska 6% i drugi. Na povećanje izvoza znatan uticaj imala je i proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica, s učešćem od oko 5% u ukupnom izvozu i porastom izvoza za oko 22%. Porastu uvoza u 2018. isto tako najviše je doprinela prerađivačka industrija, s učešćem od oko 87% u ukupnom uvozu i povećanjem uvoza za oko 8% u odnosu na 2017. Znatan doprinos povećanju uvoza imala je i proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda, sa učešćem od oko 8% u ukupnom uvozu i porastom za oko 13%. (Državni zavod za statistiku RH, 2018)

Svetska finansijska kriza imala je važan uticaj na nestabilnost u Republici Hrvatskoj.⁴⁷ Međutim, postojala su i neodgovarajuća strukturna ograničenja u hrvatskoj privredi početkom 21. veka, tranzicija, neuspešno provedena privatizacija, neadekvatno sastavljena i implementirana privredna politika (usmerena na stabilnost cena i kursa umesto na razvoj), ubrzani rast spoljnog duga i spoljnotrgovinskog deficita pokazale su se kao glavni uzrok razvoja današnje privredne situacije u Republici Hrvatskoj. Zbog globalne povezanosti privrednih subjekata mnoge su se napredne privrede suočila s padom proizvodnje te se kriza u velikom meri proširila po čitavom svetu. Hrvatska se suočila s krizom i dramatičnim posledicama koji su bili porazni za industriju, koja je već i pre toga bila u jednoj depresiji uzrokovanoj globalnom, ali nacionalnom ekonomskom politikom⁴⁸. S obzirom da hrvatska privreda preko 60% spoljnotrgovinske razmene ima sa zemljama EU, svetska se finansijska kriza prelila na realni sektor preko snažnog pada inozemne potražnje. Uz to, ograničene mogućnosti zaduživanja i rast troškova finansiranja na svetskom finansijskom tržištu nepovoljno su se odrazile na zemlje s visokim budžetskim deficitom i visokim nivoom spoljnog duga. U 2016. godini zabeleženo je blago usporavanje rasta globalne ekonomije, što je uz delimični oporavak cena energenata i sirovina na globalnom nivou zadržalo dinamiku rasta globalne robne razmene na nivou 2015. godine. Pritom je kod najvećih svetskih privreda uglavnom zabeležena povećana dinamika rasta izvoza i uvoza u odnosu na prethodnu godinu, u kojoj je uticaj pada cena bio znatno izraženiji, ali je ostvareni rast izvoza i uvoza i dalje zaostajao za onim u razdoblju pre 2014. u kojoj je započeo pad cene sirove nafte i uticaj tog pada na nivo globalnih cena.

Grafik 13 Stope rasta robnog izvoza i uvoza Hrvatske (2008-2016).

Izvor: Hrvatska Gospodarska Komora, 2017

⁴⁷ Jurčić, L.J., Hrvatska: velika transformacija, Ekonomski pregled , 60, 2009, str.73-76.

⁴⁸ Ferdelji, V. Predsjednik Uprave Elektrokontakta, Intervju za potrebe rada i <http://www.euconomist.com/index.php/Video-intervju-Vladimir-Ferdelji>, 2011.

Evropska unija je ipak bila jedna od velikih ekonomija čija je vrednost izvoza i uvoza u 2016. godini smanjena u odnosu na prethodnu godinu. Najviše pod uticajem smanjenog izvoza i uvoza energenata, vrednost robnog izvoza na godišnjem je nivou smanjena za 2,4%, a uvoza za 1,3%. Osim energenata smanjena je i vrednost izvoza većeg broja drugih proizvoda, pri čemu je smanjena vrednost izvoza prema većini od deset najvećih spoljnotrgovinskih partnera. U Hrvatskoj su istodobno ostvarene umereno visoke godišnje stope rasta robnog izvoza i uvoza od 5,7% te 5,5%. Najvažniji su činioci kretanja robne razmene Hrvatske s inostranstvom u prošloj godini bili nastavak umerenog, ali stabilnog rasta Evropske unije, najznačajnijega spoljnotrgovinskog partnera, nastavak pada cena sirove nafte, drugih energenata i sirovina, a posledično i niza proizvoda na globalnom tržištu, dalje korišćenje prednosti slobodne trgovine koje je donelo pristupanje EU, ali i povećana izvozna aktivnost na trećim tržištima. Najveći je uticaj na usporavanje rasta vrednosti ukupnog izvoza istodobno imao izvoz ostalih prevoznih sredstava, odnosno brodova, koji se isticao po dobrom ostvarenju u prethodnoj 2015. godini. Nešto manji negativan uticaj imao je i izvoz naftnih derivata te izvoz hemijske industrije. Pritom je samo kod ostalih privoznih sredstava zabeležen osetan pad u proizvodnji, dok je izvoz naftnih derivata i dalje bio pod uticajem pada cene sirove nafte.

2.3.6 Karakteristike uvoza Severne Makedonije u pretkriznom i postkriznom periodu

Nakon sticanja nezavisnosti (1991) Severna Makedonija je imala znatan pad BDP-a; 1991. iznosio je 4,9 milijardi USD, a 1992. pao je na 2,4 milijarde USD. Potom je usledio spori privredni oporavak, uporedno s ekonomskim reformama i liberalizacijom tržišta (nivo BDP-a iz 1991. dostignut je tek 2003). Tranzicija od socijalističke do tržišne ekonomije bila je otežana i zbog prekida trgovine sa Srbijom (koja je 1992–95. bila pod međunarodnim sankcijama), te zbog grčke trgovinske blokade do 1995 (uvedene zbog spora oko državnog imena Makedonije). Početkom 2000-ih privreda je ostala opterećena raširenom korupcijom i sivom ekonomijom čiji se udeo u BDP-u procenjuje i do 45%. Godine 2017. stopa nezaposlenosti bila je oko 23%, a udeo siromašnoga stanovništva približno 22%. Vrednost BDP-a ostvarenoga 2017. iznosio je 11,2 milijarde USD; BDP po stanovniku iznosi oko 5400 USD. U sastavu BDP-a vodeći je uslužni sektor (62,5%), a slede industrijski (26,6%) i poljoprivredni (10,9%) sektor.

Izloženost brojnim šokovima postavlja logično pitanje: da li je i koliko je ekonomija bila uspešna u suočavanju sa problemima tranzicije i da li je uspela da uspostavi osnovu za dalje kretanje putem svog prosperitetnog razvoja? Možda to zvuči manje nelogično ako se uzmu u obzir prethodno navedeni problemi sa kojima se ekonomija suočavala, ali odgovor na to pitanje je generalno pozitivan.⁴⁹ Sve međunarodne institucije i organizacije

---

⁴⁹ Nenovski, T., "Macedonia and the World economic crises: Effects and prospects" (presented paper), Second

podržavale su i pozdravljale održavanje makroekonomske stabilnosti u S.Makedoniji, uprkos brojnim iskušenjima kojima je bila izložena u proteklom tranzicionom periodu. Ako izuzmemo prve 3-4 godine tog perioda, kada razumljivo nije bilo osnovnih uslova za uspostavljanje i održavanje makroekonomske stabilnosti, u čitavom narednom periodu to se dosledno održavalo i tokom najjačeg delovanja svetske finansijske krize. Tako je u periodu nakon 1995. godine u S.Makedoniji ostvarena niska stopa inflacije, sa prosečnom veličinom između 2 i 3 procenta. Prosek je delimično poremećen delovanjem globalne ekonomske krize zbog koje je u 2009. godini ostvarena deflacija od 0,8 procenata. Od 1995. godine primenjuje se fiksni („vezani“) kurs denara. Njegova vrednost je u početku bila vezana za vrednost DM (nemačke marake), a nakon uvođenja evra 1999. godine, vrednost je vezana za vrednost zajedničke evropske valute.⁵⁰ To znači da je tokom proteklog perioda u S.Makedoniji primenjen fiksni kurs domaće valute. Takav režim nije promenjen ili čak napušten pod uticajem svetske ekonomske krize.

Tabela 10 Uvoz Severne Makedonije 2018

(u US\$)

Country	Import USD\$
Germany	\$1,050,359,495
United Kingdom	\$863,262,135
Greece	\$766,755,677
Serbia	\$646,570,031
China	\$523,224,047
Italy	\$508,038,751
Turkey	\$425,512,880

---

international scientific conference: “International dialog: East and West” (Culture, Slavic, and economy), International Slavic Institute, St. Nikole, Republic of Macedonia, March, 2011, str. 17-18.

⁵⁰ Schadler, S. Rethinking the South East European convergence model. South East European Studies at Oxford: From Crisis to Recovery - Sustainable Growth in South East Europe, European Studies Centre, St. Antony’s College, University of Oxford, 2011, str.188-193.

Country	Import USD\$
Bulgaria	\$389,115,891
Romania	\$310,211,007
South Africa	\$295,604,158

Izvor: World Bank, 2018

Za privredu Severne Makedonije je karakteristična ujednačenost uvoza koji se kreće u granicama od 5 mlrd. Eura do 6 mlrd. Eura i izvoza koji se kreće u granicama od 3 mlrd. € do 4 mlrd. €. Makedonija je povećala izvoz za 11,6 odsto za šest meseci 2017. godine u odnosu na isti period prošle, podaci su Državnog zavoda za statistiku. S.Makedonija je izvezla robu i usluge za 3.045 mlrd US dolara, uglavnom katalizatore na nosačima sa plemenitim metalima, setove poluprovodnika za paljenje, feronikl i odeću. Uvoz u prvom kvartalu ove godine povećan je za osam odsto i dostigao je 4.133 mlrd US dolara. Kod uvoza su najzastupljenije bile platina i legure od platine, naftna ulja i ulja dobijena od bitumenoznih minerala i električna energija. Trgovinski deficit u periodu od januara do jula iznosio je 1.087 mlrd. US dolara, a pokrivenost uvoza izvozom 73,5 odsto. Glavni trgovinski partneri Severne Makedonije su Nemačka, Velika Britanija, Grčka, Srbija, Kina i dr.

**Tabela 11 Pregled ekonomskih pokazatelja Severne Makedonije
2011-2015**

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
<i>BDP (mlrd EUR)</i>	7,5	7,6	8,1	8,5	9,1
<i>BDP (rast %)</i>	2,3	-0,5	2,9	3,5	3,7
<i>Izvoz (mlrd EUR)</i>	3,2	3,1	3,2	3,7	4,0
<i>Uvoz (mlrd EUR)</i>	5,0	5,1	5,0	5,5	5,8
<i>Saldo (mlrd EUR)</i>	-1,8	-1,9	-1,8	-1,8	-1,7
<i>Pokrivenost uvoza izvozom (u %)</i>	63,7%	61,6%	64,7%	67,8%	70,2%

Izvor: Svetska banka, 2016

Ulazak S.Makedonije u krizu i njen postepeni izlazak iz krize kreiraju nekoliko zaključaka koje Vlada mora uzeti u obzir pri predstojećem stvaranju ekonomske scene u S.Makedoniji:

- Ekonomski rezultati S.Makedonije u velikoj meri zavise od ekonomija njenih najvažnijih trgovinskih partnera ; drugim rečima, u zavisnosti od dinamike trenutne tražnje tih ekonomija, makedonska ekonomija će imati pozitivne ili negativne fluktuacije;
- Oblasti u kojima makedonska ekonomija zavisi su: metalna industrija, tekstilna industrija, delovi poljoprivrede itd. Ova činjenica se pokazala kao visoko restriktivnim faktorom za budući razvoj ekonomije;
- S.Makedonija je takođe prekomerno zavisna od cena svojih primarnih izvoznih i uvoznih proizvoda. Povećanje cena metala na svetskim berzama početkom 2010. godine izuzetno je pozitivno uticalo na ekonomski razvoj većeg dela privrede u drugom i trećem kvartalu godine. S druge strane, rast cena goriva i poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, koji su osnovni za makedonsku ekonomiju, pokreće rast ulaznih izdataka, što zauzvrat smanjuje njihovu konkurentnost na svetskim tržištima.
- Ponuda i tražnja domaćih proizvoda i usluga na domaćem tržištu su relativno malog obima, što je ozbiljan restriktivni nedostatak u razvoju zemlje;
- Ekonomska kriza je preuzela ulogu “filtera”: slabe kompanije su nestale, a jake su postale još jače nego ranije, pa su se pojavili i novi uspešni privredni subjekti.⁵¹

---

⁵¹ Association of Macedonian Chambers of Commerce (AMCC), Strategy for economic growth through the development of SME's, Skopje, 2011, str. 43-47.

3 STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Ulaganje iz jedne zemlje u drugu ima duboke istorijske korene. Međutim, masovnije ulaganje kapitala na međunarodnom planu usledila su posle industrijske revolucije, dakle, sa intenzivnijim razvojem kapitalističkog načina proizvodnje. U XIX veku Velika Britanija je kao vodeća kolonijalna i industrijska sila u svetu bila ujedno i najveći izvoznik kapitala - *Exports* kapitala u pravcu ostalih država Evrope, ali i novootkrivenih zemalja poput Australije i posebno Amerike pratio je demografski emigracioni talas usmeren prema tim destinacijama.⁵²

Brzi razvoj industrije i visoka akumulacija kapitala u Velikoj Britaniji determinisali su investiranje u druge zemlje u cilju obezbeđivanja sirovina i realizacije velikog profita. Najviše ulaganja odlazi u proizvodnju poljoprivrednih proizvoda i eksploatacija rudnog bogatstva u cilju produkcije sirovine za veće potrebe domaće industrije. Akumulisanje kapitala podspešuje saradnju, ali i razvoj bankarstva i poslova koji podstiču koncentraciju kapitala i razvoj investicija. Raznolikost teorijskih koncepata i stavova vezanih za izučavanje stranih direktnih investicija primećuje se na osnovu brojnih definicija i različitog pojmovnog određivanja ove ekonomske kategorije.⁵³ Važnost i kompleksnost ove ekonomske kategorije, uticao je da strane direktne investicije budu predmet izučavanja i teoretisanja od strane velikog broja autora. Kao posledica toga jeste i razvoj brojnih koncepata i teorijskih stavova vezanih za tumačenje i pojmovno određivanje i razumevanje direktnih i indirektnih, skrivenih i latentnih, vidljivih i akutnih, stvarnih i imaginarnih uticaja stranih direktnih investicija, kako s aspekta zemlje domaćina i preduzeća rezidenta, tako i iz vizure direktnog investitora i preduzeća nerezidenta i zemlje porekla kapitala.

Kao posledica svega prethodno rečenog, sve teorije i koncepti posvećeni stranim direktnim investicijama mogu se klasifikovati u dve kategorije:

- 1) teorije i koncepti koji počivaju na pretpostavci o savršenom tržištu i
- 2) teorije i koncepti koji počivaju na pretpostavci imperfektnog tržišta.

Teorije zasnovane na pretpostavci savršenog tržišta zasnivaju se na očekivanoj stopi prinosa tj. kapitalu koji teče od zemalja sa niskim stopama prinosa do zemalja sa visokim stopama prinosa povratkom, smanjenje rizika putem međunarodne diversifikacije kapitala, veličini tržišta tj. kapitalu koji teče u zemlje koje pružaju atraktivna tržišta. Naime, pretpostavka o savršenom tržištu počiva na posmatranju prinosa kao slučajne varijable čije se vrednosti mogu predstaviti pomoću odgovarajuće distribucije verovatnoće. Drugim rečima, prinos od ulaganja se posmatra kao martingali proces, tj. stohastički proces čija je očekivana vrednost u nekom trenutku u budućnosti (t), uslovljena raspoloživim

---

⁵² Antevski, M., *Strane direktne investicije: karakteristike, obrasci i efekti*, Međunarodni problemi, vol. 60, br. 1, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 11-15.

⁵³ Kovačević, R., *Uticaj stranih direktnih investicija na privredni rast - iskustva zemalja Evropske unije*, Međunarodni problemi, Vol. LVI, br. 4, 2004, str. 32.

informacijama u trenutku (t-1), jednaka njegovoj vrednosti u trenutku (t-1).⁵⁴ Ovaj proces je ispunjen ako i samo ako ispunjava sledeća dva uslova:

- ako su ishodi procesa (kao na primer pojave novih cena aktive) nezavisni jedan od drugog
- ako je vremenski-nepromenljiv, tj. ako njegovo uslovno očekivanje ostaje nepromenjeno.

Teorije koje su opisane na prethodnim stranama disertacije, nisu zasnovane na bilo kojoj pretpostavci o *nesavršenosti tržišta*. Himer je možda bio prvi analitičar koji je istakao da bi struktura tržišta i specifične karakteristike firmi trebale igrati ključnu ulogu u objašnjavanju stranih direktnih investicija.⁵⁵ U brojnim radovima analizirana je uloga ovih faktora i u statičnom kontekstu, koji se fokusira na pitanja vezana za industrijsku organizaciju i internalizaciju odluka, i u dinamičnom okviru koji naglašava oligopolističko rivalstvo i razmatranje proizvodnog ciklusa. Naime, čitava teorija investiranja zasnovana je na ideji da su tržišta efikasna.

3.1 Pojam i definicija stranih direktnih investicija

Pod međunarodnim kretanjem kapitala podrazumevamo transfer realnih i finansijskih sredstava iz jedne zemlje u drugu, bez kontra transfera ili bez kontra transfera za određeno vreme, a u cilju ostvarivanja ekonomskih i političkih interesa učesnika u tom transferu. Što više jedna privreda danas uvozi i troši na osnovu korišćenja stranog kapitala, to će u budućnosti morati više da izvozi, a manje da troši, pošto se mora otplatiti glavnica i zarada na strani kapital $(1+i)$ gde je i kamata – profit ili dividenda.⁵⁶

U najširem smislu, strane direktne investicije predstavljaju jedan oblik stranog ulaganja odnosno jedan od oblika međunarodnog kretanja kapitala pored indirektnih (portfolio) investicija i međunarodnog kreditiranja.⁵⁷ Direktne investicije su kategorija međunarodnih investicija koja odražava pojavu kada rezident koji se nalazi u jednoj zemlji (strani direktni investitor ili matično preduzeće) ostvaruje trajne koristi nad preduzećem koje je rezident neke druge zemlje (SDI preduzeće, ili preduzeće afilijacija ili inostrana afilijacija).

Za razliku od definicije koju je dao Međunarodni monetarni fond za potrebe sastavljanja bilansa plaćanja, postoji različit koncept i drugačija zvanična definicija SDI u okviru američkog sistema nacionalnih računa, koji zadržava ideju kontrole i odražava mikro

---

⁵⁴ Tavella, D., *Quantitative Methods in Derivatives Pricing: An Introduction to Computational Finance*, John Wiley and Sons, Chichester, 2002 str. 336-350.

⁵⁵ Jun, J., *Tax Policy and International Direct Investment*, NBER Working Paper Series, WP No. 3048, 1998, Str. 254-256.

⁵⁶ Vidas-Bubanja, M., *Strane direktne investicije*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007, str. 66

⁵⁷ Kovačević, R., *Oblici i mehanizmi stranih ulaganja*, Strana ulaganja – poslovno – analitički pristup, Univerzitet „B. Karić“, Beograd, 2000, str. 142-148.

stanovište u definisanju fenomena. U okviru ovog sistema, koji registruje proizvodnju, potrošnju i investicije, radije nego opis knjiženja tokova kapitala, postoji definicija o preduzećima koja se nalaze pod inostranom kontrolom. Preduzeća koja se nalaze pod inostranom kontrolom predstavljaju pomoćne jedinice koje su više od 50% u vlasništvu matičnog ili roditeljskog preduzeća. Pridružena preduzeća u kojima je stanje inostranog vlasničkog uloga 10%-15%, „mogu biti uključena ili isključena iz pojedinih zemalja prema kvalitativnim procenama učešća inostrane kontrole...⁵⁸

Usled toga, sa aspekta zemlje domaćina, kao i za potrebe analize proizvodnje, zaposlenosti i trgovine, kontrola i dalje ostaje prioritetan element u definisanju SDI. Poslednjih godina Ministarstvo trgovine SAD-a je prihvatilo definiciju stranih direktnih investicija koju je odobrio MMF i kriterijum od 10% kao granicu za kontrolu aktive.

Ostvarivanje dugoročnih interesa ukazuje na postojanje dugoročnih odnosa saradnje između direktnog investitora i preduzeća afilijacije, kao i na značajan stepen uticaja investitora na upravljanje preduzećem koje je rezident neke druge zemlje. Takve investicije osim što uključuju inicijalne transakcije između dva entiteta, nego i sve druge naknadne transakcije između njih i između samih afilijacija nad kojima su uspostavljeni odnosi korporativnog upravljanja, ali i one koje se ne nalaze pod kontrolom konkretnog matičnog preduzeća. Preko stranih direktnih investicija se vrši transfer menadžerskih ili tehničkih vještina u upravljanju, a sa druge strane i širenje znanja ili preduzetništva u formi istraživanja i razvoja, proizvodne tehnologije, marketinških znanja, menadžerskih vještina itd.“⁵⁹ Dakle kod pojmovnog određivanja stranih direktnih investicija treba voditi računa o tome da su to ona vrsta ulaganja koja obezbeđuju pravo upravljanja, te ih zbog te činjenice treba razlikovati od investicija inostranih ulagača koja to pravo ne obezbeđuju, kao što su primera radi portfolio ulaganja čija je svrha diversifikacija rizika. Bez obzira na to da li se radi o ulaganju kapitala u cilju osnivanja novog preduzeća od strane inostranog ulagača ili se radi o ulaganju kojim se preuzima vlasništvo na već postojećim preduzećima, zajednička karakteristika jeste da ova vrsta investicija može ubrzati privredni rast, povećati bruto društveni proizvod, poboljšati životni standard i obezbediti pristup novoj tehnologiji, dok odgovarajuća politika otvaranja domaćeg tržišta inostranoj konkurenciji može stvoriti dugoročnu osnovu za velike koristi od investicija.⁶⁰

Kod stranih direktnih investicija, transfer kapitala preduzeća se vrši na način i u formi, koji osigurava stranom ulagaču sticanje prava vlasništva, kontrole i upravljanja nad subjektom u koji se ulaže. Pravo upravljanja je ono što razlikuje strane direktne investicije od portfolio investicije. Osnovna svrha ovog oblika investiranja je stvaranje

---

⁵⁸ Lizondo, S., Foreign Direct Investment, MMF, Working paper, No. 90/63, 1990, str. 112.

⁵⁹ Dunning, J., Multinational Enterprise and Global Economy, Addison Wesley Publishing, 1992, str. 276-284.

⁶⁰ Krugman, P., Obstfeld, M., *Međunarodna ekonomija Teorija i ekonomska politika*, Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta, Zagreb., 2010, str. 138-139.

takvog aktivnog interesa koji odražava nameru stranog ulagača da kroz kontrolu i upravljanje nad uloženim kapitalom ostvaruje profit. U suštini ove kategorije leže elementi kontrole i upravljanja, odnosno kategorije koje određuju pojam, suštinu i karakter direktnih investicija. Neodvojivost kapital funkcije od kapital svojine kod direktnih investicija je ključ uspeha i efikasnosti ovog oblika transfera kapitala. Time je očuvana osnovna poluga ekonomske dominacije privatnog oblika svojine.⁶¹

3.2 Osnovni oblici stranih direktnih investicija

Posmatrajući na koji način inostrani vlasnici kapitala ostvaruju svoje poslovne aktivnosti vezane za međunarodno kretanje kapitala možemo da navedemo nekoliko osnovnih vidova ulaganja : zajednička ulaganja, merdžeri, akvizicije, greenfield investicije i drugi.

Ulazak na strano tržište u formi direktnih investicija ostvaruje se na nekoliko načina: ⁶²

- a) *osnivanjem u inostranstvu nove kompanije*, inače, afilijacije matične kompanije, nad kojom strani investitor ostvaruje potpuno vlasništvo. Kako izgradnja novih proizvodnih kapaciteta, pretpostavlja startovanje iz početka, sa ledine, odnosno zelenog polja, ovaj vid investiranja je u literaturi, ali i poslovnoj praksi prepoznatljiv kao »greenfield« projekat;
- b) *kupovinom postojeće domicilne kompanije ili dela kompanije* i sticanjem većinskog udela u vlasništvu već postojećeg preduzeća akcijama spajanja (merger, fusion) ili kupovine (acquisition), koje znače promenu kontrole nad imovinom i poslovanjem spojenih ili pripojenih preduzeća. Kod prekograničnog spajanja preduzeća imovina i poslovne aktivnosti dva pravna entiteta se udružuju radi stvaranja novog subjekta nad kojim kontrolu ostvaruje tim iz jednog ili iz oba preduzeća zavisno od toga da li je u pitanju merdžer ili konsolidacija. Kod prekogranične akvizicije se kontrola nad imovinom i poslovanjem prenosi sa jednog preduzeća na drugo (strano) preduzeće, pri čemu prvo postaje podružnica inostranog vlasnika
- c) *zajedničkim ulaganjem (joint venture)*. Zajedničko ulaganje predstavlja oblik dugoročne poslovne saradnje kojim partneri iz različitih zemalja u cilju zajedničkog poslovanja, snošenja rizika i podele ostvarenog profita stvaraju zajednički poslovni entitet, koji zajednički kontrolišu. Za razliku od integracije i spajanja dva preduzeća kad jedno od njih prestaje da postoji, u slučaju zajedničkog poslovnog ulaganja nastaje novi entitet kao novi konkurent na tržištu. Postoje primeri koji ukazuju da zajedničko ulaganje nije obavezno povezano sa ulaganjem u određeno preduzeće jednog od partnera ili formiranjem zajedničkog preduzeća već se realizuje i u nekorporativnoj formi.

---

⁶¹ Todorović M., Izvoz kapitala i privredni razvoj, Zadužbina Andrejević, Beograd, 1998, str. 83-87.

⁶² Rose-Ackerman, S., Tobin, J., Foreign Direct Investment and the Business Environment in Developing Countries: The Impact of Bilateral Investment Treaties. Yale Law & Economics Research Paper, 2005, str. 141-144

3.2.1 Karakteristike prekograničnih aktivnosti spajanja i preuzimanja

Aktivnosti prekograničnih spajanja i preuzimanja kompanija u vremenskom periodu koji obuhvata poslednju deceniju 20. i prvu deceniju 21. veka karakterišu:

- Veća geografska koncentracija na razvijene zemlje sveta i njihova dominacija u kupovnim i prodajnim akcijama merđovanja i spajanja. Razvijene zemlje u svetskim akcijama spajanja i preuzimanja na strani kupovine učestvuju sa 90%, a sa 85% na strani prodaje. Zemlje u razvoju se za sada pojavljuju uglavnom na prodajnoj strani s obzirom da se kompanije iz ovih zemalja i zemalja u tranziciji tek od 2006. godine pojavljuju u ulozi kupaca na globalnom merđovanom i akvizicijskom tržištu. Do 1992. godine kompanije iz zemalja Latinske Amerike i Kariba u kojima je započeo proces privatizacije postale su posebno interesantne i atraktivne za strane kupce. Nakon toga pažnja investitora se sve više usmerava ka kompanijama brzorastućih privreda širom Azije, ali i ka programima privatizacije zemalja centralne i istočne Evrope. Danas sve veći broj kompanija iz Kine, Indije i Ruske Federacije ulazak na strano tržište ostvaruje akcijama kupovine i spajanja.
- Liderska pozicija SAD i Velike Britanije, kako na strani kupovine, tako i na strani prodaje kompanija. Na listi najvećih prodavaca kompanija posmatrano po zemljama na prvom mestu nalaze se SAD, dok drugo mesto pripada Velikoj Britaniji. Kada je lista najvećih kupaca kompanija u pitanju redosled je obrnut. Tokom 1998. ove dve zemlje zajedno su ostvarile 53% svih svetskih prodaja, i 46% svih svetskih kupovina kompanija. Analize ukazuju na izražen trend spajanja i konsolidacije britanskih kompanija s uspešnim, konkurentski dobro pozicioniranim i jakim preduzećima uglavnom iz SAD. Interesantno je da je od 17 megaposlova koje su realizovale britanske kompanije u 12 slučajeva partner bio iz SAD.
- Orijentacija evropskih kompanija na intraevropske aktivnosti merđovanja i aktivnosti. Kontinentalni deo Evrope se pri konsolidaciji svojih kapaciteta uglavnom opredeljuje za kompanije iz drugih evropskih zemalja. Ukidanje brojnih carinskih i necarinskih barijera i formiranje jedinstvenog evropskog tržišta imalo je za posledicu ekspanziju konkurencije što je mnoge kompanije sa evropskog kontinenta „primoralo” da se „reše” onih delova koji u kvalitativno izmenjenom poslovnom ambijentu nisu imale šansu za profitabilno poslovanje. U 18, od 43 zaključena megaposla kupovine i spajanja koje su realizovale kompanije iz kontinentalnog dela Evrope partner u poslu bila je druga evropska kompanija. 2006. godine glavno ciljno područje na kome su investitori iz kontinentalne Evrope kupovali kompanije bio je prostor Velike Britanije, dok je vrednost realizovanih megakupovina kompanija na, inače atraktivnim lokacijama novih članica EU u odnosu na prethodnu godinu opala za 53%.
- Pozicioniranje Japana u akcijama kupovine i spajanja kompanija. Uprkos dugogodišnjoj rezistenciji u odnosu na aktivnosti prekogranične kupovine i prodaje svojih kompanija Japan u uslovima opadajućeg profita i recesije koja od

1997. godine potresa njegovu privredu prihvata ovaj vid investicionog angažmana. Već 1998. godine Japan postaje deseti najveći prodavac kompanija na svetu, a sledeće godine izvršene su do sada dve najveće prodaje japanskih kompanija - 37% učešća u automobilskoj kompaniji Nissan prodato je francuskom gigantu Renault za 5,4 milijardi američkih dolara, a druga najveća japanska lizing kompanija Japan Leasing Corporation prodata je kompaniji GE Capital. Ulazak na američko tržište kupovinom lokalnih kompanija Japan je praktikovao još od 80-ih godina prošlog veka. I pored evidentnih promena korporativne kulture japanske kompanije i dalje preferiraju greenfield investicije kao način prodora na tržište zemlje domaćina.

- Veliko učešće mega merdžovanja i akvizicijskih poslova. Daljom analizom akcija kupovine i spajanja kompanija u svetskim razmerama ne može a da se ne uoči da broj megaposlova čija vrednost prevazilazi 1 milijardu američkih dolara permanentno raste. Kraj prošlog veka obeležila su dva najveća ugovora koja su se odnosila na kupovinu američke kompanije Amoco od strane British Petroleum-a za 55 milijardi američkih dolara, i kupovina američkog Chrysler-a od strane nemačkog proizvođača automobila Daimler-Benz-a za 41 milijardu američkih dolara. Novi rekordi postavljeni su na samom početku novog milenijuma. Januara 2001. godine američki internet koncern America Online Inc. kupio je Time Warner u čijem sastavu su magazin Time, filmska kuća Werner Bros i televizijska mreža CCN za 164,7 milijardi dolara i ovim pripajanjem stvoren je novi internet-medijski gigant AOL Time Vorner. Međutim, iako rekordna ova megaintegracija je brzo prevaziđena. Februara naredne godine britansko-američki koncern u oblasti telekomunikacija Vodafon Airtouch PLC kupio je nemačku kompaniju Mannesmann za rekordnih 185 milijardi dolara. Preuzimanje nemačke kompanije izvršeno je tehnikom zamene akcija tako što je predviđeno da svaka akcija Mannesmann-a bude zamenjena za 58,96 akcija britansko-američke kompanije. U nekoliko narednih godina dolazi do primetnog smanjenja učešća megaposlova u ukupno ostvarenoj vrednosti meržerskih i akvizicijskih akcija, da bi 2005. godine došlo do novog buma prekograničnih kupovina i spajanja kompanija. Atribut megaposao odnosio se na 182 ugovor čija je vrednost dostigla 569 milijardi dolara što je činilo 61,3% ukupne vrednosti svih merdžerskih i akvizicijskih transakcija na svetu. Trend rasta megaposlova nastavlja se i u 2006. godini kada 215 ugovora čini gotovo 2/3 ukupne vrednosti akcija spajanja i akvizicije s tendencijom približavanja ostvarenim rekordima iz 2000. godine koji su nadmašeni 2007.

U narednom periodu, kao rezultat recesije dolazi do značajnih odstupanja naniže u broju i vrednosti realizovanih aktivnosti spajanja i akvizicije. U razvijenim zemljama broj megaposlova opao je sa 274 u 2007. godini na 203 u 2008. Nasuprot tome, u zemljama u razvoju aktivnosti spajanja i preuzimanja zadržavaju rastući trend u 2008. sa 41 zaključenim poslom u poređenju sa 35 iz prethodne godine. Kada je reč o privredama u

tranziciji broj megaposlova je smanjen na 7 u 2008. godini u odnosu na 10 iz 2007. godine.⁶³

3.2.2 Zajednička ulaganja - Joint venture

Zajedničko ulaganje (Joint Venture) je ugovorno ulaganje inostranog i domaćeg investitora sa ciljem da se formira zajedničko preduzeće ili izvrši ulaganje inostranih sredstava u postojeće domaće preduzeće. Svakako da je osnovni cilj da se ostvari zajednička korist u domenu proizvodnje, isporuke određenih proizvoda, zajedničkog nastupa na trećim tržištima kao i razvoj tehnologije. Složenost ovog investicionog aranžmana se ne ispoljava samo u tehničko – tehnološkoj saradnji u proizvodnji određenih proizvoda, već i u saradnji u oblasti komercijalizacije tih proizvoda kao i finansiranju zajedničkih poduhvata i zajedničkog rizika čitavog poduhvata. Prema tome, strani partner učestvuje u dobiti i snosi rizik srazmerno ugovoru, bez bilo kakvih vlasničkih prava. Zajednička ulaganja su se javila u Sjedinjenim Američkim Državama početkom devetnaestog veka, da bi sredinom dvadesetog veka bila uobičajena pojava u proizvodnom sektoru. Zajednička ulaganja se sve više pojavljuju u uslužnim delatnostima krajem dvadesetog veka, i to u situaciji kada preduzeće traga za novim konkretnim strategijama. Zajedničko ulaganje započinje zaključenjem sporazuma koji treba da definiše međusobna prava, obaveze i dužnosti ugovornih strana, a najviše zbog problema koji mogu nastati u toku samog poslovanja. Zajedničko ulaganje se formira kroz niz koraka, koji se odnose na ciljeve, strukturu i projektovani oblik zajedničkog preduzeća, kroz proizvode, njihov tehnički opis i upotrebu, metode distribucije i prodaje, transport, skladištenje, ispitivanje i kontrolu kvaliteta kao i kadrove i njihovu obuku. Zajedničko ulaganje može nastati u situaciji kada se formira potpuno novi pogon sa ciljem da se počne sa proizvodnjom novog proizvoda, ili kada jedan partner otkupi deo kapitala već postojećeg preduzeća, a samim tim i poveća svoju uloženu sumu. Za razliku od spajanja i kupovine preduzeća, gde jedno preduzeće prestaje da postoji, kod zajedničkog ulaganja nastaje potpuno novi poslovni entitet. Inostrani investitori koji nisu bili spremni da investiraju bez lokalnih partnera, odlučivali su se za ovu metodu, koja je smanjivala rizik celog projekta. To se posebno odnosi na stvaranje zajedničkih preduzeća sa državnim ili javnim preduzećima. Iz ugla lokalnog partnera zajedničko preduzeće je moglo da bude način da se inostrani partner potpunije zainteresuje za uspeh preduzeća, a ne samo za prodaju svojih usluga na domaćem tržištu. Strani partner je video u učešću domaćeg partnera mogućnost da se smanji rizik projekta na nekoliko načina. Prvo, učešće lokalnog partnera može da smanji finansijsko donatorstvo inostranog investitora i da smanji obim transfera sredstava preko granice. Drugo, lokalni partner bolje poznaje lokalnu poslovnu klimu, državnu politiku, ekonomske uslove, pa se na taj način mogu smanjiti poslovni rizici zajedničkog

---

⁶³ UNCTAD, 2009, str. 11.

preduzeća. Treće, lokalni partner može da bude od koristi da se mobilišu dodatna lokalna finansijska sredstva.⁶⁴

Opšti proces globalizacije je doveo do novih razloga za čvršće povezivanje partnera preko granica. Zbog toga, zajednička preduzeća i drugi vidovi ugovornog odnosa postaju popularna forma povezivanja međunarodne proizvodnje i distribucije. Ipak, treba naglasiti da labava poslovna struktura u zajedničkom preduzeću doprinosi tome da se ona teško formiraju i teško održavaju u određenom vremenskom intervalu, pa imaju relativno visok procenat neuspeha. Kada inostrani investitor nije u potpunosti angažovan u preduzeću, nastaju problemi oko donošenja odluka i u odvijanju finansijskih troškova, a javlja se i problem izbora rukovodećeg kadra u preduzeću.

Grafik 14 Strane direktne investicije u svetu 2007 – 2018
(u mlrd US dolara, procentualni odnos)

Izvor: UNCTAD (2018): Global foreign direct investment, UN, New York

Ukoliko je strani investitor u odnosu na lokalnog partnera stavljen „na stranu“, posebno ako programi nisu u skladu sa njegovim planovima, ili ako nekim slučajem strani

⁶⁴Kovačević, R., Oblici i mehanizmi stranih ulaganja, Strana ulaganja – poslovno – analitički pristup, Univerzitet „B. Karić“, Beograd, 2000, str 44.

ulagač nije potpunije angažovan u zajedničkom preduzeću, onda će on smanjiti spremnost da se izlaže novom riziku, i izostaće dodatna finansijska ulaganja.

Politika Vlade često umanjuje fleksibilnost ovih formi preduzeća. Iskustvo je pokazalo da su ograničenja inostranog vlasništva i transfera kapitala kontra produktivna, jer slabe ukupan prinos projekta i doprinos inostranih investicija. Ali, često se dešava da zajednička ulaganja nisu proizvod spontanog izbora. Nekada one nastaju zbog toga što firma iz inostranstva traži lokalna znanja i iskustva lokalnog partnera, aktivu i ostale vrste saradnje, a nekada kao rezultat pritiska vlade domaćina ili pravne regulative. Priliv direktnih stranih investicija opao je za 13% u 2018. godini, sa 1,5 milijardi USD na 1.3 milijardi USD u odnosu na prethodnu godinu - treći uzastopni pad, prema UNCTAD-ovom izveštaju o svetskim ulaganjima za 2019.godinu. Smanjenje su uveliko podstaknule američke multinacionalne kompanije koje su vraćale zarade iz inostranstva, koristeći poreske reforme koje je ta država uvela 2017. godine i kreirane upravo za tu svrhu. Najviše pogođeni vraćanjem zarada bile su razvijene zemlje, u kojima su prilivi opali za četvrtinu na 557 milijardi dolara - nivo poslednji put viđen 2004. godine. Strane direktne investicije i dalje su ograničene i nalaze se na silaznom nivou.

3.2.3 Distribucija stranih direktnih investicija po sektorima

Rast tokova stranih direktnih investicija tokom osamdesetih godina dvadesetog veka, praćen je promenama u sektorskoj strukturi SDI na globalnom nivou. Strane direktne investicije usmerene na eksploataciju prirodnih resursa i delatnosti prerade istih, znatno su smanjene. Tehnološka i informatička revolucija doprinose rastućem značaju uslužnih delatnosti. Sektor usluga postaje jedan od najvažnijih sektora u svetskoj ekonomiji. Tražnja za uslugama na svetskom tržištu, prvenstveno od strane razvijenih zemalja, u stalnom je porastu. Vlade razvijenih zemalja ali i zemalja u razvoju, striktno su kontrolisale obim i vid stranog direktnog investiranja u oblasti telekomunikacija, transporta, bankarstva, oglašavanja, ali i delatnostima kao što su zdravstvo i školstvo. Brojnim fiskalnim instrumentima odnosno direktnim merama, podsticale su domaće kompanije. Pod uticajem promena na globalnom nivou, Vlade pomenutih zemalja revidiraju svoju politiku. Imajući u vidu da konkurentnost vodi povećanju efikasnosti, mnoge zemlje otpočinju proces liberalizacije domaće ali i inostrane politike (United Nations)

Otvorenost privrede, pre svega razvijenih zemalja, daje podsticaj transnacionalnim kompanijama u sektoru usluga, da na novom tržištu ostvare svoju konkurentsku prednost. To svakako vodi dinamičnijem investiranju, budući da kompanije slede jedna drugu na važnim tržištima, kako bi zaštitile ili ojačale svoju konkurentsku poziciju. Ovakvo strateško opredeljenje transnacionalnih kompanija odnosi se pre svega na bankarske i druge finansijske usluge, a na određenim lokacijama i na usluge menadžment konsaltinga, oglašavanja, usluge avio saobraćaja i hotelijerstvo.

Transnacionalne korporacije u oblasti industrije imaju brojne mogućnosti da odgovore tražnji na inostranom tržištu, počevši od izvoza do osnivanja sopstvenih filijala u inostranstvu. S obzirom da mnoge usluge nisu „razmenljive“, mogućnosti korporacija u sektoru usluga su limitirane. Stoga strane direktne investicije u uslužnoj delatnosti beleže više stope rasta u poređenju sa rastom na nivou trgovine uslugama, i znatno dinamičniji rast u odnosu na strano direktno investiranje u proizvodni sektor. Industrijske korporacije osnivaju svoje filijale u inostranstvu, uglavnom u domenu finansija i trgovine, u nameri da pomenutim investicijama ojačaju i internacionalizuju korporativne funkcije, a ne da diverzifikuju sopstvenu delatnost u korist usluga.⁶⁵ Struktura direktnih investicija transnacionalnih korporacija u sektoru usluga, veoma se razlikuje kada su u pitanju razvijene zemlje i zemlje u razvoju. Investicije u sektoru finansijskih, poslovnih i profesionalnih usluga, te usluga koje se pružaju potrošačima u zavisnosti od vrste kupljenog proizvoda, dominantne su u razvijenim zemljama, dok su u zemljama u razvoju direktne investicije transnacionalnih korporacija pretežno zastupljene u trgovini, građevinarstvu, turizmu i osnovnim finansijskim uslugama.

Preovlađujući vid širenja preduzeća tokom poslednje decenije dvadesetog veka, kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju, postaju prekogranična preuzimanja, koja su najzastupljenija u sektoru usluga. Impozantan rast SDI u vidu spajanja i preuzimanja (cross border merger and acquisitions, M&A) krajem devedesetih godina, ističe profesor Radovan Kovačević, delimično je posledica mehura cena akcija. Rast cena akcija naftnih kompanija, očekivanje superprofita i moguće slabljenje monetarne politike, mogli su imati upliva na M&A. Inflacija cena akcija uticala je na cene kotiranih kompanija, usled čega je povećana vrednost M&A. Akcionari su zainteresovani za širenje M&A aktivnosti ukoliko se na taj način povećava zajednička vrednost spojenih kompanija. Velike i diverzifikovane kompanije mogu smanjiti specifične troškove menadžera i zaposlenih, mada se diverzifikacija rizika može ostvariti i putem portfolija različitih akcija. Pod uticajem tehnološkog progressa i rastuće konkurencije na globalnom nivou, izbor poslovnih aktivnosti koje su profitabilne postaje znatno složeniji, što predstavlja dodatni podsticaj za kompanije da izvrše diverzifikaciju poslovanja.⁶⁶

Učešće M&A u stranim direktnim investicijama na globalnom nivou u stalnom je porastu, sve do izbijanja svetske ekonomske krize, kada je prema podacima Konferencije Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvoj, vrednost M&A smanjena sa 1.032,6 milijardi američkih dolara u 2007. godini, na 617,4 milijardi u 2008. godini, odnosno 287,6 milijardi američkih dolara u 2009. godini. U najvećoj meri biva pogođen primarni sektor, dok se u sektoru usluga i dalje usmerava najviše stranih direktnih investicija. Tokom 2011. godine vrednost međunarodnih M&A povećana je na 553,4 milijarde američkih dolara, uz znatan rast ostvaren u sektoru usluga i na nivou primarnog sektora, koji prevazilazi prosečnu

---

⁶⁵ United Nations Centre on Transnational Corporations, 2009, str. 63.

⁶⁶ Kovačević, R.. Uticaj stranih direktnih investicija na privredni rast - iskustva zemalja Evropske unije, Međunarodni problemi, Vol. LVI, br. 4, 2004, str. 14.

vrednost pre izbijanja svetske ekonomske krize. Ponovni značajni rast M&A ostvaren je u 2014. godini, kada je vrednost istih povećana za 67% u odnosu na prethodnu godinu, i u 2015. godini kada je zabeležen rast vrednosti od 68% u odnosu na 2014. godinu.⁶⁷

3.3 Strane direktne investicije u zemljama regiona

Region Zapadnog Balkana 2018. godine zabeležio je rast stranih direktnih investicija, uprkos negativnom trendu u celom svetu, pokazuje izveštaj tela Ujedinjenih nacija. Dok su u celom svetu strane direktne investicije pale za 13 odsto na 1.300 milijardi dolara, u regionu Zapadnog Balkana, koji je u izveštaju označen kao jugoistočna Evropa i deo šireg regiona privreda u tranziciji, došlo je do rasta od 33 odsto na 7,4 milijarde dolara. Prema "Izveštaju o investicijama u svetu 2019" Konferencije UN o trgovini i razvoju (UNCTAD, 2019), najveći rast na Zapadnom Balkanu zabeležila je Severna Makedonija u kojoj je priliv stranih direktnih investicija povećan za 260 odsto s 205 miliona dolara 2017. na 737 miliona dolara 2018.godine. Srbija, koja ima najveći priliv stranih direktnih investicija u regionu, zabeležila je rast od 44 odsto na 4,1 milijardu dolara.

Crna Gora je jedina u regionu zabeležila pad - 12 odsto na 490 miliona dolara, dok je Bosna i Hercegovina imala rast od četiri odsto na 468 miliona dolara, a Albanija od 13 odsto na 1,3 milijarde dolara. Od zemalja u regionu koje su u Evropskoj uniji, najveći rast priliva stranih direktnih investicija je imala Slovenija -- 81 odsto na 1,4 milijarde dolara. U Hrvatskoj je zabeležen pad od 43 odsto na 1,2 milijarde dolara, a u Bugarskoj od 21 odsto na dve milijarde dolara. Grčka je zabeležila rast od devet odsto na 4,3 milijarde dolara i Rumunija od devet odsto na 5,9 milijardi dolara. Srbija je u 2018. bila drugi najveći recipijent stranih direktnih investicija među tranzicionim zemljama, što obuhvata i zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, s rastom akcijskog kapitala, navodi se u izveštaju UNCTAD-a.

Srpska privreda je najveća u podregionu i relativno je diversifikovana, sa strateškim položajem koji olakšava logističku infrastrukturu, dok rudna bogatstva, posebno bakra, privlači kompanije koje istražuju resurse. Među stranim direktnim investicijama, izveštaj navodi udeo francuskog Vansi erports (Vanci Airports) u aerodromu "Nikola Tesla" i kineskog Zidina u rudniku Bor.

Izveštaj tela UN za trgovinu i razvoj ukazuje i na investicije u srpski automobilski klaster s projektima britanske Eseks Jurop (Essex Europe) i japanskog Jazakija (Yazaki), kao i istraživački centar u Novom Sadu nemačkog proizvođača guma Kontinental (Continental).

Priliv stranih direktnih investicija u Severnoj Makedoniji je više nego tri puta veći s rekordnih 737 miliona dolara. Većina je, ukazuje se u izveštaju UNCTAD-a, otišla u izvozno orijentisani investicioni klaster, uglavnom u automobilskoj industriji u tehnološko-industrijskim razvojnim zonama. Jedna od skopskih slobodnih zona je privukla američkog

⁶⁷ www.unctad.org/diae/ia/2017/5 (pristup 16.12..2020)

proizvođača automobilskih rezervnih delova Dura automotiv systems (Dura Automotive Systems). U svetu su 2018.godine strane direktne investicije pale za 13 odsto na 1.300 milijardi dolara, što je najniži nivo od svetske finansijske krize. Treći godišnji pad uzastopce, ocenjuje UNCTAD, uglavnom je posledica vraćanja akumuliranih zarada američkih multinacionalnih kompanija u prva dva kvartala 2018. posle poreske reforme

Tabela 12 Strane direktne investicije u zemlje Zapadnog Balkana
(u milionima \$)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ALBANIJA	876	855	1,266	1,110	945	1,124
BIH	497	395	276	529	270	285
CRNA GORA	558	620	447	497	699	226
HRVATSKA	1,692	1,504	958	2,870	270	1,745
SRBIJA	4,932	1,299	2,053	1,996	2,347	2,299
S. MAKEDONIJA	479	143	335	272	240	374

Izvor: UNCTAD (2017), World Investment Report 2017, New York and Geneva

Jedno od karakterističnih obeležja savremene svetske ekonomije je sve veće prisustvo i značaj stranih direktnih investicija. Ove investicije obezbeđuju protok trgovine, kapitala, radne snage, tehnologije i tako postaju jedan od osnovnih akceleratora globalizacije i ključni faktor razvoja mnogih zemalja. Iz prethodno navedenih razloga, zemlje zapadnog Balkana smatraju privlačenje stranog kapitala u obliku SDI jednim od osnovnih prioriteta njihovog razvoja. Prema istraživanju provedenom u UN, u periodu 2000-2016. države Zapadnog Balkana su imale ukupan priliv stranih direktnih investicija od oko 70,5 milijardi američkih dolara po tekućim cenama, što se u celini može smatrati nedovoljnim, jer je taj iznos samo dvostruko veći nego vrednost stranih direktnih investicija u Hrvatskoj. Pod uticajem globalne finansijske i ekonomske krize u 2009. i posebno u 2010. godini, direktna strana ulaganja su se drastično smanjila u zemljama zapadnog Balkana. Zbog nedovoljne

domaće štednje, zemlje zapadnog Balkana moraju da tretiraju angažovanje stranog kapitala kao uslov trajnog podizanja stope ekonomskog rasta na viši nivo. Pored toga, strane direktne investicije su nosioci velikog broja tehnoloških i organizacionih inovacija. Međutim, negirajući njihov pozitivan učinak, treba imati na umu da one ne mogu zameniti domaću štednju. Budući da svetska ekonomska istorija ne pamti ekonomski razvoj nijedne zemlje bez domaće štednje, nije realno očekivati da će strana ulaganja biti ključni izvor finansiranja u zemljama zapadnog Balkana u narednom periodu. Pa ipak mnoge tranzicione i zemlje u razvoju, uključujući zemlje Zapadnog Balkana, vide značajnu ulogu stranih direktnih investicija za privredni razvoj. Ipak, da bi strane direktne investicije zaista imale očekivane pozitivne efekte neophodno je da države domaćini primene strategijski pristup prema prilivu stranih direktnih investicija, identifikuju one koje pozitivno utiču na privredni razvoj i preduzmu adekvatne mere u njihovom privlačenju. Cilj ovog rada je da izvrši komparativnu analizu kretanja stranih direktnih investicija u zemljama Zapadnog Balkana, kao i njihovu relativnu atraktivnost za strane ulagače.

Pa ipak, strane direktne investicije su od presudne važnosti za svaku zemlju, bilo da je visoko razvijena zemlja ili zemlja u razvoju. U tom kontekstu, postoje dve smernice koje uslovljavaju zemlje da budu dovoljno atraktivne i privlačne za strane investitore. Naime, prva smernica podrazumeva razvijenu poslovnu klimu, okruženje i ambijent, te veličinu tržišta. Tako bi blizina Zapadnog Balkana tržištima zemalja Centralne i Istočne Evrope trebala rezultirati povećanju stranih investicija, ali i povećanju konkurentnosti i efikasnosti u poslovanju preduzeća dominantnih na balkanskom prostoru. Druga smernica podrazumeva sprovođenje političkih, ekonomskih, socijalnih i institucionalnih reformi, te uspostavljanje jedinstvene pravne i zakonske regulative kojima bi se stimulisao veći priliv stranih direktnih investicija. Tek kada se zadovolji barem jedna od smernica, ne bi trebala biti prisutna dvoumljenja stranih investitora.

U zemlje Zapadnog Balkana slilo se daleko manje stranih direktnih investicija nego što je to bio slučaj u Centralnoj Istočnoj Evropi. Razloga za takvo stanje ima više, a između ostalog navodimo i veći stepen uspešnosti i efikasnosti centralnih i istočnih evropskih zemalja u implementaciji reformi koje je zahtevala koncepcija tržišne ekonomije. Zahvaljujući brzim akcijama, te zemlje su za kratak vremenski period okončale tržišno-ekonomske reforme, uspostavile makroekonomsku stabilizaciju, osigurale solidnu osnovu za unosne (profitabilne) investicije, a sam porast priliva stranih direktnih investicija pospešio je i ubrzao tranziciju tih zemalja. Na kraju, to je povećalo atraktivnost Centralne i Istočne Evrope za strane investitore.

Kod kreatora industrijskih i investicionih politika u zemljama regiona, kontinuirano se traga na koji način da se uspostavi zajednički lanac vrednosti proizvodnje u regionu. Potrebno je napomenuti da je region suočen sa izazovima koji su direktna posledica neizvesnosti i nesigurnosti zbog usporavanja globalnog ekonomskog rasta. Sva usporavanja kod naših glavnih spoljnotrgovinskih partnera direktno se prelivaju na ekonomije

Zapadnog Balkana. Činjenica je da je ukupan izvoz svih ekonomija regiona prošle godine iznosio 53,1 milijardu dolara što je realno daleko ispod stvarnih potencijala naših privreda. Broj izvoznika je mali samo 10 do 20 odsto registrovanih kompanija iz regiona prodaje robu na stranom tržištu, struktura izvozne ponude i dalje je nepovoljna posebno u razmeni unutar regiona, a spoljnotrgovinski deficit značajan. Treba da težimo izvozu inovativnih proizvoda i proizvoda visoke dodate vrednosti što zahteva dosta ulaganja i strukturnih promena u ekonomijama Zapadnog Balkana. Razni skupovi i konferencije posvećene su ovim ključnim temama sa ciljem jačanja naših ekonomija, stvaranja povoljne investicione klime, promocije investicionog potencijala, kao i zajedničkih lanaca vrednosti u regionu jer investitori posmatraju region kao celinu.

Predstavnici OECD, odeljenja za jugoistočnu Evropu, ukazali su na neophodnost nastavka sprovođenja reformi u regionu, povećanja ulaganja, podrške sektoru malih i srednjih preduzeća, povezivanja stranih investitora i lokalnih dobavljača. Kao strateški sektori za ulaganje i dalji razvoj regiona u izveštaju su navedeni poljoprivreda i prehrambena industrija, kao i metalska, mašinska i auto industrija. Preporuke za unapređenje u ovim oblastima odnose se na povećanje produktivnosti i održivosti proizvodnje, ulaganje u moderne tehnologije, poštovanje fitosanitarnih i sanitarnih standarda, unapređenje veština i kapaciteta zaposlenih, energetske efikasnosti.

Dve teze potpuno pobijaju dilemu o potrebi priliva stranih direktnih investicija u tranzitorne ekonomije:

- Nedovoljan je nivo domaće štednje da bi se realizovao neophodan nivo investicija i pokrenuo proces razvoja privrede. Investicije su neophodne da bi popunile taj gep i da bi obezbedile državne prihode koji održavaju funkcionisanje bazičnih vanprivrednih servisa kao sto su obrazovanje i zdravstvo;
- U ovim privredama, a u pogledu metoda ulaska stranih direktnih investicija u ove privrede, proces privatizacije zauzima ključno mesto. U privredama koje su ove procese uglavnom privedle kraju nameće se potreba stvaranja tako atraktivnih privrednih ambijenata koji će biti privlačni i za grinfild investitore, odnosno za kategoriju tzv. neprivatizacionih investicija⁶⁸.

Uticao stranih direktnih investicija na proces tranzicije zemalja regiona ka tržišnoj ekonomiji je direktan i indirektan. Pod direktne uticaje mogu se svesti oni koji su vezani za ekonomski rast u ključnim industrijskim granama, trgovinu i razvoj trgovinskih veza sa Zapadom, i transfer tehnologije. Indirektan uticaj stranih direktnih investicija ogleda se u izgradnji institucionalnih sistema tih zemalja, podsticanju procesa privatizacije i kreiranju uslova konkurencije. Industrijske grane zemalja u tranziciji u koje je ušao strani kapital obično postižu dobre poslovne rezultate i deluju podsticajno na ukupni ekonomski oporavak zemlje. Strane afilijacije, ili domaće kompanije povezane sa stranim partnerima,

---

⁶⁸ Vidas-Bubanja, M., Strane direktne investicije, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007, str. 72-78.

često se definišu kao „svetle tačke“ privreda kada su u pitanju izvozni rezultati, ostvareni nivo produktivnosti ili brzina restrukturiranja postojećih kapaciteta.⁶⁹ Strane direktne investicije podstiču trgovinu zemalja u tranziciji tako što donose materijalne i nematerijalne resurse koji mobilisu i domaće faktore na trgovinu. Zemlje Zapadnog Balkana ne smeju da zanemare dalji razvoj intraregionalne trgovine, koja može podsticajno da deluje na razvoj i brze reformske procese. „Intraregionalna trgovina je i faktor privlačenja novih tokova stranih direktnih investicija, koji sada ceo region vide kao potencijalnu potrošačku bazu, a ne samo kao tržište pojedinačne zemlje u tranziciji, koje je obično malo. Bitan direktni uticaj prisustva transnacionalnih kompanijama u tranzicionim državama realizuje se transferom tehnologije ka lokalnim partnerima. Posebno su značajni uvođenje programa kontrole kvaliteta i viših standarda kvaliteta koji odgovaraju zahtevima zapadnih tržišta, i obuka lokalne radne snage u skladu s proizvodnim i menadžerskim procesima kompanija sa Zapada. Prenos tehnologija često prati i razvoj novih usluga, koje su do tada bile nepoznate u istočnim ekonomijama, kao što su menadžment, konsalting, reklamne i marketinške agencije, prodaja nekretnina i slično.⁷⁰

Efekat stranih direktnih investicija koji je svakako najznačajniji na zemlje Zapadnog Balkana jeste podsticajno delovanje na izgradnju institucionalnih i zakonskih okvira neophodnih za delovanje tržišta. Osnovni značaj svakako predstavlja donošenje regulative o stranim direktnim investicijama u tim ekonomijama, uglavnom liberalnog karaktera. U set ostalih neophodnih zakona spadaju i zakon o organizaciji i funkcionisanju preduzeća, poreski zakoni, zakoni koji regulišu fer konkurenciju i funkcionisanje pravne države, zatim domen finansija i finansijskih institucija koji odgovaraju zahtevima tržišne ekonomije, i drugi. Tržišna ekonomija se ne može realizovati bez ostvarivanja procesa privatizacije u privredama u tranziciji. Strane direktne investicije mogu uticati na formiranje privatne strukture vlasništva na direktan i indirektan način. Direktno, tako što transnacionalne kompanije obezbeđuju neophodna finansijska sredstva za kupovinu državnih preduzeća i time premošćuju gap male štednje i nerazvijenih finansijskih institucija tih zemalja. „Prema nekim procenama, raspoloživi domaći privatni izvori kapitala u zemljama Zapadnog Balkana mogli bi da pokriju manje od 25% aktive državnog sektora koja se iznosi na tržište. Indirektno, prisustvo transnacionalnih kompanije u ekonomiji u tranziciji podsticajno deluje na razvoj privatnog preduzetništva putem demonstracionog efekta, kako na strani tražnje, tako na strani ponude. Na strani tražnje, domaći ponuđači nastoje da ponude intermedijalne proizvode i nove usluge koje transnacionalne kompanije u procesu svoje proizvodnje traže. Na strani ponude, podstiču konkurenciju i podižu kvalitet proizvoda koji se nude na domaćem tržištu. Još jedan od uticaja stranih direktnih investicija

---

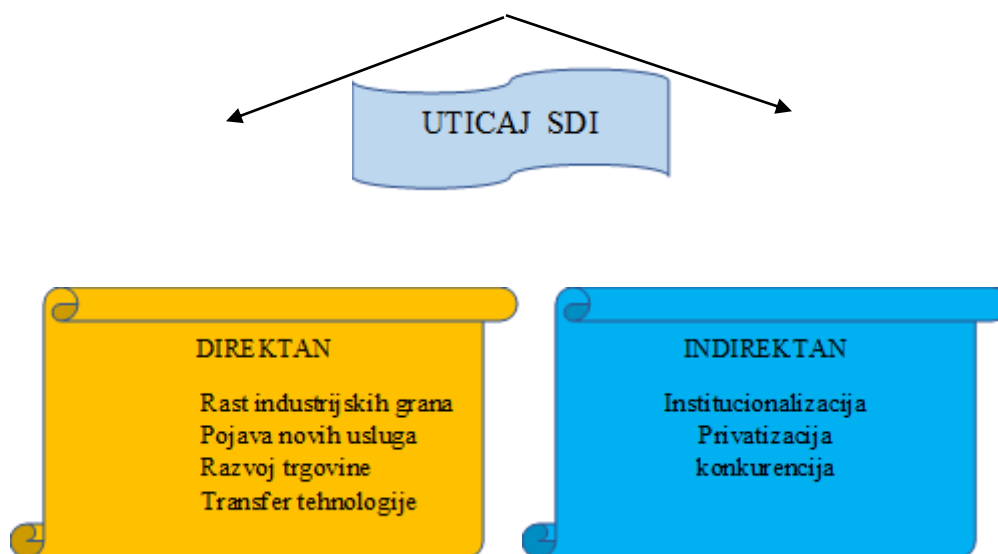
⁶⁹ Banićević, D, Vasić, V., Strane direktne investicije (SDI) u procesu tranzicije i razvoja sa posebnim osvrtom

na Srbiju, Finansije - časopis za teoriju i prasku finansija, br. 1-6. Beograd, 2006, str. 18-28.

⁷⁰ Antevski, M., Strane direktne investicije: karakteristike, obrasci i efekti, Međunarodni problemi, vol. 60, br. 1, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str.42.

na privrede zemalja Zapadnog Balkana povezan je sa podsticanjem konkurencije u tim ekonomijama. Izlaganje državnih monopola konkurenciji obezbeđuje efikasniju alokaciju resursa i slobodno formiranje cena. Kao osnovne prednosti koje formiranje konkurentskih uslova u privredama u tranziciji donosi navode se pad cena i podizanje nivoa proizvoda koji se nude lokalnim potrošačima. Praksa stranih investitora da uglavnom kupuju domaća preduzeća koja već imaju monopolnu poziciju, ili da svoj ulaz uslovljavaju zaštitom domaćeg tržišta na određeni period ili uvođenjem različitih zaštitnih mera uvoza, zahteva pažljivo tumačenje odnosa i relacija monopola i konkurencije. Tranzicione zemlje postaju svesne da same snose odgovornost za kreiranje što privlačnijeg okruženja za strane investitore, koje čini: zdrav i konkurentan domaći sektor, pravni i institucionalni okviri koji ohrabruju ulaganja bez diskriminacije, liberalni devizni sistem, fleksibilno tržište radne snage, poboljšano regulisanje javnog sektora i obezbeđenje fizičke i ljudske infrastrukture. Odnosno, kako režimi stranih direktnih investicija u većini zemalja postaju sve sličniji u smislu liberalizovanog pristupa, tako stabilni makroekonomski uslovi i efikasni ekonomski mehanizmi zemlje potencijalnog domaćina investicija postaju sve važnija determinanta za privlačenje stranog kapitala.

Slika 1 Uticaj SDI na proces tranzicije zemalja centralne i istočne Evrope

Izvor: Amling, Frederick Investments : an introduction to ... Irwin : McGraw-Hill, 2002

Strane direktne investicije uticale su na proces tranzicije zemalja u regionu ka tržišnoj ekonomiji na direktan i indirektan način. Pod direktne uticaje mogu se svesti oni koji su vezani za ekonomski rast u ključnim industrijskim granama, trgovinu i razvoj trgovinskih veza sa Zapadom, i transfer tehnologije . Indirektan uticaj SDI ogleda se u izgradnji

institucionalnih sistema tih zemalja, podsticanju procesa privatizacije i kreiranju uslova konkurencije. Industrijske grane zemalja u tranzicije u koje je ušao strani kapital obično postižu dobre poslovne rezultate i deluju podsticajno na ukupni ekonomski oporavak zemlje. Strane afilijacije, ili domaće kompanije povezane sa stranim partnerima, često se definišu kao “svetle tačke” privrede Istoka kada su u pitanju izvozni rezultati, ostvareni nivo produktivnosti ili brzina restrukturiranja postojećih kapaciteta. Strane direktne investicije podstiču trgovinu zemalja u tranziciji tako što donose materijalne *tangible* - kapital i tehnologija i nematerijane *intangible assets* - ulaz na strana tržišta, registrovani trgovinski znaci ili marke proizvoda - *brand - name*, marketinško znanje i menadžerske sposobnosti, resurse koji mobilisu i domaće faktore na trgovinu. *Non-equity* forme saradnje stranih i domaćih kompanija u domenima kao što su transport, telekomunikacije itd. i direktno podstiču trgovinu jer obezbeđuju modernu infrastrukturu i komunikacije neophodne za savremene uslove trgovanja. Zemlje tog regiona ne smeju da zanemari dalji razvoj intra - regionalne trgovine, koja može podsticajno da deluje na razvoj i brze reformske procese. Intra - regionalna trgovina je i faktor privlačenja novih SDI tokova, koji sada ceo region vide kao potencijalnu potrošačku bazu, a ne samo kao tržište pojedinačne zemlje u tranziciji, koje je obično malo.

Značajan direktan uticaj prisustva transnacionalnih kompanija u zemljama u tranziciji ostvaruje se transferom tehnologije lokalnim partnerima. Posebno su bili značajni uvođenje programa kontrole kvaliteta i viših standarda kvaliteta koji odgovaraju zahtevima zapadnih tržišta i obuka lokalne radne snage u skladu sa proizvodnim i menadžerskim procesima kompanija sa Zapada. Prenos tehnologije često je pratio i razvoj novih usluga, koje su do tada bile nepoznate u istočnim ekonomijama, kao što su menadžment, konsalting, reklamne i marketinške agencije, prodaja nekretnina i slično. Jedan od prvih indirektnih, a time i teže merljivih efekata SDI na zemlje u tranziciji bilo je podsticajno dejstvo na izgradnju institucionalnih i zakonskih okvira neophodni za delovanje tržišta. Prvi pomak predstavljao je donošenje regulative o SDI u tim ekonomijama, uglavnom liberalnog karaktera. U arsenal ostalih neophodnih zakona spadalo je i: zakon o organizaciji i funkcionisanju preduzeća, poreski zakoni koji regulišu fer konkurenciju i funkcionisanje pravne države, zatim domen finansija i finansijskih institucija koji odgovaraju zahtevima tržišne ekonomije i drugi.

Tržišna ekonomija nemože se realizovati bez ostvarivanja procesa privatizacije u privredama u tranziciji. Strane direktne investicije uticale su na formiranje privatne strukture vlasništva u CIE zemljama na direktan i indirektan način. Direktno, tako što su TNK obezbeđivala neophodna finansijska sredstva za kupovinu državnih preduzeća i time premošćavale gep male štednje i nerazvijenih finansijskih institucija tih zemalja. Prema nekim procenama, raspoloživi domaći privatni izvori kapitala u zemljama kao što su Mađarska ili Poljska mogli bi da pokriju manje od 25% aktive državnog sektora koja se iznosi na tržište. Indirektno, prisustvo TNK u ekonomiji u tranziciji podsticajno su delovale na razvoj privatnog preduzetništva putem demonstracionog efekta, kako na strani tražnje,

tako na stani ponude. Na strani tražnje, domaći ponuđači nastojali su da ponude intermedijalne proizvode i nove usluge koje TNK u procesu svoje proizvodnje traže. Na strani ponude, podsticali su konkurenciju i podizali kvalitet proizvoda koji se nudio na domaćem tržištu.

Treći indirektan uticaj SDI na privrede zemalja u tranziciji vezan je za podsticanje konkurencije u tim ekonomijama. Izlaganje državnih monopola konkurenciji obezbeđivao je efikasniju alokaciju resursa i slobodno formiranje cena. Kao osnovne prednosti koje formiranje konkurentskih uslova u privredama u tranziciji doneo navode se pad cena i podizanje nivoa proizvoda koja se nudila lokalnim potrošačima. Praksa stranih investitora bila je da su se u zemljama regiona uglavnom kupovala domaća preduzeća koja već imaju monopolsku poziciju, svoj ulaz uslovljavale su zaštitom domaćeg tržišta na određeni period ili uvođenjem različitih zaštitnih mera uvoza, zahtevao je pažljivo tumačenje odnosa i relacije monopola i konkurencije. Zemlje centralne i istočne Evrope postale su svesne da su same odgovorne za stvaranje što privlačnijeg okruženja za strane investiture, koje čine: zdrav i konkurentan domaći sektor, pravni i institucionalni okviri koji ohrabruju ulaganja “bez diskriminacije”, liberalni devizni sistem, fleksibilno tržište radne snage, poboljšano regulisanje javnog sektora i obezbeđenje fizičke i ljudske infrastrukture. Odnosno, kako režimi stranih direktnih investicija u većini zemalja postaju sve sličniji u smislu liberalizovanog pristupa, tako stabilni makroekonomski uslovi i efikasni ekonomski mehanizmi zemlje potencijalnog domaćina investicija, one su postajale sve važnije determinante za privlačenje stranog kapitala.

Trend rasta stranih direktnih investicija u regionu Zapadnog Balkana promenjen je tokom 2009. godine. Veliki broj projekata bio je odložen, ili pak otkazan. Hrvatska i Srbija, koje su u prethodnom periodu ostvarile najviši priliv SDI, tokom 2009. godine suočile su se sa padom priliva stranih direktnih investicija. Transnacionalne kompanije iz Austrije i Holandije povukle su svoje resurse iz Hrvatske. U Republici Makedoniji takođe je došlo do znatnog smanjenja priliva stranih direktnih investicija. Albanija je međutim, u istom periodu zabeležila rast priliva SDI, zahvaljujući povoljnoj investicionoj klimi i privatizaciji državnih preduzeća. Iste godine Crna Gora ostvarila je značajan rast dolaznih stranih direktnih investicija (United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2010: Investing in a Low -Carbon Economy).

Tokom 2010. godine nastavlja se negativan trend stranih direktnih investicija u državama Zapadnog Balkana. U najvećoj meri pogođene su Hrvatska i Srbija. Albanija ostvaruje priliv stranih direktnih investicija u vrednosti od 1 milijarde američkih dolara (United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development).

Nova privatizaciona agenda u periodu posle izbijanja globalne finansijske krize dovodi do privremenog rasta priliva stranih direktnih investicija na nivou regiona, u 2011. godini. U Srbiji je privatizacija dva javna preduzeća poput „Telekom Srbija“-a i „JAT“-a planirana da se sprovede u 2012. godini. Vlada Bosne i Hercegovine računa da će u

periodu od 2012. do 2013. godine ostvariti prihod u vrednosti od 5 milijardi dolara po osnovu prodaje svog vlasništva u 25 velikih kompanija. Vlada Hrvatske namerava da sprovede privatizaciju po osnovu manjinskog državnog vlasništva u preko 600 kompanija, i većinskog vlasništva u više od 60 kompanija (United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies, World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development).

Usled smanjenog investiranja od strane Evropskih država, u regionu Zapadnog Balkana dolazi do pada priliva SDI i tokom 2012. godine. U Srbiji je iste godine došlo do značajnog odliva stranih direktnih investicija. Faktor koji je delimično doprineo smanjenju priliva stranih direktnih investicija u državama Zapadnog Balkana jeste taj da su glavni investitori u ovom regionu države članice Evropske unije, kod kojih se negativni efekti svetske ekonomske i finansijske krize osobito odražavaju na investicije u zemljama Jugoistočne Evrope. Veliki globalni investitori poput Sjedinjenih Američkih Država, Japana i Kine nisu i značajni investitori u ovom delu Evrope. Osim toga, strane direktne investicije u zemljama Zapadnog Balkana pretežno su bile usmerene u sektor usluga, odnosno u bankarstvu, telekomunikacijama, trgovini i poslovima sa nekretninama. Manji broj investicija bio je usmeren u turizam i izvozno orijentisane usluge. Strane direktne investicije u industrijskom sektoru zemalja Zapadnog Balkana, bile su značajno manje u poređenju sa investicijama ostvarenim u sektoru usluga. U 2013. godini došlo je do porasta priliva stranih direktnih investicija u regionu Zapadnog Balkana zahvaljujući privatizaciji preostalih državnih preduzeća u sektoru usluga. Albanija ostvaruje priliv stranih direktnih investicija u vrednosti od 1,2 milijarde dolara, uglavnom po osnovu privatizacije četiri hidrocentrale i prodaje 70% vrednosti naftne kompanije „ARMO“ stranoj „Heaney Assets Corporation“. U Srbiji američka kompanija „Kohlberg Kravis Roberts & Co. L.P.“ preuzima „Srpske kablovske mreže - SBB/Telemach“, a nacionalna avio kompanija Ujedinjenih Arapskih Emirata postaje vlasnik 49% kapitala srpske avio kompanije „JAT“ (United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2014: Investing in the SDGs: An Action Plan).

Za razliku od prethodnih godina, strani investitori, privučeni niskim troškovima proizvodnje i mogućnošću pristupa tržištima Evropske unije, tokom 2014. godine počinju da investiraju u proizvodne delatnosti na nivou zemalja Zapadnog Balkana. Među deset najvećih greenfield

projekata u zemljama u tranziciji tokom 2014. godine, jesu i projekti u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Srbiji. Greenfield investicije su značajne, jer pružaju mogućnost otvaranja novih radnih mesta. Projekat italijanske kompanije „Terna“ u Crnoj Gori, u oblasti

prenosa električne energije, vredan je 1 milijardu dolara, i treba da obezbedi 292 radna mesta.

Investicija kineske kompanije „Hareon Solar Technology“ u izgradnju solarnih elektrana u

Bosni i Hercegovini, vredna je 636 miliona dolara i omogućuje otvaranje 306 novih radnih mesta. Projekat kineske kompanije „Weibo Group” usmeren je na izgradnju kompleksa tekstilnih proizvodnih objekata u Makedoniji. Vredan je 400 miliona dolara, i obezbeđuje otvaranje 4.500 novih radnih mesta. Investicija švedske kompanije „Ikea” u Srbiji, vredna miliona dolara usmerena je u oblast maloprodaje, i omogućuje 2.789 novih radnih mesta.⁷¹ Tokom 2015. godine strane direktne investicije pretežno su usmerene sektor industrije. Glavni investitori u regionu potiču iz evropskih država, ali i pojedinih zemalja u razvoju među kojima su najznačajniji Ujedinjeni Arapski Emirati i Narodna Republika Kina (United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2016: Investor Nationality: Policy Challenges). U 2016. godini rast priliva stranih direktnih investicija ostvaruju Hrvatska, Makedonija i Albanija. Zemlje Zapadnog Balkana svoje razvojne mogućnosti vide u priključivanju u tokove evropskih integracija, ali istovremeno i uz veće mogućnosti angažovanja kapitala stranih investitora. Uloga stranih investicija, kao i promocije istih za zapadnobalkanske zemlje je iznimno važna, obzirom da se početkom XXI-og stoljeća uočila pozitivna, bolje rečeno proporcionalna korelacija između priliva stranih direktnih investicija i stope ekonomskog rasta (ili GDP-a).

---

⁷¹ United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report Reforming international Investment Governance, 2015, str. 67-69.

4 IZVOZ KAO OBLIK SPOLJNOTRGOVINSKOG POSLA

Izvoz ili eksport (engl. *export*, od lat. *exportare*: izneti), prodaja i isporuka robe u inostranstvo ili obavljanje različitih usluga u korist drugih zemalja i njihovih rezidenata uz naplatu. Razlikuju se izvoz roba i izvoz usluga ili tzv. vidljivi i nevidljivi izvoz. Oba su posjedica međunarodne podele rada, odnosno specijalizacije pojedinih zemalja u proizvodnji određenih dobara i usluga. Specijalizacija za određenu vrstu proizvoda i usluga temelji se na prirodnim ili stečenim relativnim prednostima pojedinih zemalja za proizvodnju određene vrste dobara, čime se povećava proizvodnost rada i smanjuju troškovi proizvodnje dobara i usluga koje se razmenjuju među zemljama sudionicama u razmeni. Izvoz određuje mesto i obim participacije u međunarodnoj podeli rada, jer se prihodima od izvoza kupuju strana dobra i usluge. Povećanjem izvoza, zemlja povećava tržište za svoje proizvode i usluge te svoj proizvodni kapacitet i zaposlenost, a uvozom povećava obim snabdevenosti domaćega tržišta po nižim cenama i u širem asortimanu nego što bi to mogla iz vlastite proizvodnje, čime se ubrzava ekonomski rast i rast blagostanja u zemlji. Zato zemlje različitim merama podstiču izvoz i proizvodnju za izvoz, posebno one grane proizvodnje u kojima imaju izgleda da proizvode uz relativno niže troškove nego u drugim granama proizvodnje. Obim i struktura izvoza iz neke države ovise o mnogobrojnim činiocima, kao što su razlike u prirodnim uslovima, u razvoju tehnologije i relativnoj proizvodnosti, u relativnim cenama proizvoda, potražnji na različitim tržištima, kursovima nacionalnih valuta, izvoznim i uvoznim organizacijama, organizaciji izvozne delatnosti i u metodama prodora na strana tržišta itd. Uz određene pretpostavke u pogledu slobode i mogućnosti međunarodnog kretanja proizvodnih činilaca, temeljni tokovi izvoza i uvoza mogu se objasniti načelom komparativnih prednosti, prema kojemu će jedna zemlja težiti izvozu onih proizvoda u proizvodnji kod kojih je efikasnija od svog vanjskotrgovinskoga partnera, a uvoziti one proizvode u proizvodnji kod kojih je manje efikasna. Komparativne su prednosti dinamična kategorija, koja se menja s obzirom na razlike u brzini rasta, strukturi i tehničkom napretku pojedinih zemalja. – Za države koje imaju visok udeo izvoza u domaćem bruto proizvodu kaže se da su izvozno orijentisane, a za one koje nastoje što veći udeo vlastitih potreba zadovoljiti domaćim proizvodima kaže se da su orijentisane na supstituciju uvoza i slabiji rast izvoza. Izvozna orijentacija zemlje ostvaruje se kroz strukturu proizvodnje i efikasnu organizaciju i propagandu izvoznih aktivnosti te u pravilu rezultira bržim rastom cele privrede. Uza sve veću specijalizaciju, niže troškove prevoza i komunikacija sve je veći deo proizvoda predmet međunarodne trgovine, kao što i udeo usluga raste brže od učešća materijalnih dobara. Pritom, velike zemlje u pravilu imaju manji udeo izvoza u domaćoj proizvodnji nego manje zemlje, budući da one mogu imati raznovrsniju proizvodnju pa veći deo potreba mogu zadovoljavati vlastitim proizvodima.

4.1 Značaj izvoza za nacionalnu ekonomiju

Na ukupne spoljnoekonomske odnose, pa samim tim i na spoljnu trgovinu kao njihov najznačajniji segment, utiču brojni egzogeni i endogeni faktori. Visoko institucionalizovano međunarodno okruženje, u kojem dominiraju industrijski razvijene zemlje i krupni kapital, nameće ostalim akterima na globalnom tržištu stroga pravila ponašanja, ostavljajući veoma uske margine za autonomno delovanje. Istovremeno, ekspanzija nauke i tehnologije uticala je na pojavu brojnih faktora koji opredeljujuće utiču na izvozne performanse preduzeća, što je sve više ukazivalo na potrebu korektivne uloge administrativnog aparata u kreiranju što povoljnijih uslova poslovanja na domaćem tržištu. Proširenje regionalnih integracija, uklanjanje trgovinskih barijera i opšta liberalizacija doprineli su zaoštavanju konkurencije na svetskom tržištu i podstakli potrebu za edukacijom eksperata koji su u stanju da uspešno upravljaju na svim nivoima (mikro, mezo i makro) jednim tako kompleksnim poslom kao što je izvoz.

Dugoročno stagniranje izvoza zemalja Zapadnog Balkana, naročito tokom poslednje dekade prošlog veka, postalo je ograničavajući faktor daljeg ekonomskog rasta, te se povećanje izvoza postavlja i kao razvojni imperativ. Istovremeno, trend sve izraženijeg međunarodnog umrežavanja preduzeća i multikulturalno poslovno okruženje, postavili su nove zahteve pred menadžere kompanija i kreatore ekonomske politike na nacionalnom i lokalnom nivou. Zadatak ovih eksperata je da samostalno vode projekte ili sektore u okviru preduzeća i državnih i lokalnih institucija, čija je aktivnost usko povezana sa međunarodnim poslovanjem, međunarodnim marketingom, finansiranjem, osiguranjem, upravljanjem rizicima i sl. Osnovni cilj njihove aktivnosti je da doprinesu što efikasnijem uključivanju domaće privrede u globalne proizvodne procese i trgovinske tokove, uz ostvarivanje zadovoljavajućih razvojnih performansi na dugi rok. Tako, u uslovima savremenog poslovanja, izvoz (pored investicija i inovacija) preuzima ulogu jedne od najvažnijih determinanti uspešnog, dugoročno održivog ekonomskog razvoja.

Ekonomska globalizacija, kao proces pretvaranja zasebnih nacionalnih ekonomija u integrisanu svetsku ekonomiju, najvećim delom se ispoljava kroz povećanje međunarodnih tokova robe, usluga kapitala, ljudi i tehnologije. Međunarodna trgovina, čiji je rast nakon Drugog svetskog rata premašio rast svetske proizvodnje, danas postaje nužnost bez koje se ne može ostvariti osnovni nacionalni ekonomski cilj -poboljšanje standarda života stanovništva. Ona omogućava specijalizaciju proizvodnje, što je u funkciji rasta ekonomske efikasnosti i ukupne potrošnje svake zemlje. Specijalizirajući se u sektorima u kojima ostvaruje najveću relativnu produktivnost, svaka zemlja može trošiti više od onoga što sama proizvodi. Zemlje sa razvijenom spoljnom trgovinom imaju tzv. otvorenu ekonomiju, koja im omogućava da se posvete onoj proizvodnji za koju imaju najpovoljnije uslove i gde se ostvaruje najveća produktivnost. U savremenim uslovima, nema nacionalnih ekonomija koje na neki način ne ostvaruju veze sa drugim privredama. Osnovna odlika otvorene ekonomije je da slobodno uspostavlja odnose sa drugim privredama širom sveta. Nasuprot

njoj, nalazi se zatvorena ili autarkična ekonomija, koja ne upražnjava nikakve oblike saradnje sa ostalim zemljama.

Spoljnotrgovinska aktivnost predstavlja jednu od najznačajnijih poluga privrednog rasta i razvoja jedne zemlje, što u krajnjem ishodu rezultira rastom životnog standarda njenog

stanovništva. Ne učestvovati u međunarodnoj razmeni, znači biti osuđen na izolaciju, ekonomsku stagnaciju i siromaštvo. Drugim rečima, nijedna zemlja, čak i ona ekonomski najrazvijenija, ne može biti dovoljna sama sebi i zatvorena prema svetu, ako ni zbog čega drugog, onda zbog efekta difuzije tehnologije i znanja. Svetska ekonomija se razvija pod uticajem novih trendova, poput globalizacije tržišta, širenja uticaja međunarodnog preduzetništva i razvoja novih tehnologija.

U uslovima liberalizacije trgovinskih tokova robe, usluga i faktora proizvodnje; deregulacije društvenih odnosa; transnacionalizacije proizvodnje i dominantnog uticaja neotehnološkog progressa; globalna konkurencija se zaoštrila do nivoa na kojem nema mesta za donošenje proizvoljnih odluka, već sve postaje „bojno polje“, gde svaki nespretna potez košta gubitka pozicije na tržištu i usporavanja tempa razvoja u odnosu na ostale učesnike. Na nacionalnom nivou, nove okolnosti zahtevaju od kreatora razvojnih strategija umeće da privuku investicije u inovativne i izvozno orijentisane sektore, unaprede konkurentnost privrede u odnosu na ostale partnere i obezbede optimalnu strukturu proizvodnje za domaće i izvozne potrebe. Istovremeno, edukovanje stručnjaka iz ove oblasti doprinelo bi značajnom unapređenju ljudskih potencijala zemlje, kroz pružanje najšireg ekonomskog obrazovanja, kao i jačanju srednjeg sloja stanovništva na osnovu obezbeđivanja sigurne poslovne karijere i rasta životnog standarda.

4.1.1 Izvoz Albanije

Albanija je u 2017. godini izvezla 2,29 milijardi dolara, što je čini 126. najvećim izvoznikom na svetu. Tokom poslednjih pet godina izvoz Albanije je rastao po godišnjoj stopi od 2,4%, sa 1,97 USD u 2012. godini na 2,29 milijardi dolara u 2017. Najznačajniji izvozni proizvodi su:

1. Obuća: 638,9 miliona USD (23,9% od ukupnog izvoza)
2. Odjeća, dodaci (ne pleteni ili kukičani): 298,5 miliona dolara (11,2%)
3. Mineralna goriva, uključujući naftu: 290 miliona dolara (10,8%)
4. Pletena ili kukičana odeća, dodaci: 277,4 miliona dolara (10,4%)
5. Gvožđe, čelik: 176,9 miliona dolara (6,6%)
6. Ruda, šljaka, pepeo: 101,2 miliona dolara (3,8%)
7. Električne mašine, oprema: 94,4 miliona dolara (3,5%)
8. Povrće: 56,7 miliona dolara (2,1%)
9. Mesni / morski proizvodi: 56,5 miliona dolara (2,1%)
10. Aluminijum: 56,4 miliona dolara (2,1%)

U 2015. godini u Albaniji je bilo registrovano 938 kompanija za odeću i obuću. Ovaj sektor je bio najvažniji poslodavac u Albaniji kao izvoznik, i predstavlja više od 45% radne snage u prerađivačkoj industriji.

Tabela 13 Ukupan izvoz Albanije u periodu 2010-2017

(u mlrd US\$)

Godina	Vrednost
2010	1.541
2011	1.951
2012	1,971
2013	2.332
2014	2.432
2015	1.921
2016	1.961
2017	2.292

Izvor: autor na osnovu podataka Svetske Banke 2018

Međutim, radna snaga u industriji odeće i obuće nije profitirala od procvata ovih grana privrede, naprotiv, plate koje zarađuju u ovom sektoru ne pomažu u smanjenju siromaštva. Albanska industrija obuće i odeće bila je njen glavni izvozni sektor duže od 15 godina i nastavlja da raste ubrzanim tempom. Izvoz obuće udvostručio se u poslednjih 5 godina kao i izvoz odeće koji se udvostručio u poslednjih 10 godina. Albanski sektor odeće i obuće radi po OPT sistemu (šema spoljne prerade - trgovina i proizvodnja, kreirana od strane Nemačke i EU 1970-ih da bi zaštilili sopstvenu tekstilnu industriju). U Albaniji, ovako izvozno orijentisan pristup ugovaranja i podugovaranja naziva se Facon. Više od 80% odeće i obuće se izvozi u Italiju, a sledi Nemačka i Grčka sa samo 7% i 8%. Italijanski vlasnici takođe dominiraju sa stranim ulaganjima u ovom sektoru. U 2015. godini Albanija je izvezla više od 11.2 miliona pari cipela u Italiju.

Tabela 14 Najznačajniji kupci albanske robe u 2017
(% od ukupnog izvoza)

Main Customers (% of Exports)	2017
Italy	48.0%
Serbia	11.3%
Spain	7.8%
Germany	4.3%
Greece	4.2%
North Macedonia	2.8%
China	1.8%
Montenegro	1.8%
United States	1.7%
Romania	1.5%

Izvor:UNCTAD 2018, World Investment Report 2017, New York and Geneva

Italija ostaje dominantan spoljnotrgovinski partner Albanije kako u izvozu tako i u uvozu, ali je Srbija zauzela drugo mesto u ukupnom izvozu Albanije zahvaljujući pre svega povećanju izvoza poljoprivrednih proizvoda i na taj način postala važan trgovinski partner. Na trećem i četvrtom mestu nalaze se Španija i Grčka sa ukupno 12% od ukupnog izvoza Albanije i kao što je ranije rečeno, prvih šest zemalja uvoznika albanske robe su evropske države.

4.1.2 Izvoz Bosne i Hercegovine

Ukupna robna razmena Bosne i Hercegovine u periodu I-IX 2018. godine iznosila je 23,10 milijardi KM. Vrednost izvezeno robe bila je 8,81 milijardu KM, a vrednost uvezene robe iznosila je 14,29 milijardi KM, te je zabeležen spoljnootrgovinski deficit od 5,48 milijardi KM. Trgovinski deficit beleži rast od 4% u odnosu na isti period prethodne

godine. Glavne karakteristike spoljnotrgovinske robne razmene u periodu I-IX 2018. godine bile su povećanje ukupne spoljnotrgovinske razmene Bosne i Hercegovine (7,6%), rast izvoza (8,8%), rasta uvoza (6,9%), te rast stope pokrivenosti uvoza izvozom za 1%. Evropska unija je i dalje glavni spoljnotrgovinski partner, tako da u ukupnom obimu robne razmene EU učestvuje sa 65,2%, zatim zemlje potpisnice Sporazuma „CEFTA-e 2006“ učestvuju sa 13,6%, dok ostale zemlje učestvuju sa 21,3%.

Tabela 15 Robna razmena BiH 2014-2018

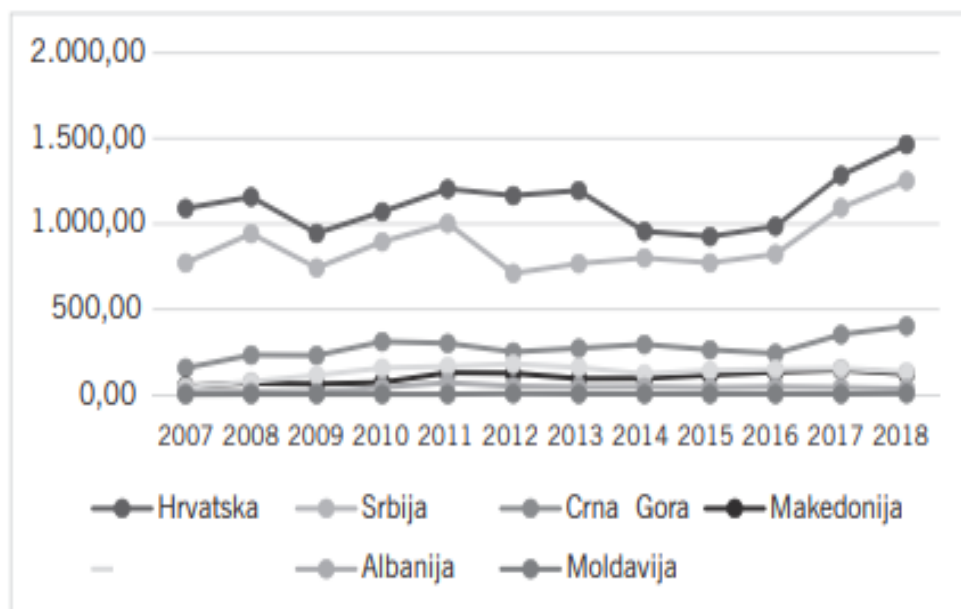
OPIS	I-IX 2014	I-IX 2015	I-IX 2016	I-IX 2017	I-IX 2018	Prosek	Index 2018/2017
IZVOZ	6.418,84	6.692,17	6.863,28	8.097,24	8.808,79	7.376,06	108,79
UVOZ	11.905,00	11.808,95	11.811,90	13.362,46	14.286,79	12.635,02	106,92
OBIM	18.323,83	18.501,12	18.675,17	21.459,70	23.095,58	20.011,08	107,62
DEFICIT/SUFIC	-5.486,16	-5.116,78	-4.948,62	-5.265,22	-5.478,01	-5.258,96	104,04
POKRIVENOST	53,92	56,67	58,10	60,60	61,66	58,19	-

Izvor: (2019) Analiza vanjskotrgovinske razmene 2018, Sarajevo,

Posmatrajući period od pet godina, Bosna i Hercegovina beleži stabilnu stopu rasta ukupne robne razmene, izvoza, te uvoza. U periodu I-IX 2018. godine u odnosu na isti period prethodne godine, izvoz je rastao po većoj stopi od uvoza, što je dovelo da je pokrivenost uvoza izvozom povećana za 1,06%. Jedna od ključnih karakteristika spoljne trgovine Bosne i Hercegovine je visok i kontinuiran deficit u razmeni sa svetom, koji je bio posebno izražen 2008. godine, kada je dostigao nivo od 9,5 milijardi KM i iznosio 150% od vrednosti tadašnjeg izvoza. Nakon smanjenja u 2009. godini spoljnotrgovinski deficit u poslednje tri godine ima ponovo tendenciju rasta i vrednost polovine ukupnog uvoza ili skoro 30% BDPa

Izvoz BiH prema CEFTA tržištu rastao je uz manje oscilacije do 2011. godine, kada je vrednost izvoza bila najviša i iznosila 1.469,4 mil. EUR, što je za 35% više u odnosu na vrednost izvoza u 2007. godini. Međutim, u periodu 2013-2015. godine zabeležen je opadajući trend izvoza na CEFTA tržište, uzrokovan izlaskom Hrvatske. Od 2016. godine izvoz za CEFTA ponovo počinje rasti, ali do kraja 2018. godine nisu dostignute vrednosti izvoza koje su zabeležene dok je Hrvatska bila članica CEFTA.

Grafik 15 Izvoz BiH u članice CEFTA plus Hrvatska (2007-2018)

Izvor : prikaz autora na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH

Najveći doprinos na rast BiH izvoza, u periodu I-IX 2018. godine, ima izvoz u:

- Srbiju - električne energije - 130,84 miliona KM
- Srbiju - koksa i polukoksa - 190,91 milion KM
- Hrvatsku - aluminija u sirovim oblicima - 102,89 miliona KM
- Hrvatsku - električne energije - 232,31 milion KM
- Italiju - kaputa, ogrtača - 49,78 miliona KM

Primena CEFTA sporazuma započela je 2007. godine uz velika očekivanja, prvenstveno po pitanju intenziviranja robne razmene između zemalja članica. Da li su ta očekivanja bila opravdana i koliko je CEFTA postala značajna za spoljnu trgovinu BiH, neka su od pitanja koja se postavljaju pred kreatore ekonomske politike. Region CEFTA je drugi po značaju region za spoljnu trgovinu BiH. Na tržište CEFTA BiH izvozi prosečno 26,3% svog izvoza, a uvozi 20,1% svog uvoza u periodu 2007-2018. godine. Na prvom mestu je EU na čije tržište je BiH plasirala u proseku 63,4% svog ukupnog izvoza i sa čijeg tržišta je uvozila 53,3% ukupnog uvoza.⁷²

U periodu 2007-2012. godine na listi top 5 proizvoda po učešću u izvozu prema CEFTA nalaze se isključivo industrijski proizvodi: električna energija (10%); aluminijum;

⁷² Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH - MVTEO (2016, Bosna i Hercegovina – 10 godina implementacije CEFTA 2006. [cefta.int/wpcontent/uploads/2016/09/CEFTA, 2016](http://cefta.int/wpcontent/uploads/2016/09/CEFTA_2016), str. 18-19.

naftna ulja i ulja od bitumenskih minerala, osim sirovih; koks i polukoks od kamenog uglja, mrkog uglja ili treseta; drvo obrađeno po dužini piljenjem, glodanjem ili rezanjem ili ljuštenjem. Prosečno 33% izvoza BiH prema CEFTA koncentrisano je na ovih pet proizvoda. U periodu 2013-2018. godine među najznačajnim izvoznim proizvodima ne pojavljuju se više aluminijum i naftna ulja i ulja od bitumenskih materijala. S obzirom da su se ovi proizvodi najviše izvozili u Hrvatsku, do ove promene došlo je pristupanjem Hrvatske EU, kao i zbog problema vezanih za pojedine proizvođače u BiH. Na top 5 listi izvoznih proizvoda sada se pojavljuju toplo valjana žica od železa ili nelegiranog čelika i šipke od železa ili nelegiranog čelika, zahvaljujući plasmanu na tržište svih CEFTA članica, izuzev Moldavije. Istovremeno je značajno povećano izvozno učešće koksa i polukoksa zbog rasta njihovog izvoza u Srbiju.

4.1.3 Izvoz Crne Gore

Crnogorski izvoz se bazira prvenstveno na proizvodima tri sektora:

- proizvodnja i obrada metala,
- poljoprivredni proizvodi,
- proizvodi drvne industrije.

Kada se posmatra struktura izvoza uočava se da je najveće učešće u izvozu Crne Gore je ostvareno u sektoru metalne industrije 62%, sektoru proizvodnje pića i duvana 15%, sektoru drvne industrije 8%, sveži i prerađeni proizvodi zastupljeni su sa manje od 3% u crnogorskom robnom izvozu.

Tabela 16 Spoljnotrgovinska razmena Crne Gore

(hilj. €)

SPOLJNOTRGOVINSKI PROMET CRNE GORE			
Godina	Uvoz	Izvoz	Trgovinski bilans
2005	1,042,828	369,321	-673,506
2006	1,457,350	441,133	-1,016,217
2007	2,073,085	454,739	-1,618,346
2008	2,529,736	416,165	-2,113,571
2009	1,654,162	277,011	-1,377,152
2010	1,657,326	330,367	-1,326,960
2011	1,823,330	454,381	-1,368,949
2012	1,820,850	366,896	-1,453,954
2013	1,773,352	375,585	-1,397,767
2014	1,784,214	333,166	-1,451,048
2015	1,841,524	317,172	-1,524,353
2016	2,061,688	325,846	-1,735,842

Izvor: MONSTAT, Uprava za statistiku, 2017

Deficit u spoljnotrgovinskom poslovanju prisutan je u čitavom posmatranom periodu sa tendencijom porasta a kao posledica smanjenja izvoza. Iako su prihodi od turizma neprestano rasli, nisu uspeli da nadoknade veliki trgovinski deficit Crne Gore, koja uvozi iz 179 zemalja, a izvozi samo u 80, piše u podacima koje je objavila britanska trgovinska banka.

Crna Gora je mala država, otvorena za spoljnu trgovinu (koja predstavlja oko 106 odsto njenog BDP-a, Svetska banka 2017). Metali, posebno aluminijum, čine najveći deo izvozne robe (27 odsto), a slede električna energija (6,3 odsto) i drvo (5,8 odsto). Budući da je iskorišćeno samo 20 odsto njenog hidroenergetskog potencijala, Crna Gora planira da postane neto izvoznik energije. Naftna ulja (6,9 posto), vozila (4,4 odsto) i energija (3,2 odsto) su strukturirali najveći udeo uvoza, iako je uvoz mnogo raznolikiji, što odražava otvorenost zemlje i slabost njene nacionalne proizvodne baze – piše u izveštaju.

Tabela 17 Deset zemalja sa najvećim uvozom i izvozom

(u mil. €)

R. b.	Zemlja	Izvoz	%	R. b.	Zemlja	Uvoz	%
	Ukupno	261,2	100,0		Ukupno	1.719,0	100,0
1.	Srbija	61.0	23,3	1.	Srbija	383.1	22,3
2.	Mađarska	32.2	12,3	2.	Nemačka	186.0	10,8
3.	B i H	19.2	7,3	3.	Kina	158.2	9,2
4.	Kina	18.4	7,0	4.	Italija	131.2	7,6
5.	Italija	15.1	5,8	5.	Grčka	91.6	5,3
6.	Kosovo	14.9	5,7	6.	Hrvatska	91.5	5,3
7.	Slovenija	12.3	4,7	7.	B i H	89.5	5,2
8.	Albanija	11.8	4,5	8.	Turska	57.0	3,3
9.	Nemačka	10.4	4,0	9.	Slovenija	39.8	2,3
10.	Poljska	8.6	3,3	10.	Španija	35.4	2,1
	Svega 1-10	203,8	78,0		Svega 1-10	1.263,3	73,5

Izvor: : (<https://www.bankar.me/2016/12/14/ovo-su-najveci-trgovinski-partneri-crne-gore/>)
2016

Najveći spoljnotrgovinski partner Crne Gore je Srbija iz koje se najviše uvozi, pa je za prvih deset meseci uveženo robe u vrednosti 383 miliona eura. U tu zemlju crnogorski proizvođači su najviše izvezli robe, i to u vrednosti 61 milion eura. Portal Analitika objavljuje 10 najvećih spoljnotrgovinskih partnera Crne Gore. Izvoz proizvoda iz Crne Gore realizovan je u 80 zemalja, od čega je 78% izvoza skoncentrisano na 10 zemalja od kojih najviše u Srbiju, Mađarsku, BiH i Kinu. Istovremeno je realizovan uvoz iz 180 zemalja sveta, od čega je iz 10 zemalja realizovano 73,5% ukupnog uvoza, a najviše iz Srbije, Nemačke, Kine i Italije.

Ukupna razmena poljoprivrednih proizvoda za period januar-jun 2015. godine iznosila je 231,3 miliona evra i manja je za 4,57% (ili za 11,1 miliona evra) u odnosu na isti period prošle godine. Učešće poljoprivrednih proizvoda u ukupnom izvozu iznosi 16,59%, a u ukupnom uvozu 24,14%. Vrednost uvezenih poljoprivrednih proizvoda za period januar-jun 2015. godine iznosila je 207,5 miliona eura, dok je ukupna vrednost izvoza iznosila 23,8 miliona evra, pokazuju zvanični podaci Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Struktura proizvoda u izvozu se nije bitno promenila u odnosu na prethodne godine. Najzastupljeniji proizvodi u izvozu u prvih pola godine 2015. su: vino, sušeno i dimljeno meso i prerađevine od mesa, cigrete, sirova koža, pivo, proizvodi od kakaa, povrće i pšenično brašno. Vrednost izvoza svakog od navedenih proizvoda pojedinačno je veća od milion evra. Najveći rast izvoza zabeležen je kod povrća (77,5%), duvana i proizvoda od duvana (51,7%), kakaa i proizvoda od kakaa (23,6%), alkoholnih pića (15,8%), piva (6,7%), sirovih koža (1,5%) i vina (0,9%). S druge strane, u odnosu na isti period prošle godine značajno je smanjen izvoz maslina i ulja (92,1%), mesa (80,5%), voda (34,6%), prerađevina od mesa (24,6%) i proizvoda na bazi žitarica (4,7%). Padu ukupnog izvoza u odnosu na isti period prošle godine doprinio je pad izvoza svinjskog mesa u Belorusiju. Vrednost izvezenog svežeg svinjskog mesa u prvih šest meseci 2014. godine iznosila je 9.364.794 evra, dok je za isti period 2015. godine vrednost izvoza iznosila 82.408 eura. Vino je i dalje najzastupljeniji proizvod u ukupnom izvozu poljoprivrednih proizvoda sa učešćem od 19,7%. Nadalje, sušeno i dimljeno meso i prerađevine od mesa predstavljaju jedan od bitnijih proizvoda u izvozu sa ukupnim učešćem od 13,92%, dok cigarete učestvuju sa 11,3%.

4.1.4 Izvoz Hrvatske

Izvoz je važan za svaku nacionalnu ekonomiju pre svega jer povećanje izvoza kreira nova radna mesta, zbog finansijskih i drugih ograničenja domaćeg tržišta, jedino izvozno orijentisana ekonomija može maloj zemlji garantovati dugoročno održiv privredni rast. Budući da je izvoz komponenta agregatne tražnje, u skladu sa tim, njegov rast znači i rast BDP-a. Izvozna orijentacija jača ukupnu konkurentnost zemlje te stvara pozitivnu

percepciju o funkcioniranju njenih privrednih potencijala i unapređuje kompetitivne prednosti zemlje usvajanjem novih znanja i tehnologija.

Samo oko 15% preduzeća u Hrvatskoj izvozi, međutim, ta preduzeća zapošljavaju 51% zaposlenih u svim preduzećima, investiraju 62%, ostvaruju oko 66% od ukupnih prihoda od prodaje, te u razvoj ulažu čak oko 73% sredstava od ukupno uložених sredstava u razvoj. Takođe ostvaruju dobit od 76%. Rast takvih zdravih i naprednih preduzeća čini ukupnu ekonomiju snažnijom. Za rast i razvoj hrvatske privrede s aspekta međunarodne ekonomije izrazito je važno povećanje izvoza, ali onog koji ima povoljnu strukturu.

Tabela 18 Robna razmena Hrvatske 2014 – 2018

(mil. US\$)

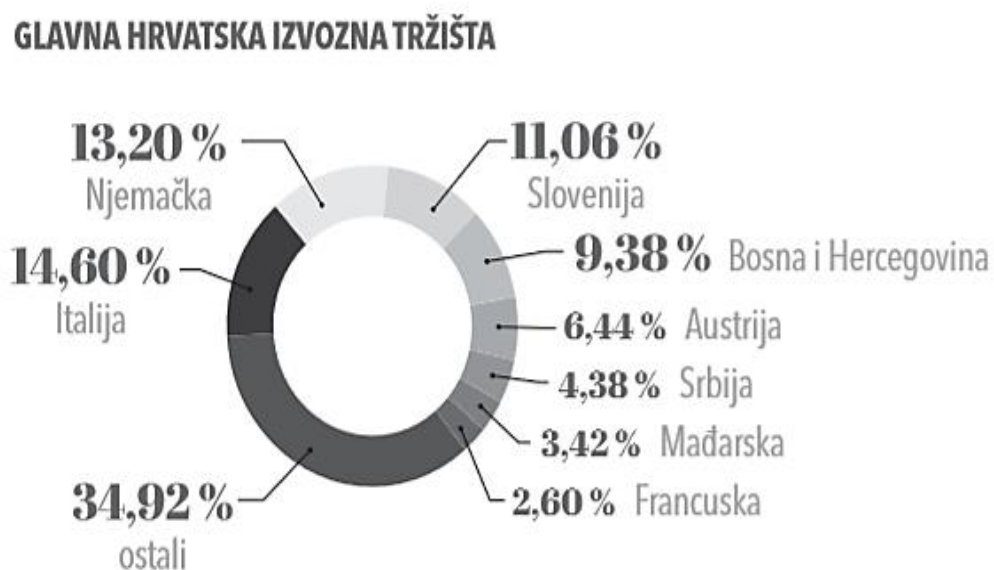
Foreign Trade Values	2014	2015	2016	2017	2018
Imports of Goods (<i>million USD</i>)	22,790	20,460	21,688	24,829	28,203
Exports of Goods (<i>million USD</i>)	13,858	12,903	13,736	16,069	17,402
Imports of Services (<i>million USD</i>)	3,995	3,796	3,906	4,574	5,285
Exports of Services (<i>million USD</i>)	13,602	12,510	13,490	15,054	16,551

Izvor: World Trade Organisation (WTO), 2019.

U tom izvozu moraju prevladavati proizvodi s visokom dodatom vrednošću u odnosu na izvoz sirovina, lohn-poslove, kao i proizvode s malom dodatom vrednošću. Jedino veliki udeo izvoznih proizvoda čija je dodata vrednost na zadovoljavajućem nivou osiguravaju korist hrvatskoj privredi . Samo takav izvoz generira dobit, osigurava dugoročnu

konkurentnost, zaposlenost te samim tim doprinosi dobrobiti nacionalne ekonomije u celini. Važno je da tako strukturirana spoljnotrgovinska robna razmena ima što veću pokrivenost uvoza izvozom. Budući da je na taj način moguć pozitivan uticaj međunarodne razmene, odnosno izvoza na povećanje BDP-a, čime se dugoročno osigurava rast standarda i razvoj nacionalne ekonomije. Hrvatska, koja se pridružila Svetskoj Trgovinskoj organizaciji 2000. godine, uveliko zavisi o spoljnoj trgovini, koja iznosi 102% BDP-a (Svetska banka, 2018.). Zemlja uglavnom izvozi naftna ulja, lekove, drvo; dok se najviše uvozi sirova nafta, motorni automobili, lekovi i električna energija. U 2018. godini EU je činila 68,6% hrvatskog izvoza (uglavnom prema Italiji, Nemačkoj i Sloveniji), a slede Bosna i Hercegovina (9,4%) i Srbija (4,9%). Vodeće države za uvoz bile su EU (78%), Kina (3,4%), Bosna i Hercegovina (3,1%) i Srbija (2,6%). Što se tiče robe, hrvatska ima strukturni trgovinski deficit: prema podacima WTO-a, izvoz robe u 2018. godini iznosio je 17,4 milijarde dolara (+ 8%), dok je uvoz rastao bržim tempom (+ 13%) i dostigao 28,1 milijardu USD. Kao rezultat, trgovinski bilans je bio negativan i iznosio je -11 milijardi USD. Međutim, zemlja je neto izvoznik usluga, pri čemu je izvoz od 16,5 milijardi USD, daleko iznad uvoza (5,2 milijarde USD). Prema podacima Svetske banke, ukupni trgovinski deficit iznosio je oko 0,8% BDP-a.

Slika 2 Najvažnija izvozna tržišta Hrvatske

Izvor: Privreda.hr, Rast na krilima izvoza, Magazin, Zagreb, 2019

Kad domaće tržište počne kočiti ekspanziju i rast profitabilnosti, preduzeća se okreću stranim tržištima. Internacionalizacija poslovanja preduzeća mukotrpan je i dugotrajan

proces, ali benefiti su brojni; izvoz smanjuje zavisnost o domaćem tržištu i vrši disperziju rizika, omogućuje preduzeću da se razvija i raste, a samim tim u stanju je da bolje iskoristi proizvodne kapacitete. Što je proizvodnja masovnija, smanjuju se troškovi po jedinici, u prvom redu fiksni troškovi, a što na kraju dovodi do niže prodajne cene proizvoda i što kompaniji podiže konkurentnost na tržištu.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, najznačajniji hrvatski izvozni proizvodi su mašine i transportni uređaji, hrana i životinje, pića i duvan, sirove materije osim goriva, mineralna goriva i maziva, životinjska i biljna ulja, masti i hemijski proizvodi. Od 26 grupa izvoznih proizvoda samo je šest prošle godine imalo suficit u rasponu od 6 mil. evra (zahvaljujući duvanu) do 70 mil. evra, što je bio rezultat izvoza žitarica. U prva četiri meseca 2017. Hrvatska je uvezla smo poljoprivredno-prehrambenih proizvoda vrednosti 842 miliona evra, a izvezla robe u vrednosti 543 miliona evra. U prevodu, pokrivenost uvoza izvozom je 65% što je neznatno bolje nego u istom periodu prethodne godine kada je pokrivenost bila 64%. Uspoređujući prva četiri meseca 2017. i 2016. izvoz je povećan za 9%, dok je uvoz povećan za 7%. Negativna bilansa iznosi 299 miliona evra i povećana je za 13 miliona evra. Udeo poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u ukupnom izvozu roba čini 13%, dok u ukupnom uvozu roba čini 12%.

4.1.5 Izvoz Severne Makedonije

Severna Makedonija ima otvorenu ekonomiju i visoko je integrisana u međunarodnu trgovinu, sa ukupnim odnosom trgovine i BDP-a od preko 133% (Svetska banka, 2018). Severna Makedonija postala je članica WTO-a (Svetske trgovinske organizacije) u aprilu 2003.

Tabela 19 Robna razmena Severne Makedonije u 2018. godini

	2014	2015	2016	2017	2018
Imports of Goods (<i>million USD</i>)	7,277	6,400	6,757	7,723	9,050
Exports of Goods (<i>million USD</i>)	4,934	4,490	4,787	5,668	6,911
Imports of	1,193	1,119	1,156	1,183	1,397

	2014	2015	2016	2017	2018
Services (<i>million USD</i>)					
Exports of Services (<i>million USD</i>)	1,690	1,515	1,598	1,628	1,838

Izvor: World Trade Organization (WTO), 2019

Nakon sporazuma o saradnji sa EU, Makedonija je u aprilu 2001. potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju koji priznaje bescarinski pristup zemlji evropskim tržištima. Konačno, država je 2006. postala članica Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA), koji se uglavnom smatra predsedavanjem EU. Trgovinski bilans Severne Makedonije tradicionalno je u deficitu, ali se jaz između uvoza i izvoza postepeno smanjuje. U 2018. godini zemlja je izvezla robu u vrednosti od 6,9 milijardi USD - što je 22% više u odnosu na prethodnu godinu a uvezla je 9 milijardi USD (+ 17%), što je dovelo do negativnog trgovinskog bilansa od -2 milijarde USD. Kada je reč o uslugama, Severna Makedonija je izvezla 1,8 milijardi USD komercijalnih usluga, uvezvši 1,4 milijarde USD (podaci WTO). Svetska banka procenjuje ukupni trgovinski deficit zemlje u 2018. godini na 12,6% BDP-a.

Tabela 20 Robna razmena Severne Makedonije u 2018. godini

Main Customers (% of Exports)	2018
Germany	47.0%
Serbia	7.9%
Bulgaria	5.2%
Belgium	3.8%
Greece	3.3%
Italy	3.1%
Romania	2.8%

Main Customers (% of Exports)	2018
Austria	2.4%

Izvor: COMTRADE, 2019.

Najveći trgovinski partneri Severne Makedonije u sferi izvoza su Nemačka (47%) , Srbija (7.9%), Bugarska (5.2%), Belgija (3.8%) i dr.⁷³ Evropske zemlje predstavljaju dominantnog spoljnotrgovinskog partnera u izvozu Severne Makedonije što ne treba da čudi, budući da je vlada Severne Makedonije čvrsto opredeljena prema integraciji u EU. Jedna od najvažnijih grana privrede predstavlja tekstilna industrija, čineći više od polovine ukupnog izvoza Severne Makedonije.

Drugi važni izvozni proizvodi uključuju željezo, čelik, vino i povrće. Sledeće grupe izvoznih proizvoda predstavljaju najveću dolarsku vrednost u globalnim pošiljkama iz Severne Makedonije tokom 2019. Takođe je prikazan procenat udela svake izvozne kategorije u smislu ukupnog izvoza iz Severne Makedonije:

- 1) Ostala hemijska roba: 1,5 milijardi USD (21% ukupnog izvoza)
- 2) Električne mašine, oprema: 1,1 milijardi dolara (15,1%)
- 3) Mašine uključujući računare: 899,9 miliona dolara (12,5%)
- 4) Gvožđe i čelik: 552,2 miliona dolara (7,7%)
- 5) Odjeća, pribor (nije pleten ili kukičan): 377,9 miliona dolara (5,3%)
- 6) Vozila: \$ 356,4 miliona (5%)
- 7) Nameštaj, posteljina, rasveta, znakovi, montažne zgrade: 314,3 miliona dolara (4,4%)
- 8) Rude, šljaka, pepeo: 219 miliona dolara (3%)
- 9) Proizvodi od gvožđa ili čelika: 194,7 miliona dolara (2,7%)
- 10) Duvan, proizvedeni supstituti: 160,8 miliona dolara (2,2%)⁷⁴

Ovih deset proizvoda koji se izvoze iz Severne Makedonije, predstavljaju gotovo četiri petine (78,9%) ukupne vrednosti makedonskog izvoza

Izraženo u eurima, ukupna vrednost izvoza robe iz Republike Severne Makedonije u periodu januar - mart 2020. godine iznosila je 1.407.739 hiljada evra i manja je za 8,2% u odnosu na isti period prošle godine. Vrednost uvezene robe u istom periodu iznosila je 1.918.367 hiljada eura, što je 3,6% manja vrednost u odnosu na isti period prošle godine. Trgovinski deficit u periodu januar-mart 2020. godine iznosio je 510,628 hiljada evra.

⁷³ Peševski, M., Šekerinov, D., Značenjeto na gradinarstvoto vo nadvorešno-trgovskoto rabotenje na Republika

Makedonija so svetot. u: Pristapot na proizvodite od agrokomplesot do vnatrešniot i nadvorešniot pazar, Zbornik na trudovi, Združenie na agroekonomistite na RM, Skopje, 2019, str. 110-114.

⁷⁴ World Bank, Trade Policies and Institutions in the Countries of South Eastern Europe in the EU Stabilization and Association Process: Regional Report, Washington DC: World Bank, 2019, str. 53.

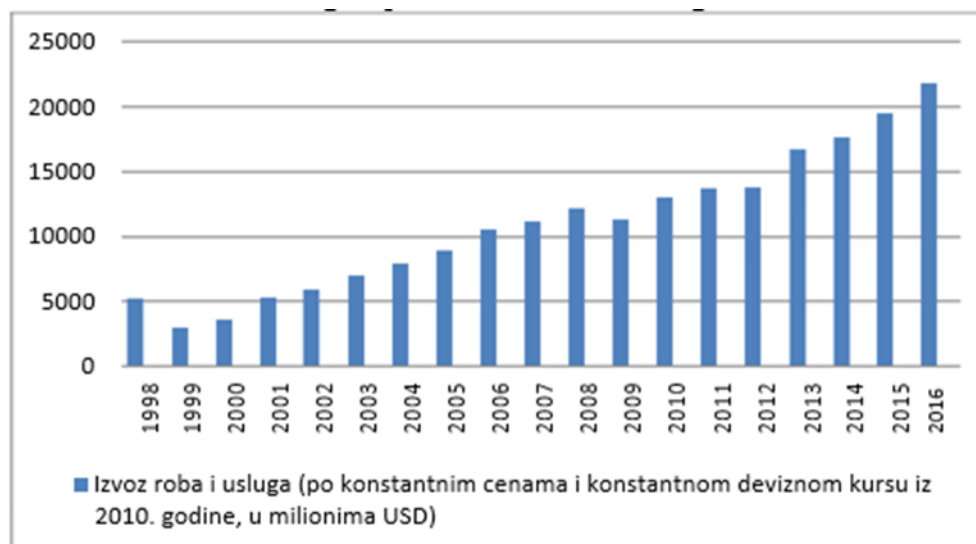
Ukupna vrednost izvoza robe iz Republike Severna Makedonija u periodu januar - mart 2020. godine iznosila je 1, 552 953 hiljade američkih dolara i smanjila se za 10,8% u odnosu na isti period prošle godine. Vrednost uvezene robe u istom periodu iznosila je 2,116,414 hiljada američkih dolara, što je 6,3% manje u odnosu na isti period prošle godine. Trgovinski deficit u periodu januar-mart 2020. godine iznosio je 563 460 hiljada američkih dolara.

4.1.6 Izvoz Srbije

Jedna od najvažnijih, a često zanemarenih karakteristika globalizacije, ogleda se u zajedničkom razvoju trgovinskih i finansijskih integracionih procesa. Međusobna uslovljenost trgovinskih i finansijskih tokova se može empirijski sagledati, kako na primeru analize simultanog preseka pojedinih zemalja, tako i na primeru analize vremenskih serija, što ukazuje na neraskidivu vezu između pomenutih tokova. Komplementarnost između trgovinskih i finansijskih tokova ne odražava samo dostignuti nivo proizvodnih mogućnosti, već i potrebu da se ostvari puna korist od procesa globalizacije. Primera radi, trgovinska integracija je neophodna da bi se u potpunosti iskoristile prednosti finansijske integracije, pošto nizak nivo trgovinske integracije dovodi do porasta osetljivosti privrede u odnosu na međunarodne finansijske krize. Na bazičnom nivou, spoljnotrgovinski tokovi su povezani sa međunarodnim finansijskim tokovima, na taj način što veći obim trgovine utiče na porast tražnje za finansijskim instrumentima osiguranja od rizika, dok veća finansijska integracija, zauzvrat, zahteva dalju liberalizaciju finansijskih tokova. Slično ovome, SDI u formi "greenfield" ulaganja obično su vezane za povećan uvoz kapitalnih dobara u toku izgradnje projekta i povećan izvoz nakon kompletiranja istog. Takođe, razvoj finansija kroz međunarodne integracije, može olakšati proces trgovinske specijalizacije i eksploataciju efekata ekonomije obima - na primer, u slučaju obezbeđivanja pomoći firmama koje se, u cilju prevazilaženja ograničenja likvidnosti, oslanjaju na eksterno finansiranje.

Grafik 16 Robna razmena Srbije 1998-2016

(mil. USD)

Izvor: Autor prema podacima iz biltena World Development Indicators (WDI)

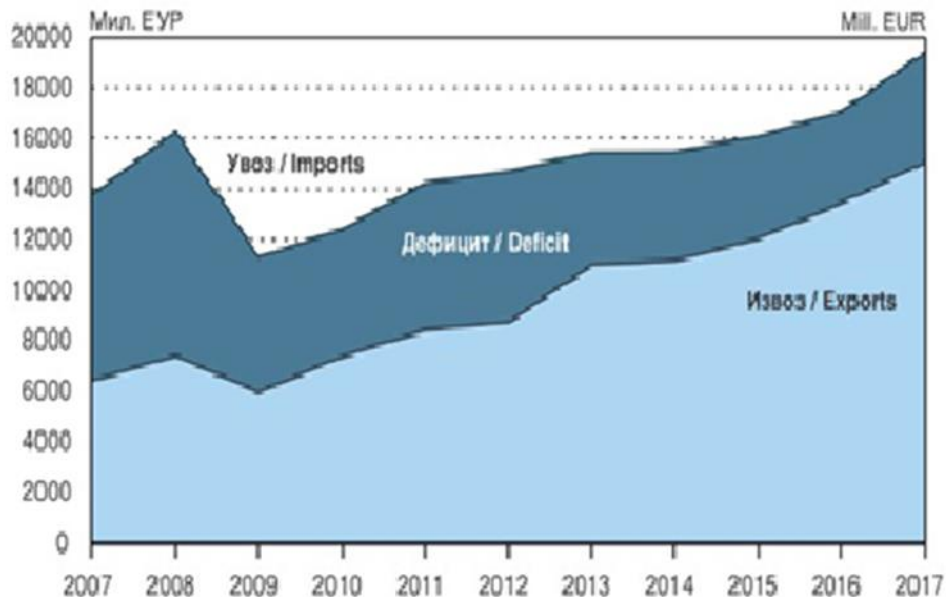
Prilikom analize izvoza roba i usluga u posmatranom periodu, mora se poći od činjenice da dešavanja na prostoru Srbije su takođe imala uticaja i na ovu komponentu ekonomskog razvoja. Kao što se može uočiti na Grafiku 7. najmanja vrednost izvoza je ostvarena u 1999. godini (2.923 miliona dolara) što je posledica ratnih dejstava. Pored činjenice da je Srbija u periodu 1995–2000. godine bila izložena političkim i ekonomskim problemima, procesu tranzicije od 2000–2008. kao i negativnim efektima ekonomske krize u periodu 2009–2014. može se zaključiti da izvoz ipak beleži rast tako da u 2016. godini dostiže maksimum od 21.767 miliona dolara.

Analizirani trend izvoza sa sobom nosi odgovarajuće implikacije i preporuke nosiocima ekonomske politike. Prvo, neophodno je instrumentima monetarne i fiskalne politike stimulisati izvoz onih sektora koji imaju najveći procenat ukupnog izvoza. Takođe, u cilju daljeg integrisanja na evropsko tržište, uskladiti strukturu izvoza sa uvoznom tražnjom EU. Da bi se ovo postiglo, značajnu ulogu igra i uvoz moderne opreme i tehnologije, kao i povećanje udela kapitalnih ulaganja u bruto domaćem proizvodu.⁷⁵ Prema tome, povećanje tehnološkog nivoa bi omogućilo dodatno povećanje izvoza i dovelo do rekompozicije strukture izvoza. Na taj način bi u strukturi izvoza mogao biti smanjen visok udeo repromaterijala, a povećan udeo robe široke potrošnje.⁷⁶

⁷⁵ Lojanica, M. N., Konkurentnost srpskog izvoza na tržištu Evropske unije. Poslovna ekonomija, 10(1), 2016, str. 295–311.

⁷⁶ Kastratović, R., Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i društveni razvoj Srbije. Bankarstvo,

Grafik 17 Bilans robne razmene Srbije sa inostranstvom(mil. €)

Izvor: Statistički godišnjak 2018, Bilans robne razmene sa inostranstvom, str 303

Ukupna spoljnotrgovinska robna razmena Srbije u 2016. godini iznosila je 30,8 milijardi evra, što je povećanje od 8,4 procenta u odnosu na prethodnu godinu, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku. Izvoz robe je porastao za 11,6 posto, na 13,43 milijarde evra, dok je uvoz bio veći za 6,1 odsto, i vredeo je 17,38 milijarde. Spoljnotrgovinski deficit je iznosio 3,94 milijarde evra, što je za 9,1 procenat manje nego 2015. godine. Izraženo u dolarima, robna razmena sa svetom je prošle godine zabeležila rast od 8,0 posto, na 34,1 milijardu dolara, pri čemu je izvezeno robe za 14,88 milijardi dolara, ili za 11,2 posto više, a uvezeno za 19,24 milijarde, odnosno za 5,7 procenata više nego prethodne godine. Deficit je težio 4,36 milijardi dolara, što čini smanjenje od 9,7 odsto. Pokrivenost uvoza izvozom je porasla sa ranijih 73,5 procenata na 77,3 posto. (Republički zavod za statistiku).

U izvozu su glavni spoljnotrgovinski partneri pojedinačno bili: Italija, Nemačka, Bosna i Hercegovina, Rumunija i Ruska Federacija. Istovremeno, najviše robe smo uvezli iz Nemačke, Italije, Kine, Ruske Federacije i Mađarske.

Članstvo u EU je prvi strateški spoljnotrgovinski prioritet Srbije. Vrednosti oko kojih su se okupile članice Unije, Srbija prepoznaje kao vrednosti koje želi dalje da neguje, a pristupni proces, kao priliku za reforme i jačanje evropskih standarda. Osim toga, EU je najvažniji trgovinski i investicioni partner Srbije i time jedan od najznačajnijih faktora

ekonomske stabilnosti zemlje. Srbija ima slobodu u kreiranju i izvršenju svoje spoljnotrgovinske politike, kojom reguliše odnose sa drugim državama sveta u oblasti međunarodne trgovine. Ali ovu slobodu ograničavaju svi sporazumi koje Srbija zaključuje u oblasti preferencijalne spoljne trgovine, bili oni bilateralni, regionalni ili multilateralni. Ovo svesno ograničavanje autonomije u oblasti vođenja spoljne trgovine se preduzima, jer i zemlje partneri, takođe, ograničavaju svoju primenu instrumenata spoljnotrgovinske politike prema Srbiji.⁷⁷ Najznačajniji spoljnotrgovinski sporazumi su oni sa značajnim zemljama partnerima u spoljnoj trgovini Srbije. Najznačajniji i dominantan spoljnotrgovinski partner Srbije je EU, na koju otpada preko pola ukupnog izvoza i ukupnog uvoza naše zemlje. Zbog toga je značajno opredeljenje Srbiji da se priključi ovoj regionalnoj integraciji i to je definisala kao svoje strateško opredeljenje u spoljnoj politici. Srbija ostvaruje stalne spoljnotrgovinske deficite u trgovini sa EU, kao značajno razvijenijim i konkurentnijim partnerom. Ali pozitivno je, da od primene preferencijala za Srbiju od 2003. godine izvoz u EU takođe veoma dinamično raste i da je 2016. godine dostigao nivo od skoro 11 milijardi evra.

Najznačajnija promena u spoljnotrgovinskoj politici Srbije će doći sa članstvom u EU. Onoga dana, kada Srbija postane članica EU, moraće da primenjuje sve tekovine zajedničke spoljnotrgovinske politike EU. Ovo se odnosi, kako na trgovinske odnose sa zemljama članicama EU, tako i na režim trgovine sa trećim državama, zemljama van nje. U pogledu trgovine u okviru EU, Srbija će (danom članstva) postati, najpre, deo carinske unije za poljoprivredne i industrijske proizvode Evropske unije i carinska teritorija Srbije će postati deo carinske teritorije EU i jedinstven subjekt u međunarodnoj trgovini. To je u pogledu regionalne integracije Srbije u EU mnogo značajniji, viši, stepen integracije.⁷⁸

Struktura srpske privrede i proizvodnog asortimana i dalje je nepovoljna, jer u uslovima brzog tehnološkog napretka, Srbija raspolaže više prirodnim i fizičkim resursima, nego kapitalnim resursima. Upravo je to ključni razlog zašto je Srbija uskraćena za brži privredni rast. U tranzicionom periodu struktura srpskog, pre svega robnog izvoza, nije se značajno promenila, ne toliko da bi dovela do unapređenja konkurentskih prednosti srpske privrede na svetskom tržištu.

---

⁷⁷ Mišćević, T., Savremeni odnosi Srbije i Evropske unije, Izazovi spoljne politike Srbije, 12. novembar, Beograd, 2015, str 22-34.

⁷⁸ Veselinović, P., Miletić, D., Serbian economic restructuring as determinant of European integration, Facta Universitatis - series economics and organization, 2011, str. 44-50.

5 DEVIZNI KURS I PARITET KUPOVNE MOĆI

5.1 Devizni kurs

Sinonim za međunarodne finansije je devizni kurs, jer veliki deo teorijskog okvira međunarodnih finansija uključuje proučavanje kursa. Pri definisanju pojma deviznog kursa najjednostavnije je poći od konstatacije da je devizni kurs cena. Međutim, sama konstatacija da devizni kurs predstavlja cenu, istovremeno može biti i zbunjujuća, jer devizni kurs prikazuje odnos između dve valute. Drugim rečima, devizni kurs se može definisati kao cena jedne valute koja je izražena u jedinicama druge valute. Praktično gledano, devizni kurs nam pruža informaciju koliko je potrebno jedinica određene valute kako bismo kupili jednu jedinicu druge valute. Od deviznog kursa treba razlikovati devizni (valutni) paritet, koji predstavlja zvanično utvrđenu vrednost nacionalnog novca izraženu u nekoj drugoj valuti (najčešće stabilnijoj i važnijoj, tzv. svetskoj valuti, kao što su \$ ili €), zlatu ili specijalnim pravima vučenja – SDR⁷⁹ (što je obračunska jedinica Međunarodnog monetarnog fonda). O stabilnom i nepromenljivom valutnom paritetu se može govoriti u režimu fiksnog deviznog kursa. Sa druge strane, u režimu fleksibilnog kursa, stabilni valutni paritet (odnos između dve valute) ne postoji, jer se devizni kurs svakodnevno menja. Pošto skoro sve zemlje u svetu imaju svoju nacionalnu valutu (sem onih zemalja koje su kao zvanično sredstvo razmene i plaćanja prihvatile valutu neke druge zemlje – najčešće su u pitanju stabilne valute kao što su \$ ili €), onda devizni kurs služi da uspostavi vezu između nivoa cena u zemlji i inostranstvu. Suštinski, pomoću deviznog kursa se inostrane cene preračunavaju u nacionalnu valutu i domaće cene se iskazuju u devizama.⁸⁰ Time se omogućava poređenje cena između zemlje i inostranstva, i identifikacija čija je cena proizvoda niža. Odnosno, ako su cene proizvoda u zemlji niže u odnosu na inostrane cene, onda se isplati inostranim uvoznicima da ih uvoze, suprotno se dešava ako su cene proizvoda u inostranstvu niže, onda se isplati domaćim uvoznicima da uvoze inostrane proizvode. Gledano na duži rok, preko deviznog kursa, razlike u cenama dovode do usmeravanja faktora proizvodnje u one sektore u kojima je nacionalna privreda efikasnija, a drugi sektori se prepuštaju uspešnijim inostranim proizvođačima. Tako dolazi do međunarodne specijalizacije, odnosno do međunarodne podele rada.

Svaka zemlja ima valutu u kojoj su navedene cene robe i usluga, i koja služi za obavljanje kupoprodajnih transakcija, odnosno kao sredstvo razmene. Tako se zna da je

---

⁷⁹ Specijalna prava vučenja (SPV) predstavljaju veštačku valutu koju je kreirao MMF 1969. godine usled manjka međunarodne likvidnosti i koje su mogle da se koriste u transakcijama centralnih banaka radi finansiranja platnobilansnih deficita, dok njihova upotreba u komercijalnom poslovanju nije bila dozvoljena.

Od oktobra 2016 godine, valute koje čine 1 jedinicu SPV su: američki dolar – 41,73%, euro – 30,93%, kineski juan – 10,92%, japanski jen – 8,33% i britanska funta – 8,09%.

⁸⁰ Đurović – Todorović, J., Monetarna ekonomija, Ekonomski fakultet, Niš, 2010, str.122-129.

dolar valuta u Sjedinjenim Državama, evro u zemljama Evropske monetarne unije (EMU), funta je u Britaniji, jen u Japanu, dinar u Srbiji, itd. Devizni kursevi igraju centralnu ulogu u međunarodnoj trgovini jer nam omogućavaju da uporedimo cene proizvedenih roba i usluga u različitim zemljama.⁸¹ Osnovni princip kod odluke potrošača koji proizvod kupiti je najbolja kombinacija cene i kvaliteta. Međutim, kako doneti pravu odluku koji proizvod kupiti ako su cene dva ista ili slična proizvoda izražene u drugim valutama. Za to nam služe devizni kursevi koji prikazuju cenu jedne valute izraženu u jedinicama druge valute. Drugim rečima, relativna cena između valuta se svakodnevno objavljuje u novinama, na televiziji ili se može videti kao vidna informacija na menjačnicama. Domaćinstva i firme koriste devizni kurs za prevođenje stranih cena u domaću valutu, i jednom kada su novčane cene domaće robe i robe iz uvoza izražene u istoj valuti, domaćinstva i firme mogu upoređivati cene te dve vrste proizvoda u cilju donošenja optimalne odluke.⁸²

Na primer, u tabeli 21. je dat pregled zvaničnog srednjeg kursa dinara u odnosu na valute 22 zemlje, kao i koliko jedinica strane valute se može kupiti pri određenom kursu.

Tabela 21 Zvanični srednji kurs dinara u odnosu na 22 nacionalne valute drugih zemalja

Šifra valute	Naziv zemlje	Oznaka valute	Važi za	Srednji kurs
978	EMU	EUR	1	117.5793
36	Australija	AUD	1	72.1268
124	Kanada	CAD	1	76.8256
156	Kina	CNY	1	14.7981
191	Hrvatska	HRK	1	15.5344
203	Češka	CZK	1	4.3997
208	Danska	DKK	1	15.7733
348	Mađarska	HUF	100	33.1493
392	Japan	JPY	100	97.8234
414	Kuvajt	KWD	1	340.0055
578	Norveška	NOK	1	10.8548
643	Rusija	RUB	1	1.5144
752	Švedska	SEK	1	11.2451
756	Švajcarska	CHF	1	110.4914
826	Velika Britanija	GBP	1	130.1892
840	SAD	USD	1	104.7522
933	Belorusija	BYN	1	43.9430
946	Rumunija	RON	1	24.2706
949	Turska	TRY	1	15.2805
975	Bugarska	BGN	1	60.1146
977	Bosna i Hercegovina	BAM	1	60.1146
985	Poljska	PLN	1	26.3832

Izvor: Narodna banka Srbije na dan 26.6.2020.

⁸¹Erić D. , Financial Markets and Instruments, Second Amended Edition, Belgrade; 2003, str. 47-52.

⁸² Narodna Banka Srbije, "Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta", Službeni glasnik RS, broj 23, 2003.

U tabeli 21. devizni kursevi dinara u odnosu na valute drugih zemalja su prikazani putem tzv. direktnog notiranja, gde se postavlja pitanje koliko jedinica domaće valute (dinara) je potrebno da bi se kupila jedna (ili 100) jedinica druge valute. Na primer, na dan 26. juna 2020. godine po srednjem kursu bilo je potrebno izdvojiti 117,57 dinara za jedan evro, 72,13 dinara za jedan australijski dolar, 76,83 dinara za jedan kanadski dolar, itd.

Međutim, pored direktne kotacije postoji i tzv. indirektna kotacija koja predstavlja recipročnu vrednost deviznog kursa iskazanog preko direktne kotacije.⁸³ Odnosno, kada se devizni kurs posmatra preko indirektno kotacije postavlja se pitanje koliko jedinica strane valute treba izdvojiti za jednu jedinicu domaće valute. U tom slučaju bi za jedan dinar trebalo izdvojiti $\frac{1}{117,57} = 0.0085$ evra, $\frac{1}{72,13} = 0.0139$ australijskih dolara, $\frac{1}{76,83} = 0.0130$ kanadskih dolara, itd. Devizni kursevi koji su iskazani u tabeli 21. su zvanični pariteti, tj. odnosi između vrednosti dve valute. Radi jednostavnijeg prikaza, obično valuta koja ima manji paritet (odnos) u odnosu na drugu valutu se izražava preko direktne kotacije, dok u slučajevima kada valuta ima veći paritet u odnosu na drugu valutu, onda se devizni kurs izražava preko tzv. indirektno kotacije. Kako je američki dolar dominantna valuta na globalnim deviznim tržištima, pravilo je da se generalno koriste direktne kotacije drugih valuta u odnosu na američki dolar. Izuzetak od ovog pravila su valuta evro i valute država komonvelta (Commonwealth), poput britanske funte, australijskog dolara i novozelandskog dolara, koji se obično kotiraju u indirektnom obliku u odnosu na američki dolar (na primer GBP 1 = 1,30 USD).

5.1.1 Depresijacija i apresijacija deviznog kursa

Devizni kursevi prikazana u tabeli 21. važe na određeni dan, konkretno 26. jun 2020. godine, međutim pošto Narodna banka Srbije vodi tzv. politiku upravljanog fluktuiranja deviznog kursa, to onda znači da se devizni kurs na dan 26. juna verovatno razlikovao od deviznog kursa na dan 25. juna ili u odnosu na sledeći dan 27. juna. To je zbog toga što na devizni kurs utiču brojne fundamentalne sile na deviznom tržištu (inflacija, kamatna stopa, produktivnost, veličina uvoza i izvoza, itd.) o kojima će biti više reči u nastavku, i koje svojim delovanjem utiču da valuta određene zemlje oslabi ili ojača u odnosu na valutu druge zemlje. Prilikom izvođenja zaključka da li je neka valuta ojačala ili oslabila u odnosu na drugu valutu, bitan faktor je kako se ta valuta kotira u odnosu na drugu valutu – direktno ili indirektno. Ako se uzme u obzir konvencionalan način, po kome se kotira najveći broj valuta, a to je direktno kotiranje, onda se jačanje domaće valute u odnosu na stranu naziva apresijacija, dok se njeno slabljenje naziva depresijacija.⁸⁴ Kod direktnog notiranja,

---

⁸³ Kitanović D., Krstić M., Uticaj deviznog kursa na privredni rast Srbije, Ekonomske teme, br. 1, Ekonomski

Fakultet, 2010, str. 53-60.

⁸⁴ Đurović – Todorović, J., Monetarna ekonomija, Ekonomski fakultet, Niš, 2010, str. 172-173.

apresijacija podrazumeva jačanje domaće valute u odnosu na inostranu, odnosno pad deviznog kursa, dok depresijacija porazumeva slabljenje domaće valute u odnosu na inostranu, tj. rast deviznog kursa. Sa druge strane, kod indirektnog notiranja, apresijacija znači rast deviznog kursa, jer je potrebno više jedinica strane valute za 1 jedinicu domaće valute, dok depresijacija znači pad deviznog kursa, jer je potrebno manje jedinica strane valute za jednu jedinicu domaće valute.

Depresijacija i apresijacija su pojmovi koji se koriste pri promeni deviznog kursa, ako monetarne vlasti sprovode tzv. režim fleksibilnog deviznog kursa.⁸⁵ U režimu fleksibilnog deviznog kursa, monetarne vlasti se ne mešaju u to koliki će kurs da bude, odnosno njegovo determinisanje je određeno isključivo delovanjem fundamentalnih sila. Danas u svetu, 100% fleksibilni devizni kurs, bez tzv. intervencija centralne banke na deviznom tržištu, primenjuju samo veoma snažne ekonomije, čije valute imaju status konvertibilnih valuta, odnosno onih valuta koje mogu bilo gde u svetu da se konvertuju u druge valute. Takve valute su npr. američki dolar, evropski evro, britanska funta, kanadski dolar, japanski jen, švajcarski franak, australijski dolar, itd. Devizni kursevi ovih valuta se svakodnevno menjaju, a te promene su posledica promena ponude i tražnje za tim valutama na globalnom deviznom tržištu. Direktna posledica promene u ponudi i tražnji za tim valutama nastaje kao rezultat promene za tražnjom za proizvodima tih zemalja.⁸⁶ Odnosno, što je veća tražnja za proizvodima neke zemlje, usled povoljne cene i dobrog kvaliteta, to će biti veća tražnja za njenom valutom na globalnom deviznom tržištu, i takva valuta će imati trend jačanja odnosno apresijacije. Poznata je fraza u međunarodnim finansijama da devizni kurs odražava krvnu sliku jedne ekonomije, tj. devizni kurs je najbolji pokazatelj njenog stanja. Odnosno, što je ekonomija snažnija, što je njena produktivnost veća, što joj je bolja tehnologija, to će potražnja za njenim proizvodima biti veća, a njena valuta će na globalnom deviznom tržištu biti traženija. Drugim rečima, nemoguće je postojanje slabe ekonomije i jake valute, i jake ekonomije i slabe valute. Prema tome, osnovna zakonitost je da jake ekonomije imaju jaku valutu, a slabe ekonomije imaju slabu valutu. Ovo stanje nije nepromenjivo na globalnoj pozornici, odnosno ponuda i potražnja za valutama se menja u skladu sa ekonomskim doprinosom pojedinačne zemlje globalnoj ponudi proizvoda. Što ekonomija više napreduje u smislu rasta i razvoja, to se automatski odražava na tražnju za njenim proizvodima, te će njena valuta biti cenjenija i traženija u očima inostranih potrošača.⁸⁷

---

⁸⁵ Unčanin, R., Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje, Viša poslovna škola, Čačak, 2006, str. 92-95

⁸⁶ Komazec, S., Ristić, Ž...: Monetarne i javne finansije, Visoka poslovna škola, Beograd. 2003, str. 126.

⁸⁷ Dragaš, B., Nicović, Đ., Trgovanje devizama i devizni kurs, Jugohart, Zagreb, 1986, str. 95.

5.1.2 Formiranje i vrste deviznih kurseva

Raspad bretonvudskog sistema stvorio je institucionalne uslove da svaka zemlja može da bira režim deviznog kursa u skladu sa svojim preferencijama. Pri tome postoje dve osnovne opcije: fiksni i fleksibilni kurs.

Cena strane valute izražena u domaćoj valuti (devizni kurs) može se formirati na sledeće načine :

1. U jednom fiksnom iznosu koji odgovara odnosu valuta prema jednom konvencionalno izabranom zajedničkom imenitelju. Ovaj sistem formiranja deviznih kurseva naziva se sistem fiksnih deviznih kurseva;
2. U jednom varijabilnom iznosu koji odgovara odnosu ponude i tražnje strane valute. Ovaj sistem kurseva se naziva sistem fluktuirajućih deviznih kurseva.

U zavisnosti od kretanja međusobnih odnosa ponude i tražnje deviza na deviznom tržištu se formira devizni kurs kao cena stranog novca. Ponuda i tražnja deviza su odraz stanja u platnom bilansu tako da do deficita platnog bilansa dovodi veći devizni odliv od deviznog priliva (čime je i tražnja deviza u privredi veća od ponude), dok je suficit platnog bilansa vezan za veću ponudu od tražnje deviza, odnosno veći priliv od odliva.⁸⁸

Tražnja deviza potiče od stavki platnog bilansa koje znače obaveze zemlje da vrše određena plaćanja prema inostranstvu. Devizni kurs na deviznom tržištu formira se uzajamnim delovanjem ponude i tražnje deviza kao robe. Pošto devizno tržište nije potpuno slobodno, intervencija centralne banke, države ili niza država je uobičajena u sprovođenju makroekonomske politike. Date intervencije dovode do toga da se može izabrati bilo koji kurs koji je u funkciji drugih ciljeva razvoja i ekonomske politike. U tim situacijama kurs predstavlja rezultat odnosa ponude i tražnje deviza, ali to nije ravnotežni kurs. Najčešće jedan veći deo devizne tražnje ostaje nepodmiren, tako da se nasuprot formirane ponude javlja samo deo tražnje na tržištu. U slučaju kada je tražnja deviza veća od ponude, tada devizni kurs slabi, odnosno postoji stalan pritisak na obaranje kursa domaćeg novca i rast kursa (cene) stranih sredstava plaćanja (deviza).⁸⁹

Fiksni devizni kurs – formira ga država (vlada). Svojestven je manje razvijenim zemljama. Deficit u platnom bilansu kada je u pitanju fiksni devizni kurs smanjuje se kada se cena domaćeg proizvoda smanjuje, povećava se izvoz i smanjuje deficit. Suficit kod zemalja koje imaju fiksni devizni kurs smanjuje se ukoliko cene domaćih proizvoda rastu u odnosu na strane pa se i uvoz povećava.

Prednosti: pozitivno utiče na sklapanje dugoročnih aranžmana sa inostranim partnerima, štiti privredu od svih poremećaja koji se dešavaju na svetskom tržištu, cene u zemlji su stabilne.

---

⁸⁸ Acin Đ., Mitrović M., Bodiroža M., Međunarodna ekonomija, Fakultet poslovne ekonomije, Sarajevo, 2002,

str. 66-67.

⁸⁹ Jovanović, D., Dinar i devizni kurs, Prometej, Beograd, 2011, str. 67-74

Mane: nacionalna valuta je najčešće precenjena, devizne rezerve su mnogo veće nego kod fleksibilnog, nego što su potrebne, cela nacionalna ekonomija je poodređena deviznom kursu.

Izbor adekvatnog deviznog režima je veoma složeno pitanje, jer i fiksni i fleksibilni devizni kurs imaju prednosti i nedostatke isto kao i njihovi derivati. Glavna prednost režima fiksnog kursa sastoji se u tome da nominalni devizni kurs, determinisan od strane monetarnih vlasti, postaje nominalni target kojeg brane centralna banka i država putem odogovarajuće monetarne i fiskalne politike.⁹⁰

Ukoliko Centralna banka i država raspolažu dovoljnim stepenom kredibiliteta i uspešno ostvaruju makroekonomsku politiku, postoje značajne šanse da se režim fiksnog deviznog kursa može održati. U tom kontekstu fiksni devizni kurs predstavlja pogodno nominalno sidro i za poslovne transakcije, jer unosi stabilnost u pulsiranje na domaćem tržištu i posebno u transakcijama sa inostranstvom. Međutim, postoje i dve krupne opasnosti u funkcionisanju režima fiksnog deviznog kursa.⁹¹ Prva opasnost proističe iz eventualnih grešaka makroekonomske politike koja bi mogla da postane nedovoljno konzistentna sa konceptom fiksnog deviznog kursa. Druga opasnost sastoji se u volativnim spoljnim tokovima kapitala, ukoliko ne postoji dovoljan stepen kontrole kapitala, što može da dovede u opasnost koncept fiksnog kursa, čak i kada nisu napravljene značajnije greške u makroekonomskoj politici. Neke srednje i manje zemlje u razvoju (tranziciji uspostavile su režim valutne uprave, čije su glavne operativne karakteristike: nepromenljivi fiksni devizni kurs prema nekoj dominantnoj stranoj valuti i interna konvertibilnost (eventualno i spoljna konvertibilnost) domaće valute. Takav valutni aranžman se u savremenoj praksi primenjuje kod nekih novoformiranih država kao i kod zemalja koje su izvršile monetarnu reformu posle perioda vrlo visoke inflacije ili čak hiperinflacije. U prvom slučaju zemlje nastoje da spreče formiranje inflacije, a u drugom slučaju da brzo slome inflaciju i inflaciona očekivanja. Pri tome su za sprovođenje mehanizma valutne uprave zemlje obavezne da imaju dovoljno devizno pokriće za iznos emitovanog novca centralne banke kao i da vrše promene nivoa tog novca striktno u skladu sa promenom deviznog pokrića kod centralne banke.

Fluktuirajući devizni kurs - predstavlja takav sistem deviznih kurseva u kojem se kursevi formiraju u zavisnosti od ponude i tražnje deviza.⁹² Ovaj sistem kurseva se ne zasniva na odluci nadležnih organa u jednoj zemlji, nego predstavlja neograničeno kretanje kurseva prema odnosu ponude i tražnje. Ponuda deviza dolazi od izvoza, a tražnja od uvoza tako da ponuda i tražnja deviza u stvari odražava stanje platnog bilansa. Fluktuirajući kursevi, za razliku od sistema fiksnih kurseva, se menjaju i izravnavaju razlike između

---

⁹⁰ Ćirović, M., Devizni kursevi, Bridge Company, 2000, str. 113-115

⁹¹ Kovačević, R., Devizni kursevi – režim i politika, Institut za spoljnu trgovinu, Beograd, 2002, str. 68-76

⁹² Schmidt, R. (2007), The Currency Transaction Tax: Rate and Revenue Estimates, The NorthSouth Institute, Ottawa, str. 125-127.

domaćih i svetskih cena.⁹³ Menja se devizni kurs kao kompenzator razlika u nivou domaćih i svetskih cena, a domaće cene se nemenjaju u skladu sa promenama svetskih cena.

Fluktuirajući devizni kursevi ostavljaju domaće cene bez promene samo u prvoj fazi. Kod skoka kurseva tj. kada je veća tražnja od ponude, cene domaćoj robi računato u stranoj valuti padaju, a to podstiče izvoz, dok u isto vreme cene stranoj robi računato u domaćoj valuti rastu, što obeshrabruje uvoz. Ovakvo kretanje deviznog kursa će dovesti do uspostavljanja ravnoteže u platnom bilansu ako je on do tada bio deficitaran. Porast izvoza će tada uticati na postepeni porast cena tih proizvoda na domaćem tržištu. Isto tako na porast cena domaće robe će uticati porast cena strane robe (preko deviznog kursa), koja ulazi kao input u domaće tokove reprodukcije. Kod pada deviznog kursa, tj. kada je veća izvozna tražnja od uvozne tražnje, cene domaćoj robi računato u stranoj valuti, rastu i to destimulativno deluje na izvoz, dok u isto vreme cene stranoj robi, računato u domaćoj valuti, padaju i to stimuliše uvoz.⁹⁴ Argumenti u korist fluktuirajućih kurseva se svode na sledeće:

1. Sistem fluktuirajućih kurseva bolje štiti domaću privredu od inostrane konkurencije;
2. Ovaj sistem deviznih kurseva ostavlja u prvo vreme domaće cene stabilnim.

Postoje brojni argumenti protiv sistema fluktuirajućih deviznih kurseva. To su na primer sledeći razlozi:

1. Fluktuirajući devizni kursevi predstavljaju dodatne teškoće proizvođačima, prodavcima i kupcima, jer ne mogu unapred da predvide njihova kretanja,
2. Ovaj sistem unosi i poremećaj u tokove međunarodne trgovine, jer roba ulazi u ove tokove prema situaciji na tržištu deviznih kurseva.
3. Fluktuirajući devizni kursevi su znatno viši nego fiksni rezultat špekulaciju kretanja.⁹⁵

Tokom većeg dela prvog kvartala 2015. godine euro je nastavio apresijaciju u odnosu na većinu važnijih valuta. U proseku, bio je u porastu za 5% u odnosu na dolar, 3,5% u odnosu na jen i 1% u odnosu na švajcarski franak. Njegova apresijacija je zaustavljena u martu, kada se vratio na nivo uporediv sa decembrom 2013. godine. Apresijacija eura je izazvana zabrinutošću u vezi sa finansiranjem trgovinskog deficita SAD-a, koja će i ostatak godine imati značajan uticaj na kurs EUR/USD. Kao posledica toga, u prvom kvartalu, na odnos ove dve valute nisu mnogo uticali pozitivni podaci o americkoj ekonomiji (koji su pokazivali ekonomski oporavak), već su prevagnuli lošiji podaci koji su se odnosili na tržište radne snage u SAD-u. Jak ekonomski oporavak SAD-a imao je veći uticaj u drugom kvartalu, pre svega dobri podaci o maloprodaji, poverenju potrošača i poboljšanju uslova na tržištu radne snage, pa je dolar uglavnom blago apresirao. Ipak, i pored određenih špekulacija, FOMC se nije odlučio da promeni kamatne stope sa istorijskog minimuma od

---

⁹³ Bergljot, B. : FX Swaps: Implications for Financial and Economic Stability, International Monetary Fund, Working Paper WP/10/55;, 2010, str. 31-33.

⁹⁴ Trifunović, M., Teorija i praksa deviznih kurseva, Beograd, 1971, str. 69-72.

⁹⁵ Ibidem. str. 74

1%.⁹⁶ Iako je ova odluka već bila prihvaćena na tržištu, uticala je da delimično oslabi poziciju dolara. Majski i junski podaci su bili mešoviti pa je kurs EUR/USD pokazivao velike oscilacije. Na to je uticala i pojačana geopolitička nestabilnost, kao i izuzetan rast cena nafte. FOMC je u ovom periodu počeo sa umerenim povećanjem kamatnih stopa za 25 baznih poena, koje je nastavljeno na svakom sastanku do kraja godine. Međutim, smanjeno poverenje potrošača i nesigurno poslovno okruženje su prevagnuli u korist eura. Zabrinutost tržišta zbog smanjenog priliva kapitala i visokih cena nafte u trećem kvartalu je imala uticaja i na veliku depresijaciju dolara u oktobru i novembru. Ovakav trend je podržan i podacima koji su ukazivali na usporavanje ekonomske aktivnosti u SAD-u i „slabljenju” tržišta radne snage.

Monetarna politika, preko uticaja kamatne stope na devizni kurs, utiče na neto izvoz. Viša kamatna stopa znači jaču valutu, a jača valuta utiče na smanjenje neto izvozne tražnje i proizvodnje. Obrnuto, niža kamatna stopa slabi domaću valutu, a depresijacija valute utiče na porast izvoza i bruto domaćeg proizvoda. Takođe, promene deviznog kursa utiču na cene uvozne robe i usluga, što dovodi do direktnog rasta cena (kod proizvoda isključivo ili dominantno uvoznog porekla) ili indirektnog rasta cena (preko rasta troškova uvoznih komponenti sadržanih u domaćim proizvodima). To je veoma važan kanal kod nas.

Nacionalni se novac javlja u inostranstvu u dva oblika:

- u obliku deviza (foreign exchange)
- u obliku efektivnog novca ili valute (foreign currency).⁹⁷

Devize su sredstvo međunarodnih plaćanja i predstavljaju potraživanja od neke druge zemlje koja glase na stranu valutu stečenu po bilo kojoj osnovi i bez obzira na način raspolaganja. Devize mogu biti u obliku prenosivih potraživanja, kod inostranih banaka i finansijskih organizacija, u obliku prenosivih inostranih vrednosnih papira koji glase na stranu valutu (menice, čekovi, obveznice i si.), u obliku obračunskih jedinica, specijalnih prava vučenja (SPV) i inostranog gotovog novca i u obliku elektronskih izveštaja o međunarodnim dugovanjima i potraživanjima.⁹⁸

U objašnjenju deviznog tržišta potrebno je ukazati na pojam valuta. Valuta je novčani sastav jedne zemlje i novčana jedinica neke zemlje.⁹⁹ U obliku je gotovog novca (novčanice, banknote, metalnog novca i žiralnog novca). Na deviznom tržištu trguje se devizama, odnosno razmenjuju se nacionalne valute po deviznom kursu formiranom na osnovu njihove ponude i tražnje. Odnosi deviznih kurseva imaju uticaj na poziciju cele zemlje, a odraz su više nego jednog faktora. Danas formiranje deviznog kursa zavisi od ponude i tražnje za tom valutom, a ponuda i tražnja za valutom pod uticajem su niza faktora, od državnog, političkog i tako celog niza stanja u zemlji nacionalne valute.

---

⁹⁶ Rose, S.P., Hudgins, C.S. Bankarski menadžment i finansijske usluge, Data Status, Beograd, 2005, str. 311.

⁹⁷ Ćirović, M., Devizni kursevi, Ekonomski fakultet, Beograd, 2000, str., 140.

⁹⁸ Appleyard, D. R., and Field, A. J., International Economics, Irwin McGraw-Hill, Boston, 1998, str. 277-290

⁹⁹ Kenen, P., „The Feasibility of Taxing Foreign Exchange Transactions“, in The Tobin Tax Coping with Financial Volatility (M. ul Haq, et al, eds.), Oxford, 1996, str. 58-61.

5.1.3 Devizno tržište

Devizni sistem predstavlja skup principa i odnosa datih u obliku zakonskih propisa kojima se regulišu devizni odnosi i devizni poslovi privrednih i drugih subjekata u robnom i nerobnom prometu u zemlji i sa inostranstvom. Devizno tržište je mesto sučeljavanja ponude i tražnje za devizama tj. mesto kupovine i prodaje različitih nacionalnih valuta. Predmet poslovanja deviznog tržišta je kupovina i prodaja deviza koje su od značaja za likvidnost privrede u međunarodnim plaćanjima.

Funkcionisanje deviznog tržišta doprinosi međusobnoj povezanosti nacionalnih finansijskih tržišta. Ova povezanost izraz je realnih ekonomskih tokova: međunarodne trgovine, međunarodnih usluga i kretanja stanovništva, koji dovode do ekonomske aktivnosti vezane za inostranstvo, odnosno aktivnosti izražene u novcu različitom od domaćeg, kao i kretanje kapitala između različitih zemalja.¹⁰⁰ Omogućava vlasnicima deviza da ih pretvore u nacionalnu valutu, a drugim licima da nabave odgovarajuća sredstva za plaćanje u inostranstvu. Na deviznom tržištu se usklađuju zahtevi za prodajom deviza sa zahtevom za njihovu kupovinu, usklađuje se ponuda i tražnja posredstvom deviznog prometa u zemlji i deviznog prometa sa inostranstvom i omogućava obavljanje deviznog prometa sa inostranstvom. Učesnici na deviznom tržištu su vlasnici valuta, deviznih sredstva i deviznih hartija od vrednosti u nacionalnoj ekonomiji, kao i banke i druge berzansko - finansijske institucije koje je centralna banka za to posebno ovlastila. Centralna banka ima specifičnu ulogu na deviznom tržištu. Ona se pojavljuje kao direktni regulator i kontrolor. Iako se devizno tržište može posmatrati kao međubankarsko devizno tržište, gde dominantno mesto imaju komercijalne banke, na deviznom tržištu se pojavljuju i drugi učesnici koji nemaju tako značajnu ulogu, u smislu obima trgovanja, ali njihova uloga nije zanemarljiva.

Pored komercijalnih banaka učešće na deviznom tržištu ostvaruju i:¹⁰¹

1. firme koje se bave spoljnotrgovinskim poslovima,
2. nebankarske finansijske institucije (osiguravajuće kompanije, penzioni i dr fondovi),
3. centralne banke.

Devizno tržište je standardizovano. Pravila koja važe na ovom tržištu regulišu procedure trgovine, način izvršenja, rokove izvršenja, način plaćanja i sl.¹⁰² Ova pravila obavezuju sve učesnike, iako su oni najčešće iz različitih zemalja.

Transakcije koje se obavljaju na deviznom tržištu se mogu okarakterisati kao:

1. Transakcije između komercijalnih banaka i njihovih komitenata,

---

¹⁰⁰ Narodna Banka Srbije, "Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta", Službeni glasnik RS, broj 23/2003.

¹⁰¹ Tobin, J., "A Proposal for International Monetary Reform", The Eastern Economic Journal, Vol. 4, No. 3-4 (July-October), 1978, str. 38-50.

¹⁰² Erić D., Financial Markets and Instruments, Second Amended Edition, Belgrade, 2003, str. 77-82.

2. Devizne transakcije među komercijalnim bankama u zemlji,
3. Transakcije komercijalnih banaka sa svojim filijalama u inostranstvu ili s korespondentima u inostranstvu i
4. Devizne transakcije među centralnim bankama radi uticaja na kurseve i na kretanje kapitala.

Devizno tržište ne postoji kao organizovano centralno mesto trgovanja već ga čini svetska mreža učesnika međusobno povezanih savremenim komunikacijskim sredstvima (telefon, teleks, telefaks, satelitske veze). Trgovanje se odvija na specijalizovanim deviznim berzama i u sastavu međusobno povezanih banaka, što objedinjeno čini 24-satno svetsko devizno tržište. Najvažniji učesnici su velike komercijalne banke, brokeri i dileri specijalizovani za trgovinu devizama, komercijalni kupci deviza - multinacionalne korporacije, centralne banke. Najveći promet obavlja se preko specijalizovanih brokera devizama na međubankarskom tržištu, koji povezuju banke uz nisku proviziju. Velike komercijalne banke su "market makers" tog tržišta, spremni u svakom trenutku kupiti i prodati devize po određenoj ceni. Preduzeća, manje banke i filijale stranih banaka ne sudeluju na deviznom tržištu direktno već se stranim sredstvima plaćanja snabdevaju preko otvorenih kreditnih linija kod velikih banaka. Svetski finansijski centri ujedno su i najvažniji centri trgovanja devizama. To je tržište potpune konkurencije, jer na njemu sudeluje mnoštvo učesnika, a broj transakcija je veliki, tako da nijedan pojedinac ne može veličinom svojih transakcija sam bitnije uticati na cenu i količinu. centralnim bankama radi uticaja na kurseve i na kretanje kapitala. Cene koje se formiraju na deviznom tržištu su dvojne: a) Ponuđene (bid) cene po kojima je kupac spreman kupovati devize i b) Zahtevane (offered ili asked) cene po kojima je prodavalac spreman prodavati devize. Razlika među njima je marža (spread). Dnevne cene pojedinih deviza izražene u kursu notiraju po vrednosti (direktno) i njima se označava vrednost deviza u valuti domaćeg tržišta i indirektno (retko) pri čemu se navodi koliko je deviznih jedinica potrebno dati za jedinicu domaće valute.¹⁰³

---

¹⁰³ Barjaktarović, L., Monetarno - kreditni i devizni sistem, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010, str. 114.

5.2 Paritet kupovne moći

Jedna od popularnih metrika makroekonomske analize za poređenje ekonomske produktivnosti i životnog standarda među zemljama je paritet kupovne moći (PPP). U svetskoj ekonomiji postoji jasan trend prema globalizaciji, u vezi sa kojim je postalo potrebno upoređivati ekonomske potencijale različitih država. Budući da se većina makroekonomskih pokazatelja izračunava u valutama određenih zemalja, ekonomisti se suočavaju s problemom pretvorbe novca. BDP je jedan od najvažnijih pokazatelja ekonomskog stanja određene regije ili države u celini. Da bi se izračunao, koriste se koeficijenti za poređenje kupovne moći određene valute, određenom razmerom cena slične robe u različitim zemljama (korpa).¹⁰⁴

Big Mek indeks je izmišljen 1986. godine od strane lista The Economist kao lepršavi vodič koji pokazuje da li su valute na svom "pravom" nivou. Baziran je na teoriji pariteta kupovnih moći (PPP), pojmu koji na dugi rok treba da pokaže kretanje valuta u smeru koji izjednačava korpe roba i usluga (u ovom slučaju Big Mek hamburger) u bilo koje dve zemlje. Na primer, recimo da je prosečna cena Big Meka u Americi u januaru 2016. 4.93\$ a u Kini 2.68\$ – sirovi Big Mek indeks pokazuje da je juan podcenjen 46% u tom trenutku.

Burger ekonomija nikada nije zamišljena kao precizan pokazatelj neravnoteže kurseva već samo kao sredstvo kojim bi se olakšalo shvatanje teoriju deviznog kursa. Ipak Big Mek indeks je postao globalni standard, opisan u nekoliko ekonomskih udžbenika i u najmanje 20 ekonomskih studija.

The Economist već dugi niz godina računa stepen precenjenosti ili potcenjenosti valute primenom metodologije upoređivanja cena Big Mac indeksa koji se zasniva se na teoriji pariteta kupovne snage valuta na duge staze, devizni kurs bi trebalo da se prilagode i da budu jednaki ceni korpe robe i usluga u različitim zemljama. Ova posebna korpa ima McDonalds-ov Big Mac, čija je cena u zemljama sveta se upoređuje sa američkom dolarom u proseku od \$ 4.93 koliko Big Mac košta u US. Prema burger indeksu švajcarski franak je 30 % precenjen. Devizni kursa koji bi izjednačio cenu Švajcarskog Big Mac sa američkim jedan je SFr =1.32 za dolar, stvarni kurs je samo 1,01. Najjeftinija pljeskavica se nalazi u Indiji, i košta samo \$ 1.9. Iako Big Mac-ovi se ne prodaje u Indiji, uzmemo cenu Maharadža Mac, koji je napravljen sa piletinom umesto govedine. Ipak, naš indeks ukazuje da je rupija 61 % precenjena. Euro, koji je nedavno pao na 12 -mesečnom minimumu prema dolaru, sada trguje na manje od 1,16 dolara za evro. Srpski Big Mac u restoranima McDonalds košta 290 dinara. Kada se cena Bg Mac-a preračuna u dolare isti bi u Srbiji koštao 2.56 dolara, što znači da bi dinar bio značajno precenjen jer je ravnotežna cena Big mac-a 4.93 dolara. Potcenjenost dinara prema dolaru bi iznosila 48,2%. Dolar bi trebao da vredi po ovoj metodologiji 58.45 dinara. Obzirom na teoriju pariteta kupovnih snaga i način iskazivanja BDP-a prema deviznom kursu i paritetu kupovne moći (PPP vrednost) ove vrednosti se moraju korigovati za odnos vrednosti društvenog proizvoda po

---

¹⁰⁴ Živković, A, Ristić, Ž., Upravljanje finansijskim i deviznim poslovanjem, 2000, str. 224-247.

PPP vrednosti i vrednosti po tekućem kursu. U 2014 godini BDP Srbije po teoriji pariteta kupovne moći ili PPP vrednosti bi bio 95.8 milijardi dolara dolara prema podacima CIA, odnosno njihovih uporednih podataka o ekonomskim parametrima svih država sveta. Prema tekućem kursu vrednost BDP Srbije bi bila prema istim izvorima 33,6 milijardi dolara. Odnos BDP po teoriji kupovne moći i tekućem kursu dolara bi bio 2,8 što znači da ovaj kurs dinara i dolara se mora korigovati ovim koeficijentom. Ravnotežni kurs u ovom trenutku bi bio 96.34 dinara za dolar. Kurs dinara i eura bi zavisio od intervalutarnih odnosa dolara i eura i u ovom trenutku bi iznosio postojeći kurs od 96,34 dinara za dolar korigovan za intervalutarni odnos dolara i eura koji danas iznosi 1.16 dolara za eur ili 112.46 dinara za euro.

Međutim kada se analiziraju ostale valute praktično sve osim norveške krune, švajcarskog franka i švedske krune izrazito potcenjeno ali pre svega kao rezultat izrazitog jačanja dolara u 2015 godini u odnosu na ostale valute. Ovde praktično neprilagodjeni podaci o vrednosti Big Mac indeksa poptuno padaju u vodu što se može videti u narednom grafikonu. Praktično sve analizirane zemlje bi morale da revalviraju svoje valute kako bi izjednačile kupovnu moć prema dolaru. Naravno da je to apsolutno neprihvatljivo i nemoguće uraditi kako zbog konkurentnosti izvoza tako i zbog činjenice da je dolar povećao vrednost zbog šekulativnog i imovinskog razloga. Prema ovim podacima dolar ima najveću kupovnu snagu u Venecueli i Rusiji posmatrajući kao reper hamburger Big Mac kao reprezentu opšte kupovne snage valuta.

5.3 Uticaj deviznog kursa na stabilnost i dinamiku privrednog rasta

Veza između valutog kursa, i stabilnosti i dinamike realne ekonomije zaokupljala je pažnju ekonomske teorije i ranije, a posebno danas.¹⁰⁵ Danas posebno, jer različiti nivoi tržišnosti privreda, od razvijenih do onih u tranziciji, zahtevaju vođenje vrlo suptilne monetarne politike kako bi se obezbedio dinamičan privredni rast.¹⁰⁶ U savremenoj ekonomskoj literaturi, ova veza je opšte priznata činjenica, pa zato pažnju savremenih analitičara najviše zaokupljaju pitanja kao što su:

- a. uticaj deviznog kursa na tempo privrednog rasta;
- b. uticaj realnog deviznog kursa na promenu privredne strukture;
- c. da li su zakonitosti funkcionisanja stabilnog i razvijenog sistema jedno, a sistema koji se želi revitalizovati i transformisati, tj. sistema koji je u institucionalnom vakumu, nešto drugo kada je u pitanju vođenje monetarne politike?

---

¹⁰⁵ Marinković, S., Izbor deviznog režima: rezultati i ograničenja, Ekonomski anali, Beograd, 2002, str. 66-69.

¹⁰⁶ Bergljot, B., FX Swaps: Implications for Financial and Economic Stability, International Monetary Fund, Working Paper WP/10/55, 2010, str. 42-46.

- d. kakve su posledice kontrolisanog fluktuirajućeg kursa kada se preagresivnom kontrolom kursa uđe u zonu njegove precenjenosti?
- e. kako popuniti GEP realne precenjenosti kursa i njegov nepovoljan uticaj na rast i strukturne promene privrede?¹⁰⁷

Paritet kupovne moći (kupovna snaga novca) predstavlja sumu jedne valute u jedinicama druge valute za kupovinu na tržištu obe zemlje jednake količine iste robe. Na primer, za kupovinu 1 kg hleba u Njujorku potreban je 1 dolar, a u Beogradu 15 dinara (reč je o hlebu istog kvaliteta i ostalih osobina). Paritet kupovne moći je 1 dolar = 15 dinara. Dakle 1 dinar = 0,066 dolara. Nivo relativnih cena predstavlja odnos cena u dve zemlje u našem slučaju u Njujorku se za 1 dolar može kupiti 1 kilogram hleba u Njujorku, ili četiri kilograma hleba u Beogradu. Proizilazi da je paritet kupovne moći obrnuto proporcionalan odnosu relativnih cena. Nivo njujorške cene hleba čini 400% beogradske, ili beogradske 25% njujorške. Na taj način realni valutni kurs predstavlja funkciju, tj. zavisi od promena nivoa cena u dve zemlje i od promene kursa njihovih valuta.

Ukoliko se spoljnotrgovinski odnosi odvijaju ne samo sa jednom zemljom već sa više, realni kurs će se utvrđivati (dopunjavati) sa evrom, funtom i drugim valutama. Očigledno je da je za našu dalju analizu od presudnog značaja postaje relevantnost odgovora na pitanje od čega zavisi nivo relativnih cena. Uz visok stepen apstrakcije mnoštva manje važnih faktora, te uvažavanja različitosti značaja najvažnijih, dalju analizu baziraćemo na sledećim saznanjima kao datim:

- a. Na srednji i dugi rok monetarna sfera nema uticaj na realnu ekonomiju;
- b. Produktivnost rada (svaki nivo ekonomskog razvoja ima odgovarajući nivo relativnih cena) i otvorenost nacionalne ekonomije prema spoljnjem svetu, dugoročno i po stabilnosti delovanja predstavljaju najznačajniji faktor nivoa relativnih cena, a onda i realnog valutnog kursa;
- c. Obim mešanja države tj. državna intervencija u oblasti cena, poreske i budžetske politike je faktor srednjeročnog karaktera;
- d. Pri fiksnom deviznom kursu monetarna politika nije nezavisna jer ona ne može da utiče na ukupnu ponudu novca, ali utiče na kompoziciju aktive bilansa stanja emisije banke;
- e. U režimu fluktuirajućeg deviznog kursa monetarna politika postaje snažno sredstvo makroekonomskog regulisanja privrednih tokova. Na primer: ekspanzivna monetarna politika uvećava društveni proizvod (u uslovima kada je realni društveni proizvod ispod potencijalnog) jer, između ostalog, dovodi i do sniženja kamatnih stopa, pospešuje izvozna ostvarenja i sl. Prema tome na kratak rok, u režimu fluktuirajućeg deviznog kursa, monetarna sfera ima uticaja na realnu ekonomiju;

---

¹⁰⁷ Kitanović D., Krstić M., Uticaj deviznog kursa na privredni rast Srbije, Ekonomske teme, br. 1, 2010, str.28.

Na valutni kurs, nema sumnje, utiče mnoštvo faktora: od ekonomsko-političkih preko monetarnih, pa sve do dešavanja u realnom delu privrede. Valutni kurs povratno deluje na brojna druga privredna kretanja. Kakav kurs valja negovati da bi se obezbedio ekonomski rast jedne nacionalne ekonomije pitanje je na koje ekonomisti daju različite odgovore, čak i onda kada polaze od istih premisa i činjenica i jednakog vrednovanja doprinosa ekonomske nauke. Ovo iz razloga što mnoštvo faktora i mehanizama deluje pri određivanju valutnog kursa sa različitim intezitetom na ekonomski rast. Posebno zbog toga što jedni faktori deluju u jednom, a drugi u suprotnom smeru, ili pak postoji izražen efekat ekonomskih neizvesnosti. Fiksiranje jednog cilja (na primer, stabilnog kursa) dovodi, ili, povećava, neizvesnost realizacije ostalih ciljeva monetarne politike i sl. Relevantnost ove kratke epistemološke sadržine može da potvrdi jedan kratak pogled na istoriju. Po Dž. M. Kejnsmu, značaj pariteta kupovne moći je u tome što je kupovna snaga valuta značajniji faktor makroekonomije nego promena valutnog kursa, ovo zbog toga što kupovna moć brže reaguje na novčanu politiku zemlje.¹⁰⁸ Balasa i Samuelson ostavljaju tzv. Balasa-Samuelsonov efekat. Po njima, s obzirom na to da postoje razlike u nivou produktivnosti rada između zemalja, u zemljama sa visokom produktivnošću rada postoje visoke plate i cene usluga. Odatle sledi i precenjenost njihovog valutnog kursa u odnosu na kupovnu snagu valute. Ova tendencija ima dugoročni i stabilni karakter.¹⁰⁹

Bejoul i McDonald polaze od teze da nivo relativnih cena zavisi od faktora realne ekonomije (produktivnosti rada), te da novčani faktori imaju neznatan uticaj. Njihova analiza je pokazala da su dugoročni trendovi dinamike realnih valutnih kurseva uslovljeni faktorima realne ekonomije, dok je srednjeročna dinamika pod uticajem nominalnih (novčanih) tokova. Njihova analiza, i novija saznanja ekonomske nauke, upućuju na zaključak da postoji gravitacija valutnog kursa ka kupovnoj moći valute na dugi rok. No, to je zakonitost samo razvijenih tržišnih ekonomija, a ne i zemalja u razvoju, ili pak, zemalja u tranziciji. Kod njih se ova veza (tendencija) ne potvrđuje. Glavni nedostatak fiksnog kursa je činjenica da se njime može izazvati nesklad između stabilnog nominalnog kursa, s jedne strane i visoke domaće inflacije, s druge strane, što u slučaju špekulativnog udara dovodi do pucanja režima i valutne krize. Stabilan nominalni devizni kurs emituje signal vlasnicima kratkoročnog kapitala da posmatranu zemlju krasi drastično nizak nivo deviznog rizika. Na taj način zemlja postaje magnet za privlačenje špekulativnog kapitala iz inostranstva. Ali, kada inflacija u domaćoj ekonomiji znatno odstupa od inflacije u zemlji sidru, inostrani špekulativni kapital se povlači, ostavljajući ekonomiju u dubokoj inflacionoj krizi. Tada dolazi do dramatičnog povećanja nezaposlenosti.

Samo je na stabilnom i celovitom tržištu porast produktivnosti u sferi realne ekonomije jedini razlog porasta relativne vrednosti domaće valute.¹¹⁰ Na takvom tržištu:

---

¹⁰⁸ Blanchard, O., Makroekonomija, Mate, Zagreb, 2005, str. 184-190.

¹⁰⁹ Kitanović, D., Zdravković, D., Uticaj valutnog kursa na ekonomski rast u Srbiji, Ekonomske teme br. 4, Ekonomski fakultet, Niš, 2002, str. 53-57.

¹¹⁰ Savić, J, Kvirgić G. Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja, VPS, Čačak, 2010, str. 106-110.

devizni kurs je isključiva posledica odnosa ponude i potražnje za devizima, a volatilitnost cena domaćih dobara koja imaju svoje mesto u međunarodnoj trgovini, ujednačena je sa kretanjem svetskih cena. Po svemu sudeći, nabrojani uslovi još uvek nisu kod nas na snazi, te je sasvim razumljivo zašto vlasti ne uspevaju da politikom de facto fiksnog kursa odstrane iz privrede inflatorne pritiske.

Prva dilema koju svaka zemlja u razvoju treba da reši je izbor deviznog režima. U ranijoj literaturi o režimima deviznog kursa, značajna paradigma u svetlu izbora između fiksnog i fleksibilnog je teorija optimalne valutne oblasti. Teorija optimalne valutne oblasti daje kriterijume koje dve zemlje ili više zemalja treba da zadovolje kako bi u potpunosti iskoristile prednosti fiksnog režima deviznog kursa: radi se o privredama koje su otvorene za međusobnu trgovinu; visoka mobilnost oskudnih resura, posebno mobilnost radne snage, i to u okruženju cena i zarada rigidnih na silazno kretanje, svaka zemlja ima diverzifikovani izvozni sektor tako da se redukuje značaj specifičnih šokova; ekonomski ciklusi su sinhronizovani i zemlje reaguju simetrično na iste vrste šokova; postoji visok stepen finansijske integrisanosti i pojavljuju se male razlike između stope inflacije sa glavnim trgovinskim partnerom.¹¹¹ Male otvorene privrede koje imaju nedovoljno razvijenu izvoznju strukturu odlikuje relativno visok nivo diverzifikacije (posmatrano na nivou regiona). Geografska koncentracija trgovine ukazuje na bliskost potreba zemalja u određenom regionu i na relativno razvijene međusobne trgovinske odnose. S obzirom na prethodno iznesene pretpostavke, očigledno je nemoguće da izvozni sektor određene zemlje ima odlučujuću ulogu u regionalnoj razmeni, a da istovremeno zemlja sa takvim izvoznim potencijalom generiše suficit, uz istovremeni deficit u susednim zemljama. Iz ugla aktuelnih odnosa razmene između nekadašnjih država bivše SFRJ, optimalna politika fiksnog valutnog pariteta na nivou regiona ili na nivou pojedinačne zemlje postoji samo ako su razlike u pogledu visine spoljnotrgovinskog deficita (suficiata) efemerne.

Kao što je već istaknuto, da bi zemlje stvorile optimalno valutno područje moraju imati visoku mobilnost faktora. Mobilnost radne snage u regionu je veoma niska, uprkos sličnim socio-kulturnim osobenostima država bivše Jugoslavije. Ovo je još jedan razlog zašto održavanje kursa domaće valute na visokom nivou negativno utiče na ekonomije zemlja regiona.

---

¹¹¹ Kovačević, R., Teorijski i praktični aspekti politike deviznog kursa, Tržište novac kapital br.1, 2003, str. 77.

6 BRUTO DRUŠTVENI PROIZVOD (BDP)

6.1 Bruto društveni proizvod – pojam

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD - BDP (Gross domestic product – GDP) predstavlja zbir proizvedenih dobara i usluga u određenom vremenskom periodu (obično u toku jedne godine) u jednoj nacionalnoj ekonomiji.¹¹² Bruto domaći proizvod (BDP) se može posmatrati sa naturalnog i vrednosnog aspekta. *Naturalno* izražen predstavlja skup kvalitativno različitih proizvoda i usluga. Međutim, tada se javlja problem kod izračunavanja, jer različiti proizvodi se izražavaju različitim jedinicama mere (kilogrami, litri i sl.). Zato se izračunavanje vrši preko cena proizvoda i usluga, jer to čini zajedničku karakteristiku svih proizvoda i usluga, a to je da imaju određenu *vrednost*.

Nominalni bruto domaći proizvod se obračunava po tekućim (tržišnim) cenama proizvoda i usluga. Na ovaj način se može steći određeni uvid u privredne aktivnosti određene godine. Međutim, kada se želi uporediti kretanje bruto domaćeg proizvoda u dužem vremenskom razmaku (na primer, 10 godina) onda se koristi *realni bruto domaći proizvod*. *Realni bruto domaći proizvod* je obračunat na osnovu stalnih cena, čime se otklanja uticaj inflacije. Primer: ako se obračunava *bruto domaći proizvod* da bi se uporedilo njegovo kretanje u vremenskom periodu od 10 godina onda se izabere jedna od tih godina kao bazna i svi ostali *bruto domaći proizvodi* se obračunavaju po cenama iz te godine, korišćenjem kumulativnih deflatora bruto domaćeg proizvoda.

Formula za izračunavanje bruto domaćeg proizvoda (BDP):

$$GDP = C + I + G + (X-M)$$

Gde je:

C – Potrošnja stanovništva (private consumption)

I – Investicije (gross investment)

G – Potrošnja države (government spending)

X-M – Razlika između izvoza i uvoza (exports – imports)

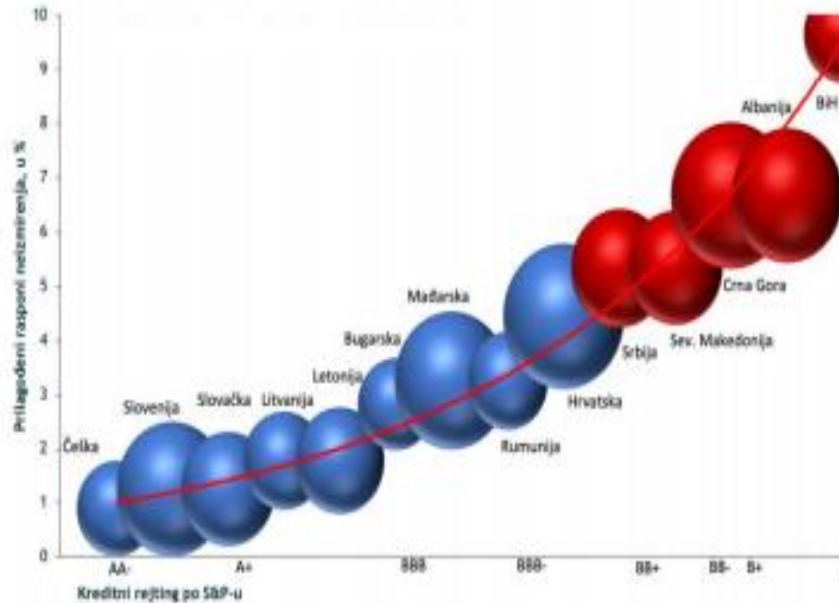
Sve države Zapadnog Balkana sada beleže veće dugove nego pre svetske finansijske krize (SFK), a njihove premije rizika više su nego u uporedivim zemljama. Ako uporedimo porast duga između SFK iz 2008. godine i 2019, videćemo da su Albanija i BiH zabeležili umereno povećanje od između 13 i 17 pp BDP-a, Severna Makedonija i Srbija rast od nešto preko 25 odsto BDP-a, a Crna Gora skok JGG duga od blizu 50 pp BDP-a. Pristup izvorima finansiranja postao je jednostavniji od 2008. godine pošto su tržišta očuvala likvidnost a cena sredstava se drastično smanjila. Pa ipak, suvereni kreditni rejtinzi ostali su uglavnom nepromenjeni, osim u Srbiji i Albaniji, gde su porasli usled fiskalne konsolidacije i razduživanja. Premije rizika za zemlje Zapadnog Balkana tako su između 300 i 400 baznih

---

¹¹² Teune, H. , Growth, Sage Library of Social Research, Newbury Park., 1988, str. 233-240.

poena više nego u uporedivim zemljama, što predstavlja razlog za zabrinutost budući da se uslovi za zaduživanje pooštavaju na međunarodnom nivou.

Slika 3 Prilagođeni rasponi neizmirenja i javni dug, u procentima
(veličina mehura predstavlja javni dug u % BDP-a)

Izvor: Kreditni rejtinzi S&P-a, ministarstva finansija i New York University – Stern School of Business, 2018

U pojedinim zemljama, veći javni dugovi posledica su kontraciklične fiskalne politike u periodima rasta. Za bolje razumevanje razlika između fiskalnih pozicija pojedinačnih zemalja i njihove sposobnosti da se prilagode u cilju prevazilaženja krize, korisno je razmotriti fiskalnu politiku iz nedavne prošlosti. Naime, u proteklih nekoliko godina, većina država Zapadnog Balkana beležila je snažan rast, ali nisu sve one iskoristile taj period da stvore fiskalne amortizere koji su im sada potrebni. Pravljenje takvih fiskalnih „vazdušnih jastuka“ u periodima rasta olakšava delotvornije intervenisanje u vreme krize. Koristeći posredne pokazatelje fiskalne cikličnosti zasnovane na vremenskoj seriji prihoda i rashoda država i njihovih elastičnosti u odnosu na ekonomski proizvod, kao i serija BDP-a izravnatih korišćenjem filtera Hodrick-Preskot (Hodrick-Prescott), može se projektovati obrazac kretanja fiskalnih politika na Zapadnom Balkanu tokom prethodne decenije. Možemo videti da su nakon SFK zemlje Zapadnog Balkana najčešće primenjivale pooštrene fiskalne politike, što je nekima od njih omogućilo da snize dugove sa najviših nivoa zabeleženih pre nekoliko godina. No, iako je u nekoliko ovih država fiskalna politika onedavno postala prociklična, stepen te procikličnosti je daleko manji nego ranije.

U poslednje dve decenije zemlje Zapadnog Balkana prelaze tranzicioni period koji se prvenstveno ostvarivao aktivnom razvojnom politikom zasnovanoj na potrošnji. Koncept razvoja preko potrošnje koja je bila nešto obimnija od proizvodnje dovodi do stvaranja finansijskog jaza koji se morao popuniti zaduživanjem. Njihov stepen zaduživanja praćen je uporedo sa vrstom ekonomske politike, kako bi se na što moguće brži način ostvario pozitivan privredni ambijent koji je započeo finansiranjem tražnje. Finansiranje tražnje se je trebalo da izazove povećani stepen proizvodnje, ali već duži niz godina tranzicionog i kasnog tranzicionog perioda, Balkanske Zemlje karakteriše sličnu proporcionalnost potrošnje u odnosu na proizvodnju. Ovakva ekonomska politika dovodi do povećanog uvoza u odnosu na izvoz, visokog stepena inflacije, neravnotežu u tekućem platnom bilansu i problemima servisiranja zaduženosti. Iz ovih razloga je od ključnog značaja za ove zemlje kako pristupiti stranom kapitalu, i kako usmeravati kapital u produktivne svrhe, odnosno investiranje u izgradnju infrastrukture, uvoz nove tehnologije i razvoj relevantnih institucija i njihove efikasnosti. Činjenica je da sve zemlje u tranziciji pa i balkanske imaju konstantni rast spoljne zaduženosti bez ikakvih naznaka da će stanje promeniti. Zemlje Zapadnog Balkana, sa ulaskom u zonu visoke zaduženosti, sve se više suočavaju sa problemima otplate duga dovodeći do smanjenja privrednog razvoja, odnosno niske stope rasta BDP-a. Problem servisiranja duga sve se više dovodi u pitanje i zbog smanjene globalne privredne aktivnosti, čime je smanjen izvoz kako razvijenih tako i onih zemalja u tranziciji. Jedan od osnovnih realnih izvora, pored stranih direktnih investicija i portfolio investicija za finansiranje zaduženosti jeste visoka stopa izvoza. Ove zemlje pored svojih slabih privrednih sistema, i sa nedovoljno iskustva u funkcionisanju savremenog svetskog tržišta suočavaju se sa problemima niskog izvoza generišući zaduživanje.

Ovako ubrzani rast zaduživanja i pre svega neadekvatno kanalisanje investicija, u javnoj i ličnoj potrošnji, dovodi do porasta cena novog zaduživanja, čime se samo nastavlja jedan začarani krug gde se svako naredno zaduživanje najčešće odnosi na finansiranje deficitarnih i dospelih otplata.

6.2 Bruto domaći proizvod kao mera ekonomskog blagostanja

Bruto domaći proizvod BDP (Gross National Product-GDP) je najčešće korišćen makroekonomski agregat u sistemu nacionalnih računa i smatra se najboljom merom rezultata ekonomske aktivnosti u jednoj zemlji u datom periodu vremena, koji obično iznosi jednu kalendarsku godinu. Bruto domaći proizvod je važan makroekonomski agregat sa stanovišta donošenja ekonomskih odluka u okviru procesa makroekonomske analize ekonomskih procesa i kretanja ekonomske politike na nivou nacionalne ekonomije. Ostvareni BDP u jednoj zemlji predstavlja merilo njene produktivnosti i ekonomske snage, ali u isto vreme govori i o nivou dostignutog blagostanja stanovništva. Kao što nivo blagostanja nekog pojedinca procenjujemo na osnovu njegovih prihoda, tako i ekonomsku snagu neke privrede sagledavamo uzimanjem u obzir ukupnog prihoda koji zarađuju svi

ljudi u toj privredi, a u tome nam pomaže bruto domaći proizvod. Razumljiva je otuda potreba da se ovaj agregatni izraz proizvodnje jasno definiše i ukaže na njegovu analitičku upotrebu. Zaliha se određuje kao količina koja se meri u datoj tački vremena.¹¹³

Zaliha se određuje kao količina koja se meri u datoj tački vremena. Tokovi se određuju kao količine koje se mere po jedinici vremena. U pogledu društvenog bogatstva to su: proizvodne zgrade, putevi, izgrađena infrastruktura, kao i neproizvodni i neprivredni objekti, tj. škole, univerziteti, bolnice, pozorišta, muzeji, stadioni, stambene zgrade itd. Najsveobuhvatnija mera ukupne proizvodnje dobara i ukupne proizvodnje dobara i usluga i ekonomske aktivnosti u jednoj zemlji. Definiše se kao tržišna vrednost svih finalnih roba i usluga proizvedenih u određenom vremenskom periodu, obično za godinu dana, u okviru jedne privrede posmatrane kao celine. BDP meri dve stvari odjednom: ukupne dohotke svih u određenoj privredi, ukupne izdatke privrede koje ona ima u proizvodnji roba i usluga. U privredi u celini dohoci moraju biti jednaki izdacima. Ako se bruto domaći proizvod iskazuje u tekućim cenama onda je to nominalni bruto domaći proizvod. Ako se bruto domaći proizvod iskazuje u stalnim cenama (baznim cenama), onda je to realni bruto društveni proizvod. Deflator BDP-a se dobija kao količnik između nominalnog i realnog BDP-a pomnožen sa 100 i odražava šta se dešava na opštem nivou cena u privredi. Koristi se kao indeks, tj. pokazatelj inflatornih kretanja u privredi. Deflator BDP-a meri tekući nivo cena u odnosu na nivo cena u baznoj godini. Bruto domaći proizvod (GDP) predstavlja ukupnu proizvodnju dobijenu radom i kapitalom koji se nalaze u određenoj nacionalnoj ekonomiji. Bruto društveni (nacionalni) proizvod (GNP) predstavlja ukupnu proizvodnju dobijenu radom i kapitalom u vlasništvu stanovnika određene nacionalne ekonomije.¹¹⁴

Sistem nacionalnog računa obuhvata i druge mere nacionalnog dohotka koji se po definiciji neznatno razlikuju od bruto domaćeg proizvoda. U tom smislu, posebno apsorfiramo Bruto nacionalni proizvod BNC (Gross National Product- GNP). Bruto nacionalni proizvod (GNP) obuhvata vrednost finalnih dobara i usluga proizvedenih unutar ili van granica jedne zemlje tokom jedne godine, čijom prodajom stanovnici te zemlje ostvaruju dohotke. On, dakle, uključuje sve dohotke domaćih lica koji su ostvareni ekonomskim aktivnostima u zemlji i inostranstvu. Bruto nacionalni proizvod predstavlja bruto domaći proizvod uvećan za dohotke koji su stanovnici date zemlje ostvarili u inostranstvu i umanjen za dohotke koje su stranci ostvarili u datoj zemlji. Na primer, kada građanin Srbije privremeno radi u Nemačkoj, njegova proizvodnja predstavlja deo nemačkog GDP-a, ali ne predstavlja deo nemačkog GNP-a. Vrednost proizvodnje tog radnika je deo GNP-a Srbije. Dakle, bruto nacionalni proizvod predstavlja ukupan dohodak ostvaren u jednoj nacionalnoj ekonomiji, bez obzira na vlasništvo nad faktorima proizvodnje (rad, kapital). GDP i GNP mogu biti iste vrednosti jedino u slučaju ako je jedna zemlja potpuno izolovana, pa se njeni

---

¹¹³ Đurić D., Tomić R., Đorđević M., "Nacionalna ekonomija", br. 26., 2012, str.168.

¹¹⁴ <http://ekonomija.fon.rs/fajlovi/2012%20P5%205.11.12..pdf>

stanovnici ne mogu zapošljavati u inostranstvu i plasirati tamo svoj kapital radi sticanja dohotka, a ni stranci ne mogu da ulažu u tu zemlju svoje proizvodne faktore, odnosno rad i kapital. U prošlosti je većina zemalja kao glavnu meru sveukupnih aktivnosti nacionalne ekonomije koristila GHP. Međutim, kao što smo i ranije istakli, većina zemalja kao meru nivoa ukupnih ekonomskih aktivnosti koristi GDP. Govoreći o nedostacima bruto domaćeg proizvoda kao opšte prihvaćenog indikatora nivoa ekonomske aktivnosti zemalja, istakli smo činjenicu da on ne održava u potpunosti kvalitet privrednog rasta.¹¹⁵ U tom smislu, u poslednje vreme čine se pokušaji da se, osim ekonomskih, u jednu širu meru dostignutog nivoa razvijenosti jedne zemlje uključe i socijalni, ekološki i drugi društveni pokazatelji koji mere kvalitet života ljudi. Jedan od tih pokazatelja, konstruisan u okviru programa Ujedinjenih nacija za razvoj (United Nations Development Program), jeste *Indeks ljudskog razvoja (Human Development Index-HDI)*. Vrednosti ovog indikatora za različite zemlje obračunavaju se od 1990. godine i publikuju se jednom godišnje u odgovarajućem Izveštaju UNDP (Human Development Report). Indeks ljudskog razvoja kao agregatni indikator koji izražava prosečna dostignuća zemlje u različitim oblastima, obuhvata sledeće pokazatelje:

- očekivanu dužinu života (life expectancy),
- godine školovanja (years of schooling),
- pismenost odraslih (adult literacy) i
- dohodak po glavi stanovnika (income/pc)

Indeks ljudskog razvoja je agregatni pokazatelj koji izražava prosečna dostignuća zemlje u tri osnovne dimenzije ljudskog razvoja: dug i zdrav život, znanje i pristojan standard. Da bi se uzračunao HDI utvrđene su fiksne minimalne i maksimalne vrednosti za svaki od navedenih parcijalnih indikatora. Za očekivanu dužinu života donja granica je 25 godina, a gornja 65. Vrednosti oba pokazatelja obrazovanja smeštene su unutar zatvorenog intervala od 0% do 100%, dok je za BDP po stanovniku određen minimum od 100 dolara i maksimum od 400.000 dolara jednake kupovne snage. Time su stvoreni uslovi da se različiti individualni pokazatelji svedu na zajedničku meru. Vrednost HDI se prostire u intervalu od 0 do 1, a ukoliko je vrednost ovog indikatora veća, to govori o visokom nivou ljudskog razvoja i blagostanja stanovništva. Svakako da stepen ekonomskog razvoja jedne zemlje utiče na nivo ljudskog razvoja i blagostanje stanovništva. Međuti, u realnom životu se dešava da neka zemlja bude slabije rangirana po visini HDI nego prema vrednosti GDP po stanovniku, što ukazuje na zaključak da je ova zemlja bila manje uspešna u korišćenju ekonomskih dostignuća za poboljšanje životnog standarda svojih stanovnika. Suprotno, ukoliko zemlja zauzima bolje mesto po visini HDI, to govori da je bila uspešna u transformaciji ostvarenog dohotka u ljudsko blagostanje i bolji kvalitet života.¹¹⁶ Od drugih socijalno-ekonomskih indikatora navodimo tzv. *Razvojni indeks i indikator pod nazivom Fizički kvalitet života (Physical Quality of Life Index- PQLI)*. Razvojni indeks je

---

¹¹⁵ Hall, R. E., Taylor, J. B., *Macroeconomics* (W.W. Norton & Company), 2001, str. 237-242.

¹¹⁶ Kindleberger, C. O., & Herrick, B. H., *Economic Development*, New York: McGraw-Hill., 2012, str. 188.

konstruisan od strane Instituta za istraživanje društvenog razvoja Ujedinjenih nacija i u svoj sastav uključuje 16 strukturnih indikatora (9 društvenih i 7 ekonomskih). Između ostalih, sastavni delovi ovog indikatora su: prosečan broj članova domaćinstva po jednoj osobi, dnevna potrošnja namirnica životinjskog porekla po stanovnika, poljoprivredna proizvodnja po radniku, procenat ekonomski aktivnog stanovništva koja imaju struju, gas itd. Fizički kvalitet života, kao jedan od najpoznatijih društvenih indikatora razvoja, predstavlja sintetički izraz sledeće tri varijable: očekivane dužine života kod jednogodišnjaka, smrtnost dece i pismenost.¹¹⁷

6.3 BDP per capita zemalja regiona

Crna Gora nominalno ima najniži bruto domaći proizvod (BDP) u regionu, ali kada se podeli na broj stanovnika, on je, ako se izuzmu Slovenija i Hrvatska, članice EU, najveći u regionu. Naime, prema poslednjim podacima Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), crnogorski BDP vredi 5,44 milijarde dolara ili 8,71 hiljadu po stanovniku. Daleko ispred je Hrvatska, čiji BDP po stanovniku iznosi 15,06 hiljada dolara i Slovenija sa čak 26,62 hiljade dolara.

Iako nominalno četiri puta veći od crnogorskog, BDP Srbije po stanovniku je 13,5 odsto niži i iznosi 7,53 hiljade dolara. Ukupni BDP Srbije (52,42 milijarde dolara) skoro deset puta je veći od crnogorskog ali zato imaju mnogo veći broj stanovnika koji ga deli. Sledeća je na listi je Severna Makedonija s 12,88 milijardi dolara BDP-a ili 6,2 hiljade po stanovniku a potom Bosna i Hercegovina sa BDP-om od 20,15 milijardi dolara ili 5,75 hiljada dolara, dok je Albanija na začelju sa 5,2 hiljade dolara po stanovniku.

6.3.1 BDP per capita Albanije

Drugo merilo koje se navodi u izveštaju Eurostata je bruto društveni proizvod po glavi stanovnika (GDP per capita) izražen takođe u PPS-u, koji je glavno merilo ekonomske aktivnosti. I po ovom merilu ponovo su na začelju Albanija sa 31 posto proseka EU, te BiH sa 32 posto proseka. Severna Makedonija ima 38 posto, Srbija 41, Crna Gora 50 a Hrvatska 65 posto proseka EU. put od 2013. godine, kada se dug povećao na 73 odsto, objavilo je albansko ministarstvo finansija. Ekspanzija ekonomije i pad kamatnih stopa kako na inostranom tako i na domaćem tržištu smatraju se glavnim faktorom koji vodi ka smanjenju javnog duga, tvrde stručnjaci u ministarstvu finansija. Službeni podaci koje je objavilo Ministarstvo finansija pokazali su da je krajem 2017. javni dug rezultirao sa 68 posto BDP-a, manje za 4 posto, u poređenju sa 72,24 posto označenih u decembru 2016. Državni dug Albanije je porastao za 1,6 milijardi eura u odnosu na 2012. U 2015. godini, dostigavši rekordnih 73 posto BDP-a. Parlament je usvojio zakon 2016. godine,

---

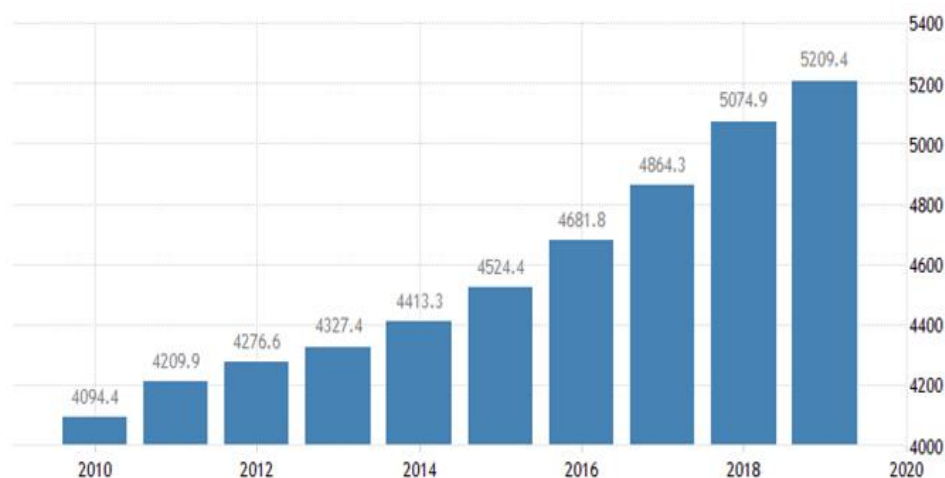
¹¹⁷ Đurić D., Tomić R., Đorđević M., "Nacionalna ekonomija", 31, 2012, str. 53.

koji prisiljava vladu da smanjuje dug iz godine u godinu. Prema makroekonomskom programu, albanska vlada ostaje posvećena nastavku fiskalne konsolidacije, smanjenju javnog duga i unapređenju strukturnih reformi u privredi.

Kada je počela kriza, deficit tekućeg računa već je bio velik, ali je bio podmiren rezervama. Deficit tekućeg računa se proširio sa 6,7 procenata BDP-a 2018. na 7,6 procenata BDP-a u 2019. godini. Uprkos rekordno visokim prihodima od turizma u 2019. godini, nizak izvoz roba i energije uz visok stepen uvoza energije izazvali su povećanje deficita tekućeg računa. Strane direktne investicije (SDI) u Albaniji smanjile su se na 7,6 procenata BDP-a sa završetkom faze velikih investicionih projekata u sektoru energetike i transporta gasa. Devizne rezerve, koje se neprekidno povećavaju već nekoliko godina, dostigle su 3,3 milijarde evra do kraja 2018. godine; njihov obuhvat za više od 6 meseci uvoza roba i usluga je adekvatna zaštita od štetnih šokova.

Grafik 18 BDP per capita u Albaniji 2010 – 2018

(u 000 \$)

Izvor: Tradingeconomics. com i World Bank, 2019.

Kao što možemo da vidimo na grafikonu 18. BDP po glavi stanovnika je u konstantnom rastu u poslednjih deset godina. Međutim, to je i dalje nedovoljno da bi se u značajnijoj meri unapredio životni standard stanovništva Albanije koje spada u najsiromašnije stanovnike prema pokazateljima EU. Da bi ubrzala ekonomski oporavak i održala veći srednjoročni rast, Albanija mora da se pozabavi i fiskalnom neravnotežom i problemom produktivnosti. Iako ekstremni, kombinovani šokovi epidemije i zemljotresa naglašavaju važnost unapređenja otpornosti i ojačavanja makroekonomskih bilansa i izgradnje privatnog sektora. Dodatni izazovi povezani su sa održivim korišćenjem životne

sredine i upravljanjem smenama između sela i grada. Strukturne reforme za poboljšanje poslovnog okruženja i rešavanje drugih područja koja predstavljaju prepreke za održivi i veći ekonomski rast takođe će pomoći da se ekonomija učini otpornijom.

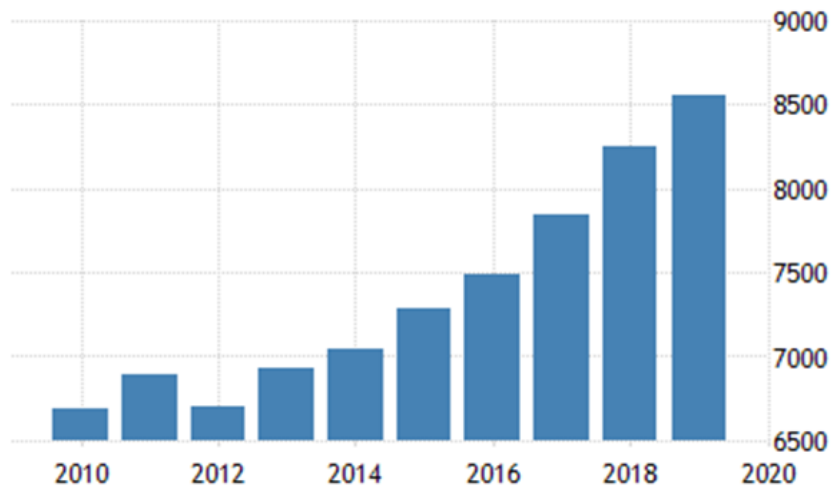
6.3.2 BDP per capita Crne Gore

Bruto domaći proizvod BDP Crne Gore u ovoj 2016 godini, na osnovu do sada dostupnih informacija o turističkoj sezoni i kretanju drugih makropodataka, će porasti 4,3 odsto, saopštila je Vlade Crne Gore. U saopštenju se navodi da je usvojen Predlog projekcija makroekonomskih i fiskalnih pokazatelja za period 2014 do 2018. godine, gde je realna stopa rasta u Crnoj Gori u prvom kvartalu ove godine prema podacima Monstata iznosila 3,2 odsto, dok procena Minsitarstva pokazuju da je u drugom tromesečju ostvaren rast od 3,6 odsto. Realni rast BDP-a u drugom kvartalu 2014. godine, u odnosu na isti period prethodne godine, iznosio je 0,3 odsto navodi se u saopštenju MONSTAT-a.

Najznačajniji doprinos rastu BDP-a u 2013. imao je sektor snabdevanja električnom energijom a čija je proizvodnja realno bila veća 38,7 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Sa druge strane najznačajniji negativan doprinos BDP-u u 2013. imao je sektor finansijskih usluga a čija je proizvodnja bila manja u 2013. od 10,5 odsto.

Grafik 19 BDP po glavi stanovnika Crne Gore

(u 000 \$)

Izvor: <https://tradingeconomics.com/montenegro/gdp-per-capita> (pristup 12.03.2020)

Izazov Vlade u 2017. godini biće dovođenje u vezu rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) sa povećanjem zarada, odnosno penzija, s obzirom na to da životni standard u državi i dalje stagnira. Aprecijacija dolara prema evru mogla bi dodatno povećati troškove servisiranja duga, jer Crna Gora počinje otplaćivati kineski zajam denominovan u narednoj godini. Da bi smanjila ranjivosti i podržala rast, Crna Gora se mora rešiti svojih unutrašnjih i vanjskih neravnoteža, kao i svoje niske produktivnosti, poboljšavajući kvalitet i mobilnost ljudskog kapitala i intenziviranje napora za jačanje vladavine zakona. Završetkom prve deonice autoputa Bar-Boljare u narednoj godini biće završen šestogodišnji period brze ekspanzije ekonomije, ali takođe i visokog spoljnog i fiskalnog deficita, koji su prouzrokovani tom velikom investicijom. Po završetku građevinskih radova očekuje se usporavanje ekonomskog rasta, koji će istovremeno postati uravnoteženiji, sa korporativnim investicijama i ličnom potrošnjom. Strateški razvojni cilj Crne Gore je održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprineti smanjenju razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosek Evropske unije i povećanju kvaliteta života svih njenih građana.

6.3.3 BDP per capita Hrvatska

Nizak potencijal privrednog rasta ostaje preprekom bržem sustizanju ostaka Evropske Unije. Nakon rekordno niskog nivoa iz 2010. godine, prošle 2017. stopa potencijalnog rasta procenjena je na 2,1 posto. Iako je to iznad proseka EU-a, to je najmanja stopa potencijalnog rasta među zemljama usporedivim s Hrvatskom. Doprinos tržišta rada potencijalnom rastu prošle je godine bio pozitivan zbog postupnog povećanja zaposlenosti, iako je ono najmanje među usporedivim zemljama. Demografski trendovi i niska stopa aktivnosti smetnja su doprinosu radne snage za rast u budućnosti. Bit će potrebne značajne strukturne reforme kako bi se povećao relativno niski potencijalni rast. Procenjuje se da će potencijalni rast ostati najnižu među zemljama usporedivim s Hrvatskom u razdoblju 2015-2019.

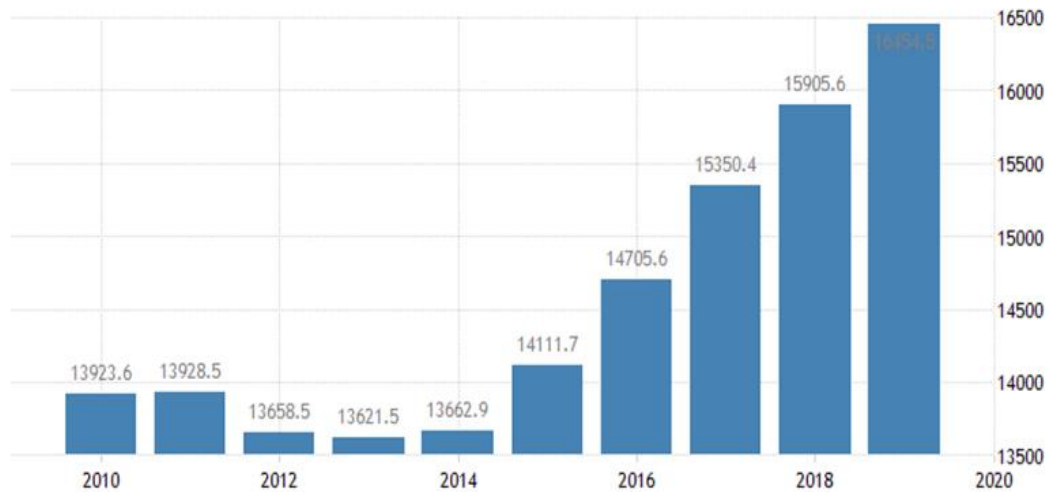
Unatoč poboljšanju na tržištu rada, za povećanje doprinosa radne snage potencijalnom rastu potrebno je podići nisku stopu aktivnosti, što će biti teško, posebno zbog demografskih izazova u Hrvatskoj. Rast produktivnosti i dalje je ograničen zbog slabe alokacijske efikasnosti, složenog poslovnog okruženja i nedelotvornog javnog sektora, navodi se u izveštajima za 2017. godinu. Po pitanju porezne politike, navodi se da je Hrvatska snažno usmerena prema neizravnom oporezivanju i ona je među zemljama članicama s najmanjim učešćem prihoda od izravnih poreza. To je delomično posledica vrlo niskih poreza na imovinu, koji se smatraju najpovoljnijima za privredni rast. Sledom reformi poreza na lični dohodak u protekle četiri godine, više od polovine zaposlenih ne plaća porez na dohodak. S druge strane, Hrvatska je negde u proseku EU-a po prihodima od socijalnih doprinosa u odnosu na BDP, iako ima treću najmanju stopu zaposlenosti u EU-u, navodi se u izveštajima Komisije EU. Ono što bi, međutim, moglo i dalje značajnije rasti je BDP po glavi stanovnika, dobrim delom zbog iseljavanja. Tako je 2016. u

Hrvatskoj bilo 4.176 miliona stanovnika, a BDP po glavi stanovnika iznosio je 11.180 evra. Godinu dana kasnije broj stanovnika pao je na 4.125 miliona dok je BDP po stanovniku porastao na 11.882 evra. U 2017. godini je BDP po svakom od 4. 089 stanovnika iznosio 12.594 evra. Drugim rečima, u tri godine broj stanovnika smanjen je za 87 hiljada dok je BDP po stanovniku porastao za 1.414 evra.

Ovo usporavanje hrvatskog privrednog razvoja može biti odraz povratka hrvatskih stopa rasta na svoje prirodne nivoe. Prema proračunima Europske komisije, strukturne slabosti hrvatske privrede i nedovoljan rast produktivnosti dovele su do toga da su prirodne (potencijalne) stope rasta upravo oko 1 posto. To bi značilo da su stope rasta od iznad 3 posto, zabeležene tokom 2016. i 2017. godine, zapravo bile iznad realnih kapaciteta hrvatske ekonomije, omogućene kretanjem na pozitivnom talasu povoljnih spoljnih faktora i niske baze nakon 6-godišnje recesije. Povratak ka 1 posto rasta po toj je interpretaciji tek očekivani sled događaja, zbog izostanka (ili nedovoljnog intenziteta) strukturnih reformi koje bi podigle potencijalnu stopu rasta.

Grafik 20 BDP per capita u Hrvatskoj

(u 000 \$)

Izvor : <https://tradingeconomics.com/croatia/gdp-per-capita> (pristup 16.03.2020)

U periodu 2012-2014 došlo je do manjeg pada BDP po glavi stanovnika, ali se u narednom periodu iznos BDP konstantno uvećavao. Godina 2015. započinje izmenama u sistemu poreza na dohodak što dovodi do povećanja neto plata za 2,8 % na godišnjem nivou, dok je realni rast zbog prisutne deflacije bio i nešto veći. Povoljan ekonomski ciklus beleži se i 2016. godine. Kretanje BDP-a u Hrvatskoj aktualno je u kontekstu dugog

razdoblja krize, nešto izraženijeg rasta koji je usledio u prošloj godini, izvora tog rasta te relativno lošeg položaja u odnosu na prosek Evropske unije, ali i na prosek zemalja usporedivih parametara, odnosno članica EU10. Takav položaj posledica je dugoročnih trendova u kretanju BDP-a, odnosno nedostatka modela koji bi omogućio dugoročno stabilan i dinamičan rast privrede. Dugoročna analiza kretanja BDP-a u celom razdoblju nakon 1995. godine, pokazuje da je ostvareni rast pre svega omogućen niskom bazom, ukupnog BDP-a, ali i pojedinih komponenti poput plata, lične potrošnje, kreditnih plasmana, investicija ili izvoza roba i usluga, a znatno je potpomognut snažnom kreditnom aktivnošću i spoljnim zaduživanjem.¹¹⁸

6.3.4 BDP per capita Severne Makedonije

Politička previranja su uticala na rast privrede. Politička kriza, koja je počela 2015. je kulminirala formiranjem nove vlade u junu 2017. Tokom celog trajanja je remetila ekonomsku aktivnost. Rast BDP-a se usporio s 3,8 procenata u 2015., na 2,4 procenta u 2016., a za 2017. se očekuje pad na 1,5 procenata. Investicije su opale za 4,7 procenata u 2016., te za 9,6 procenata u prvoj polovini 2017., iako se do kraja godine očekuje početak oporavaka, kako se poverenje bude obnavljalo. Tokom prethodne dve godine, privatna potrošnja je bila glavni faktor rasta, podržana većom zaposlenošću i platama, ali su previranja u 2017. smanjila njen doprinos rastu. Očekuje se pozitivan, iako mali, doprinos neto izvoza rastu, podržanog izvozom vezanim za strane direktne investicije i izvozom usluga potaknutih oporavkom u evro-zoni.

Građevinarstvo, koje je bilo glavni pokretač rasta u prethodnim godinama, je u 2017. u zastoju. Njegov je doprinos u prvoj polovini godine bio negativan, zbog tehničkih poteškoća koje su dovele do prekida izgradnje dva autoputa između Jadranskog (Albanija) i Crnog mora (Bugarska). Politička neizvesnost je, u prvoj polovini ove godine, suzbila rast u većini usluga i prerađivačkom segmentu, ali u drugoj polovini se očekuje oporavak, kako se bude povećavalo poverenje potrošača i investitora i reše problemi u vezi s autoputem. Uprkos sporijoj ekonomskoj aktivnosti, zaposlenost je nastavila rasti, a nezaposlenost padati. Zaposlenost je u 2016. porasla za 2,5 procenta u prvoj polovini 2017. za 2,7 procenata, potpomognuta fiskalnim stimulansom kroz koji je otvoreno preko 14.000 radnih mesta. Većina radnih mesta je otvorena u veleprodaji i maloprodaji, zbor rasta privatne potrošnje; ostala su otvorena u transportnim uslugama i preradi – sektori koji su blisko vezani za kompanije na koje se odnose strane direktne investicije i koje su ostvarile koristi od poreskih olakšica i drugih vidova vladine podrške. Broj radnih mesta u građevinarstvu je smanjen u skladu s dešavanjima u sektoru.

---

¹¹⁸ Crotty, James. „Structural causes of the global financial crisis: a critical assessment of the ”new financial architecture””. Cambridge Journal of Economics, 33, 2009, str.6.

Stopa nezaposlenosti je smanjena na istorijski niskih 22,8 procenata u prvoj polovini 2017., delom stoga što manji broj Makedonaca učestvuje u radnoj snazi. Smanjenje učestvovanja radne snage može biti rezultat nezaposlenih radnika koji su razočarani napustili tržište radne snage, neki zbog odlaska u druge zemlje. I pored ciljanih vladinih programa, nezaposlenost mladih je još uvek velika s 46 procenata, kao i dugoročna nezaposlenost s 81 procentom. Prosečna plata je nastavila uzlazni trend, koji je započeo 2014., potaknut povećanjem plata u radno-intenzivnim industrijama.

U 2017. postoji projekcija povećanja fiskalnog deficita na 3 procenta BDP-a. Dosadašnji fiskalni učinak je omogućio izvršenje prvobitno odobrenog budžeta. Nova vlada je u julu 2017 usvojila dodatni budžet, kojim su prihodi i rashodi usklađeni na osnovu konzervativnijih projekcija rasta, ali je zadržala ciljni deficit u nominalnim vrednostima. Novim budžetom je izvršen rebalans rashoda: smanjeni su rashodi na aktivnosti brendiranja i promocije zemlje, robe i usluge, plate i kapitalnu potrošnju (da se usklade s očekivanim izvršenjem), a povećana je potrošnja na penzije, subvencije, socijalnu pomoć i zdravstvo. Očekuje se da u 2017. prihodi od akciza budu veći, a prihodi od PDV-a nešto manji. (World Bank Grup. 2017, str. 44-49). Objavljeni podaci Državnog zavoda za statistiku o bruto domaćem proizvodu za prošlu godinu pokazuju da je u četvrtom tromesečju 2017. privreda porasla za 1,2% i izašla iz stanja stagnacije. Ovo je dokaz da se izgubljeno poverenje u izgled domaće ekonomije vraća.

Uz to, poslednji objavljeni podaci SSO-a pokazuju povećanje industrijske proizvodnje od 8%, što je još jedna potvrda da se privredna aktivnost intenzivira. Činjenično stanje koje je nasledila Vlada Republike Makedonije posle njenog formiranja bio je pad privrede od 1,3% zbog teške političke krize izazvane političkim blokadama, ali i zbog neodgovornog upravljanja ekonomijom poslednjih godina. Nove ekonomske politike, reformski procesi, potvrđivanje procesa integracije Republike Makedonije u EU i NATO doprineli su stabilizaciji ekonomije i započinjanju beleženja stopa rasta BDP-a. Ekonomska stabilizacija potvrđena je podacima o godišnjem rastu zaposlenosti od 1,9% u četvrtom kvartalu 2017. u poređenju sa istim kvartalom 2016. godine. (<https://vlada.mk/node/14232>, pristup, 22.2.2020)

Grafik 21 BDP per capita u Makedoniji

(u 000 \$)

Izvor: Tradingeconomics. com i World Bank

Prema proceni Državnog zavoda za statistiku, u ovom periodu najveći porast zabeležen je u sektorima: trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikala; transport i skladištenje; usluge smeštaja i ishrane za 15,6%; poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo za 4,0% i rudarstvo i vađenje rude; prerađivačka industrija; snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacijom; snabdevanje vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom i sanacija za 1,1%. Konačna potrošnja domaćinstava, uključujući neprofitne institucije koje opslužuju domaćinstva, u četvrtom tromesečju 2017. godine nominalno je porasla za 4,9%, a njeno učešće u strukturi bruto domaćeg proizvoda iznosilo je 64,8%. Izvoz robe i usluga u navedenom periodu nominalno je porastao za 14,9%, dok je uvoz robe i usluga nominalno povećan za 11,0%.¹¹⁹

6.3.5 BDP per capita Bosne i Hercegovine

Struktura bruto domaćeg proizvoda, odnosno bruto dodane vrednosti koju svojim radom ostvaruju pojedine delatnosti, govori da u BDP-u BiH i dalje dominantno učešće imaju trgovina, javne službe i indirektni porezi, nauštrb proizvodnje. Da u tom kontekstu

¹¹⁹ Državni Zavod za Statistiku Makedonije, 2017, str. 42-50.

razjasnimo šta čini bruto dodanu vrednost, koliko je ona produktivna i da li je zasnovana na pravim parametrima.

Bruto dodana vrijednost kao finalni cilj finansijske moći jednog društva, zapravo je čist prihod svakog registrovanog poslovnog subjekta u jednoj godini, koji ostaje kada se plate svi troškovi međufazne potrošnje (nabavka reprodukcioni materijala i ostali troškovi produkcije), uključujući poreze na robu ili uslugu i amortizacija. Ostatak, dakle, čini čist dohodak ili bruto dodana vrednost iz koje se po prioritetima prvo isplaćuju obaveze (kredit i dugovanja), a potom plaće radnicima i doprinosi, a ako nešto ostane i za poslovnu dobit vlasnika kapitala pa i za varijabilni dodatak.

Iz navedenog je jasno da je industrijskoj proizvodnji najteže, a posebno finalnoj preradi. Ona mora nabaviti i platiti sve, pa iz toga nešto proizvesti i prodati. Nije lako ni trgovini, transportu i drugim uslovno uslužnim delatnostima. Valja podići trgovačke objekte i kupiti transportna sredstva i naći kupca za svoju i tuđu robu. A nije lako ni pojedinim javnim službama, valja podići škole i bolnice, izgraditi puteve i pruge i druga javna dobra. Pravna država je simbioza sloge ova tri subjekta. Ipak, ako nema valjane prve karike koja stvara novu vrednost, (robu za prodaju) sve drugo je uzalud.

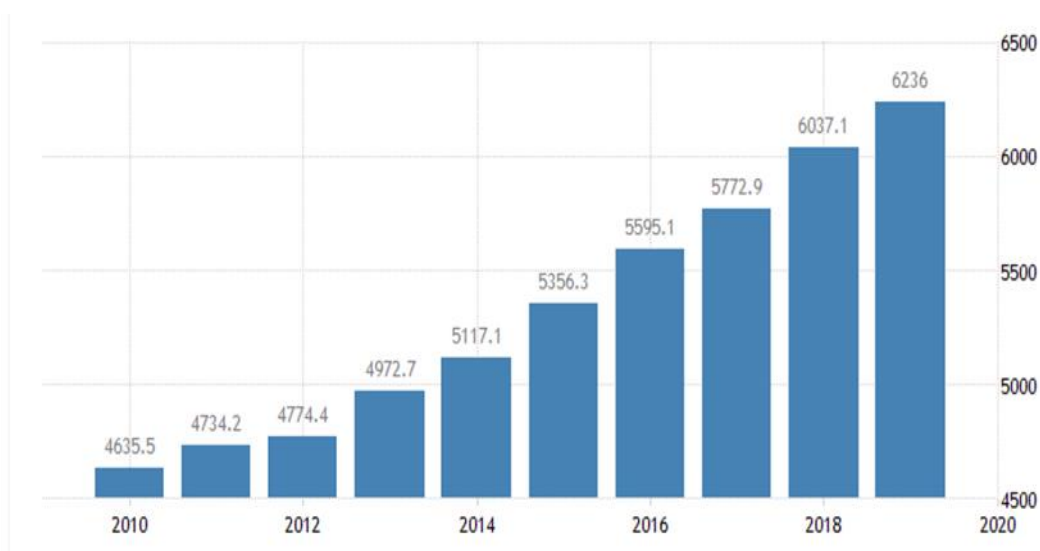
Može se videti da je učešće proizvodnje u BDP-u Bosne i Hercegovine, iako je u posljednjih pet godina raslo, još uvek nedovoljno. U odnosu na visinu ukupnog BDP-a u 2018. godini, doprinos proizvodnih delatnosti iznosio je približno 8,483 milijarde KM ili u procentima 27,81 posto. Iako je ostvaren rast od tri procenta to je još uvijek daleko od zadovoljavajućeg. A bez proizvodnje nema ni rasta bruto dodane vrednosti. Kada je upitanju BDP BiH, zvanični podaci Agencije za statistiku BiH pokazuju da je, počev od 2015. godine do danas (ako gledamo mandatni period 2014 -2018.) BDP u proseku rastao za oko 3% . Tako je rast BDP-a u BiH u 2015. godini iznosio 3,3%, u 2016. godini 3,7%, a BDP Bosne i Hercegovine u 2017. godini realno je porastao 3,07%, jednako rastu godinu ranije. Prema Agenciji za statistiku BiH, BDP za BiH za 2018. godinu nominalno je iznosio 33,4 milijarde KM i u odnosu na 2017. godinu nominalno je veći za 6,48 posto, dok je realni rast iznosio 3,62 posto.

Promatrano po delatnostima, značajniji rast bruto dodane vrednosti beleže proizvodnja i opskrba električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija (25,14 posto); poljoprivreda, šumarstvo i ribolov (12,03 posto) te administrativne i pomoćne uslužne delatnosti (10,34 posto). Kada uzmemo podatke entitetskih i državne agencije za statistiku, možemo pratiti rast u postocima BDP-a u poslijeratnom razdoblju. Godine 2005. BDP po stanovniku je iznosio 4.480 KM, 2006. godine on je bio 5.031 KM, 2007. bio je 5.683 KM... Evidentan je i blagi padom tokom 2009. i 2012. godine. U godinama posle sve do danas on raste u iznosima od 1 do 3,5 posto. Također, treba napomenuti da je rast pre recesije bio veći od 5 posto te da se na takav nivo privreda BiH još uvek nije vratila. Životni standard u BiH meren BDP-om po glavi stanovnika, korigovan za paritet kupovne moći, bio je gotovo na trećini nivoa evropskog proseka, što BiH, s još nekoliko evropskih zemalja, svrstava na dno liste. Domaća izvozno orijentisana

preduzeća često dobivaju poslove jeftine dorade/prerade te se kod ovih preduzeća zahteva angažovanje radne snage s relativno niskim nivoom plaća. U Strategiji se naglašava kako je za poboljšanje životnog standarda građana BiH u približavanju Evropskoj uniji potrebno privlačenje stranih investicija kroz bolje poslovno okruženje, koje se ogleda u stvaranju bolje putne i poslovne infrastrukture, smanjenje administrativnih barijera i dodelu stimulacija za nove strane investicije.

Grafik 22 BDP per capita u Bosni i Hercegovini

(u 000 \$)

Izvor: Tradingeconomics. com i World Bank

Osim toga, u cilju boljeg životnog standarda bilo bi potrebno otvoriti više novih radnih mesta, posebno u tercijarnim delatnostima, ali i raditi na reformama sistema obrazovanja. Ono što bi se moglo identifikovati kao potencijalni rizici na fiskalnu održivost BiH u srednjem roku su ekonomski rast, budžetski bilans, povećanje učešća direktnog duga entiteta u ukupnom spoljnom dugu, povećanje servisa javnog duga, a naročito unutrašnjeg, kamatno opterećenje, kamatne stope, rizici deviznog kursa, rizik refinansiranja, ali i kreditni rejting.

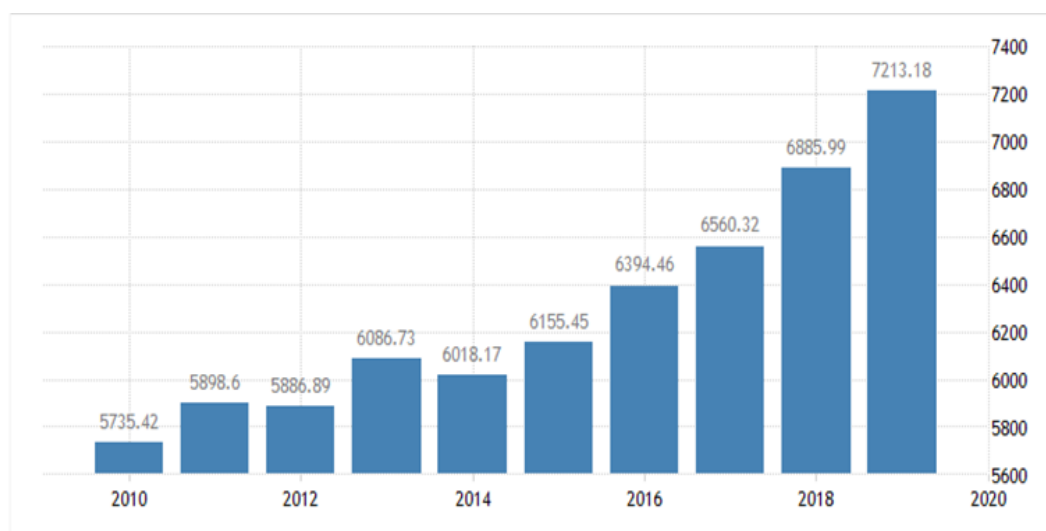
6.3.6 BDP per capita Srbije

Bruto domaći proizvod (BDP) Srbije u 2016. godini iznosio je u tekućim cenama oko 4,261 milijardi dinara i za 5,4% je veći nego prethodne godine, dok je realni rast, računat u stalnim cenama, bio 2,8%, saopštio je danas Republički zavod za statistiku. Posmatrano po delatnostima, u 2016. godini najznačajnije učešće u BDP-u u tekućim

cenama imali su prerađivačka industrija (15,6%), trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila (10,1%), poslovanje nekretninama (8,6%) i poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (6,5%). U upotrebi BDP-a učešće izdataka za ličnu potrošnju domaćinstava bilo je 71,4%, izdataka za finalnu potrošnju države 16%, bruto investicija u osnovne fondove 17,7%, izvoza robe i usluga 50% i uvoza robe i usluga 57,5%.

Po delatnostima, u 2016. godini računato u stalnim cenama u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva ostvaren je rast bruto dodate vrednosti od 8,1%, sektoru prerađivačke industrije 2,2%, sektoru trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila 3%, sektoru informisanja i komunikacija 5,8% i u sektoru snabdevanja električnom energijom, gasom i parom 6,3%. Realni pad bruto dodate vrednosti zabeležen je u sektoru rudarstva od 3,7%. Posmatrano s rashodne strane, najveći realni rast imali su izvoz robe i usluga od 12% i uvoz robe i usluga od 9%.

Grafik 23 BDP per capita u Srbiji (u 000 \$)

Izvor: Tradingeconomics. com i World Bank

Bruto investicije u osnovne fondove imale su realni rast od 5,1%, a izdaci za finalnu potrošnju rast od 1,2%, od čega je realni rast izdataka za ličnu potrošnju sektora domaćinstava 0,8%. Izdaci za ličnu potrošnju države imali su realni rast od 2,4%, a izdaci za kolektivnu potrošnju 2%, navedeno je u saopštenju.

Posmatrano po delatnostima, u 2017. godini najznačajnije učešće u formiranju BDP-a imaju: sektor prerađivačke industrije, 15,1%, sektor trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila, 11,4%, sektor poslovanja nekretninama, 7,3%, sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 6,0% i sektor informisanja i komunikacija, 5,0%. S druge strane, u upotrebi BDP-a učešće izdataka za ličnu potrošnju domaćinstava je 69,6%, izdataka za

finalnu potrošnju države 16,2%, bruto investicija u osnovna sredstva 17,7%, izvoza dobara i usluga 50,5% i uvoza dobara i usluga 57,1%. Realni rast BDP-a u 2017. godini, u odnosu na prethodnu godinu, iznosio je 2,0%. Po delatnostima, u 2017. godini u sektoru prerađivačke industrije ostvaren je realni rast bruto dodate vrednosti od 4,8%, sektoru trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila, 5,2%, sektoru informisanja i komunikacija, 3,8%, sektoru građevinarstva, 5,7%, sektoru saobraćaja i skladištenja, 4,5% i u sektoru usluga smeštaja i ishrane, 10,8%. Realni pad bruto dodate vrednosti zabeležen je u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 11,2%, kao i u sektoru snabdevanja električnom energijom, gasom i parom, 4,2%. strane, najveći realni rast beleže izvoz dobara i usluga, 8,2%, i uvoz dobara i usluga, 11,1%. Bruto investicije u osnovna sredstva imaju realni rast od 7,3%. Izdaci za finalnu potrošnju imaju realnu stopu rasta od 2,2%, od čega je realni rast izdataka za ličnu potrošnju sektora domaćinstava 2,0%. Izdaci za ličnu potrošnju države imaju realni rast od 3,7%, a izdaci za kolektivnu potrošnju rast od 2,7%.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Čovek je oduvek težio da poboljša svoj životni standard i uslove života i rada, bez obzira u kojoj zemlji živi, pa je zato razvijao trgovinske odnose sa drugim državama. Razvijene zemlje su se tako iz nerazvijenijih snabdevale neophodnim sirovinama i jeftinom radnom snagom, dok su istovremeno obezbeđivale sebi tržište za plasman finalnih proizvoda, tehnologije i kapitala. Zemlje u razvoju su u tim odnosima spoljnotrgovinske razmene videle mogućnost za izvoz (uglavnom sirovina i poluproizvoda), a time i izvor sredstava koji bi im obezbedio brži razvoj. Ova činjenica uveliko pojašnjava i važnost uvoza i izvoza robe za zemlje zapadnog Balkana. Spoljna trgovina ostvaruje značajne funkcije i zadatke u okviru nacionalne privrede. Kroz plasman viškova i uvoz deficitarnih proizvoda, ona značajno menja na bolje i prilagođava strukturu društvenog proizvoda.

Takođe, zarad sticanja dodatnog profita, učesnici na svetskom tržištu plasiraju proizvode na tržišta gde mogu da ih prodaju po većoj ceni, a potrebna dobra kupuju na tržištima gde za njih moraju manje da plate. Kod zemalja koje su geografski i saobraćajno povoljno locirane, spoljna trgovina omogućava visoke zarade od tranzita robe i omogućava posredovanje u trgovini između raznih zemalja sveta, čak i bez dodira nacionalne teritorije, kako bi se ostvarila što veća zarada u nacionalnoj valuti i devizama. Takve zemlje su u situaciji da obavljaju i niz tzv. čistih spoljnotrgovinskih usluga u svetskoj privredi, transferu tehnologije i kapitala, i međunarodnoj migraciji radnika. Spoljna trgovina tako pozitivno utiče i na privredni i tehnički razvoj u svetu. Zahvaljujući njoj dolazi do prenošenja iskustava i dostignuća iz jedne zemlje u drugu čime se podstiče ekonomski prosperitet čovečanstva u celini. Uvoz i obezbeđivanje domaćeg tržišta robom koja se ne proizvodi u zemlji ili se ne proizvodi u dovoljnim količinama je od neprikosnovenog značaja za svaku državu, pa time i zemlje regiona. Ako je prekomeran, onda uvoz remeti ravnotežu u spoljnotrgovinskom bilansu zemlje. Problem trenda „izvoza“ stručnog kadra i mladih umova mora što pre da stane. Mladim „mozgovima“ treba pružiti priliku da svoju kreativnost i znanje uzidaju u temelje svoje zemlje, pa da one budu te koje izvoze nove tehnologije i patente. Spoljnom trgovinom treba rukovoditi pametno i potpuno u skladu sa domaćom privredom. Tako nastaje privredni rast, sticanje nacionalnog bogatstva, veća zaposlenost, stabilnost domaćih cena, kao i pozitivan bilans. Izvoz i uvoz imaju svoje optimume za svako preduzeće i zemlju u celini i od ogromne su važnosti za razvoj i prosperitet zemalja zapadnog Balkana.

Preвременa i velika liberalizacija tržišta i spoljne trgovine, dovela je do globalne nestabilnosti i ogromnog, gotovo kumulativnog, spoljnotrgovinskog deficita. Deficit spoljne trgovine (vidljivog uvoza i izvoza) doveo je do permanentnog deficita platnog bilansa. Liberalizacija trgovine, otvaranje nacionalne privrede i privlačenje stranog kapitala postali su deo osnovne strategije razvoja. Da li je liberalizacija spoljne trgovine pomogla

razvoj i prosperitet nacionalne privrede i društva? Otvorenost privrede je sve veća, ali i deficit spoljne trgovine.

Ekonomije imaju sve manje mogućnosti da se izvuku iz „zagrljaja“ visoke uvozne zavisnosti. Ne postoji uopšte nekakva selektivna uvozna i zaštitna politika. Nekontrolisani uvoz „svega i svačega“ doveo je do gušenja nacionalne proizvodnje i pravu „poplavu“ strane robe. Domaće privrede i proizvodnja su ugušene, tržište preplavljeno stranom robom, a kupovna moć građana srozana. Banke vrlo skupim kreditima omogućavaju kupovinu strane robe i uvlače građane u visoku zaduženost (posebno preko kredita sa deviznom klauzulom).

Uzroci preteranog uvoza nalaze se i u zanemarenoj domaćoj ukupnoj proizvodnji, posebno sirovinskoj i energetske proizvodnji, nedostatku politike supstitucije uvoza, nedostatka selekcije u asortimanu i specijalizaciji proizvodnje, (posebno kod proizvoda dominantno za domaće tržište) čime je uvozna zavisnost ne samo finalnih proizvoda, već i proizvoda široke potrošnje ogromno povećana. Ona se podržava velikim kreditima stanovništvu za kupovinu uglavnom strane robe. Privatizacijom je, uz to, dodatno uništena domaća proizvodnja. Osim toga, niska je tehnološka i ekonomska produktivnost i modernizacija privrede sa velikim faktorom slabljenja izvoza i narastanja deficita trgovinskog bilansa.

Nedovoljna izvozna aktivnost i nizak nivo investicija u formiranju bruto domaćeg proizvoda negativna su obeležja privrede zemalja regiona u dužem vremenskom periodu. Globalna finansijska i ekonomska kriza pokazala je da je neodrživ do tada važeći model ekonomskog rasta koji se u osnovi zasnivao na rastu domaće potrošnje i uvoza i niskom učešću investicija u strukturi upotrebe BDP-a. Postalo je jasno da se takav model mora zameniti proinvesticiono i izvozno orijentisanim modelom privrednog rasta. Imajući u vidu kretanja makroekonomskih tokova u privredi zemalja zapadnog Balkana, jasno je da se porast investicija i konkurentnosti domaće proizvodnje nameću kao jedan od najvažnijih zadataka ekonomske politike u budućnosti.

Suštinska tranziciona karakteristika privrede zemalja regiona u periodu do nastanka globalne finansijske krize ogledala se u neskladu između proizvodnje i potrošnje, odnosno konstantno višem nivou agregatne potrošnje od nivoa nacionalne proizvodnje (oko 20%). Strukturu upotrebe BDP karakterisalo je visoko učešće lične potrošnje i nedovoljno učešće investicija u osnovna sredstva. Osim toga, rast BDP zemalja regiona u periodu od 2001-2008. godine bazirao se na brzom rastu sektora usluga, što je vodilo niskom relativnom učešću razmenjivih dobara u sektorskoj strukturi formiranja BDP-a. Posledice ovog nesklada ogledale su se u rastu spoljnotrgovinskog deficita.

Ekspanzija domaće tražnje, na kojoj se zasnivao privredni rast u posmatranom periodu, bila je finansirana i podsticana visokim prilivima kapitala iz inostranstva. Rast

tražnje nije bio praćen odgovarajućom ekspanzijom proizvodnje, pre svega, u sektorima iz razmenjivog dela privrede (poput prerađivačke industrije). To je vodilo tome da je privredni rast bio praćen rastom spoljnotrgovinskog deficita, relativno visokom inflacijom i rastom nezaposlenosti.

Posle jednog dužeg perioda ostvarivanja relativno visokih stopa privrednog rasta, sa izbijanjem globalne ekonomske krize u zemljama regiona dolazi do preloma dotadašnjih ekonomskih trendova. Ekonomska kriza dovodi do pada agregatne tražnje, smanjenja priliva stranog kapitala, povećanja nelikvidnosti i recesije privrede. U takvim uslovima postalo je jasno da mora doći do formulisanja novog modela ekonomskog rasta, koji treba da omogući promene u strukturi stvaranja i upotrebe BDP u pravcu jačanja sektora razmenljivih dobara i povećanja doprinosa investicija finansiranih iz nacionalne i inostrane štednje i doprinosa izvoza privrednom rastu zemalja regiona. Dakle, novi model ekonomskog rasta treba da omogući ostvarivanje viših stopa privrednog rasta i značajniji udeo izvoza i investicija u formiranju BDP. To će omogućiti povećanje nivoa zaposlenosti i otvaranje većeg broja novih radnih mesta, kao i veći životni standard i smanjenje siromaštva u zemlji.

Na osnovu analize prethodnih empirijskih studija iz iste predmetne oblasti, kao i u skladu sa postavljenim ciljem istraživanja u okviru disertacije, postavljena je opšta kao i posebne istraživačke hipoteze.

Opšta istraživačka hipoteza

H0

Pojedine varijable kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, utiču na uvoze i određuju uslove poslovnog ambijenta u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.

H1

Nijedna varijabla kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, ne utiče na uvoz i ne određuju uslove poslovnog ambijenta u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.

Posebne istraživačke hipoteze:

1. **H0:** Strane direktne investicije utiču na uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
H1: Strane direktne investicije ne utiču na uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
2. **H0:** Izvoz utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
H1: Izvoz ne utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
3. **H0:** Devizni kurs utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
H1: Devizni kurs ne utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.

4. **H₀**: BDP rast utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
H₁: BDP rast ne utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
5. **H₀**: Trgovinska otvorenost utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.
H₁: Trgovinska otvorenost ne utiče na Uvoz u zemljama regiona u posmatranom periodu.

Primenom metodologije iz oblasti analize regresionih modela izvršice se provera istinitosti postavljenih hipoteza. Istraživački rezultati će ukazati na njihovu potvrdu ili odbacivanje što će doprineti donošenju relevantnih i nepristrasnih istraživačkih zaključaka.

Konkretna analiza obuhvata dva vremenska perioda i to period pre krize (2000-2008) i period nakon krize (2009-2019), a sprovedena je za 6 zemalja zapadnog Balkana i to : Srbiju, Hrvatsku, S.Makedoniju, Albaniju, Crnu Goru, uključujući i Bosnu i Hercegovinu.

Nakon što su koeficijenti ocenjeni putem sva tri modela (modelom običnih najmanjih kvadrata, modelom fiksnih efekata i modelom slučajnih efekata), urađeno je testiranje, kako bi se izabrao najadekvatniji model. Na osnovu testova, zaključuje se da je u modelu pre krize model fiksnih efekata najbolji izbor za podatke korišćene u ovom istraživanju. Testiranje modela posle krize pokazuje da je regresioni OLS model najbolji izbor.

Nakon ocene regresionih parametara uz nezavisne promenljive, primenom modela fiksnih efekata, (model pre krize) došlo se do rezultata koji ukazuju na negativan uticaj Stranih direktnih investicija i izvoza a pozitivan uticaj Devznog kursa, BDP rasta i Trgovinske otvorenosti. Nezavisne varijable Devizni kurs i Trgovinska otvorenost imaju statističku značajnost dok ostale je nemaju.

Kod modela posle krize ocena regresionih parametara primenom OLS regresionog modela došlo se do zaključka da Strane direktne investicije i Trgovinska otvorenost deluju pozitivno na pospešivanju zavisne varijable uvoza dok ostale varijable u modelu deluju negativno. Nezavisne varijable Izvoz, Devizni kurs i trgovinska otvorenost su statistički značajne varijable, dok Strane direktne investicije I BDP rast nemaju statističku značajnost.

Prema tome zaključuje se sledeće:

Osnovna hipoteza:

Prihvata se nulta hipoteza **H₀**: Pojedine varijable kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, utiču na strane direktne investicije i određuju uslove poslovnog ambijenta u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom period i odbacuje se alternativna hipoteza **H₁**: Nijedna varijabla kao elementi složenog koncepta nacionalne konkurentnosti, ne utiče na SDI i ne određuju uslove poslovnog ambijenta u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu. Oba modela to dokazuju.

Posebne istraživačke hipoteze:

1. Odbacuje se nulta hipoteza **H₀**: Strane direktne investicije utiču na uvoz u zemljama zapadnog Balkana, i prihvata se alternativna hipoteza **H₁**: Strane direktne investicije ne utiču na uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.
2. Prihvata se nulta hipoteza **H₀**: Izvoz utiče na Uvoz u zemljama regiona i odbacuje se alternativna hipoteza **H₁**: Izvoz ne utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.
3. Prihvata se nulta hipoteza **H₀**: Devizni kurs utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu i odbacuje se alternativna hipoteza **H₁**: Devizni kurs ne utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.
4. Odbacuje se nulta hipoteza **H₀**: BDP rast utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu i prihvata se alternativna hipoteza **H₁**: BDP rast ne utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.
5. Prihvata se nulta hipoteza **H₀**: trgovinska otvorenost utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu i odbacuje se alternativna hipoteza **H₁**: Trgovinska otvorenost ne utiče na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.

Dokazivanje hipoteza je radjeno na modelu posle krize, jer je reč o modelu koji obuhvata više godina i bliži je vremenskoj sadašnjosti.

Iz dobijenog OLS regresionog modela možemo zaključiti da u zemljama zapadnog Balkana tokom perioda od 2009. do 2019. godine nezavisne varijable Izvoz i Devizni kurs je ostvarivale negativan, statistički značajan uticaj na nivou signifikantnosti od 5% (0,05), dok nezavisna varijabla BDP rast je takođe ostvarivala negativan, ali ne I statistički značajan uticaj na zavisnu varijablu.

Nezavisne varijabla Strane direktne investicije ostvaruje pozitivan statistički značajan uticaj takodje na nivou signifikantnosti od 5% na priliv Uvoza, dok varijabla Trgovinska otvorenost takodje pozitivno deluje na zavisnu varijablu, ali bez statistički značajnog uticaja.

Naučni doprinos rezultat istraživanja se ogleda u dolaženju do novih saznanja o uticaju pojedinih varijabli koje utiču na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u nastajanju i razvoju, uz istovremenu potvrdu nekih od zaključaka prethodnih empirijskih studija koje su se bavile istim problemom i predmetom istraživanja. Na ovaj način je obezbeđena osnova za sprovođenje budućih istraživanja, kojima bi se dalje ispitivao uticaj ovih i drugih varijabli na uvoz. Pored navedenog, rezultati istraživanja imaju i značajne praktične implikacije za kreatore javnih politika u navedenim zemljama, posebno za kreatore politike podsticanja stranog ulaganja. U svim analiziranim zemljama postoje agencije ili institucije koje se direktno bave promocijom stranog investiranja, pa se i one mogu osloniti na

dobijene rezultate, kako bi utvrdile prednosti i slabosti investicionog ambijenta i na najbolji način predstavile svoju zemlju kao zanimljivu i privlačnu investicionu lokaciju.

Pojedinačni prosti linearni regresioni modeli zemalja posebno za svaku državu zapadnog Balkana ponaosob, na Uvoz mogu biti od velike koristi stranim investitorima posebno pri donošenju odluke o izboru neke od istraživanih zemalja kao svoje investicione destinacije. Ono što je bitno napomenuti je da posmatranjem ova dva perioda, dolazimo do zaključka da sve države u region su povećale svoj uvoz. Razlozi mogu biti razni, ali jedan od onih koji se neizostavno nameće je propadanje dela preduzeća za vreme krize, kao i nadomeštanje onih proizvoda koji su oni prethodno proizvodili, iz inostranstva.

Rezultati ove empirijske doktorske disertacije ukazuju na nova saznanja uz istovremenu potvrdu nekih od zaključaka prethodnih empirijskih studija i time obezbeđuju kvalitetnu osnovu za sprovođenje budućih istraživanja kojima bi se dalje ispitivao uticaj pojedinih nezavisnih varijabli na uvoz u zemljama zapadnog Balkana.

Mogući pravci nekih budućih istraživanja bi bili:

- Poželjno bi bilo da se istraživanje sprovede primenom neke druge eknometrijske metode, ali da se pri tom ne menja struktura uzorka, dužina vremenskog perioda istraživanja, niti struktura i način iskazivanja promenljivih. Drugaćijom metodologijom bi se mogli dobiti rezultati koji bi ukazivali na nove zaključke, a svakako bi se moglo izvršiti poređenje sa već postojećim rezultatima što bi uslovalo nastanak novih saznanja.
- Izvršiti drugačiju specifikaciju regresionog modela uključivanjem binarnih promenljivih kojima bi se obuhvatile pojedine varijacije zavisne promenljive tokom vremena. Ove varijable bi se mogle odnositi na godine u kojima je globalna ekonomsko-finansijska kriza najsnažnije ispoljila svoje efekte i, između ostalog, ugrozila uvoz u zemljama zapadnog Balkana. U tom slučaju bi bilo moguće primeniti LSDV panel model.
- Uvesti u model nove nezavisne varijable i tako ga proširiti a čiji je uticaj na uvoz u zemljama zapadnog Balkana bitan.

LITERATURA

- 1) Acin Đ., Mitrović M., Bodiroža M., Međunarodna ekonomija, Fakultet poslovne ekonomije, Sarajevo, 2002.
- 2) Ацић, Софија , Економска политика у условима глобалне депресије и финансијске кризе-студија случаја за Србију, Економија/Economics, 16, 2009
- 3) Albania; The New Growth Agenda - A Country Economic Memorandum. World Bank. 2, November, Report No. 53599-AL, 2010.
- 4) Albanian Foreign Trade Report Tirana: ACIT (Albanian Centre for Competitiveness and International Trade), 2011.
Aljinović, Z., Marasović, B., Matematički modeli u analizi razvoja hrvatskog financijskog tržišta. Ekonomski fakultet u Splitu, Split, 2012.
- 5) Armstrong, J. Scott, „Significance tests harm progress in forecasting“ International Journal of Forecasting 23, 2007.
- 6) Appleyard, D. R., and Field, A. J., International Economics, Irwin McGraw-Hill, Boston, 1998.
- 7) Apostolov, M., The impact of FDI on the performance and entrepreneurship of domestic firms. Journal of International Entrepreneurship, Vol. 15, No. 4, 2017.
- 8) Arsić M, Mladenović Z, Nojković, Petrović P: Makroekonometrijsko modeliranje privrede Srbije, CES Mecon, Beograd, 2005.
- 9) Arthur A. Thompson, JR. , A.J. Strickland III, John E. Gamble, „Strateški menadžment“, Mate Zagreb, 2005.
- 10) Association of Macedonian Chambers of Commerce (AMCC), Strategy for economic growth through the development of SME's, Skopje, 2011.
- 11) Attanasio, O. P., Picci, L. & Scorcu, A. E., Saving, Growth, and Investment: A Macroeconomic Analysis Using a Panel of Countries. The Review of Economics and Statistics, Vol. 82,, 2000.
- 12) Bahiti, R., & Shkurti, R., Impact of the Latest Financial Crisis on Bank Based Financial System; Albanian Case, The Romanian Economic Journal , 3-23, 2011.
- 13) Bairoch, P. , Economics and World History. London: Harvester., 1993.
- 14) Baltagi, B.H. , Econometric analysis of panel data. England: John Wiley & Sons Ltd., 2005.
- 15) Barjaktarović, L., Monetarno - kreditni i devizni sistem, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
- 16) Barry, F. Görg, H. & Strobl, E., Foreign Direct Investment, Agglomerations and Demonstration Effects: An Empirical Investigation. Review of World Economic. Vol. 139, 2003.
- 17) Begović, B., Mijatović, B., Paunović, M. & Popović, D., Griffin direktne strane investicije u Srbiji. Beograd: Centar za liberalno demokratske studije., 2008.
- 18) Berglof, E. Recovery and Reform, prezentacija Izveštaja o tranziciji EBRD-a,

- ebrd.com/transitionreport, 2010.
- 19) Bergljot, B., FX Swaps: Implications for Financial and Economic Stability, International Monetary Fund, Working Paper WP/10/55, 2010.
  - 20) Bjelić, P., Jaćimović, D. & Tašić, J. : Effects of the World Economic Crisis on Export in the CEEC: Focus on the Western Balkans. Economic Annals, Vol. LVIII, 2013.
  - 21) Blanchard, O., Makroekonomija, Mate, Zagreb, 2005.
  - 22) Bouoiyour, J. & Toufik, S., Productivité des industries manufacturières marocaines et investissements directs étrangers. Critique économique: revue trimestrielle, No. 9, 2003.
  - 23) Crotty, James. ,“Structural causes of the global financial crisis: a critical assessment of the ”new financial architecture””. Cambridge Journal of Economics, 33 (4): 2009.
  - 24) Breusch, T. and Pagan, A., A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. Econometrica, vol. 47, no. 5, pp. 1287–1294., 1979.
  - 25) Burnham, K.P. & Anderson, „Model Selection and inference: A practical information –Theoretic Approach“. Springer-Verlag, New York, 1998.
  - 26) Camdessus, M. , Aiming for „High Quality Growth“. Finance and Development, Vol. 27, 1990.
  - 27) Carver, R.P. „The case against statistical significance testing“. Harvard educational Review 48, 1978.
  - 28) Cannonier, C., Francis, B. & Lorde, T., Foreign Direct Investment and Trade in the Eastern Caribbean Currency Union. Journal of Eastern Caribbean Studies, Vol. 32,, 2007.
  - 29) Cvetanović, S. & Mladenović, I., Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja. Niš, 2015.
  - 30) Čaušević, E., “Balkan Regional Applied Innovation Network”, Prezentacija na sastanku Radne grupe za inovacije Inicijative za regionalnu konkurentnost, Pariz, juni 2010.
  - 31) Čobanović K., Nikolić Đorić E., „Stepwise regresija i njena primena“. Privredna izgradnja XXXVIII, 1995.
  - 32) Ćirović, M., Devizni kursevi, Bridge Company, Beograd, 2000.
  - 33) Dašić, B. : Strane direktne investicije i regionalni razvoj Srbije. Leposavić: Visoka ekonomska škola strukovnih studija, 2011.
  - 34) Davidović, R, Regionalna geografija , Grafika, Novi Sad, 1999.
  - 35) Djankov, S. & Hoekman, B. , Foreign Investment and Productivity Growth in Czech Enterprises. World Bank Economic Review, Vol. 14, 2000.
  - 36) Dragaš, B., Nicović, Đ., Trgovanje devizama i devizni kurs, Jugoart, Zagreb, 1986.
  - 37) Dragutinović Mitrović, R., Analiza panel serija, Zadrubina Andrejević, Beograd, 2002.

- 38) Dragutinović, D., Filipović, M. & Cvetanović, S., Teorija privrednog rasta i razvoja. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2014.
- 39) Derksen, S. & Keselman, H.J., „Backward, forward and stepwise automated subset selection algorithms: frequency of obtaining authentic and noise variables“. *British Journal of Matematical & Statistical psychology*, 45, 1992.
- 40) Družić, I., Boras T, Raguž I., Oscilacije performansi hrvatskog gospodarstva 2000.-2010. EF, Zagreb, 2012.
- 41) Dunning, John H. & Lundan, Sarianna M., *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Second Edition. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, Northampton: Edward Elgar Publishing Inc., 2008.
- 42) Dunning, John H.,. *Multinational Enterprises and the Global Economy*, 2009.
- 43) Wokingham, Berkshire: Addison Wesley Publishing Company Inc. 1994.
- 44) Džafić, Z, Terzić, L Konkurentnost privrede BiH u funkciji evropskih integracija, 2017.
- 45) Đurić D., Tomić R., Đorđević M., "*Nacionalna ekonomija*", 31., 32, 2012.
- 46) Đurović – Todorović, J., *Monetarna ekonomija*, Ekonomski fakultet, Niš, 2010.
- 47) EBRD Transition Report 2010.
- 48) Economic Reform Programme (ERP), Commission 2016 Winter Forecast (COM), 2016.
- 49) Ekonomski institut – MAT, *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*, 2010.
- 50) Erić D. , *Financial Markets and Instruments*, Second Amended Edition, Belgrade; 2003.
- 51) Fogel, R. W., *Economic Growth, Population Theory, and Physiology: The Bearing of Long-Term Processes on the Making of Economic Policy*. *American Economic Review*, Vol, 83, 1994.
- 52) Fosfuri, A., Motta, M. & Rønne, T., *Foreign Direct Investment and Spillovers through Workers' Mobility*. *Journal of International Economics*, Vol. 53, 2001.
- 53) Fullani, A. *Recent economic and financial developments in Albania*. Monetary Policy Statement, Tirana: Bank of Albania, 2008.
- 54) Görg, H. & Greenaway, D., *Much Ado about Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment*. *The World Bank Research Observer*, Vol. 19, 2004.
- 55) Grafen, A. & Hails, R. : „*Modern Statistics for the Life Sciences*“. Oxford University Pres, Oxford, 2002.
- 56) Graham, E. M. & Marchick, D. M., *US National Security and Foreign Direct Investment*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics.,2006.
- 57) Green, W., H., *Econometric analysis*. New Jersey: Pearson Education Publishing, 2012.
- 58) Guellec, D. i B. van Pottelsberghe de la Potterie , “The Impact of Public R&D

- Expenditure on Business R&D”, *Economics of Innovation and New Technology*, 2003.
- 59) Gujarati, D.N. , *Basic econometrics*. New Delhi: Tata McGraw Hill. 2004.
  - 60) Hadživuković S., Zegnal R., Čobanović K. „Regresiona Analiza“, *Privredni pregled Beograd*, 1982.
  - 61) Helpman, E., Melitz, M. & Yeaple, S., *Export versus FDI with Heterogeneous Firms*. *American Economic Review*, Vol. 94, 2004.
  - 62) Hall, R. & Papell, R., *Macroeconomics: Economic Growth, Fluctuations, and Policy*, sixth edition. New York: W. W. Norton & Company, 2005.
  - 63) Huian, M. C., *Impact of current financial crisis on disclosures*. *Analele Stiintifice Ale Universitatii “Alexandru Ioan Cuza” Din Iasi* , 2010.
  - 64) Jones, G. . *The Evolution of International Business: An Introduction*. London and New York: Routledge., 1996.
  - 65) Jonson, D.H., „The insignificance of statistical significance testing“. *Journal of Wildlife Management* 63, 1999.
  - 66) Jovanović, D., *Dinar i devizni kurs*, Prometej, Beograd, 2011.
  - 67) Jovičić.M., „*Ekonometrijski metodi*“, *Savremena Administracija Beograd*, 1981.
  - 68) Jurčić, LJ., *Hrvatska: velika transformacija*, *Ekonomski pregled* , 60, 2009.
  - 69) Kastratović, R., *Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i društveni razvoj Srbije*, *Bankarstvo*,45(4), 2016.
  - 70) Kenen, P., „*The Feasibility of Taxing Foreign Exchange Transactions*“, in *The Tobin Tax Coping with Financial Volatility* (M. ul Haq, et al, eds.), Oxford, 1996.
  - 71) Kimino, S., Driffield, N. & Saal, D., *Spillovers from FDI and local networks*. *Multinational Business Review*, Vol. 22, 2014.
  - 72) Kindleberger, C. O., & Herrick, B. H., *Economic Development*, New York: McGraw-Hill., 2012.
  - 73) Kiš, T & Radovanov, B „*Statistika i ekonometrija finansijskih tržišta*“, *Ekonomski fakultat Subotica*, 2014.
  - 74) Kitanović D., Krstić M., *Uticaj deviznog kursa na privredni rast Srbije*, *Ekonomske teme*, br. 1, 2010.
  - 75) Kitanović,D., Zdravković,D., *Uticaj valutnog kursa na ekonomski rast u Srbiji*, *Ekonomske teme* br. 4, *Ekonomski fakultet, Niš*,2002.
  - 76) Knežević, A.,*Primena panel modela u identifikovanju faktora uspešnosti poslovanja proizvodnih preduzeća u Srbiji (Doktorska disertacija)*. Dostupno na: NaRDuS – Nacionalni repozitorijum disertacija u Srbiji, 2015.
  - 77) Komazec, S., Ristić, Ž.: *Monetarne i javne finansije*, *Visoka poslovna škola*, Beograd. 2003.
  - 78) *Komparativna analiza konkurentne pozicije BiH ekonomije sa implikacijama za oblikovanje*, *Ekonomski institut Sarajevo*, 2009.

- 79) Kovačević, R., Oblici i mehanizmi stranih ulaganja, Strana ulaganja – poslovno – analitički pristup, Univerzitet „B. Karić“, str 44, Beograd, 2000.
- 80) Kovačević, R.. *Uticao stranih direktnih investicija na privredni rast - iskustva zemalja Evropske unije*, Međunarodni problemi, Vol. LVI, br. 4, 2004.
- 81) Lehmann R., EL; Jozeph P. Romano, „Testing Statistical Hypotheses“. New York: Springer, 2005.
- 82) Levich, R. , *International Financial Markets: Prices and Policies*. Boston: Mc Graw-Hill/Irwin, 1998.
- 83) Link, A. & Siegel, D., *Technological Change and Economic Performance*. London and New York: Routledge, 2003.
- 84) Lojanica, M. N., Konkurentnost srpskog izvoza na tržištu Evropske unije. *Poslovna ekonomija*, 10(1), str. 295–311. 2016.
- 85) Lovrić, M, Komić, J, Stević, S, „Statistička Analiza metodi i primjena“. Ekonomski fakultet Banja Luka, 2006.
- 86) Maksimović, Lj., Strane direktne investicije i zemlje u tranziciji. *Ekonomске teme*, br. 1-2, 2002.
- 87) Marinković, S., Izbor deviznog režima: rezultati i ograničenja, *Ekonomski anali*, Beograd, 2006.
- 88) McKinnon, R., *Money in International Exchange: The Convertible Currency System*. New York: Oxford University Press., 1979.
- 89) McCloskey, Deirdre : „The Cult of Statistical Significance“. 2008.
- 90) Mencinger, J., Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?. *Kyklos*, Vol. 56, 2003.
- 91) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH - MVTEO (Bosna i Hercegovina 10 godina implementacije CEFTA 2016) cefta.int/wpcontent/uploads/2016/09/ CEFTA,
- 92) Mishkin, F., *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, eighth edition. Boston: Addison Wesley, 2007.
- 93) Mišćević, T., *Savremeni odnosi Srbije i Evropske unije, Izazovi spoljne politike Srbije*, 12. Novembar, Beograd, 2015.
- 94) Mundell, R. , *International Economics*. New York: Macmillan., 1968.
- 95) Myant, M. & Drahoukoupil, J., *Transition economies: Political economy in Russia, Eastern Europe, and Central Asia*. Noboken, NY: Wiley-Blackwell. 2011.
- 96) Nacionalna služba za zapošljavanje, 2007.
- 97) Narodna Banka Srbije, "Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta", Službeni glasnik RS, broj 23, 2003.
- 98) Nenovski, T., “Macedonia and the World economic crises: Effects and prospects” (presented paper), Second international scientific conference: “International dialog: East and West” (Culture, Slavic, and economy), International Slavic Institute, St. Nikole, Republic of Macedonia, March 17-18, 2011.

- 99) OECD, Razvoj privatnog sektora - Triple helix partnerstva za inovacije u Bosni i Hercegovini , 2013.
- 100) Park, R.E. , Estimation with Heteroscedastic Error Terms. *Econometrica*, vol. 34, no. 4 , p. 888., 1966.
- 101) Peševski, M., Šekerinov, D., Značenjeto na gradinarstvoto vo nadvorešno-trgovskoto rabotenje na Republika Makedonija so svetot. u: Pristapot na proizvodeite od agrokomplesot do vnatrešniot i nadvorešniot pazar, Zbornik na trudovi, Združenie na agroekonomistite na RM, Skopje, 2019.
- 102) Peumans, H., *Theorie et pratique des calculs d' investissement*. Paris: Dunod l'Economie d'Enterprise, 1985.
- 103) Pope, P.T. & Webster, J.T., „Use of an F-statistic in stepwise regeresion procedures“. *Tehnometrics*, 14, 1972.
- 104) Prem S.Mann: (1955), „Statistics for business and ekonomics – solution manual“. Joh Wiley & Sons, New York, USA, 1955.
- 105) Ristić, Ž., Komazec, S. & Ristić, K. Tržište novca i kapitala, *EtnoStil*. 2013.
- 106) Rober-Otker, I., Vavra, D., Moving to Greater Ehchange Rate Flexibility, International Monetary Fund, Washington, Occasional Paper, 2007.
- 107) Romer, D., *Advanced Macroeconomics*. New York, NY: McGraw-Hill.2006.
- 108) Rose, S.P., Hudgins, C.S. Bankarski menadžment i finansijske usluge, *Data Status*, Beograd, 2005.
- 109) RSZ, 2009, www.ministarstvofinansija.net
- 110) Samuelson, P.A., Nordhaus, W., *Ekonomija, MATE*, Zagreb, 1992.
- 111) Savić, J, Kvirgić G. *Ekonomija kapitala i finansiranje razvoja*, VPŠ, Čačak, 2010.
- 112) Schadler, S. Rethinking the South East European convergence model. *South East European Studies at Oxford: From Crisis to Recovery - Sustainable Growth in South East Europe*, European Studies Centre, St. Antony’s College, University of Oxford, 2011.
- 113) Saxenian, A., *Regional Advantage*. Cambridge: Harvard University Press, 1994.
- 114) Schmidt, R.: *The Currency Transaction Tax: Rate and Revenue Estimates*, The NorthSouth Institute, Ottawa, 2007.
- 115) Stamenković, S., Kovačević, M., Vučković, V., Nikolić, I., Bušatlija, M.,, *Ekonomska politika u 2010. godini: Ka novom modelu ravnoteže*, Zbornik radova, , Beograd, Naučno društvo ekonomista, 2009.
- 116) Stephens, P.A., Buskirk, S.W., Hayward, G.D., & Martinez del Rio, C., „Information theory and hypothesis testing: a cal for pluralism“. *Journal of Applied Ecology*, 2005.
- 117) Stiglitz, J., *The Roaring Ninties*, Penguin, London, 2004.
- 118) Stojanov, D.: *Strategy for Economic Development of BiH*. UNDP. 1997.
- 119) Stojković M., „Statistika“ . *Ekonomski fakultet Subotica*, 2001.

- 120) Stojadinović Jovanović, S., *Transnacionalizacija međunarodne trgovine*. Prometej, Beograd, 2008.
- 121) Šošić I., „Statistika“. Školska knjiga Zagreb, 2006.
- 122) Teune, H., *Growth*, Sage Library of Social Research, Newbury Park., 1988.
- 123) Thirwall, A., *Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies*. London: Palgrave Macmillan, 1999.
- 124) Tobin, J., „A Proposal for International Monetary Reform“, *The Eastern Economic Journal*, Vol. 4, No. 3-4 (July-October), 1978.
- 125) Togati, T., *The New Economy and Macroeconomic Stability: Neo-Modern Perspective Drawing on the Complexity Approach and Keynesian Economics*. London and New York: Routledge Frontiers of Political Economy., 2009.
- 126) Trifunović, M., *Teorija i praksa deviznih kurseva*, Beograd, 1971.
- 127) Unčanin, R., *Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje*, Viša poslovna škola, Čačak, 2006.
- 128) United Nations Centre on Transnational Corporations, 2009.
- 129) Veselinović, P., Miletić, D., *Serbian economic restructuring as determinant of European integration*, *Facta Universitatis - series economics and organization*, 2011.
- 130) Vidas-Bubanja, M., *Strane direktne investicije*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2007.
- 131) Vukadinović S., Popović, J., „Matematička statistika“ Univerzitet u Beogradu, 1996.
- 132) Walmsley, J. *The Foreign Exchange and Money Markets Guide*, second edition. New York: John Wiley and Sons. 2000.
- 133) Wilkinson, L., „Tests of significance in stepwise regression“. *Psychological Bulletin*, 1979.
- 134) World Bank, *Trade Policies and Institutions in the Countries of South Eastern Europe in the EU Stabilization and Association Process: Regional Report*, Washington DC: World Bank, 2019.
- 135) Wooldridge, J.M., *Econometric analysis of cross section and panel data*. Massachusetts, London, England: The MIT Press Cambridge. 2002.
- 136) Wooldridge, J.M., *Introductory econometrics: A modern approach*. Mason, USA: South-Western, Cengage Learning. 2012.
- 137) Zeković, V. (2012). *Uloga stranih direktnih investicija u privrednom razvoju*. Beograd: Zadužbina Andrejević Zurawicki, L., *Foreign Direct Investment*. Boston: University of Boston., 1996.
- 138) Živković, A, Ristić, Ž., *Upravljanje finansijskim i deviznim poslovanjem*, 2000.
- 139) Žižić M., Lovrić M., Pavličić D., *Metodi statističke analize*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1994.

Internet stranice

Albanian Investment Development Agency, <http://aida.gov.al/>
Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini, <http://www.fipa.gov.ba/>
Agencija za investicije i konkurentnost Republike Hrvatske, <http://www.aik-invest.hr/>
Agency for Foreign Investment and Export Promotion of the Republic of Macedonia,
<http://www.investinmacedonia.com/> (pristup. 20.01.2021)
Montenegrin Investment Promotion Agency, <http://www.mipa.co.me/> (pristup 7.03.2021)
Razvojna agencija Srbije, <http://www.ras.gov.rs/> (pristup 22.03.2021)
<https://www.ceicdata> (pristup 12.02.2021)
<https://www.worldbank.org> (pristup 8.11.2020)
<https://www.trendeconomy.com> (pristup 11.10.2020)
<https://www.theglobaleconomy.com> (pristup 15.01.2021)
http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2013_spring/cc_croatia_en.pdf (pristup
15.12.2021)
<https://www.monstat.org/> (pristup 12.01.2021)
www.unctad.org/diae/ia/2017/5 (pristup 16.12..2020)
www.ministarstvofinansija.net (pristup 6.01.2021)
<https://tradingeconomics.com/montenegro/gdp-per-capita> (pristup 12.03.2020)

REZIME

Uspešnost svake zemlje se meri na osnovu različitih kriterija, a najznačajniji je stabilnost njenog ekonomskog i opšte privrednog razvoja. Od tog razvoja zavisi, pre svega, standard i opšta sigurnost njenih građana, stanje svih drugih struktura i elemenata države: zdravstva, kulture, vojske, policije, i slično. Od privrednog razvoja zemlje zavisi i stabilnost njenog političkog sistema i rang svake od tih država na geopolitičkoj karti sveta. Slična je situacija i sa zemljama u regionu Balkana gde i dalje postoji manje ili više uspešna ekonomska razmena i saradnja. Većina tih današnjih zemalja je pre samo tri decenije pripadala jednoj državi i jednom ekonomskom sistemu, što navodi na zaključak da su njihove privrede bile čvrsto povezane i integrisane, osim Albanije, kao deo jedinstvenog jugoslovenskog tržišta. Predmet istraživanja doktorske disertacije je komparativna analiza uvoza u pretkriznom i postkriznom periodu u zemljama regiona. Za ovo istraživanje najznačajnija su kretanja uvoza u zavisnosti od uticaja stranih direktnih investicija, izvoza, deviznog kursa i pariteta kupovne moći, rasta realnog BDP-a i trgovinske otvorenosti navedenih država regiona. Istraživaće se, dakle, njihovi pozitivni i negativni efekti i načini koji bi podsticali dobre i ukazivali na loše od njih. Praktični ciljevi ovog istraživanja su: a) da se pokaže kretanje uvoza u analiziranim zemljama regiona u predkriznom i postkriznom periodu kao i odraz krize na uvoz; b) da se dođe do komparativnog odnosa uvoza po državama regiona i ukupno između ta dva perioda; c) da se dokaže da su varijable priliv stranih direktnih investicija, izvoz, devizni kurs i paritet kupovne moći, rast realnog BDPa i trgovinska otvorenost privrede navedenih država ključne varijable koje su uticale i utiču na uvoz u zemljama regiona.

U prvom delu doktorske disertacije date su karakteristike nacionalnih ekonomija zemalja zapadnog Balkana u pretkriznom i postkriznom periodu, sa naglaskom na sledeće ekonomske kategorije: uvoz, izvoz i trgovinska otvorenost, bruto društveni proizvod, strane direktne investicije, devizni kurs i paritet kupovne moći.

U drugom delu doktorske disertacije putem deskriptivne statistike posmatran je odnos nezavisnih varijabli u odnosu na zavisnu varijablu. Kod istraživanja masovnih pojava primenjuju se razni statistički metodi, koji se mogu podeliti u dve osnovne grupe. U prvu grupu se svrstavaju modeli koji se koriste za statističko posmatranje, (prikupljanje, grupisanje, sređivanje i prikazivanje statističkih podataka). U drugu grupu svrstavaju se modeli statističke analize, koji se koriste za razna izračunavanja, objašnjenja zaključivanja o karakteristikama osnovnog skupa na osnovu uzorka.

Rezultat istraživanja se ogleda u dolaženju do novih saznanja o uticaju pojedinih varijabli koje utiču na Uvoz u zemljama zapadnog Balkana u nastajanju i razvoju, uz istovremenu potvrdu nekih od zaključaka prethodnih empirijskih studija koje su se bavile istim problemom i predmetom istraživanja. Pojedine varijable kao elementi složenog

koncepta nacionalne konkurentnosti, utiču na uvoz i određuju uslove poslovnog ambijenta u zemljama zapadnog Balkana u posmatranom periodu.

U ovom istraživanju utvrđeno je da izvoz, devizni kurs i trgovinska otvorenost utiču na uvoz u zemljama Balkana u posmatranom periodu, a dokazivanje je rađeno na modelu posle krize, jer je reč o modelu koji obuhvata više godina i bliži je vremenskoj sadašnjosti.

SUMMARY

The success of each country is measured on the basis of different criteria, and the most important is the stability of its economic and general economic development. The standard and general security of its citizens, as well as all other structures and elements of the state: health, culture, army, police, and the like depend from that development. The stability of its political system and the rank of each of these countries on the geopolitical map of the world also depend on the economic development of the country. The situation is similar with the countries in the Balkan region, where there is still more or less successful economic exchange and cooperation. Most of today's countries belonged to one state and one economic system only three decades ago, which leads to the conclusion that their economies were firmly connected and integrated, except for Albania, as part of the single Yugoslav market. The subject of the doctoral dissertation research is a comparative analysis of imports in the pre-crisis and post-crisis period in the countries of the region. The most significant trend for this research is import depending on the impact of foreign direct investment, export, exchange rate and purchasing power parity, real GDP growth and trade openness of these countries in the region. Therefore, their positive and negative effects and ways that would encourage the good and point out the bad from them will be explored.

The practical objectives of this research are: a) to show the movement of imports in the analyzed countries of the region in the pre-crisis and post-crisis period as well as the reflection of the crisis on imports; b) to arrive at a comparative ratio of imports by countries in the region and in total between the two periods; c) to prove that the variables inflow of foreign direct investment, exports, exchange rate and purchasing power parity, real GDP growth and trade openness of the economy of these countries are key variables that have influenced and continue to affect imports in the countries of the region. The first part of the doctoral dissertation presents the characteristics of the national economies of the Western Balkans in the pre-crisis and post-crisis period, with emphasis on the following economic categories: import, export and trade openness, gross domestic product, foreign direct investment, exchange rate and purchasing power parity. In the second part of the doctoral dissertation, the relation of independent variables in relation to the dependent variable was observed through descriptive statistics. In the research of mass phenomena, various statistical methods are applied, which can be divided into two basic groups. The

first group includes models that are used for statistical observation (collection, grouping, arranging and displaying statistical data). The second group includes models of statistical analysis, which are used for various calculations, explanations inference about the characteristics of the basic set based on the sample.

The result of the research is reflected in new knowledge about the impact of certain variables that affect imports in the emerging and developing Western Balkans, while confirming some of the conclusions of previous empirical studies that dealt with the same problem and subject of research. Some variables, as elements of a complex concept of national competitiveness, affect foreign direct investment and determine the conditions of the business environment in the Western Balkans in the observed period. This study found that foreign direct investment, exports, exchange rates, GDP and trade openness affect imports in the Balkan countries in the observed period.

PRILOZI

DESKRIPTIVNA STATISTIKA	1700
Deskriptivna analiza pre krize	1700
Aritmetička sredina	1711
Medijana	1711
Modus	1711
Standardna devijacija	1711
Koeficijent asimetrije	1722
Koeficijent spljoštenosti (ekcesa)	1722
Regresione analize pre krize	1744
Albanija	1777
Bosna i Hercegovina	1877
Crna Gora	1977
S.Makedonija	2077
Srbija	2177
Hrvatska	2277
Korelaciona analiza pre krize	2377
Bosna i Hercegovina	2411
Crna Gora	2422
Makedonija	2433
Srbija	244
Hrvatska	2455
Deskriptivna statistika posle krize	2477
Albanija	2477
Bosna i Hercegovina	2477
Crna Gora	2477
S.Makedonija	2488
Srbija	2488

Hrvatska	2488
Regresione analize posle krize	2499
Albanija.....	2499
Bosna i Hercegovina	2599
Crna Gora.....	2699
S.Makedonija	2799
Srbija.....	2899
Hrvatska	2989
Korelacione analize posle krize	3099
Albanija.....	3099
Bosna i Hercegovina	31010
Crna gora.....	3111
S.Makedonija	3122
Srbija.....	3133
Hrvatska	3144
Testiranje hipoteza.....	3155
Albanija.....	3155
Bosna i Hercegovina	3166
Crna gora.....	3177
S.Makedonija	3178
Srbija.....	3199
Hrvatska	31920
Panel model pre krize	3211
Panel model posle krize	3266

DRUGI DEO - DESKRIPTIVNA STATISTIKA

DESKRIPTIVNA STATISTIKA

Termin “statistika” je potekao od latinske reči “status”, koja znači političko stanje u državi. Nemački naučnik Gotfrid Ahneval (1719-1772) je prvi u nauci upotrebio izraz “statistika” u značenju “državno uređenje”

Predmet statističkog istraživanja su masovne pojave. Masovna pojava predstavlja skup elemenata koji se odlikuju nizom zajedničkih ali varirajućih obeležja. Statistika se bavi prikupljanjem obradom analiziranjem podataka o masovnim pojavama . Bazira se na podacima koji su prikupljeni u prošlosti, ali se na osnovu tih podataka može predvideti ponašanje masovnih pojava u buudućnosti.

Deskriptivna statistika obuhvata metode prikupljanja , sređivanja i prikazivanja podataka, kao i metode odredjivanja parametara osnovnog skupa.

Inferencijalna statistika obuhvata metode kojima se objašnjava varijabilitet pojava uz pomoć statističkih pokazatelja i statističko zaključivanje na osnovu uzorka.

Deskriptivna analiza pre krize

Kod istraživanja masovnih pojava primenjuju se razni statistički metodi, koji se mogu podeliti u dve osnovne grupe¹²⁰. U prvu grupu se svrstavaju metodi koji se koriste za statističko posmatranje, (prikupljanje, grupisanje, sređivanje i prikazivanje statističkih podataka). U drugu grupu svrstavaju se metodi statističke analize, koji se koriste za razna izračunavanja, objašnjenja, zaključivanja o karakteristikama osnovnog skupa na osnovu uzorka.

Prvi metodi pripadaju deskriptivnoj analizi¹²¹ a drugi metodi statističkoj analizi. U primeru će biti obrađene mere centralne tendencije i mere disperzije.

---

¹²⁰ Žižić M., Lovrić M., Pavličić D., Metodi statističke analize , Ekonomski fakultet, Beograd, 1994, str. 147.

¹²¹ Deskripcija znači opis

Aritmetička sredina

Srednja vrednost pokazuje, reprezentuje celu statističku masu, tj. ona je ta vrednost koja zamenjuje svako drugo obeležje u seriji koju posmatramo. Srednje vrednosti su vrednosti koje jednom brojčanom vrednošću karakterišu statističku masu u celini.¹²²

ALBANIJA

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEV. KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	4,558	22,080	45,330	43,760	5,994	67,590
Mediana	3,750	21,200	44,750	44,500	5,700	65,900
Modus	3,00	17,10	35,20	44,60	5,50	54,20
Std. Devijacija	2,041	4,295	6,863	1,422	1,252	10,827
Minimum	3,00	17,10	35,20	41,20	4,34	54,20
Maximum	9,60	29,60	56,40	45,50	8,30	86,00

Medijana

Medijana je srednja vrednost obeležja po položaju koja deli numeričku seriju na dva dela, pod uslovom da su vrednosti obeležja poredane u rastući niz.¹²³

Modus

Modus je vrednost numeričkog obeležja koje se najčešće pojavljuje, tj. vrednost koje ima najveću učestalost.

Standardna devijacija

Standardna devijacija pokazuje srednju meru odstupanja pojedinačnih vrednosti obeležja od aritmetičke sredine. Izračunava se uvek u apsolutnim vrednostima. Meri se u jedinici mere u kojem je izraženo obeležje (m,kg, din.). Vrednost standardne devijacije nalazi se u granicama (0, $+\infty$).

¹²² Lehmann R., EL; Jozeph P. Romano: „Testing Statistical Hypotheses“. New York: Springer, 2005, str.221.

¹²³ Prem S.Mann: „Statistics for business and economics – solution manual“. Joh Wiley & Sons, New York, USA, 1995, str. 112-115.

Koeficijent asimetrije

Raspored frekvencija (numeričkih serija), grafički prikazan u pravouglom Dekartovom koordinantnom sistemu može biti:¹²⁴

- simetričan u odnosu na aritmetičku sredinu
- asimetričan u levu stranu - negativna asimetrija
- asimetričan u desnu stranu – pozitivna asimetrija

Koeficijent spljoštenosti (ekcesa)

Raspored frekvencija grafički prikazan u pravouglom Dekartovom koordinantnom sistemu može biti:¹²⁵

- normalno spljošten (zaobljen)
- više spljošten (niži) u odnosu na normalan raspored
- više izdužen (viši) u odnosu na normalan raspored

BOSNA I HERCEGOVINA

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP- RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	5,586	28,820	70,880	,694	4,716	96,167
Mediana	4,950	28,550	73,500	,694	4,750	96,340
Modus	2,10	23,70	56,50	,69	2,40	83,55
Std. Devijacija	2,885	3,543	8,602	,003	1,237	7,012
Minimum	2,10	23,70	56,50	,69	2,40	83,55
Maximum	11,70	35,00	83,20	,70	6,30	104,30

¹²⁴ McCloskey, Deirdre : „The Cult of Statistical Significance“. 2008, str. 311.

¹²⁵ Čobanović K., Nikolić Đorić E., „Stepwise regresija i njena primena“. Privredna izgradnja XXXVIII, 1995, str. 77-84.

CRNA GORA

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP - RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	11,960	39,520	64,980	64,950	4,240	103,907
Mediana	5,500	38,950	60,500	60,500	3,350	99,150
Modus	2,90	30,60	47,00	47,00	1,10	85,80
Std. Devijacija	9,702	5,449	16,080	16,110	3,440	15,926
Minimum	2,90	30,60	47,00	47,00	1,00	85,80
Maximum	25,60	49,40	94,00	94,00	10,70	133,50

S. MAKEDONIJA

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP - RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	5,800	33,890	51,150	19,636	3,980	83,530
Mediana	5,600	32,550	48,700	19,551	4,600	78,400
Modus	5,40	26,30	42,30	18,89	4,70	69,00
Std. Devijacija	3,163	6,137	8,379	,483	1,789	15,359
Minimum	2,30	26,30	42,30	18,89	1,10	69,00
Maximum	12,70	44,10	68,30	20,45	6,50	111,60

SRBIJA

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP - RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	5,225	18,884	40,899	62,079	2,240	82,741
Mediana	4,825	17,800	40,055	62,735	2,250	84,450
Modus	3,50	3,77	31,50	55,73	1,40	74,21
Std. Devijacija	1,457	14,147	6,621	4,275	,675	4,380
Minimum	3,50	3,77	31,50	55,73	1,40	74,21
Maximum	7,60	53,95	50,23	67,15	3,20	86,90

HRVATSKA

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP - RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	2,221	36,598	44,310	6,742	2,245	68,745
Mediana	1,560	36,570	45,435	6,370	2,250	63,200
Modus	,98	35,30	39,25	4,93	1,45	58,05
Std. Devijacija	1,609	,957	2,795	1,299	,668	10,784
Minimum	,98	35,30	39,25	4,93	1,45	58,05
Maximum	5,25	37,92	46,95	8,34	3,20	83,30

Regresione analize pre krize

Englez F. Galton je u svojim studijama krajm XIX veka došao do “Opšteg zakona o regresiji”. K. Pearson je početkom dvadesetog veka primenio metode statističke analize da dokaže teoriju Galtona.¹²⁶ On je proučavao vezu između visine sinova i visine očeva i pronašao da postoji regresija. Tako se došlo do zaključka da iako se moglo očekivati da će visoki očevi u proseku imati visoke sinove, ta veza ispoljava određeno nazadovanje visine sinova u odnosu na visinu očeva. Od tada je termin regresiona analiza opšte prihvaćen za

¹²⁶ Dragutinović Mitrović, R., Analiza panel serija, Zadrubina Andrejević, Beograd, 2002, str. 63-71.

statističke metode putem kojih se ispituje zavisnosti izmedju pojava.

Vrlo podesan pristup proučavanju regresije je dijagram rasturanja. Praktično on omogućuje da uočimo ne samo postojanje zavisnosti izmedju dve pojave nego da se utvrdi i kakva je oblika ta zavisnost.¹²⁷

Ako se u statističkom istraživanju posmatraju dve ili više pojava i ako se izmedju njih analiziraju veze, oblik i smer tih veza, onda se ta analiza naziva regresiona analiza. Regresiona analiza je u suštini metod kojim se ispituje zavisnost dve ili više promenljivih, odnosno pojava.

Najprostiji oblik regresione krive predstavlja linearna regresija izražena funkcijom:

$$Y = a + bX$$

Ona se primenjuje kada postoji direktna ili obrnuto proporcionalna veza izmedju nezavisnih i zavisnih promenljivih. Sitem jednačina čijim rešavanjem se dobijaju parametric a i b je sledeći:

$$\sum Y_i = an + b\sum X_i$$

$$\sum X_i Y_i = a\sum X_i + b\sum X_i^2$$

Linija regresije prolazi kroz tačku čije su koordinate aritmetičke sredine X i Y varijabli i ta činjenica može da se koristi za izračunavanje jednačine regresionog modela.¹²⁸

Parametar "a" predstavlja tačku preseka linije regresije na ordinantnoj osi. Praktično, to je visina regresije u odnosu na koordinantni početak. Ukoliko linija regresije prolazi kroz koordinantni početak onda parameter a ima vrednost nula a=0. Parametar b pokazuje promenu zavisne promenljive za jedinicu Y u b jedinica za jedinicu X. Parametar b može da bude i pozitivan i negativan zavisno od toga da li se radi o opadajućoj ili rastućoj regresiji.¹²⁹

Dijagram rasturanja treba da nam ukaže na eventualno postojanje medjuzavisnosti dve promenljive. Grupisanje tačaka sa određenom tendencijom porasta ili opadanja ukazuje da postoji veza izmedju dve varijable. Koeficijent korelacije pokazuje stepen slaganja izmedju ovih promenljivih u linearnoj medjuzavisnosti. To je jedan relativan pokazatelj nezavisan od jedinica mere u kojima su izraženi originalni podaci pa je zbog toga vrlo podesan za poredjenja sa drugim koeficijentima korelacije. Zavisno od stepena slaganja ovih parova, imaćemo veću ili manju korelaciju, tj. koeficijent korelacije.

---

¹²⁷ Kiš, T & Radovanov, B „Statistika i ekonometrija finansijskih tržišta“, Ekonomski fakultat Subotica, 2014,

str 11-14

¹²⁸ Šošić I., „Statistika“. Školska knjiga Zagreb, 2006, str. 214-217.

¹²⁹ Jovičić.M., „Ekonometrijski metodi“, Savremena Administracija Beograd, 1981, str. 92.

Koeficijent korelacije kreće se u interval od -1 do +1 zavisno od slaganja dve varijable. Kod pozitivne korelacije r se kreće od nule do jedinice a kod negativne od nule do minus 1. Pozitivna korelacija znači da sa porastom jedne varijable dolazi do porasta i druge. Negativna korelacija znači da je veza izmedju dvaju varijabli u obrnutoj srazmeri, tj. porast jedne varijable dovodi do opadanja druge varijable. Ukoliko ne postoji apsolutno nikakva korelacije vrednost koeficijenta iznosi $r = 0$.

Ocena i testiranje koeficijenta korelacije sa dve promenljive ima za koeficijent korelacije ρ . Izračunati koeficijent korelacije r je ocenjena vrednost dobijena iz uzorka koja može da se testira na isti način kao i parametric distribucije sa jednom promenljivom.¹³⁰ Kada su dve promenljive nezavisne tada je $\rho=0$ I distribucija uzoraka koeficijenata korelacije ima raspored blizak normalnom, čija je sredina 0. Ali ako je $\rho>0$, ili $\rho<0$ distribucija uzoraka je asimetrična na desnu ili levu stranu. Sa povećanjem n i asimetričnost distribucije uzoraka koeficijenata korelacije pokazuje tendenciju da iščezne. Imajući ovo u vidu moguće je izvršiti testiranje hipoteze o vrednosti ρ . Za testiranje hipoteze da je $\rho=0$ kod velikog uzorka standardna greška se izračunava iz sledećeg obrasca:

$$S_p = \frac{1}{\sqrt{n-1}}$$

Izračunati koeficijent korelacije se deli sa standardnom greškom

$$Z = r / S_r$$

Ovaj količnik se upoređuje sa kritičnom vrednošću iz tablica normalne distribucije za odgovarajući prag značajnosti i nulta hipoteza se prihvata ili odbacuje prema tome da li je izračunata vrednost manja ili veća od vrednosti u tabelama normalne distribucije. Za $\alpha = 0,05$ kritična vrednost je 1,96 a za $\alpha= 0,01$ ona je 2.58.

Ukupna suma kvadrata odstupanja od sredine zavisno promenljive $\sum (\gamma - \bar{\gamma})^2$ ¹³¹

u objašnjenju koeficijenta determinacije u analizi varijanse može se podeliti na dva dela i to na deo sume kvadrata koji se duguje regresiji ili uticaju nezavisne promenljive X i drugi deo sume kvadrata koji je rezultat ostalih nekontrolisanih varijacija. Izraz r^2 naziva se koeficijent determinacije pošto od njega zavisi koliki će biti udeo varijacije regresije a time i ostatak nekontrolisane varijacije. To je relativan pokazatelj koji se kreće od 0 do 1. Vrednost $(1 - r^2)$ se obično naziva koeficijent nedeterminacije ili koeficijent alienacije.¹³²

¹³⁰ Vukadinovic S., Popović. J., "Matematička statistika" Univerzitet u Beogradu, 1996, str. 75-82.

¹³¹ Gujarati, D.N., Basic econometrics. New Delhi: Tata McGraw Hill. 2004, str. 318-324.

¹³² Wilkinson, L., "Tests of significance in stepwise regression". Psychological Bulletin, 1979.

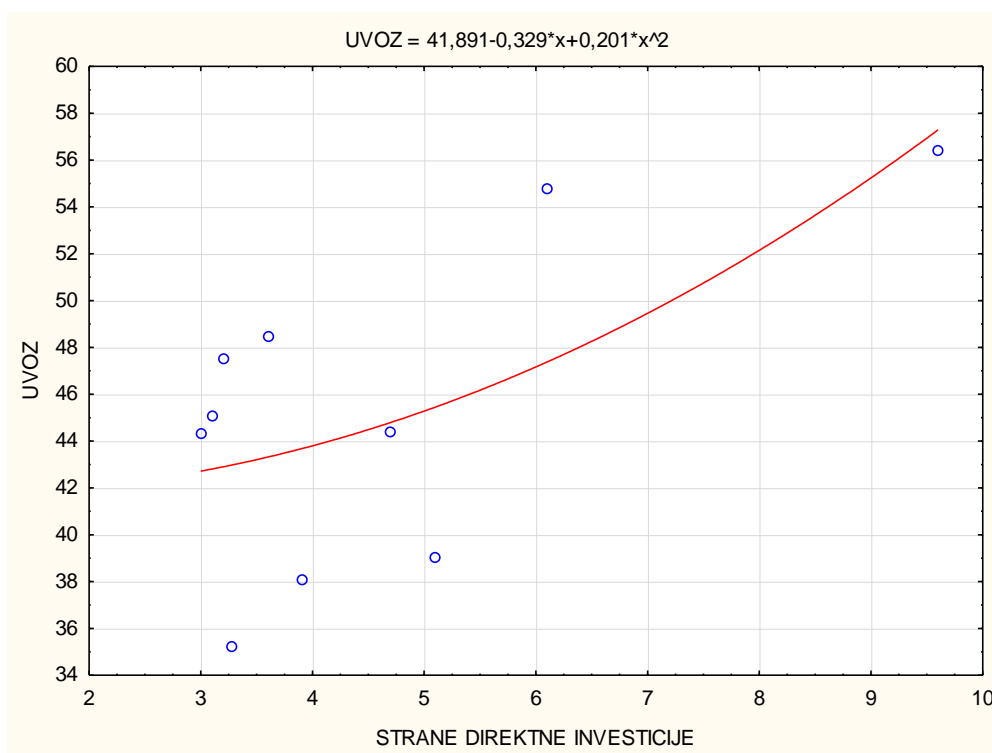
Statističko zaključivanje o značajnosti modela kvadratne regresije u celini se svodi na zaključivanje o značajnosti modela višestruke regresije. Složena nulte hipoteze su:

$$H_0 : \beta = \gamma = 0 \quad \text{na prema} \quad H_0 : \beta_1 = \beta_2 = 0$$

Albanija

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 24 Kretanje Uvoza Albanije u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,65$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 22 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,650	,422	,257	5,916

Tabela 23 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	178,929	2	89,464	2,556	,147
Residuali	244,992	7	34,999		
Ukupno	423,921	9			

Analizom varijanse kod regresije moguće je izvršiti testiranje hipoteze da je $\beta = 0$, kao i testiranje linearnosti regresije. U ovom drugom slučaju treba dokazati da se srednje vrednosti μ za svako X nalaze na liniji regresije. Ukoliko je poređenjem sa tabelama F distribucije za $F_{(\alpha; 1 \text{ i } n-2)}$ izračunato F manje, tada se hipoteza prihvata dok se u suprotnom odbacuje.¹³³

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 2.556$ ($p=0,147$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 24 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	p
	B	Std. greška	Beta		
SDI	-,329	6,041	-,098	-,054	,958
SDI ** 2	,201	,485	,746	,415	,690
(Constant)	41,891	16,020		2,615	,035

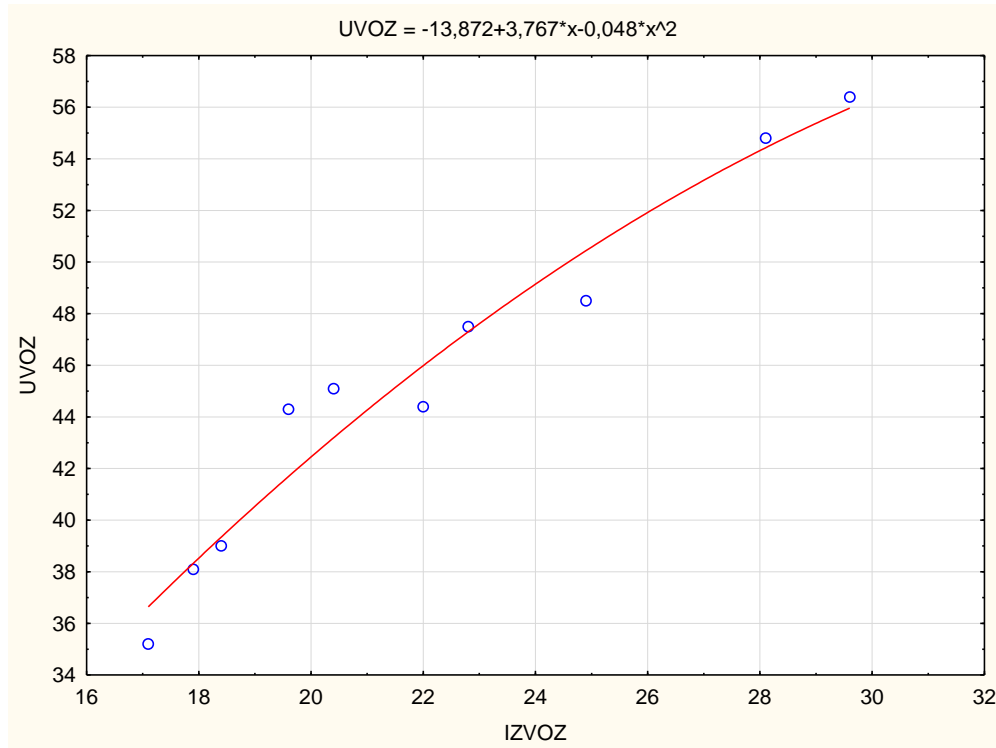
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastrukture glasi:

$$Y = 41,891 - 0,329X + 0,201$$

¹³³ Hadživuković S., Zegnal R., Čobanović K. „Regresiona Analiza“, Privredni pregled Beograd,1982, str.66.

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 25 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,977$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 25 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,977	,954	,941	1,663

Tabela 26 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA					
	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	404,568	2	202,284	73,167	,000
Residuali	19,353	7	2,765		
Ukupno	423,921	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 73,167$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 27 Tabela koeficijenata regresionog modela

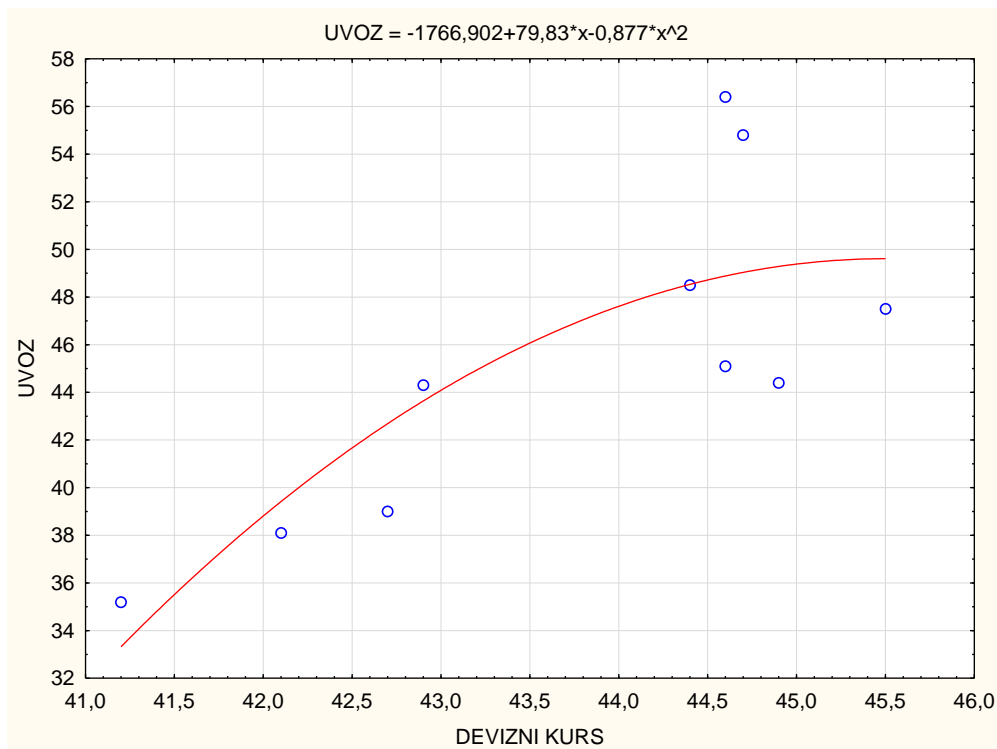
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
AL_IZVOZ	3,767	1,734	2,358	2,172	,066
AL_IZVOZ ** 2	-,048	,037	-1,390	-1,281	,241
(Constant)	-13,872	19,680		-,705	,504

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = -13,872 + 3,767X - 0,048X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 26 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,801$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i kretanja Deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 28 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,801	,642	,540	4,654

Tabela 29 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	272,286	2	136,143	6,285	,027
Residuali	151,635	7	21,662		
Ukupno	423,921	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 6,285$ ($p = 0,027$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 30 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

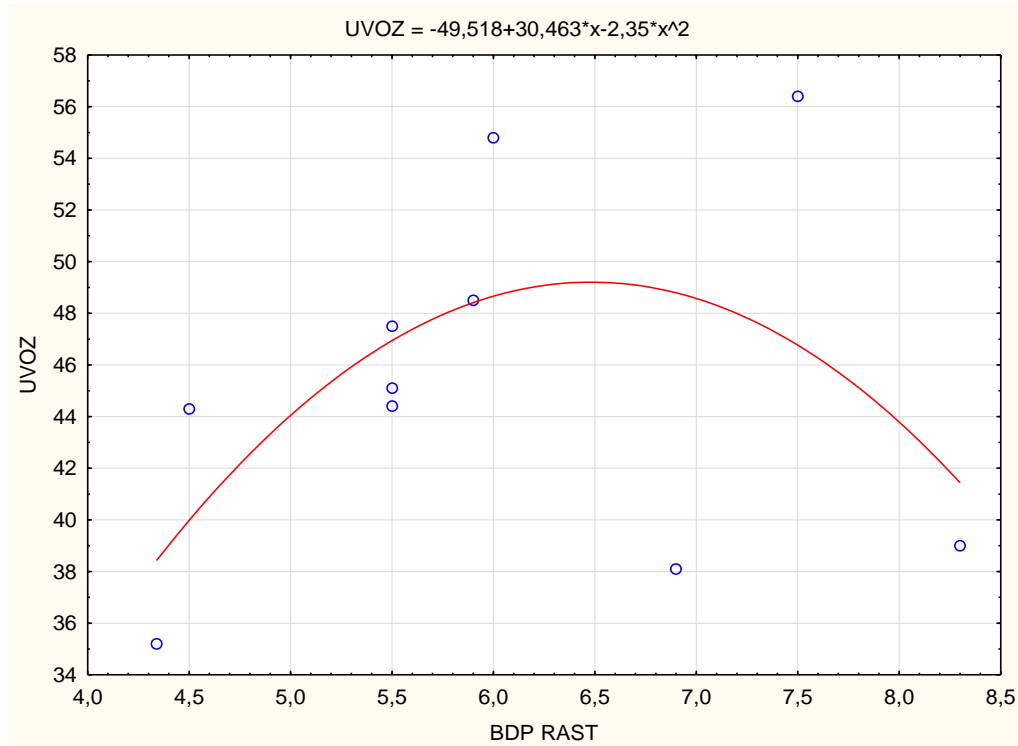
	Nestandardni koeficijenti B	Standardni koeficijenti Std. Error	Standardni koeficijenti Beta	t	Sig.
AL_DEV_KURS	79,830	88,079	16,543	,906	,395
AL_DEV_KURS ** 2	-,877	1,015	-15,767	-,864	,416
(Constant)	-1766,902	1908,490		-,926	,385

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastrukture glasi:

$$Y = -1766,902 + 79,83X - 0,877X$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 27 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,562$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 31 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,562	,316	,120	6,437

Tabela 32 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA					
	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	133,896	2	66,948	1,616	,265
Residuali	290,025	7	41,432		
Ukupno	423,921	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 1,616$ ($p = 0,265$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 33 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients					
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
AL_BDP_RAST	30,463	17,313	5,559	1,760	,122
AL_BDP_RAST ** 2	-2,350	1,371	-5,416	-1,714	,130
(Constant)	-49,518	53,126		-,932	,382

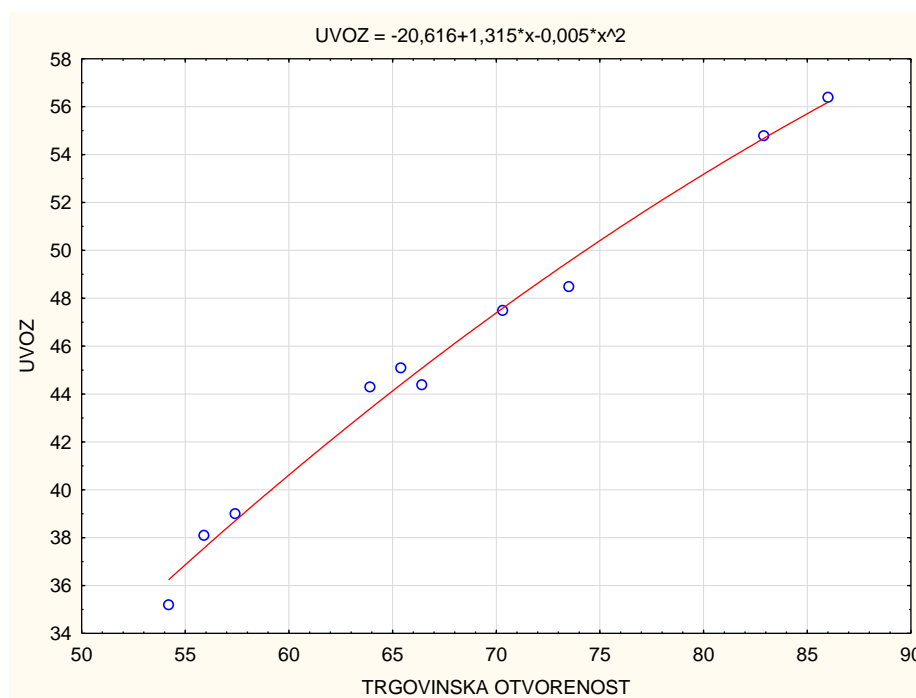
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = -49,518 + 30,463X - 2,35X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 28 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,995$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 34 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,995	,990	,987	,792

Tabela 35 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	419,536	2	209,768	334,827	,000
Residuali	4,385	7	,626		
Ukupno	423,921	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 334,827$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 36 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
TRG_OTVORENOST	1,315	,354	2,075	3,719	,007
TRG_OTVORENOST ** 2	-,005	,003	-1,085	-1,945	,093
(Constant)	-20,616	12,169		-1,694	,134

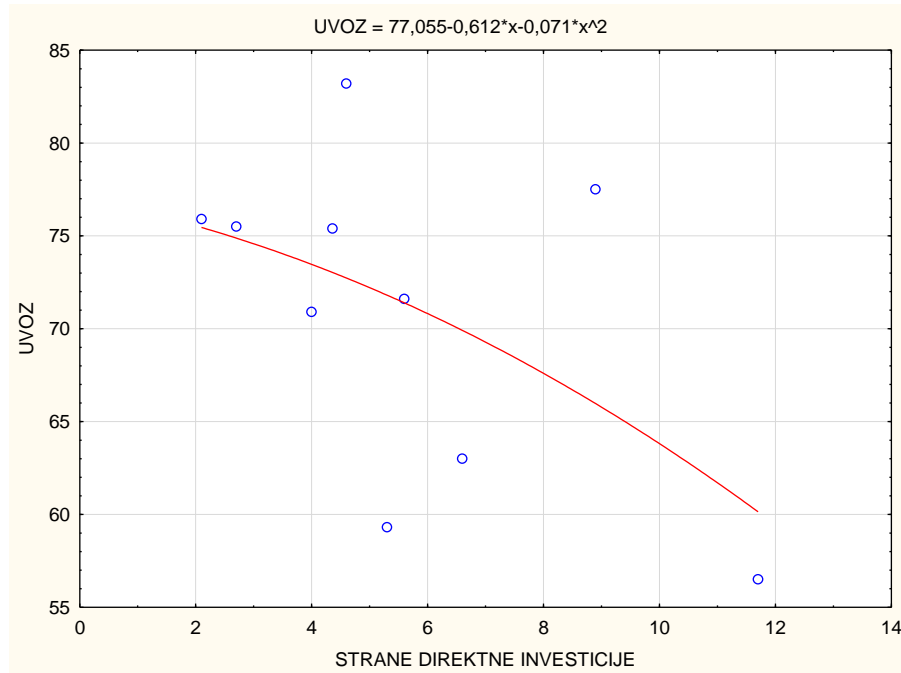
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = -20,616 + 1,315X - 0,005X^2$$

Bosna i Hercegovina

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 29 Kretanje Uvoza BiH u zavisnosti od SD

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,538$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 37 . Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,538	,290	,087	8,220

Tabela 38 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	193,080	2	96,540	1,429	,302
Residuali	472,996	7	67,571		
Ukupno	666,076	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 1,429$ ($p = 0,302$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 39 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

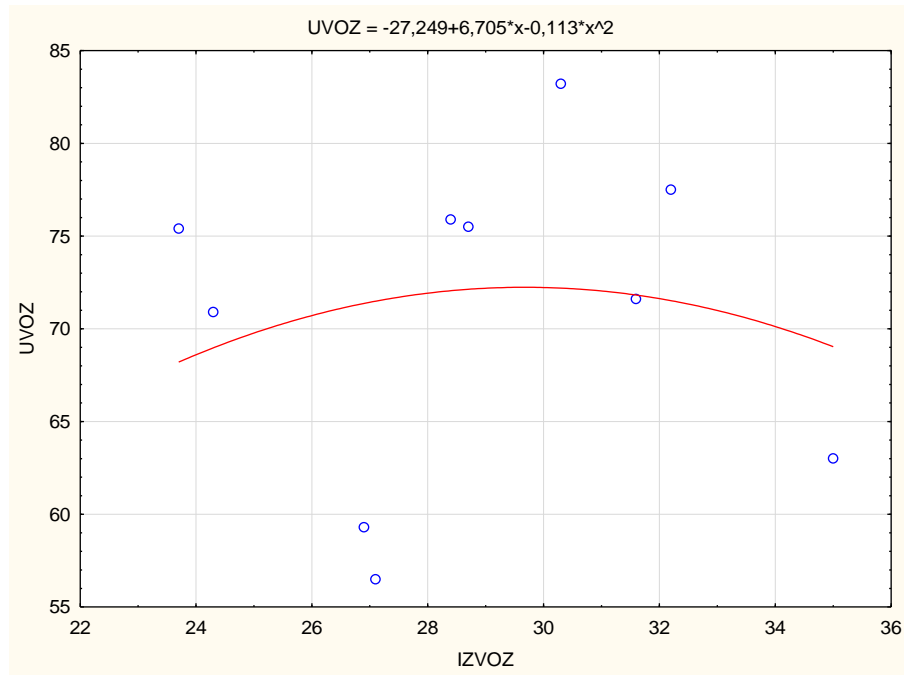
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
BOSNA_SDI	-,612	4,410	-,205	-,139	,893
BOSNA_SDI ** 2	-,071	,313	-,336	-,227	,827
(Constant)	77,055	13,314		5,787	,001

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = 77,055 - 0,612X - 0,071X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 30 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,177$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 40 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,177	,031	-,246	9,601

Tabela 41 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	20,762	2	10,381	,113	,895
Residuali	645,314	7	92,188		
Ukupno	666,076	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,113$ ($p = 0,895$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 42 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
BOSNA_IZVOZ	6,705	14,592	2,762	,460	,660
BOSNA_IZVOZ ** 2	-,113	,250	-2,713	-,451	,665
(Constant)	-27,249	210,608		-,129	,901

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = -27,249 + 6,705X - 0,113X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 31 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

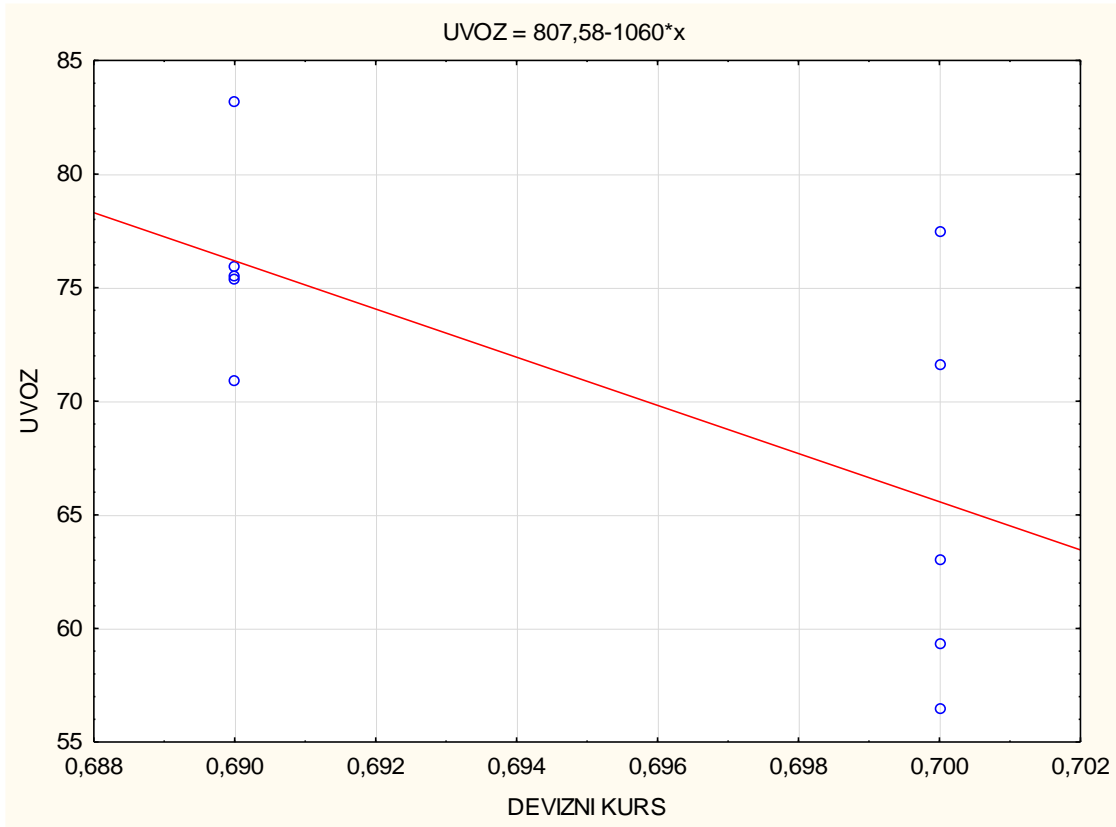

Tabela 43 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,738	,545	,488	6,157

Tabela 44 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	362,776	1	362,776	9,569	,015
Residuali	303,300	8	37,913		
Ukupno	666,076	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 9,569$ ($p = 0,015$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 45 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
BOSNA_DEV_KU RS	-1060	677,898	-,738	-3,093	,015
(Constant)	807,58	470,804		3,244	,012

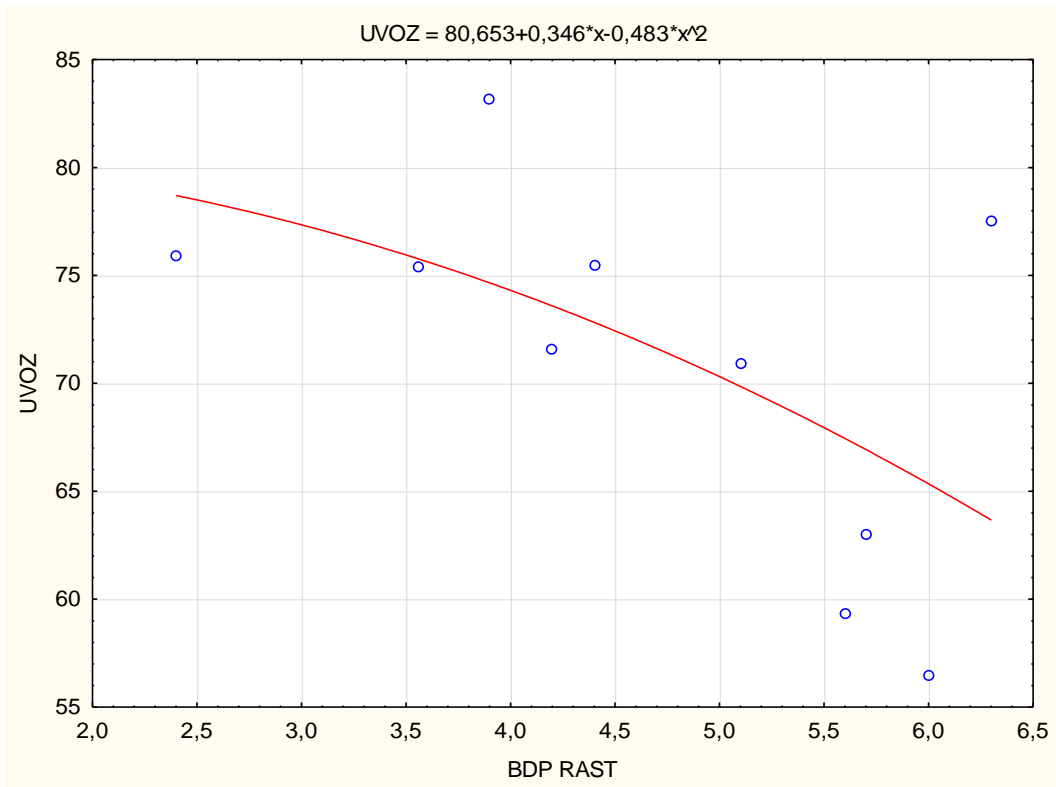
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = 807,58 - 1060X$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 32 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,577$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 46 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,577	,333	,142	7,970

Tabela 47 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	221,477	2	110,739	1,744	,243
Residuali	444,599	7	63,514		
Ukupno	666,076	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 1,744$ ($p = 0,243$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 48 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

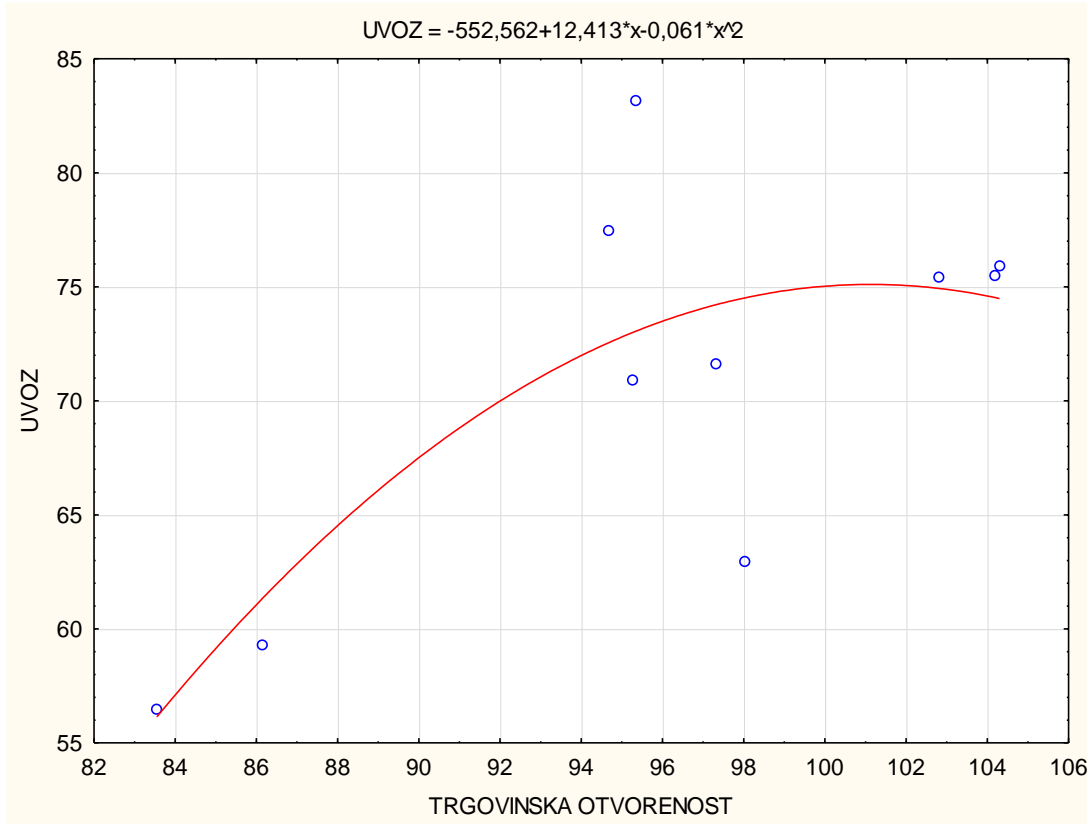
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
BOSNA_BDP_RAST	,346	16,381	,050	,021	,984
BOSNA_BDP_RAST ** 2	-,483	1,818	-,626	-,266	,798
(Constant)	80,653	35,225		2,290	,056

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = 80,653 + 0,346X - 0,483X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 33 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,762$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 49 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,762	,581	,462	6,312

The independent variable is BOSNA_TRG_OTVORENOST.

Tabela 50 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	387,201	2	193,600	4,860	,047
Residuali	278,875	7	39,839		
Ukupno	666,076	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 4,86$ ($p = 0,047$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 51 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
TRG OTVORENOST	12,413	8,409	10,118	1,476	,183
TRG_OTVORENOST ** 2	-,061	,045	-9,440	-1,377	,211
(Constant)	-552,562	395,154		-1,398	,205

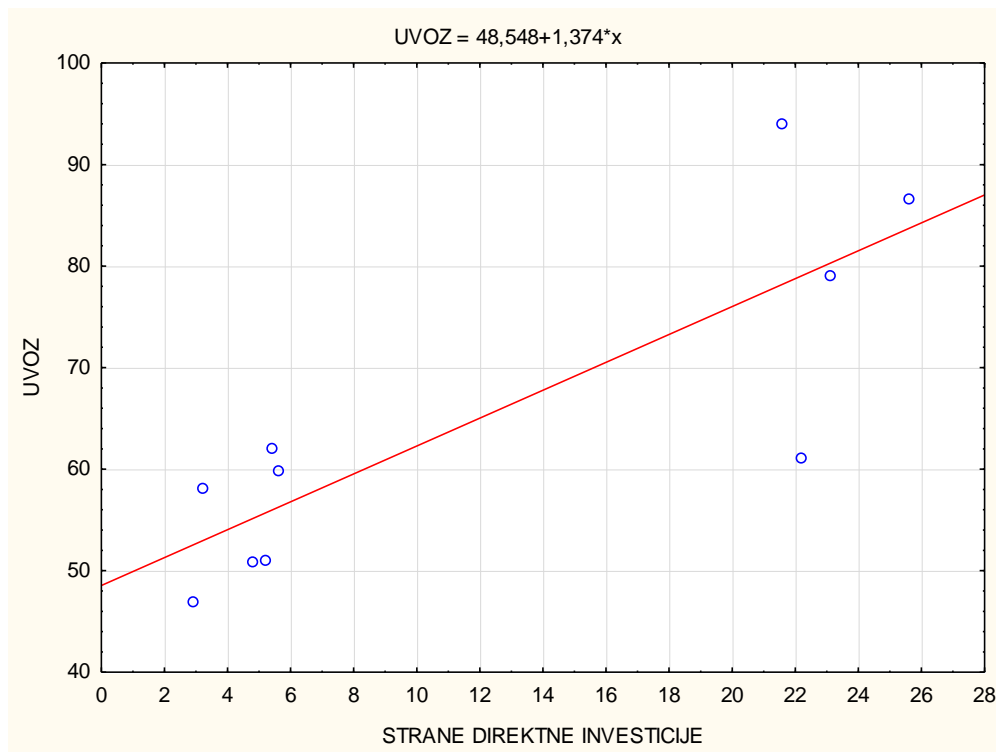
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = -552,562 + 12,413X - 0,061X^2$$

Crna Gora

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 34 Kretanje Uvoza Crne Gore u zavisnosti od SDI

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinatnog sistema što ukazuje na rast Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza jaka ($R=0,829$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 52 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,829	,687	,648	9,541

Tabela 53 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	1599,151	1	1599,151	17,568	,003
Residuali	728,225	8	91,028		
Ukupno	2327,376	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 17,568$ ($p = 0,003$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 54 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

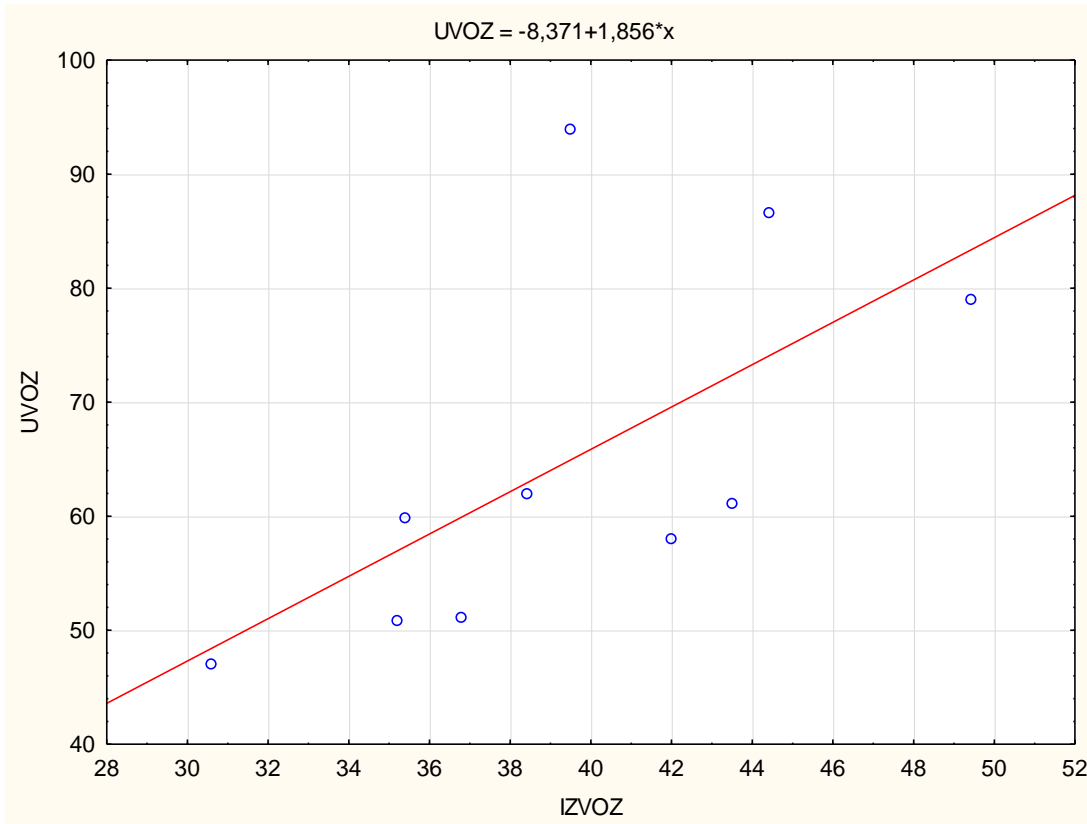
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
CG_SDI	1,374	,328	,829	4,191	,003
(Constant)	48,548	4,947		9,814	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = 48,548 + 1,374X$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 35 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinatnog sistema što ukazuje na rast Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od Izvoza (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza značajna ($R=0,629$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 55 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,629	,396	,320	13,260

Tabela 56 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	920,731	1	920,731	5,236	,051
Residuali	1406,645	8	175,831		
Ukupno	2327,376	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 5,236$ ($p = 0,051$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 57 Tabela koeficijenata regresionog mod

Coefficients

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
CG_IZVO Z	1,856	,811	,629	2,288	,051
(Constant)	-8,371	32,327		-,259	,802

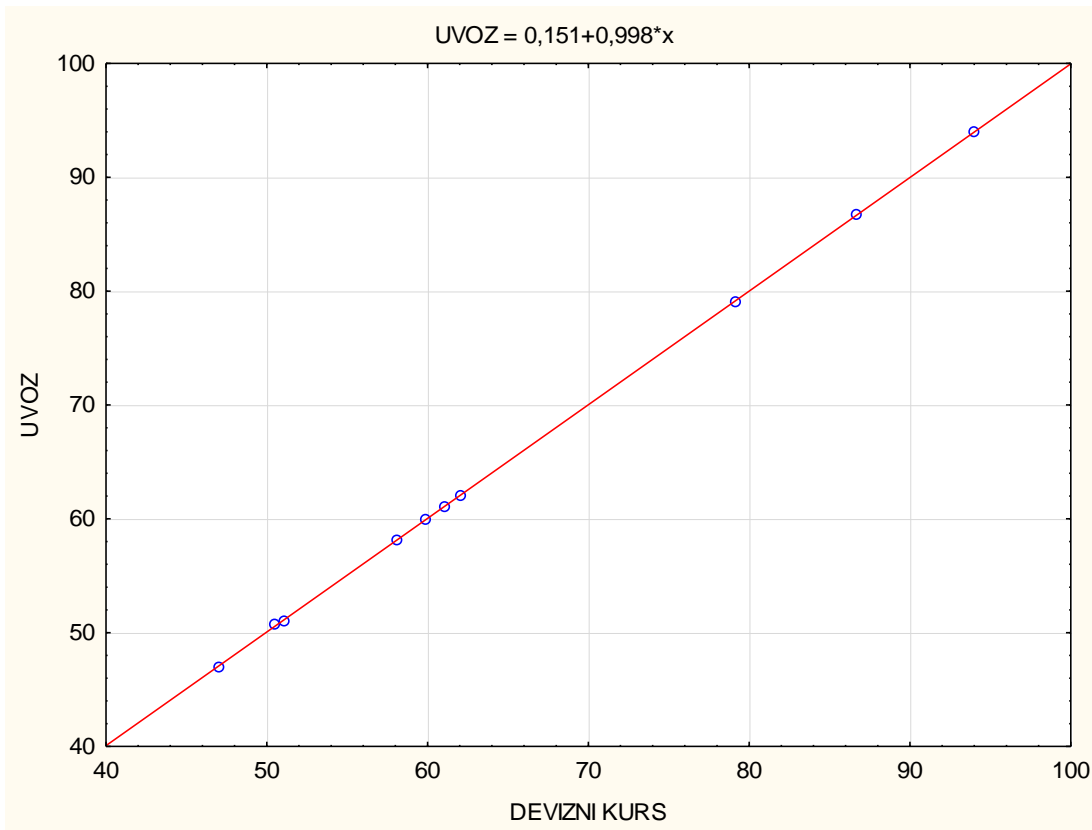
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = -8,371 + 1,856X$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 36 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinatnog sistema što ukazuje na rast Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od kretanja Deviznog kursa (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza jaka ($R=0,998$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 58 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,998	,996	,995	,095

Tabela 59 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	2327,303	1	2327,303	255203,308	,000
Residuali	,073	8	,009		
Ukupno	2327,376	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 255203,308$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 60 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

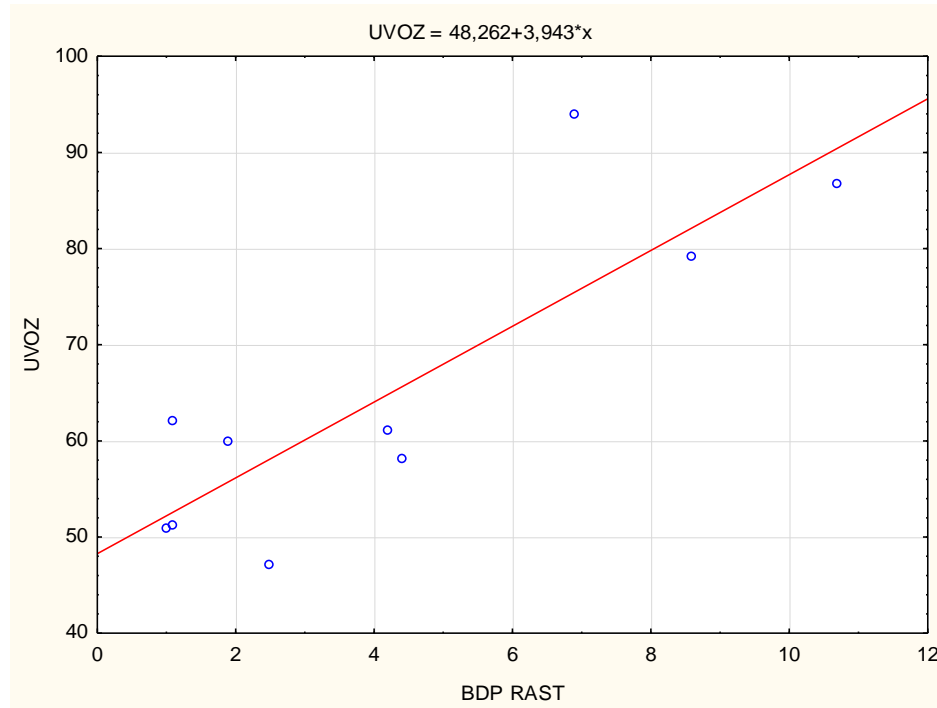
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
CG_DEV_KUR	,998	,002	1,000	505,177	,000
(Constant)	,151	,132		1,142	,287

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = 0,151 + 0,998X$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 37 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinantnog sistema što ukazuje na rast Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza jaka ($R=0,844$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 61 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,844	,712	,676	9,156

Tabela 62 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	1656,747	1	1656,747	19,763	,002
Residuali	670,629	8	83,829		
Ukupno	2327,376	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 19,763$ ($p = 0,02$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 63 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

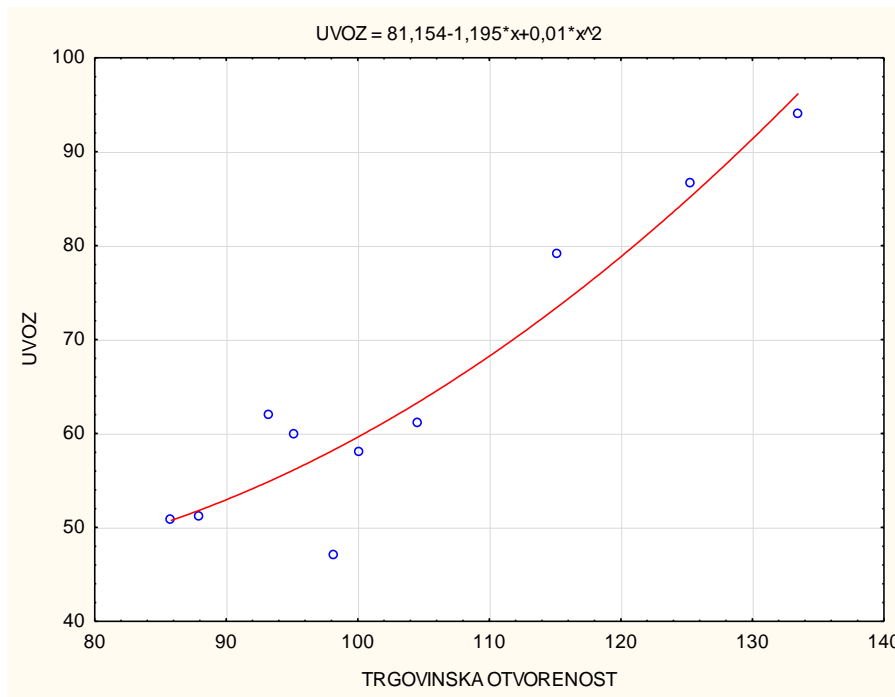
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
CG_BDP_RAS	3,943	,887	,844	4,446	,002
(Constant)	48,262	4,746		10,169	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost Bruto domaćeg rasta od uvoza glasi:

$$Y = 48,262 + 3,943X$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 38 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,948$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 64 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,948	,898	,869	5,828

Tabela 65 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	2089,614	2	1044,807	30,760	,000
Residuali	237,762	7	33,966		
Ukupno	2327,376	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 30,76$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 66 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
TRG_OTVORENOST	-1,195	2,043	-1,184	-,585	,577
TRG_OTVORENOST ** 2	,010	,009	2,126	1,051	,328
(Constant)	81,154	109,862		,739	,484

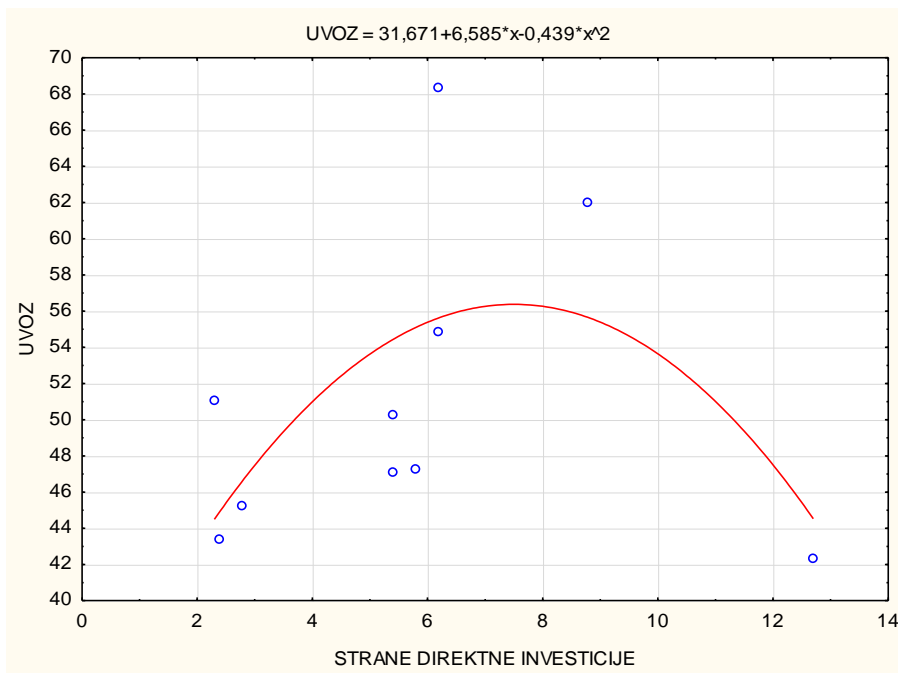
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od Trgovinske otvorenosti glasi:

$$Y = 81,154 - 1,195X + 0,01X^2$$

S. Makedonija

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 39 Kretanje Uvoza Makedonije u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,622$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 67 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,622	,386	,211	7,442

Tabela 68 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	244,206	2	122,103	2,205	,181
Residuali	387,679	7	55,383		
Ukupno	631,885	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 2,205$ ($p = 0,181$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 69 Analiza varijanse regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
MAK_SDI	6,585	3,144	2,486	2,094	,074
MAK_SDI ** 2	-,439	,212	-2,452	-2,066	,078
(Constant)	31,671	10,011		3,164	,016

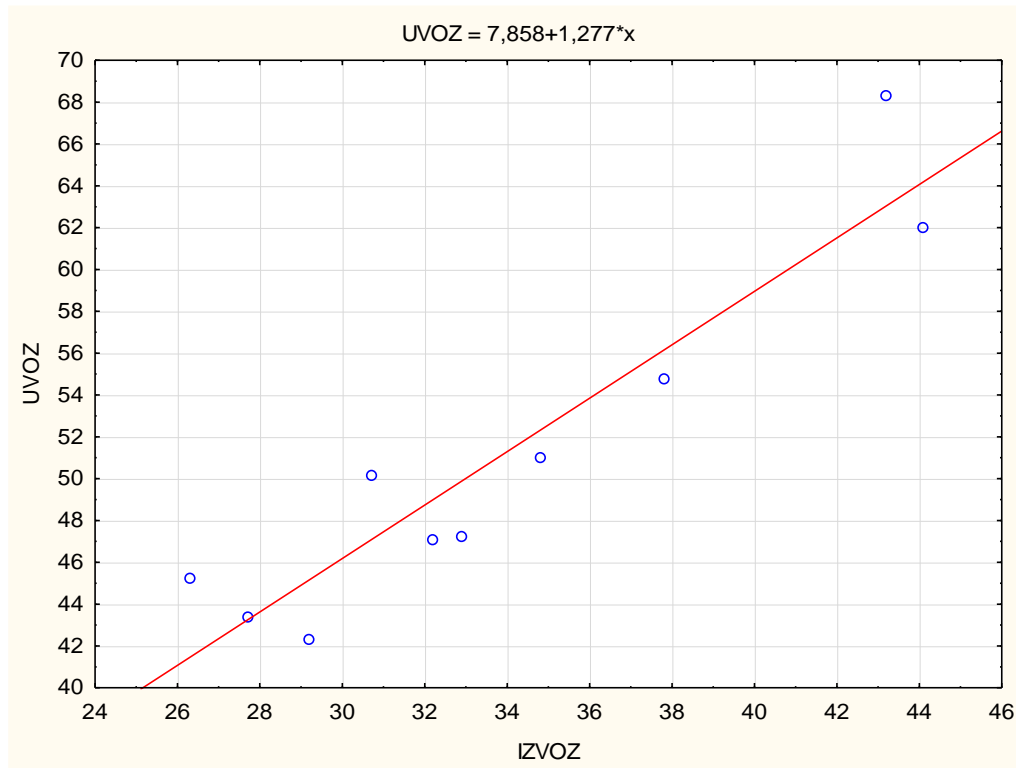
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od uvoza glasi:

$$Y = 31,671 + 6,585X - 0,439X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 40 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinantnog sistema što ukazuje na Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od Izvoza (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza jaka ($R=0,936$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 70 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,936	,875	,860	3,138

Tabela 71 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	553,128	1	553,128	56,186	,000
Residuali	78,757	8	9,845		
Ukupno	631,885	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 56,186$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 72 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

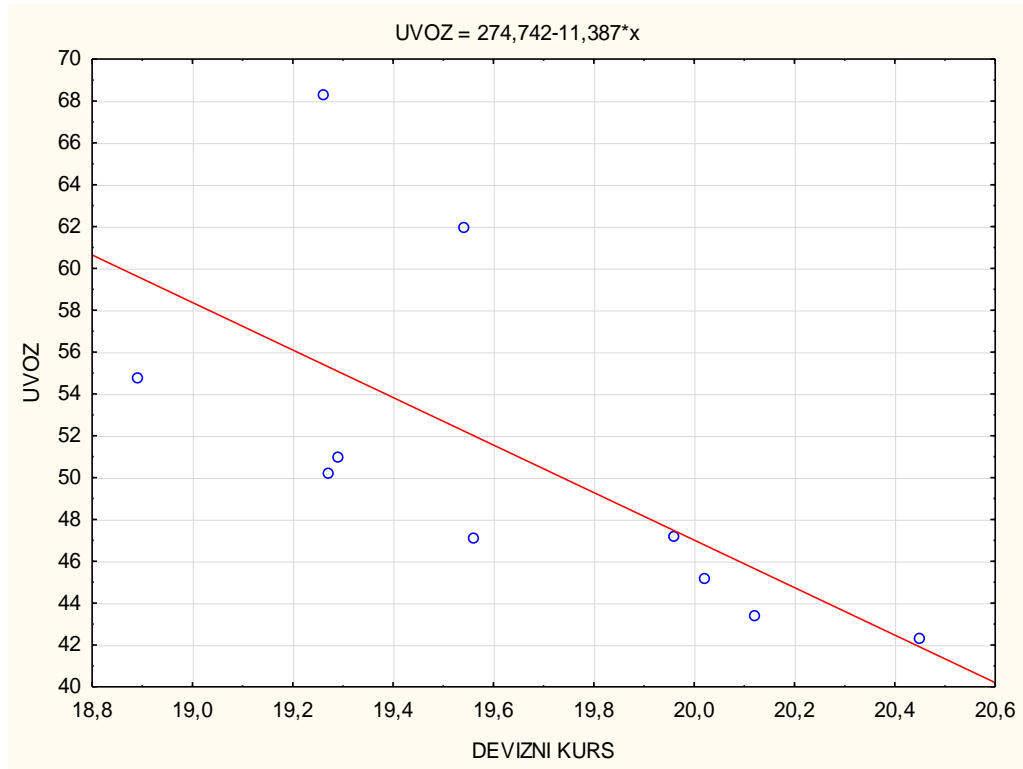
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
MAK_IZV OZ	1,277	,170	,936	7,496	,000
(Constant)	7,858	5,860		1,341	,217

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoz od izvoza glasi:

$$Y = 7,858 + 1,277X$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 41 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od gornjeg levog ka donjem desnom uglu koordinatnog sistema što ukazuje na pad Uvoza (kao zavisne varijable) u zavisnosti od kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza značajna ($R=0,656$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 73 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,656	,431	,360	6,705

Tabela 74 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	272,237	1	272,237	6,056	,039
Residuali	359,648	8	44,956		
Ukupno	631,885	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 6,056$ ($p = 0,039$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 75 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

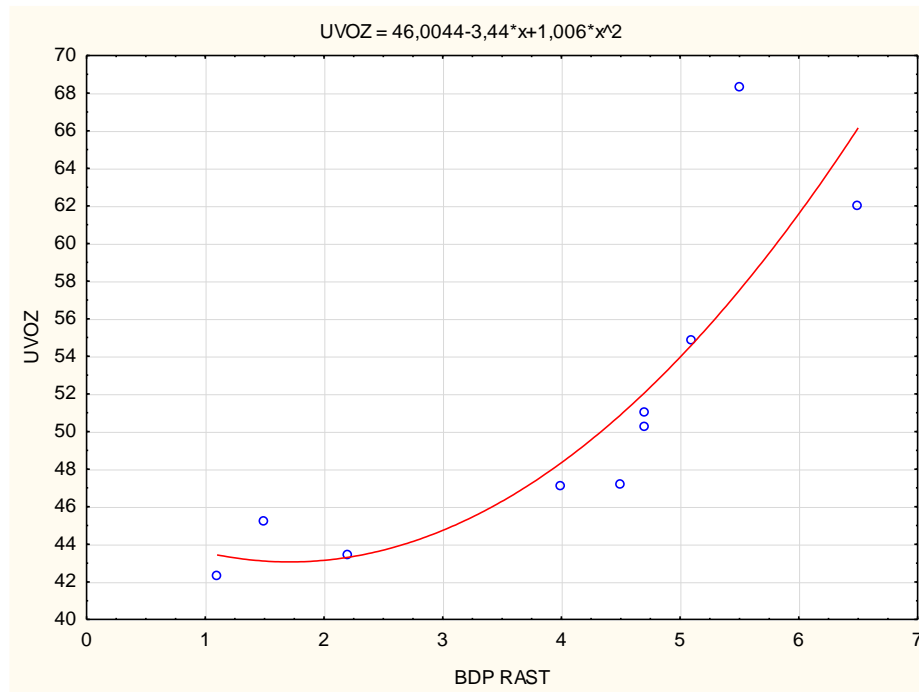
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
MAK_DEV_KU RS	-11,387	4,627	-,656	-2,461	,039
(Constant)	274,742	90,885		3,023	,016

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 274,742 - 11,387X$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 42 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,865$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 76 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,865	,748	,677	4,766

Tabela 77 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	472,898	2	236,449	10,411	,008
Residuali	158,987	7	22,712		
Ukupno	631,885	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 10,411$ ($p = 0,008$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 78 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

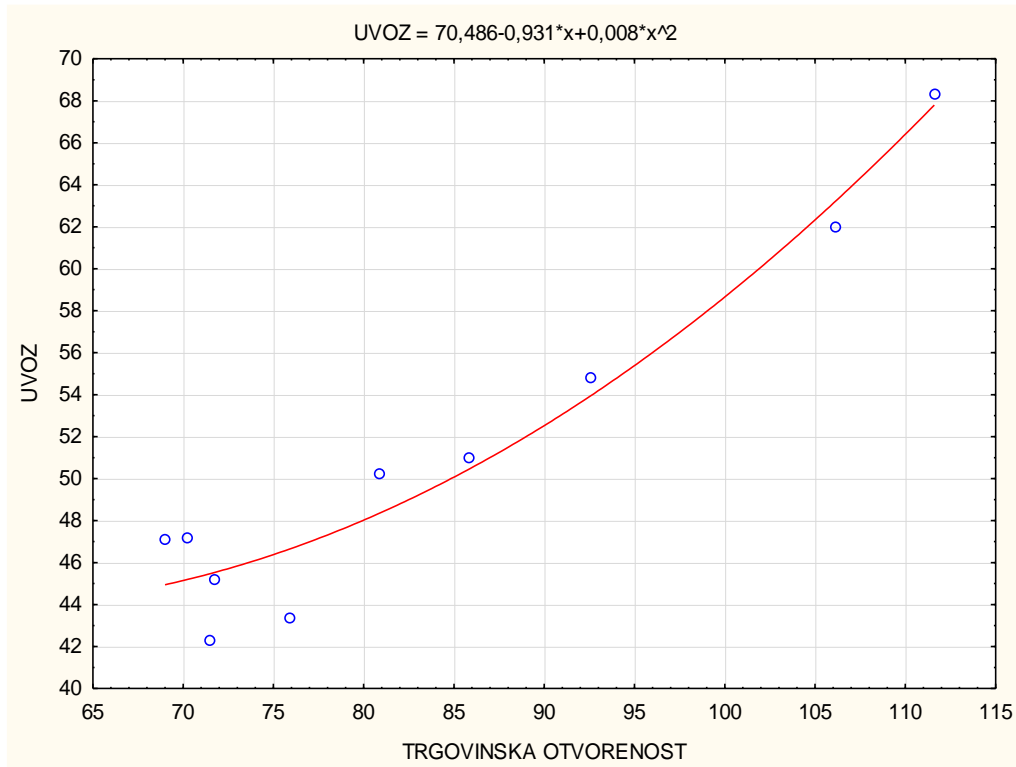
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
MAK_BDP_RAST	-3,440	4,390	-,735	-,784	,459
MAK_BDP_RAST ** 2	1,006	,600	1,572	1,676	,138
(Constant)	46,004	7,017		6,556	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost Uvoza i Bruto domaćeg rasta glasi:

$$Y = 46,004 - 3,44X + 1,006X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 43 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,972$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 79 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,972	,944	,928	2,251

Tabela 80 Rezime regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	596,419	2	298,209	58,858	,000
Residuali	35,466	7	5,067		
Ukupno	631,885	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 58,858$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 81 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
TRG_OTVORENOST	-,931	,791	-1,706	-1,177	,278
TRG_OTVORENOST ** 2	,008	,004	2,669	1,841	,108
(Constant)	70,486	34,455		2,046	,080

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgovinske otvorenosti glasi:

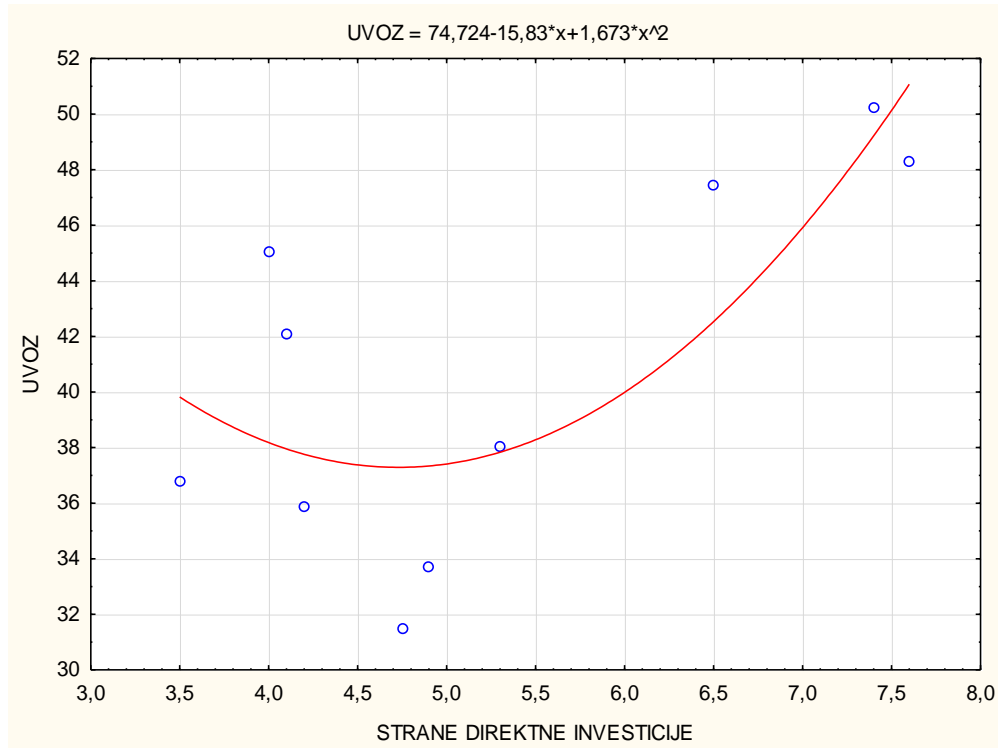
$$Y = 70,486 - 0,931X + 0,008X^2$$

Srbija

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 44 Kretanje Uvoza Srbije u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,776$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 82 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,776	,602	,489	4,735

Tabela 83 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	237,639	2	118,819	5,300	,040
Residuali	156,943	7	22,420		
Ukupno	394,582	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 5,3$ ($p = 0,04$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 84 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

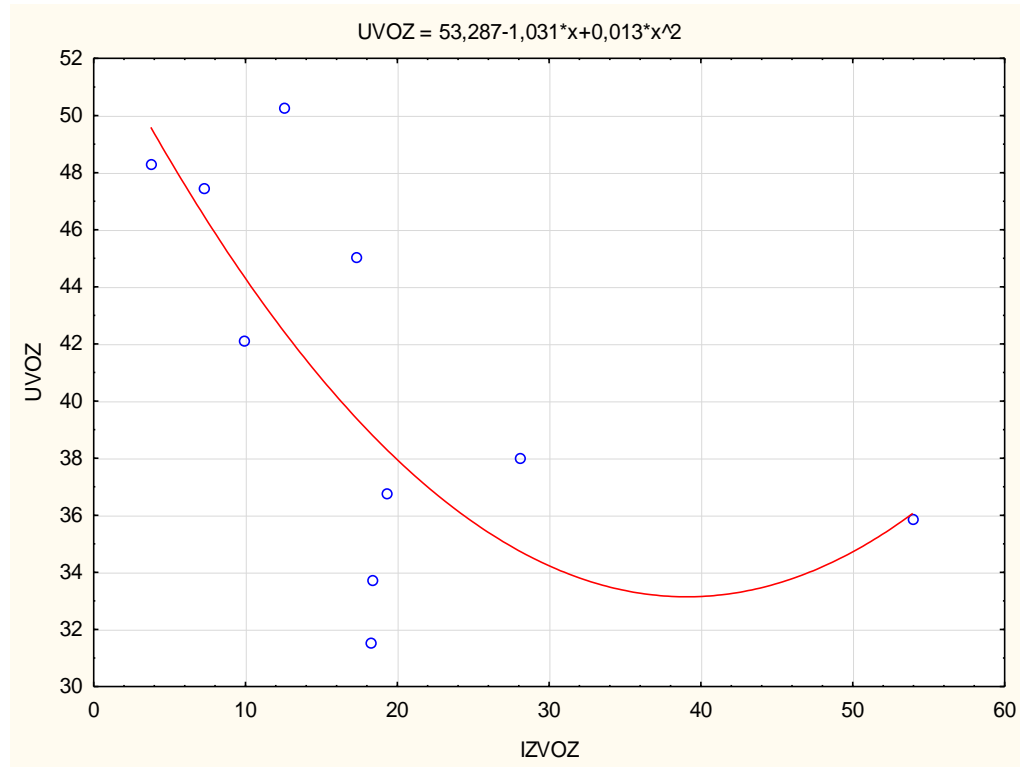
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
SRB_SDI	-15,830	11,860	-3,485	-1,335	,224
SRB_SDI ** 2	1,673	1,046	4,178	1,600	,154
(Constant)	74,724	31,706		2,357	,051

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 74,724 - 15,83 + 1,673X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 45 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,713$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 85 Rezime regresionog modela

Rezime modela			
R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,713	,508	,367	5,268

Tabela 86 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA					
	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	200,322	2	100,161	3,609	,084
Residuali	194,261	7	27,752		
Ukupno	394,582	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 3,609$ ($p = 0,084$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 87 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

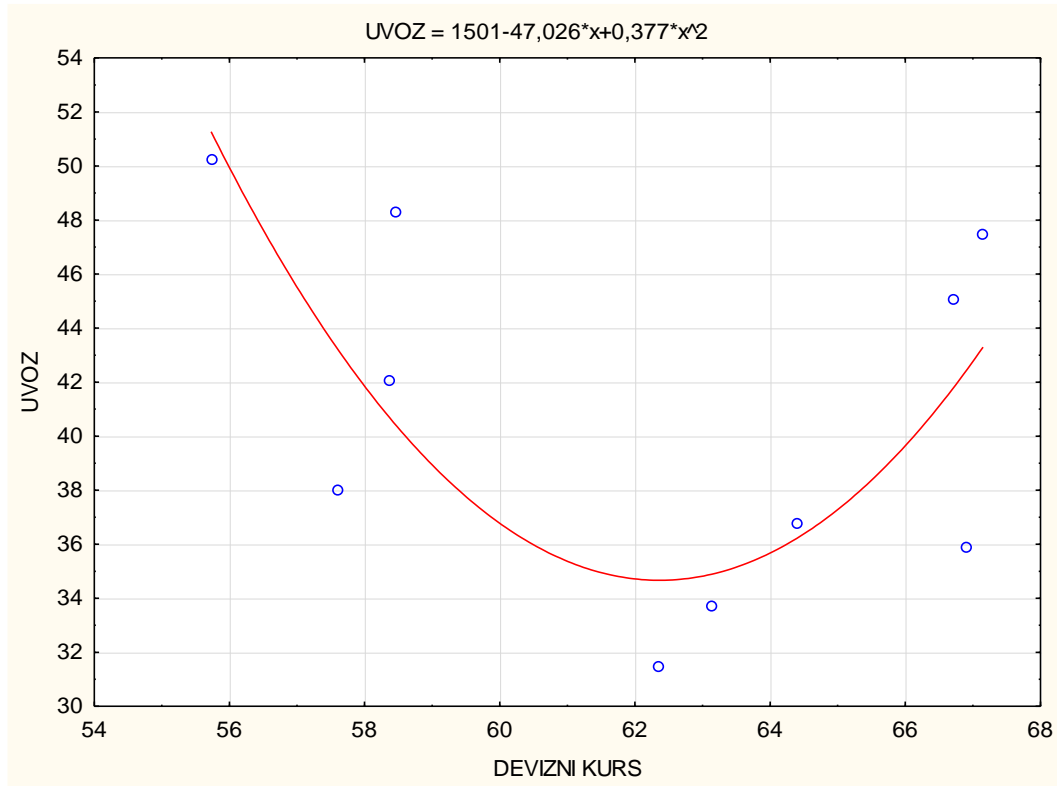
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
SRB_IZVOZ	-1,031	,466	-2,203	-2,214	,062
SRB_IZVOZ ** 2	,013	,008	1,720	1,729	,127
(Constant)	53,287	5,237		10,174	,000

Jednačina proste linearne regresije za uvoza od izvoza glasi:

$$Y = 53,287 - 1,031X + 0,013X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 46 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,745$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 88 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,745	,555	,428	5,008

Tabela 89 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	219,009	2	109,504	4,366	,059
Residuali	175,573	7	25,082		
Ukupno	394,582	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 4,366$ ($p = 0,059$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 90 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

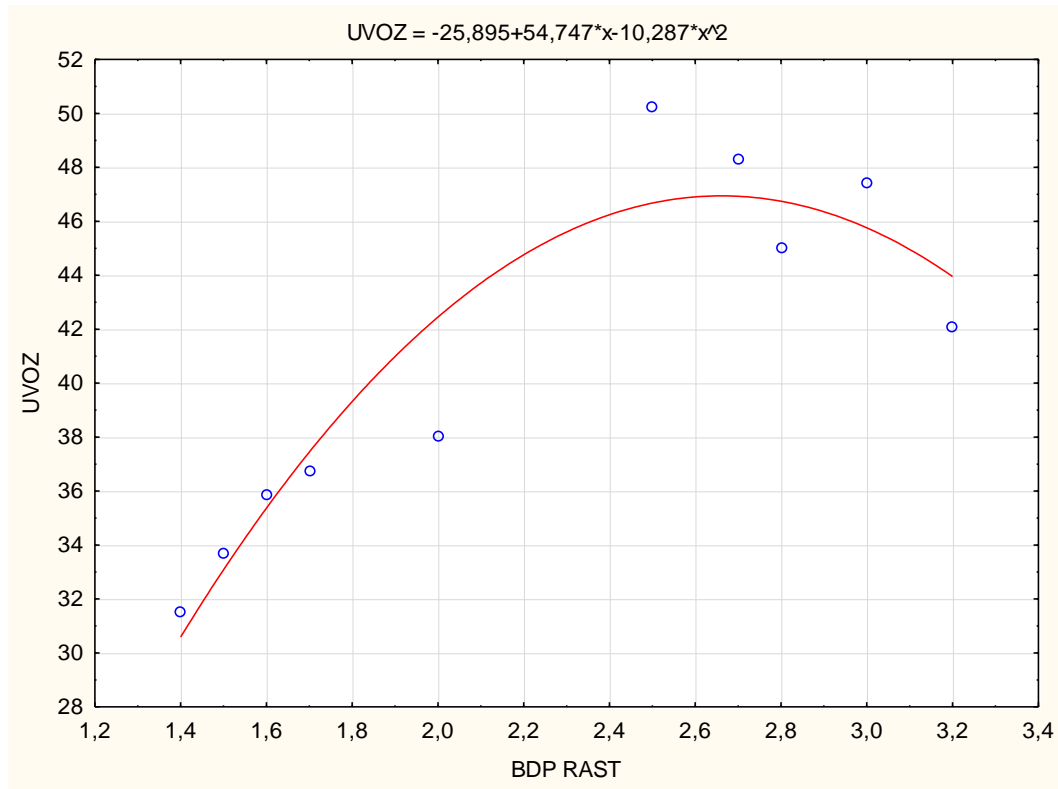
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
SRB_DEV_KURS	-47,026	16,940	-30,363	-2,776	,027
SRB_DEV_KURS ** 2	,377	,137	30,100	2,752	,028
(Constant)	1501,079	521,671		2,877	,024

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 1501,079 - 47,026X + 0,377X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 47 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,945$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 91 Rezime regresionog modela

Rezime modela			
R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,941	,885	,852	2,544

Tabela 92 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	349,273	2	174,637	26,980	,001
Residuali	45,309	7	6,473		
Ukupno	394,582	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 26,98$ ($p = 0,001$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 93 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
SRB_BDP_RAST	54,747	13,894	5,583	3,940	,006
SRB_BDP_RAST ** 2	-10,287	3,058	-4,767	-3,364	,012
(Constant)	-25,895	14,689		-1,763	,121

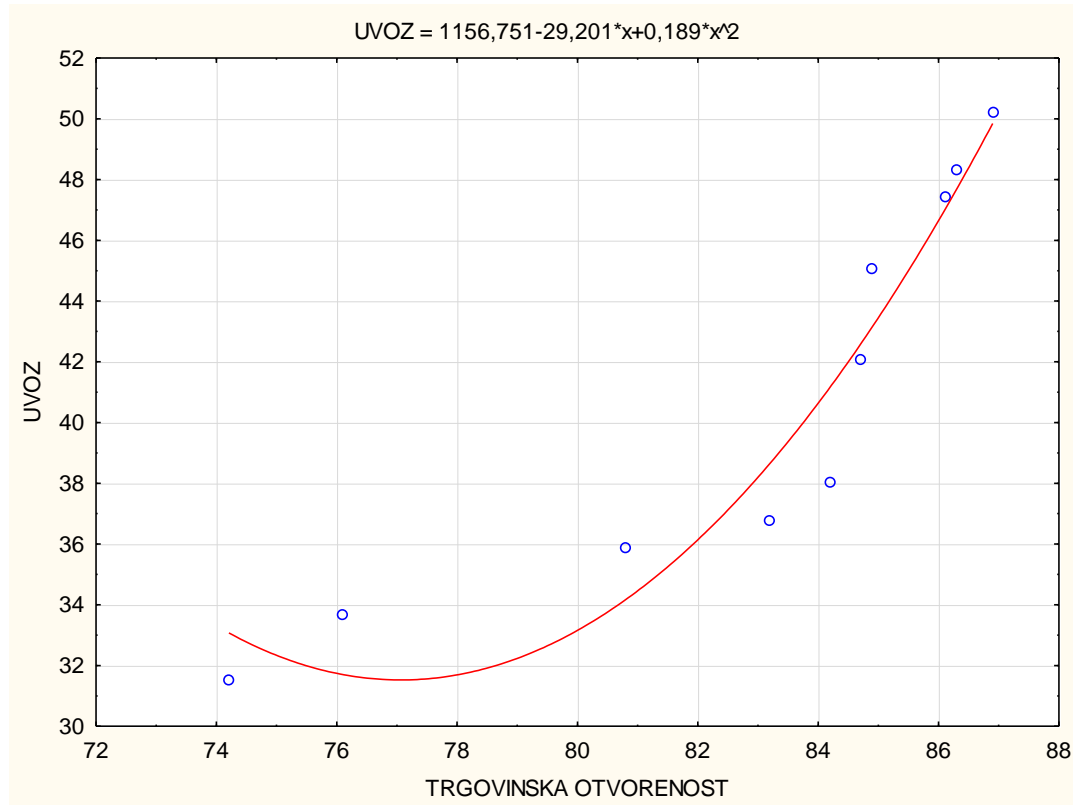
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od rasta bruto društveni proizvod glasi:

$$Y = -25,895 + 54,747X - 10,287X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 48 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,965$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 94 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,965	,931	,911	1,978

Tabela 95 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	367,207	2	183,603	46,948	,000
Residuali	27,375	7	3,911		
Ukupno	394,582	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 46,948$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 96 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
TRG_OTVORENOST	-29,201	7,769	-19,321	-3,759	,007
TRG_OTVORENOST ** 2	,189	,048	20,206	3,931	,006
(Constant)	1156,751	312,140		3,706	,008

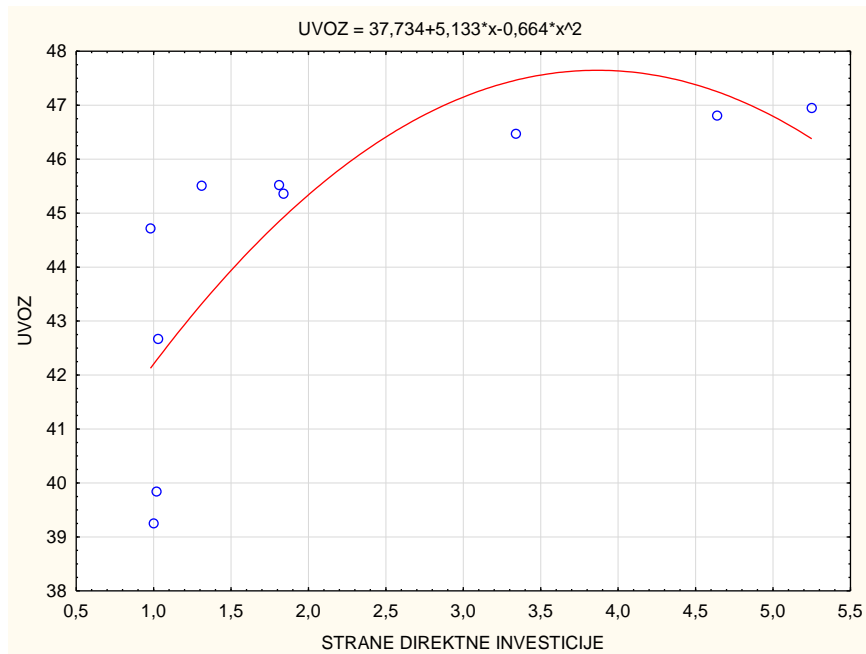
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza i trgovinske otvorenosti glasi:

$$Y = 1156,751 - 29,201X + 0,189X^2$$

Hrvatska

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 49 Kretanje Uvoza Hrvatske u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,772$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 97 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,772	,596	,481	2,014

Tabela 98 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA					
	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	41,947	2	20,974	5,172	,042
Residuali	28,387	7	4,055		
Ukupno	70,334	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 5,172$ ($p = 0,042$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 99 Tabela koeficijenata regresionog modela

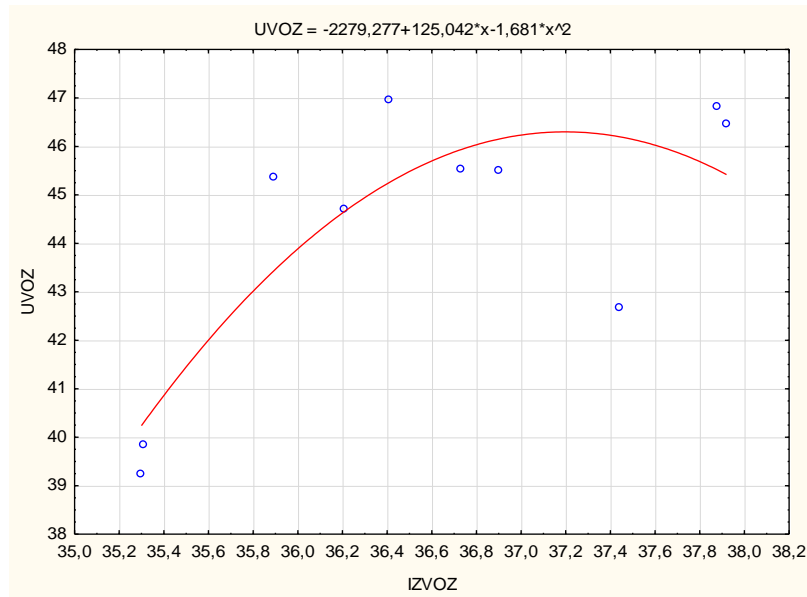
Coefficients					
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
CRO_SDI	5,133	2,609	2,956	1,968	,090
CRO_SDI ** 2	-,664	,433	-2,307	-1,536	,168
(Constant)	37,734	2,812		13,418	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 37,734 + 5,133X - 0,664X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 50 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,815$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 100 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,815	,665	,569	1,835

Tabela 101 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	46,753	2	23,376	6,939	,022
Residuali	23,581	7	3,369		
Ukupno	70,334	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 6,9339$ ($p = 0,022$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 102 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

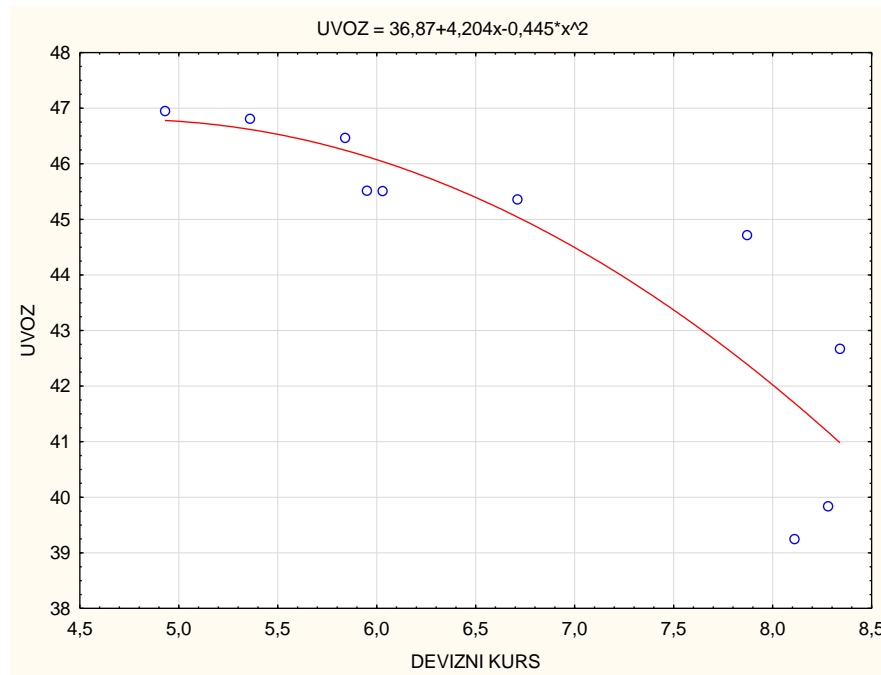
	Nestandardni koeficijenti B	Standardni koeficijenti Std. Error	Standardni koeficijenti Beta	t	Sig.
CRO_IZVOZ	125,042	58,074	42,832	2,153	,068
CRO_IZVOZ ** 2	-1,681	,793	-42,164	-2,120	,072
(Constant)	-2279,277	1062,712		-2,145	,069

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od izvoza glasi:

$$Y = -2279,277 + 125,042X - 1,681X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 51 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,872$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 103 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,872	,760	,691	1,553

Tabela 104 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	53,441	2	26,720	11,072	,007
Residuali	16,893	7	2,413		
Ukupno	70,334	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 11,072$ ($p = 0,007$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 105 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
CRO_DEV_KURS	4,204	6,786	1,955	,619	,555
CRO_DEV_KURS ** 2	-,445	,499	-2,815	-,892	,402
(Constant)	36,870	22,415		1,645	,144

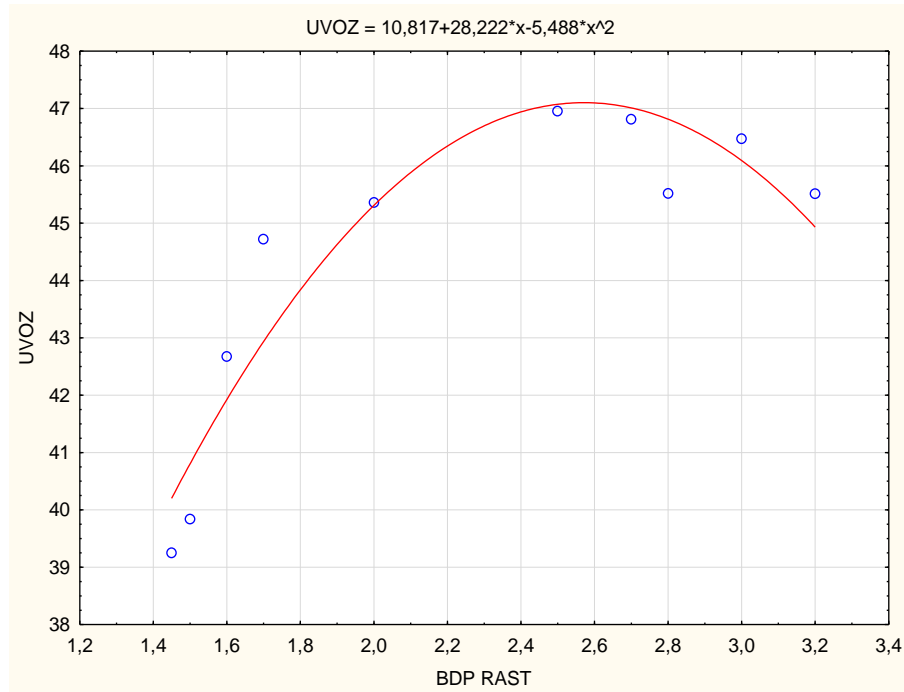
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 36,87 + 4,204X - 0,445X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 52 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,943$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 106 Rezime regresionog modela

Rezime modela			
R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,943	,889	,858	1,055

Tabela 107 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	62,550	2	31,275	28,125	,000
Residuali	7,784	7	1,112		
Ukupno	70,334	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 28,125$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 108 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

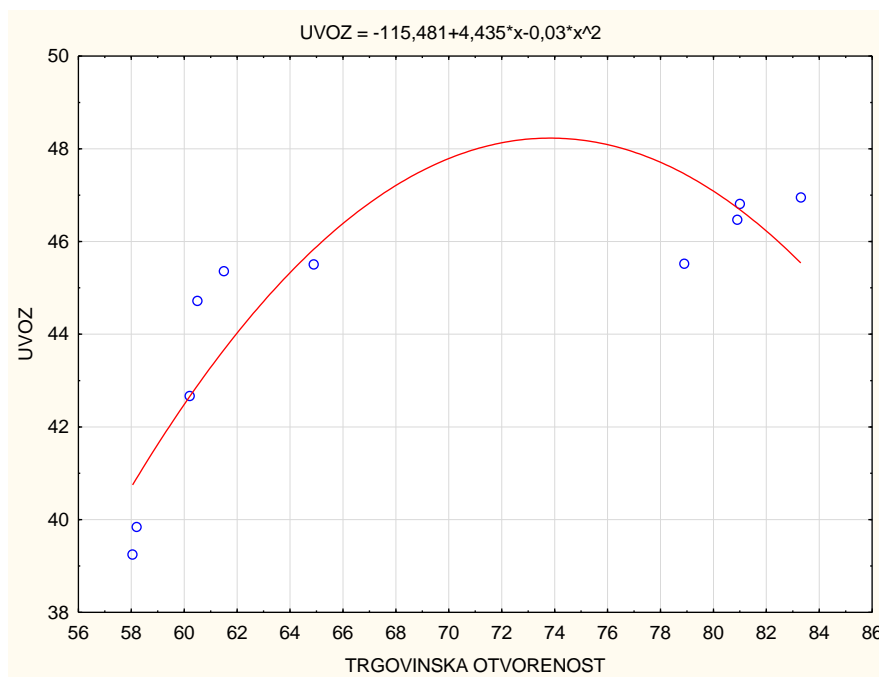
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
CRO_BDP_RAST	28,222	6,010	6,749	4,696	,002
CRO_BDP_RAST ** 2	-5,488	1,317	-5,988	-4,166	,004
(Constant)	10,817	6,391		1,693	,134

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od bruto društvenog proizvoda glasi:

$$Y = 10,817 + 28,222X - 5,488X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 53 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,883$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 109 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,883	,779	,716	1,489

Tabela 110 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	54,816	2	27,408	12,364	,005
Residuali	15,518	7	2,217		
Ukupno	70,334	9			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 12,364$ ($p = 0,005$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 111 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
TRG_OTVORENOST	4,435	1,700	17,108	2,608	,035
TRG_OTVORENOST ** 2	-,030	,012	-16,350	-2,493	,041
(Constant)	-115,481	58,729		-1,966	,090

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgovinske otvorenosti glasi:

$$Y = -115,481 + 4,435X - 0,03X$$

Korelaciona analiza pre krize

Atributivna obeležja ne iskazuju se numeričkim vrednostima, već atributima. Ponekad je moguće rangirati njihove jedinice posmatranjaprema atributivnom kriterijumu. Na taj način se uspostavlja veza između atributa i nekog podskupa, skupa prirodnih brojeva pri čemu prirodni brojevi predstavljaju rangove obeležja.

Za dva obeležja ili dva uzorka koji su predstavljeni svojim rangovima moguće je ispitati stepen saglasnosti rangova i na osnovu toga izvesti zaključak o njihovoj zavisnosti.¹³⁴ Numerički pokazatelj kojim se izražava stepen slaganja rangova dva obeležja naziva se koeficijent korelacije ranga. Postoji više različitih postupaka za ispitivanje zavisnosti na osnovu rangova. Ono što je svima zajedničko jeste da su koeficijenti korelacije ranga definisani po uzoru na koeficijent linearne korelacije kao i to da se tumače isto kao i napred pomenuti koeficijent. Korelacioni koeficijenti su mere jačine (stepena) i smera povezanosti između dve promenljive veličine. Naješće korišćeni korelacioni koeficijenti su: Pirsonov koeficijent linearne korelacije r i Spirmanov koeficijent korelacije rangova.¹³⁵

Cilj korelacione analize je merenje intenziteta povezanosti opservirane između bilo kojeg para varijabli i testiranje iskaza da li je intenzitet veći no što bi se očekivalo samo na osnovu slučajnosti. Jednom ustanovljena povezanost ne znači kauzalnost odnosa među varijablama. Tu povezanost možda najbolje opisuju različita strukturalna objašnjenja korelacije između varijabli Y_1 i Y_2 . Utvrđivanje značajne korelacije ne ukazuje nam koji je od ovih strukturalnih modela odgovarajući.

Dakle, korelacija ne podrazumeva uzročnost. Čak i vrlo jaka korelacija ne znači uzročnu povezanost između varijabli X i Y . imamo različite vrste korelacija.

Pozitivna, nepotpuna korelacija: Ako linearnom porastu jedne varijable uglavnom odgovara linearni porast druge varijable, i to tako da je jedna određena vrednost jedne varijable povezana s više vrednosti druge varijable (npr. odnos između visine i težine ljudi), onda je korelacija pozitivna, ali nije maksimalna. r je veći od 0, ali manji od +1. $0 < r$

Nepostojanje korelacije : Ako iz određene vrednosti jedne varijable ne možemo ništa zaključiti na vrednost druge varijable, tj. ako jednoj određenoj vrednosti jedne

---

¹³⁴ Arthur A. Thompson, JR. , A.J. Strickland III, John E. Gamble, „Strateški menadžment“, Mate Zagreb, 2005, str. 266-272

¹³⁵ Armstrong, J. Scott, „Significance tests harm progress in forecasting“ International Journal of Forecasting 23, 2007, str. 188-190.

varijable odgovara bilo koja vrednost druge varijable (npr. odnos između stranih direktnih investicija u jednu državu i temperaturnih promena na jednom području), onda nema korelacije između dve pojave. $r = 0$

Negativna, nepotpuna korelacija: Ako linearnom porastu jedne varijable odgovara linearno opadanje druge varijable, ali je povezanost takva da je jedna vrednost jedne varijable povezana s više vrednosti druge varijable (npr. odnos stranih direktnih investicija na neku veliku fabriku i privatnoj potrošnji u prvoj godini rada te fabrike), onda je korelacija negativna i nepotpuna, i beleži se izrazom koji je manji od 0, a veći od -1. $-1 < r$ ¹³⁶

Negativna, potpuna korelacija: Ako linearnom porastu jedne varijable odgovara linearni pad druge varijable, i to tako da je jedna određena vrednost jedne varijable povezana s jednom korespondentnom vrednosti druge varijable (npr. odnos između pada životnog standard na jednom području i broja ljudi koji se iseljavaju sa tog područja), onda je korelacija negativna i maksimalna. $r = -1$.

Pirsonov koeficijent korelacije r ¹³⁷

Računa se po formuli:

$$r = \frac{SD_{xy}}{SD_x SD_y}$$

Interpretacija koeficijenta korelacije najviše zavisi o kontekstu, o prirodi pojava.

Okvirne granice su:

- od 0.00 do ± 0.20 $\Rightarrow$ nikakva ili neznatna povezanost
- od ± 0.20 do ± 0.40 $\Rightarrow$ lagana povezanost
- od ± 0.40 do ± 0.70 $\Rightarrow$ stvarna značajna povezanost
- od ± 0.70 do ± 1.00 $\Rightarrow$ visoka ili vrlo visoka povezanost

Spirman ρ (r_s) – Koeficijent korelacije ordinalnih podataka.

Neparametarski koeficijent korelacije.

---

¹³⁶ Baltagi, B.H. , *Econometric analysis of panel data*. England: John Wiley & Sons Ltd., 200, str. 237-250.

¹³⁷ Carver, R.P. „The case against statistical significance testing“. *Harvard educational Review* 48, 1978, str. 169.

To je neparametarski metod za ocenu jačine povezanosti koji se primenjuje kada:

- su podaci za najmanje jednu varijablu dati u vidu ordinalnih podataka ili rangova
- najmanje jedna varijabla nema normalnu raspodelu
- odnos između varijabli nije linearan ¹³⁸

Izračunavanje Spearmanovog koeficijenta korelacije rangova se vrši tako što se dodeli rang vrednostima jedne varijable vodeći računa da rangiranje počne od najmanjeg do najvećeg podatka u rastućem nizu ili obrnuto. Podacima sa istim vrednostima obeležja dodeljuje se tzv. vezani rang (prosečna vrednost rangova koji pripadaju tim podacima). Isto to je potrebno učiniti i sa drugom varijablom. Nakon rangiranja potrebno je izračunati vrednosti koeficijenta korelacije rangova pomoću formule:

$$r_s = 1 - \frac{6\sum di^2}{n(n^2-1)}$$

Gde je:

- d – razlika rangova
- n – broj jedinica analize

Testiranje koeficijenta korelacije ranga

Testiranje koeficijenta korelacije ranga se vrši preko sledeće formule:

$$t = r_s \sqrt{\frac{n-2}{1-r_s^2}}$$

Ako je broj jedinica analize < 10, empirijske vrednosti testa se upoređuju sa kritičnim tabličnim vrednostima za odgovarajući broj parova podataka i nivo značajnosti. Ukoliko je vrednost dobijenog koeficijenta veća od tablične vrednosti, tada imamo statističku značajnost koeficijenta korelacije i obrnuto. ¹³⁹

---

¹³⁸ Breusch, T. and Pagan, A., A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica*, vol. 47, no. 5, 1979, str. 1287–1294.

¹³⁹ Burnham, K.P. & Anderson, „Model Selection and inference: A practical information – Theoretic Approach“. Springer-Verlag, New York, 1998, str. 233-239.

Albanija

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,722	,639	,259	,613	,679
	Sig. (2-tailed)		,018	,047	,469	,059	,031
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,971	,714	,233	,992
	Sig. (2-tailed)			,000	,020	,517	,000
UVOZ	Pearson Correlation			1	,777	,169	,992
	Sig. (2-tailed)				,008	,641	,000
DEV KURS	Pearson Correlation				1	,059	,742
	Sig. (2-tailed)					,872	,014
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,173
	Sig. (2-tailed)						,632
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom izvoz (pozitivan i značajan $R=0,722$, $p=0,018$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom uvoz (pozitivan i značajan $R=0,632$, $p=0,047$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R=0,722$, $p=0,031$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom uvoz (pozitivan i jak $R=0,971$, $p=0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom devizni kurs (pozitivan i značajan $R=0,714$, $p=0,020$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla izvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R=0,992$, $p=0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (pozitivan i značajan $R=0,777$, $p=0,008$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R=0,992$, $p=0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

Bosna i Hercegovina

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,232	-,534	,655	,760	-,740
	Sig. (2-tailed)		,519	,112	,040	,011	,014
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,055	,385	,255	,067
	Sig. (2-tailed)			,881	,272	,476	,853
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,738	-,571	,684
	Sig. (2-tailed)				,015	,085	,029
DEV KURS	Pearson Correlation				1	,678	-,838
	Sig. (2-tailed)					,031	,002
BDP RAST	Pearson Correlation					1	-,703
	Sig. (2-tailed)						,023
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom devizni kurs (pozitivan i značajan $R=0,655$, $p=0,040$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R=0,76$, $p=0,011$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom trgovinska otvorenost (negativan i značajan $R=-0,74$, $p=0,014$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (negativan i značajan $R=-0,738$, $p=0,015$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R=0,684$, $p=0,029$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R=0,678$, $p=0,031$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (negativan i jak $R=-$

- 0,838, $p = 0,002$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
- Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (negativan i značajan $R = -0,703$, $p = 0,023$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.

Crna Gora

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,755	,829	,829	,853	,833
	Sig. (2-tailed)		,012	,003	,003	,002	,003
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,629	,629	,747	,550
	Sig. (2-tailed)			,051	,051	,013	,100
UVOZ	Pearson Correlation			1	1,000	,844	,939
	Sig. (2-tailed)				,000	,002	,000
DEV KURS	Pearson Correlation				1	,844	,940
	Sig. (2-tailed)					,002	,000
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,889
	Sig. (2-tailed)						,001
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom izvoz (pozitivan i značajan $R = 0,755$, $p = 0,012$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom uvoz (pozitivan i jak $R = 0,829$, $p = 0,003$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom devizni kurs (pozitivan i jak $R = 0,829$, $p = 0,003$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R = 0,853$, $p = 0,02$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,833$, $p = 0,003$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R = 0,747$, $p = 0,013$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R= 0,844$, $p = 0,002$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,939$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R= 0,844$, $p = 0,002$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,940$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,889$, $p = 0,001$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

S. Makedonija

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,264	,111	,250	-,011	,137
	Sig. (2-tailed)		,461	,760	,487	,975	,706
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,936	-,613	,864	,906
	Sig. (2-tailed)			,000	,059	,001	,000
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,656	,805	,957
	Sig. (2-tailed)				,039	,005	,000
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,787	-,604
	Sig. (2-tailed)					,007	,064
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,727
	Sig. (2-tailed)						,017
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla izvoz sa varijablom uvoz (pozitivan i jak $R= 0,936$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R= 0,864$, $p = 0,001$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla izvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,906$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (negativan i značajan $R= - 0,656$, $p =$

- 0,039) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R= 0,805$, $p = 0,005$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
  - Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,957$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
  - Varijabla devizni kurs sa varijablom BDP rast (negativan i značajan $R= -0,787$, $p = 0,007$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
  - Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R= 0,727$, $p = 0,017$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.

Srbija

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	-,475	,676	-,486	,347	,425
	Sig. (2-tailed)		,166	,032	,155	,327	,220
IZVOZ	Pearson Correlation		1	-,545	,351	-,592	-,333
	Sig. (2-tailed)			,103	,320	,071	,347
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,271	,836	,882
	Sig. (2-tailed)				,448	,003	,001
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,181	-,259
	Sig. (2-tailed)					,617	,470
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,792
	Sig. (2-tailed)						,006
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom uvoz (pozitivan i jak $R= 0,676$, $p = 0,032$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R= 0,836$, $p = 0,003$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,882$, $p = 0,001$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R= 0,792$, $p = 0,006$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge

varijable.

Hrvatska

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,474	,679	-,833	,519	,868
	Sig. (2-tailed)		,167	,031	,003	,124	,001
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,670	-,516	,648	,623
	Sig. (2-tailed)			,034	,127	,043	,054
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,856	,784	,764
	Sig. (2-tailed)				,002	,007	,010
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,865	-,897
	Sig. (2-tailed)					,001	,000
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,748
	Sig. (2-tailed)						,013
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom uvoz (pozitivan i jak $R = 0,679$, $p = 0,031$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom devizni kurs (negativan i jak $R = -0,833$, $p = 0,003$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,868$, $p = 0,001$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom uvoz (pozitivan i značajan $R = 0,67$, $p = 0,034$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom BDP rast (negativan i značajan $R = 0,648$, $p = 0,043$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (negativan i jak $R = -0,856$, $p = 0,002$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R = 0,784$, $p = 0,007$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,764$,

- $p = 0,01$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom BDP rast (negativan i jak $R = -0,865$, $p = 0,001$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
  - Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (negativan i jak $R = -0,897$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
  - Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,748$, $p = 0,013$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

Deskriptivna statistika posle krize

Albanija

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEV. KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	9,604	29,163	37,542	42,945	2,682	80,676
Mediana	9,100	28,700	38,480	43,300	2,500	78,190
Modus	8,70	20,10	34,48	44,10	3,40	71,80
Std. Devijacija	1,364	4,477	2,762	1,3143	1,046	6,352
Minimum	7,50	20,10	33,36	40,56	1,00	71,80
Maximum	11,21	35,40	40,60	44,30	4,07	90,80

Bosna i Hercegovina

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEV. KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	2,161	32,945	53,918	,691	1,643	89,056
Mediana	2,300	34,100	54,200	,700	2,000	88,200
Modus	,80	25,00	54,20	,70	-,90	88,20
Std. Devijacija	,657	3,155	2,227	,0147	1,559	7,242
Minimum	,80	25,00	48,80	,66	-,90	73,80
Maximum	2,94	35,40	56,80	,70	3,74	99,22

Crna Gora

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEV. KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	14,130	38,490	63,755	,399	1,990	104,888
Mediana	11,570	40,100	64,310	,400	3,200	105,550
Modus	5,40	32,10	59,98	,40	2,50	97,50
Std. Devijacija	8,639	4,347	2,504	,009	3,270	4,535
Minimum	5,40	32,10	59,98	,38	-5,70	97,50

Maximum	37,40	43,70	68,09	,42	5,08	111,80
---------	-------	-------	-------	-----	------	--------

S. Makedonija

Statistics

	SDI	_IZVOZ	UVOZ	DEV_KURS	BDP RAST	TRG. OTVORENOST
Aritmetička sredina	3,608	48,363	65,502	49,861	2,243	113,717
Mediana	3,500	47,700	65,520	47,890	2,900	113,000
Modus	,50	32,80	54,37	44,10	2,90	87,20
Std. Devijacija	1,348	8,578	6,209	4,737	1,525	14,680
Minimum	,50	32,80	54,37	44,10	-,50	87,20
Maximum	5,30	62,29	76,53	55,73	3,80	138,83

Srbija

Statistics

	SDI	IZVOZ	UVOZ	DEV. KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
Aritmetička sredina	2,799	7,349	50,950	92,187	1,885	95,369
Mediana	2,350	7,670	50,150	92,280	2,100	97,600
Modus	1,27	-11,52	39,67	69,39	1,70	69,60
Std. Devijacija	1,162	7,870	6,468	15,027	2,070	13,346
Minimum	1,27	-11,52	39,67	69,39	-3,40	69,60
Maximum	4,93	18,05	61,03	111,48	4,49	112,08

Hrvatska

Statistics

	_SDI	IZVOZ	UVOZ	DEV. KURS	BDP. RAST	TRG. OTVORENOST
Aritmetička sredina	1,384	43,329	44,437	7,423	,276	90,042
Mediana	1,210	43,290	43,670	7,870	-,190	90,800

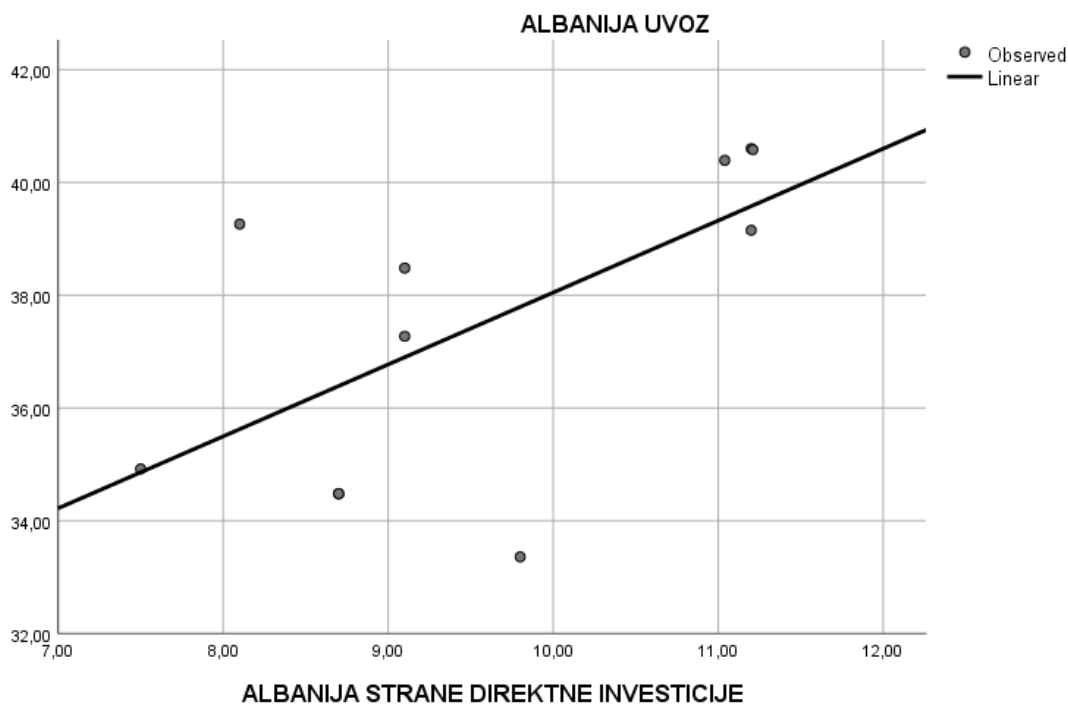
Modus	,42 ^a	32,66	37,79	7,99	-7,32	72,80
Std.	,943	6,348	4,986	,743	3,263	10,948
Devijacija						
Minimum	,42	32,66	37,79	6,25	-7,32	72,80
Maximum	3,18	51,96	52,21	8,00	3,49	104,17

Regresione analize posle krize

Albanija

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 54 Kretanje Uvoza Albanije u zavisnosti od SDI

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinantnog sistema što ukazuje na rast Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza značajna ($R=0,630$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 112 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,630	,397	,330	2,262

Tabela 113 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	30,264	1	30,264	5,917	,038
Residuali	46,035	9	5,115		
Ukupno	76,299	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 5,917$ ($p = 0,038$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 114 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

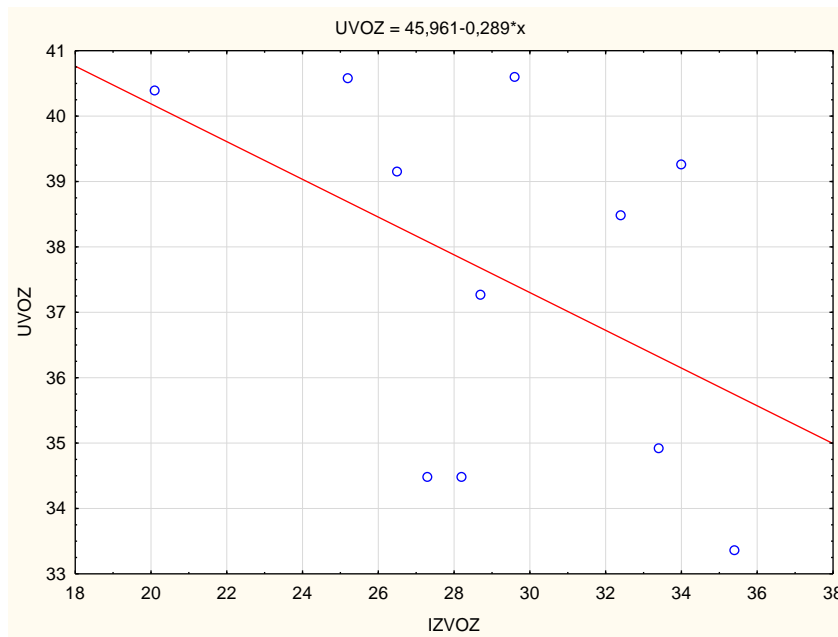
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
AL_SDI	1,275	,524	,630	2,432	,038
(Constant)	25,293	5,082		4,977	,001

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 25,293 + 1,275X$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 55 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od gornjeg levog ka donjem desnom uglu koordinantnog sistema što ukazuje na pad Uvoza (kao zavisne varijable) u zavisnosti od izvoza (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza slaba ($R=0,468$) jer se tačke u dijagramu rasturanja ne grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 115 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,468	,219	,132	2,573

Tabela 116 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	16,702	1	16,702	2,522	,147
Residuali	59,596	9	6,622		
Ukupno	76,299	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 2,522$ ($p = 0,147$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 117 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

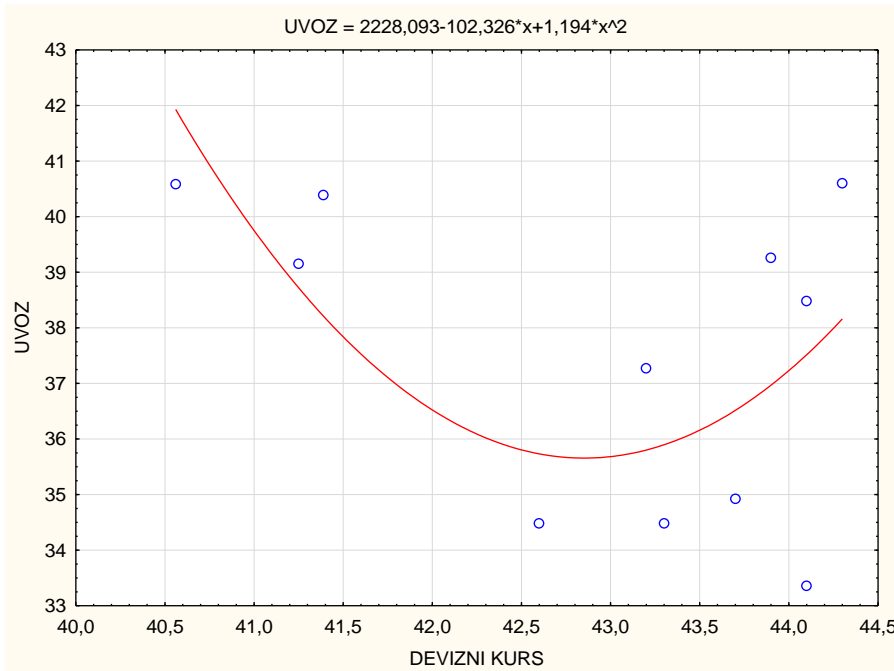
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
AL_IZVOZ	-,289	,182	-,468	-1,588	,147
(Constant)	45,961	5,357		8,580	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od izvoza glasi:

$$Y = 45,961 - 0,289X$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 56 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,646$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 118 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,646	,417	,272	2,357

Tabela 119 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	31,850	2	15,925	2,866	,115
Residuali	44,448	8	5,556		
Ukupno	76,299	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 2,866$ ($p = 0,115$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 120 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

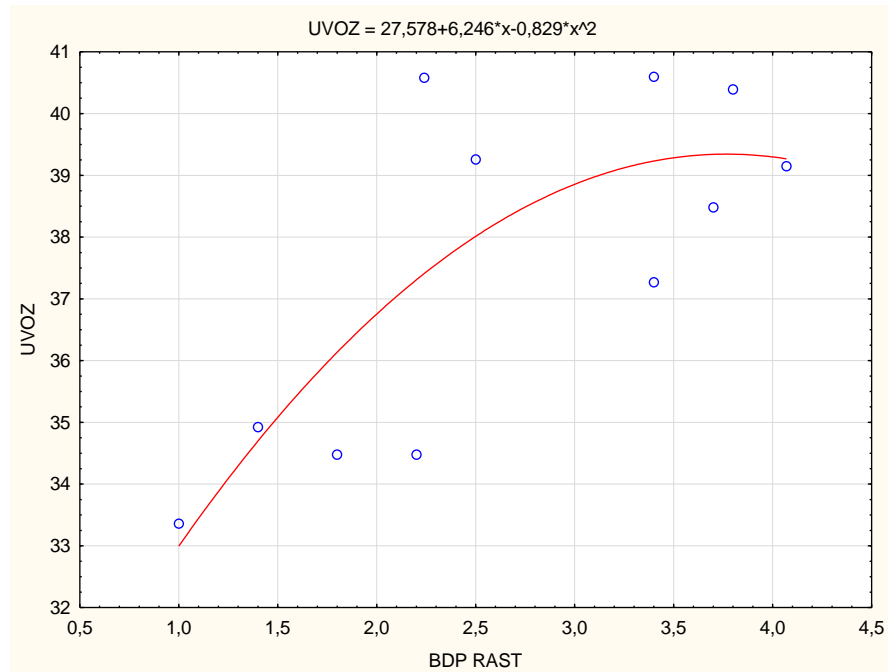
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
AL_DEV_KURS	-102,326	53,796	-48,690	-1,902	,094
AL_DEV_KURS ** 2	1,194	,633	48,295	1,887	,096
(Constant)	2228,093	1142,290		1,951	,087

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 2228,093 - 102,326X + 1,194X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 57 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,778$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 121 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,778	,606	,507	1,939

Tabela 122 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	46,206	2	23,103	6,142	,024
Residuali	30,093	8	3,762		
Ukupno	76,299	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 6,142$ ($p = 0,024$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 123 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
AL_BDP_RAST	6,246	3,838	2,367	1,627	,142
AL_BDP_RAST ** 2	-,829	,731	-1,650	-1,134	,289
(Constant)	27,578	4,513		6,111	,000

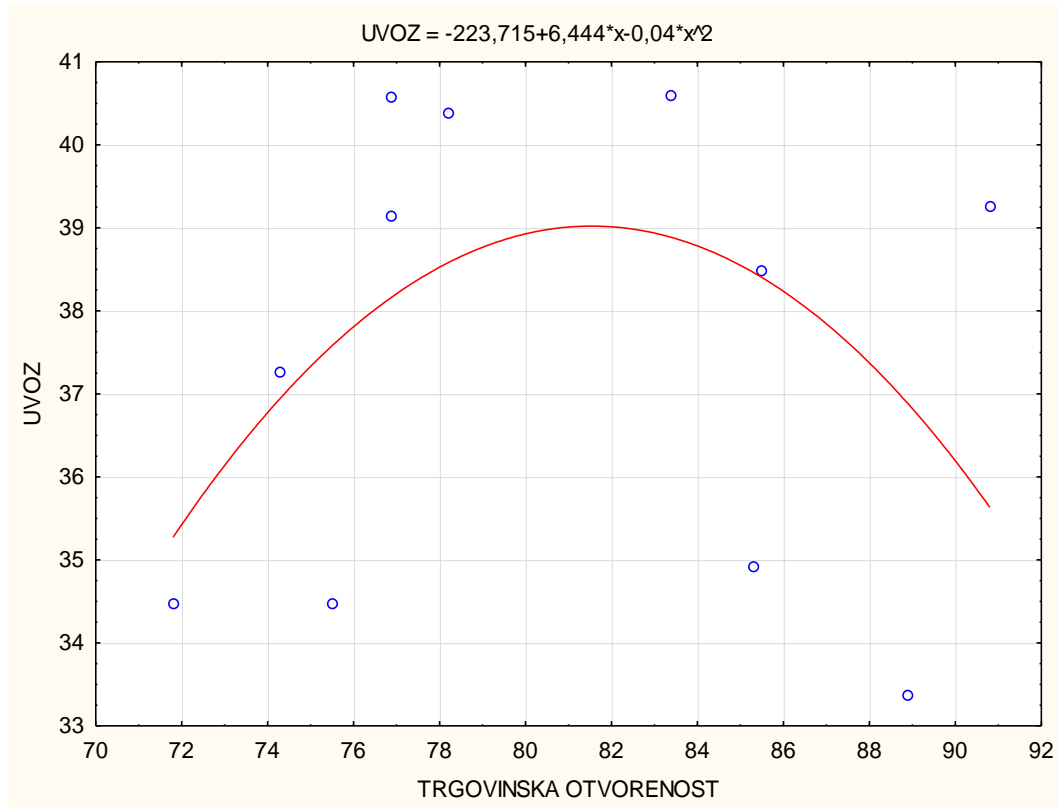
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od BDP rasta glasi:

$$Y = 27,578 + 6,246X - 0,829X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 58 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,441$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske razvijenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 124 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,441	,194	-,007	2,772

Tabela 125 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	14,814	2	7,407	,964	,422
Residuali	61,485	8	7,686		
Ukupno	76,299	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,964$ ($p = 0,422$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 126 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
TRG_OTVORENOST	6,444	4,643	14,820	1,388	,203
TRG_OTVORENOST ** 2	-,040	,028	-14,805	-1,387	,203
(Constant)	-223,715	188,191		-1,189	,269

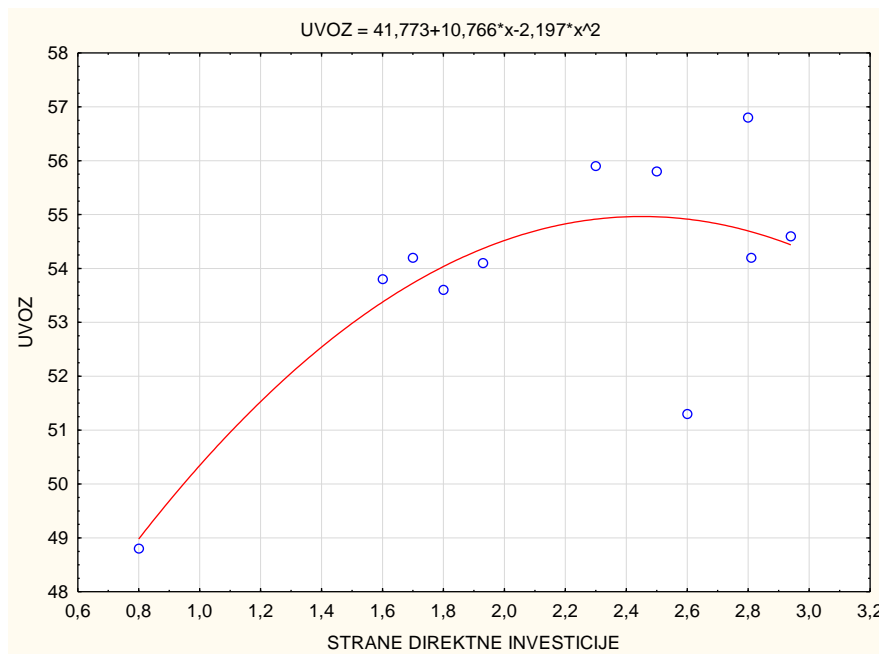
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoz od trgovinske ovisnosti glasi:

$$Y = -223,715 + 6,444X - 0,04X^2$$

Bosna i Hercegovina

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 59 Kretanje Uvoza BiH u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,771$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 127 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,771	,594	,493	1,586

Tabela 128 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	29,466	2	14,733	5,855	,027
Residuali	20,130	8	2,516		
Ukupno	49,596	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 5,855$ ($p = 0,027$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 129 Tabela koeficijenata regresionog mo**Coefficients**

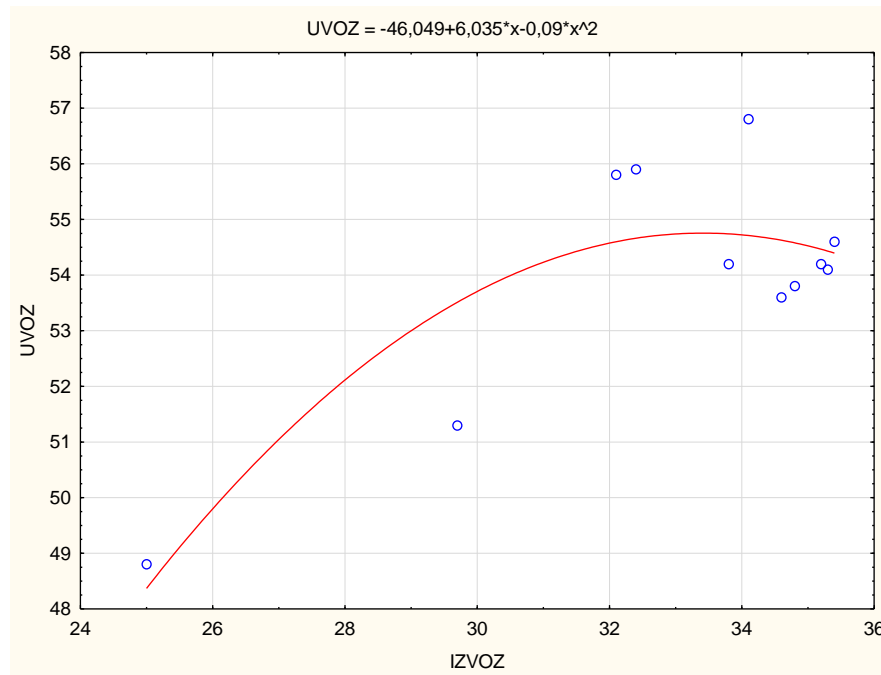
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
BIH_SDI	10,766	4,501	3,180	2,392	,044
BIH_SDI ** 2	-2,197	1,131	-2,583	-1,943	,088
(Constant)	41,773	4,225		9,887	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija od glasi:

$$Y = 41,773 + 10,766X - 2,197X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 60 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,840$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 130 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,840	,706	,632	1,350

Tabela 131 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	35,007	2	17,504	9,598	,007
Residuali	14,589	8	1,824		
Ukupno	49,596	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 9,598$ ($p = 0,007$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 132 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

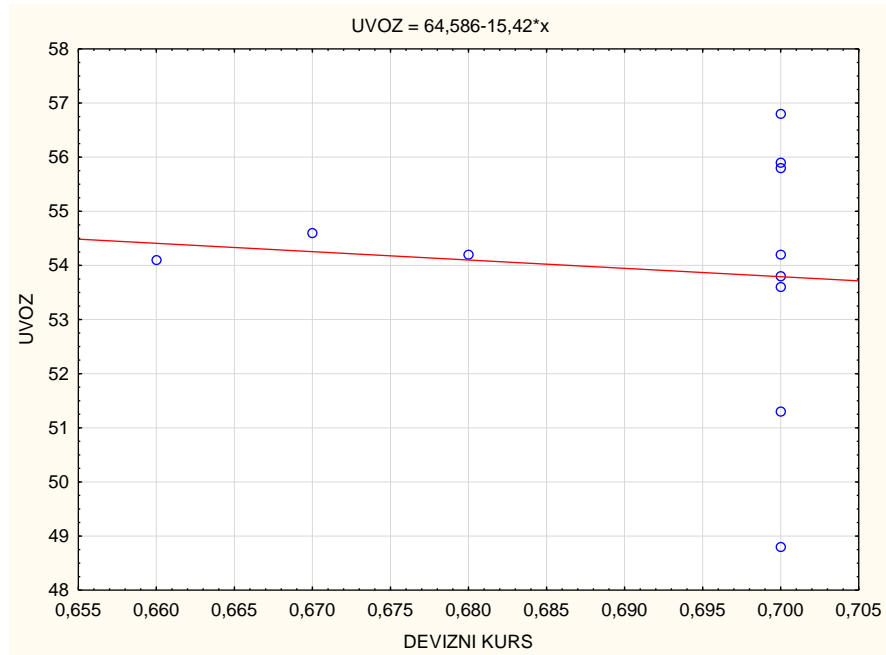
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
BIH_IZVOZ	6,035	2,669	8,550	2,261	,054
BIH_IZVOZ ** 2	-,090	,044	-7,820	-2,068	,072
(Constant)	-46,049	40,268		-1,144	,286

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od izvoza glasi:

$$Y = -46,049 + 6,035X - 0,09X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 61 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupisu od gornjeg levog ka donjem desnom uglu koordinantnog sistema što ukazuje na pad Uvoza (kao zavisne varijable) u zavisnosti od kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza slaba ($R=0,102$) jer se tačke u dijagramu rasturanja ne grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 133 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,102	,010	-,100	2,335

Tabela 134 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	,514	1	,514	,094	,766
Residuali	49,082	9	5,454		
Ukupno	49,596	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,094$ ($p = 0,766$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 135 Analiza varijanse regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti B	Standardni koeficijenti Std. Error	Standardni koeficijenti Beta	t	Sig.
BIH_DEV_KU RS	-15,420	50,205	-,102	-,307	,766
(Constant)	64,586	34,740		1,859	,096

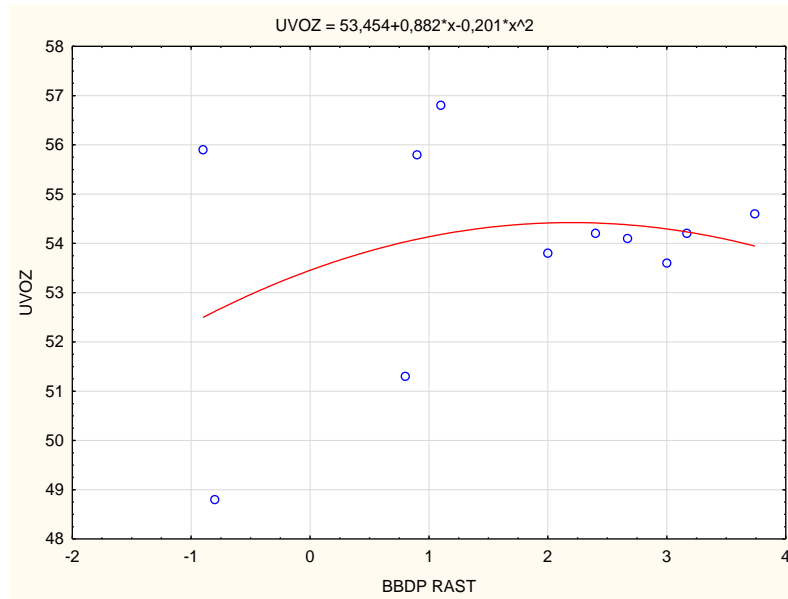
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 64,586 - 15,42X$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 62 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,310$) između Izvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu ne grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 136 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,310	,096	-,130	2,367

Tabela 137 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	4,758	2	2,379	,425	,668
Residuali	44,838	8	5,605		
Ukupno	49,596	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,425$ ($p = 0,668$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 138 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

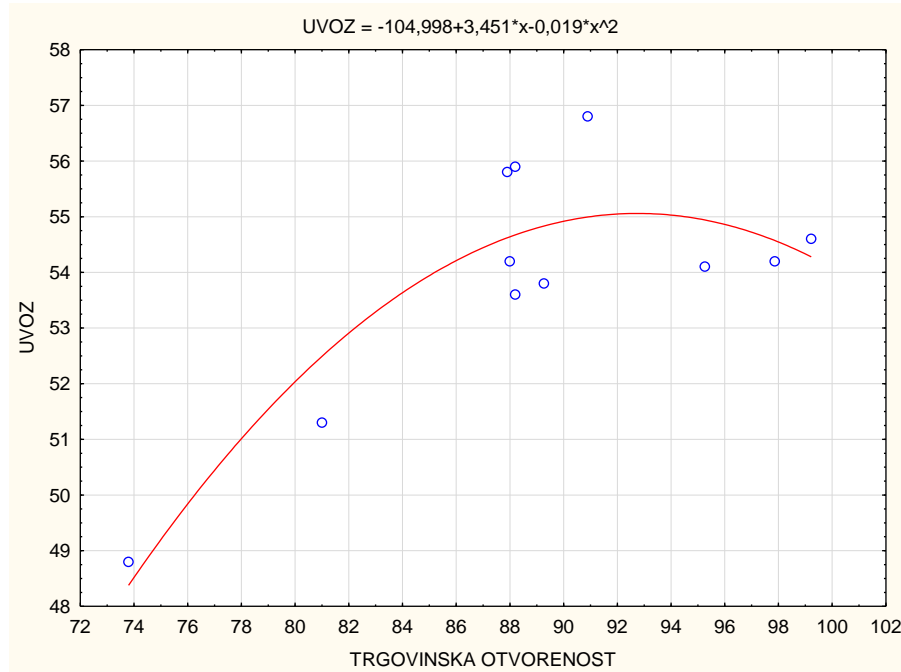
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
BIH_BDP_RAST	,882	1,057	,618	,834	,428
BIH_BDP_RAST ** 2	-,201	,355	-,419	-,565	,587
(Constant)	53,454	1,082		49,413	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od BDP rasta glasi:

$$Y = 53,454 + 0,882X - 0,201X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 63 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,881$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 139 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,881	,776	,720	1,178

Tabela 140 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	38,488	2	19,244	13,860	,003
Residuali	11,108	8	1,388		
Ukupno	49,596	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 13,86$ ($p = 0,003$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 141 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
TRG_OTVORENOST	3,451	,989	11,224	3,491	,008
TRG_OTVORENOST ** 2	-,019	,006	-10,549	-3,281	,011
(Constant)	-104,998	42,926		-2,446	,040

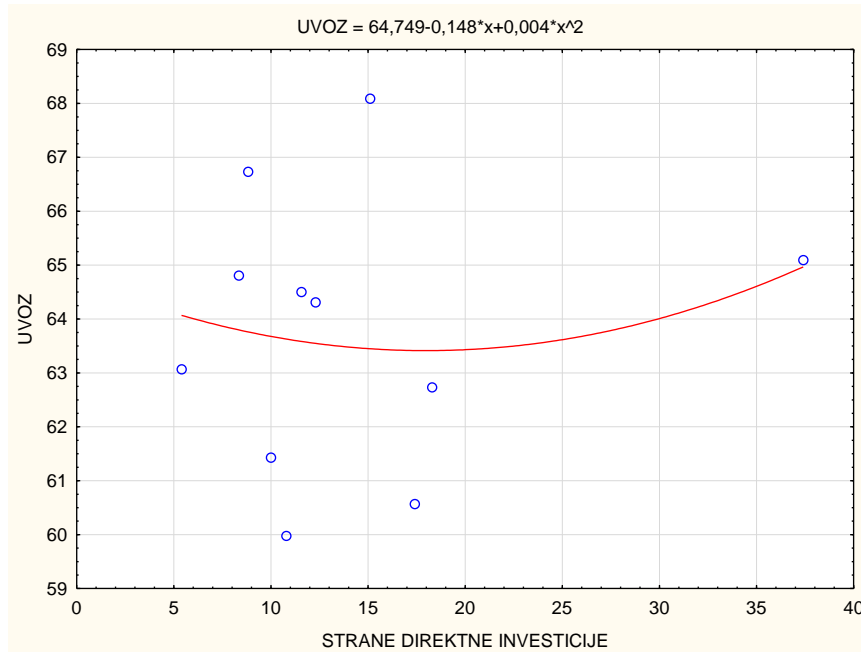
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgovinske otvorenosti glasi:

$$Y = -104,998 + 3,451X - 0,019X^2$$

Crna Gora

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 64 Kretanje Uvoza Crne Gore u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,178$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu ne grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 142 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,178	,032	-,210	2,755

Tabela 143 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	1,988	2	,994	,131	,879
Residuali	60,734	8	7,592		
Ukupno	62,721	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,131$ ($p = 0,879$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 144 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

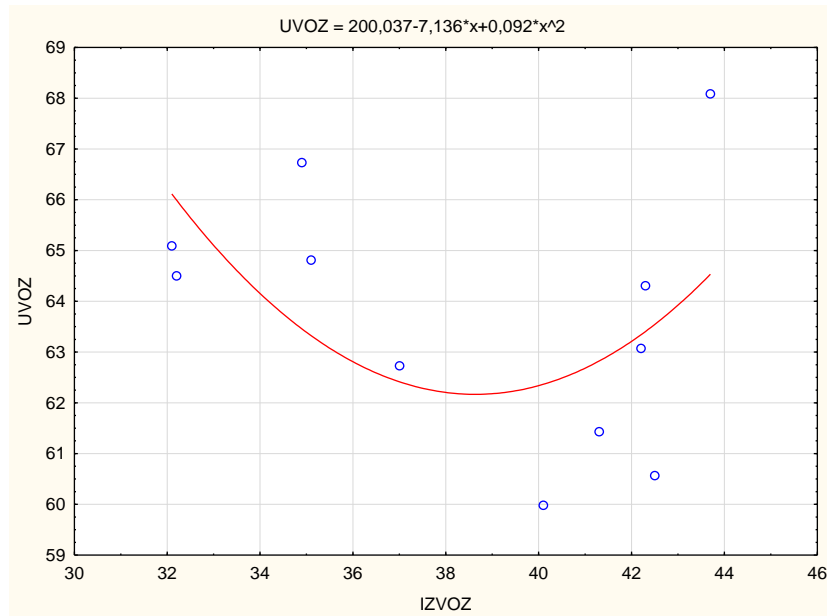
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
CG_SDI	-,148	,461	-,512	-,322	,756
CG_SDI ** 2	,004	,010	,638	,401	,699
(Constant)	64,749	3,966		16,325	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 64,749 - 0,148X - 0,004X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 65 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,511$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 145 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,511	,262	,077	2,406

Tabela 146 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	16,408	2	8,204	1,417	,297
Residuali	46,313	8	5,789		
Ukupno	62,721	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 1,417$ ($p = 0,297$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 147 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
CG_IZVOZ	-7,136	4,872	-12,388	-1,465	,181
CG_IZVOZ ** 2	,092	,064	12,128	1,434	,189
(Constant)	200,037	91,140		2,195	,059

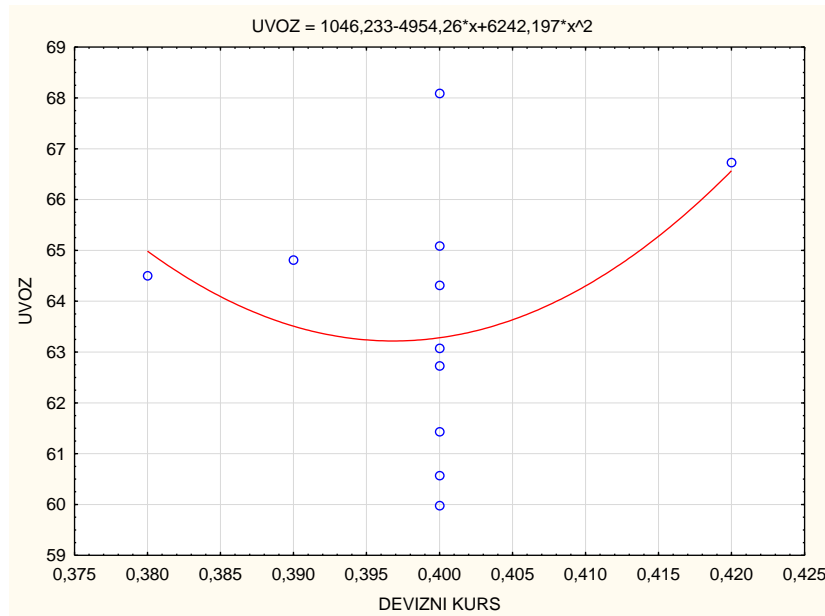
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od izvoza glasi:

$$Y = 200,037 - 7,136X + 0,092X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 66 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,424$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu ne grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 148 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,424	,180	-,025	2,536

Tabela 149 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	11,289	2	5,645	,878	,452
Residuali	51,432	8	6,429		
Ukupno	62,721	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,878$ ($p = 0,452$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 150 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

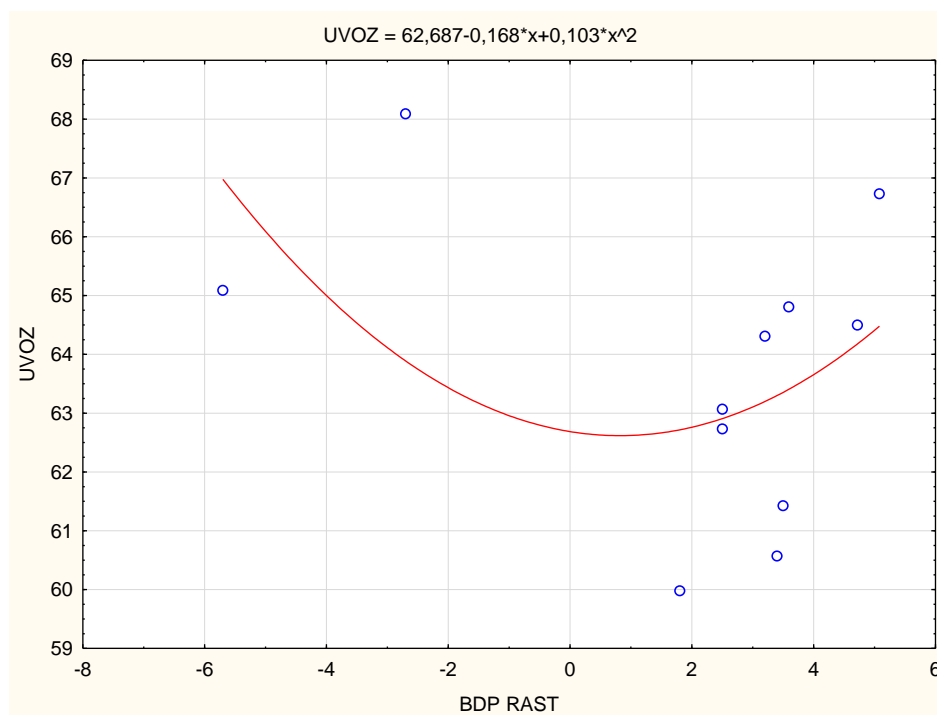
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
CG_DEV_KURS	-4954,260	4006,376	-18,672	-1,237	,251
CG_DEV_KURS ** 2	6242,197	5008,122	18,820	1,246	,248
(Constant)	1046,233	801,200		1,306	,228

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 1046,233 - 4954,26X + 6242,197X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 67 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,480$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 151 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,480	,230	,037	2,457

Tabela 152 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	14,421	2	7,211	1,194	,352
Residuali	48,300	8	6,038		
Ukupno	62,721	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi F = 1,194 (p= 0,352) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 153 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

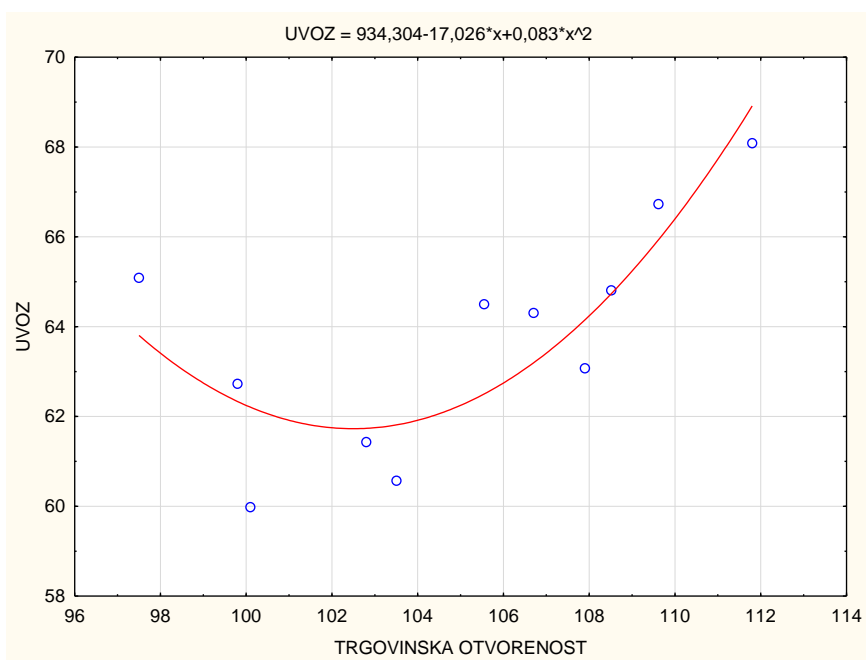
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
CG_BDP_RAST	-,168	,244	-,220	-,689	,510
CG_BDP_RAST ** 2	,103	,086	,378	1,187	,269
(Constant)	62,687	1,565		40,051	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od BDP rasta glasi:

$$Y = 62,687 - 0,168X + 0,103X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 68 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,862$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 154 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,862	,743	,678	1,420

Tabela 155 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	46,583	2	23,291	11,546	,004
Residuali	16,139	8	2,017		
Ukupno	62,721	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 11,546$ ($p = 0,004$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 156 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
TRG_OTVORENOST	-17,026	5,169	-30,831	-3,294	,011
TRG_OTVORENOST ** 2	,083	,025	31,453	3,360	,010
(Constant)	934,304	269,892		3,462	,009

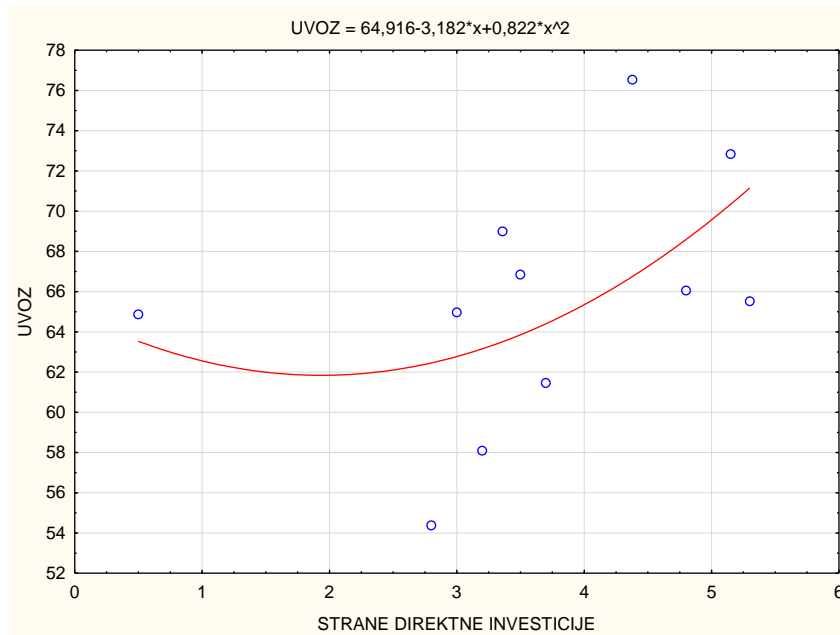
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgoviske otvorenosti glasi:

$$Y = 934,304 - 17,026X - 0,083X^2$$

S. Makedonija

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 69 Kretanje Uvoza S.Makedonije u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,511$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 157 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,511	,261	,076	5,970

Tabela 158 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	100,516	2	50,258	1,410	,299
Residuali	285,105	8	35,638		
Ukupno	385,621	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 1,41$ ($p = 0,299$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 159 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
MAK_SDI	-3,182	5,001	-,691	-,636	,542
MAK_SDI ** 2	,822	,786	1,136	1,046	,326
(Constant)	64,916	7,888		8,229	,000

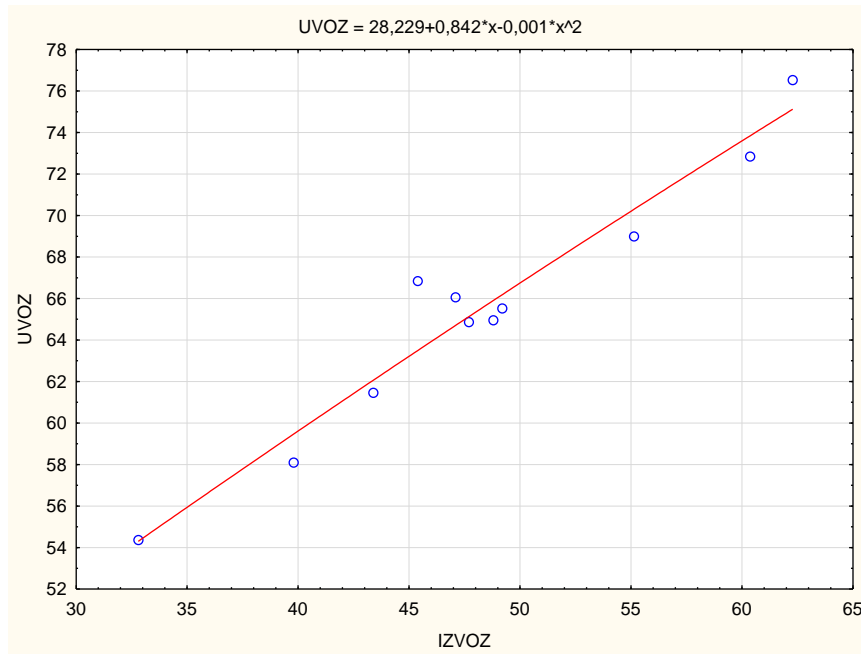
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 64,916 - 3,182X + 0,822X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 70 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,972$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 160 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,972	,945	,931	1,634

Tabela 161 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	364,251	2	182,125	68,179	,000
Residuali	21,370	8	2,671		
Ukupno	385,621	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 68,179$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 162 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

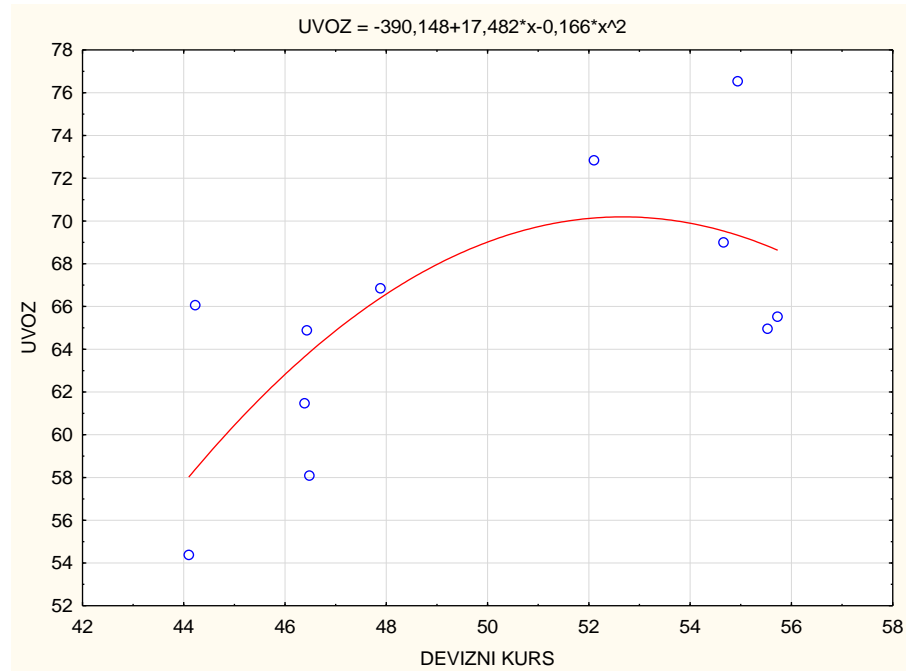
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
MAK_IZVOZ	,842	,578	1,163	1,455	,184
MAK_IZVOZ ** 2	-,001	,006	-,192	-,240	,816
(Constant)	28,229	13,869		2,035	,076

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od izvoza glasi:

$$Y = 28,229 + 0,842X - 0,001X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 71 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,702$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 163 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,702	,493	,366	4,946

Tabela 164 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	189,957	2	94,979	3,883	,066
Residuali	195,664	8	24,458		
Ukupno	385,621	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 3,883$ ($p = 0,066$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 165 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

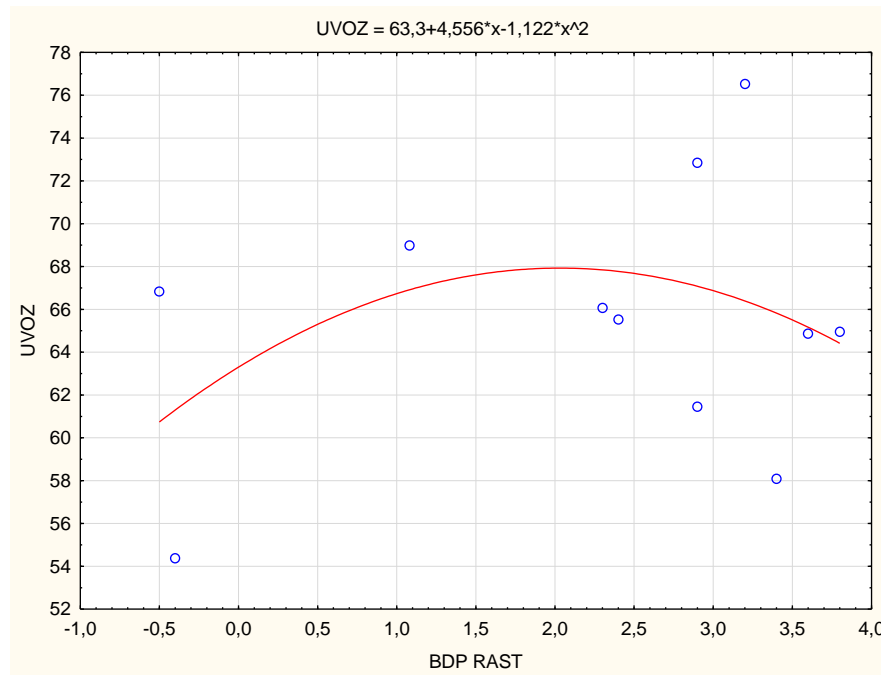
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
MAK_DEV_KURS	17,482	13,709	13,338	1,275	,238
MAK_DEV_KURS ** 2	-,166	,137	-12,710	-1,215	,259
(Constant)	-390,148	341,392		-1,143	,286

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = -309,148 + 17,482X - 0,166X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 72 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,395$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu ne grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 166 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,395	,156	-,055	6,379

Tabela 167 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	60,138	2	30,069	,739	,508
Residuali	325,484	8	40,685		
Ukupno	385,621	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,739$ ($p = 0,508$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 168 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

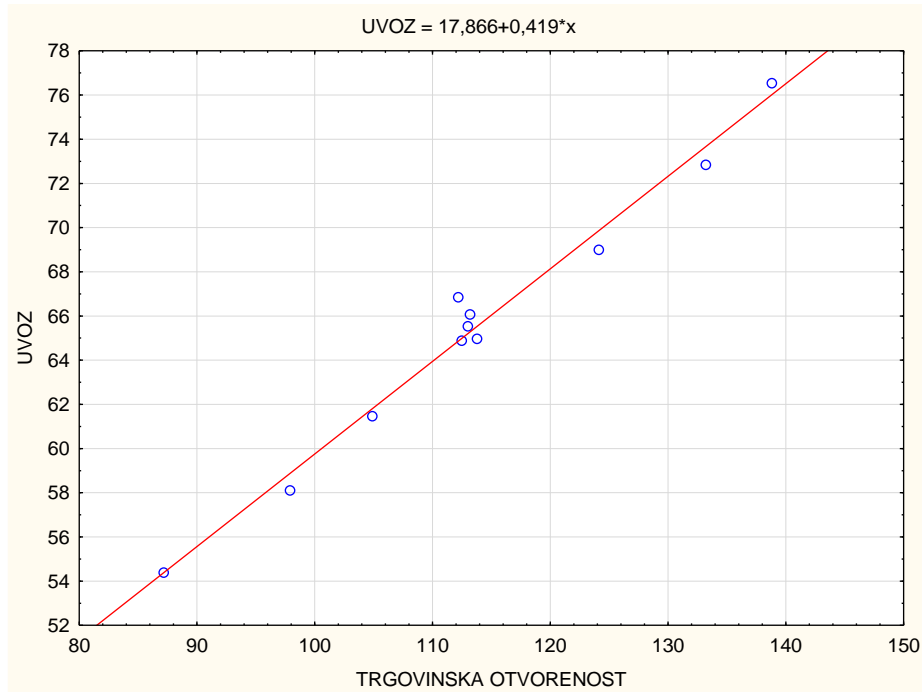
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
MAK_BDP_RAST	4,556	4,014	1,119	1,135	,289
MAK_BDP_RAST ** 2	-1,122	1,209	-,915	-,928	,381
(Constant)	63,300	3,538		17,891	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od BDP rasta glasi:

$$Y = 63,3 + 4,556X - 1,122X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 73 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Na osnovu dijagrama rasturanja može se zaključiti da se tačke grupišu od donjeg levog ka gornjem desnom uglu koordinantnog sistema što ukazuje na rast Uvoza (zavisna varijabla) u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla). Može se uočiti da je korelaciona veza jaka ($R=0,990$) jer se tačke u dijagramu rasturanja grupišu oko zamišljene prave linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 169 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,990	,981	,979	,907

Tabela 170 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	378,216	1	378,216	459,674	,000
Residuali	7,405	9	,823		
Ukupno	385,621	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 459,674$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 171 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
MAK_TRG_OTVORE	,419	,020	,990	21,440	,000
NOST					
(Constant)	17,866	2,239		7,981	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgovinske otvorenosti glasi:

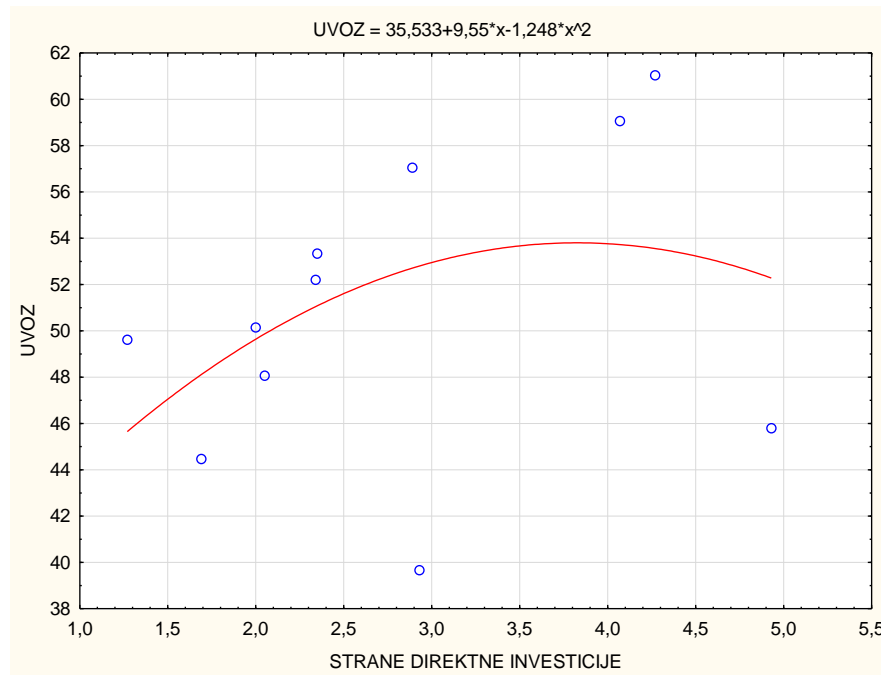
$$Y = 17,866 + 0,419X$$

Srbija

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 74 Kretanje Uvoza Srbije u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji slaba korelaciona veza ($R=0,385$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu ne grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 172 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,385	,148	-,065	6,676

Tabela 173 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	61,883	2	30,942	,694	,527
Residuali	356,517	8	44,565		
Ukupno	418,400	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 0,694$ ($p = 0,527$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 174 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

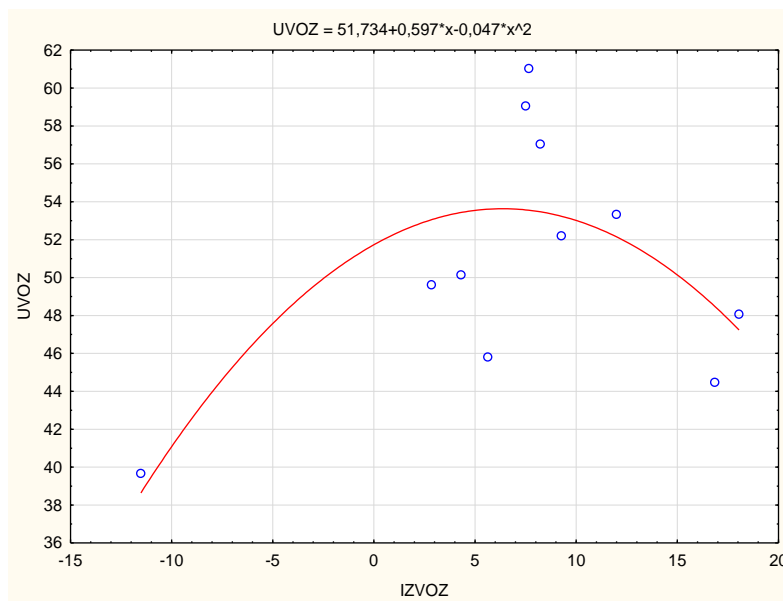
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
SRB_SDI	9,550	11,603	1,717	,823	,434
SRB_SDI ** 2	-1,248	1,833	-1,421	-,681	,515
(Constant)	35,533	16,403		2,166	,062

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 35,533 + 9,55X - 1,248X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 75 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,718$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 175 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,718	,516	,394	5,033

Tabela 176 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	215,716	2	107,858	4,257	,055
Residuali	202,684	8	25,336		
Ukupno	418,400	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 4,257$ ($p = 0,055$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 177 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

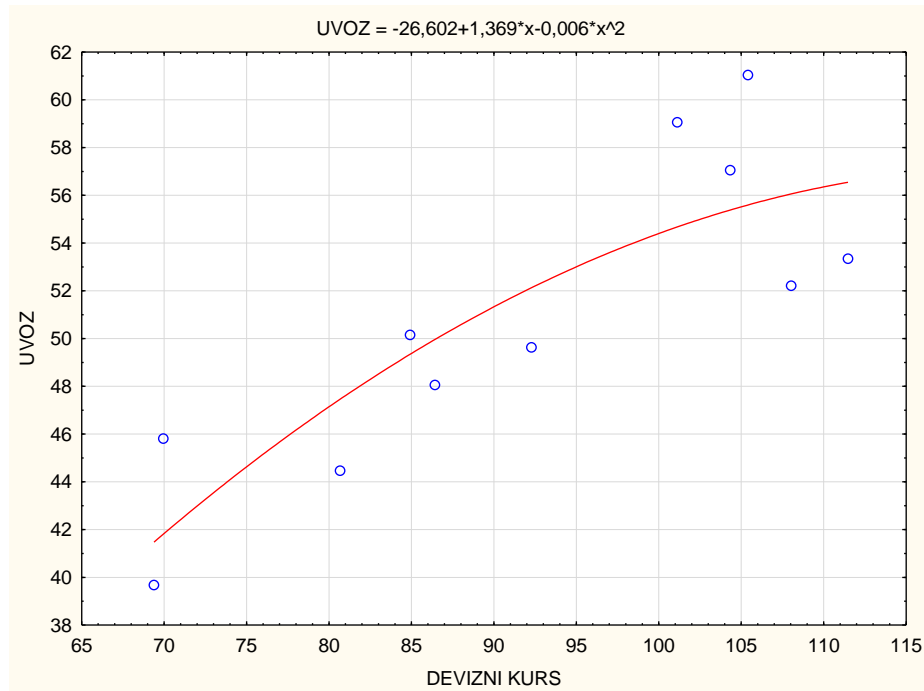
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
SRB_IZVOZ	,597	,240	,726	2,490	,038
SRB_IZVOZ ** 2	-,047	,018	-,764	-2,620	,031
(Constant)	51,734	2,360		21,922	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost stranih direktnih investicija od infrastructure glasi:

$$Y = 51,734 + 0,597X - 0,047X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 76 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,851$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 178 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,851	,724	,655	3,798

Tabela 179 Analiza varijanse regresionog modela

ANOVA

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	303,013	2	151,506	10,504	,006
Residuali	115,388	8	14,423		
Ukupno	418,400	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 10,504$ ($p = 0,006$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 180 Tabela koeficijenata regresionog modela

Coefficients

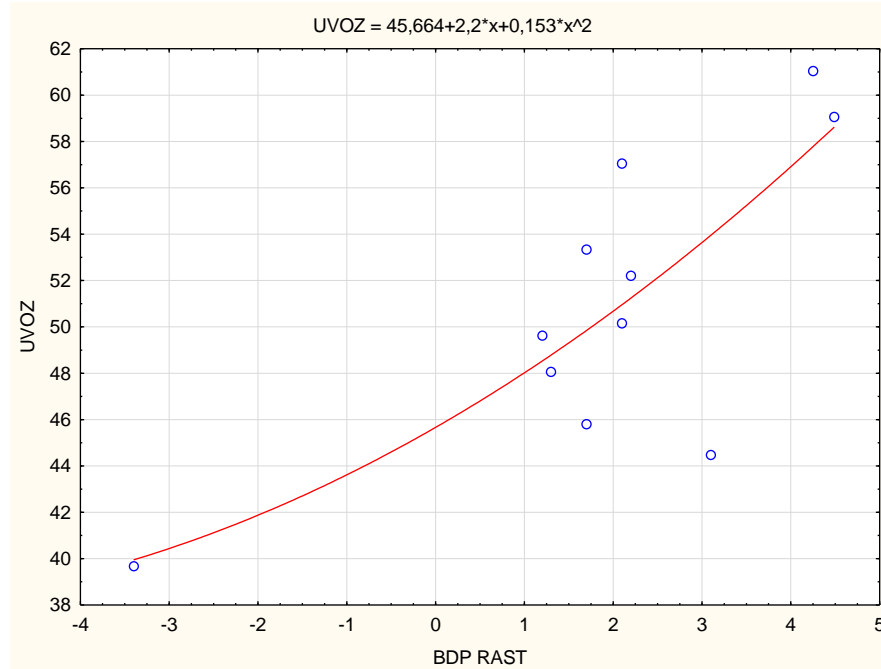
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
SRB_DEV_KURS	1,369	1,259	3,180	1,087	,309
SRB_DEV_KURS ** 2	-,006	,007	-2,347	-,803	,445
(Constant)	-26,602	55,705		-,478	,646

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = -26,602 + 1,369X - 0,006X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 77 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,771$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 181 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R^2	Prilagodjeni R^2	Std. greška
,771	,594	,493	4,607

Tabela 182 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	248,611	2	124,306	5,857	,027
Residuali	169,789	8	21,224		
Ukupno	418,400	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 5,857$ ($p = 0,027$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 183 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
SRB_BDP_RAST	2,200	,748	,704	2,942	,019
SRB_BDP_RAST ** 2	,153	,236	,155	,648	,535
(Constant)	45,664	2,307		19,795	,000

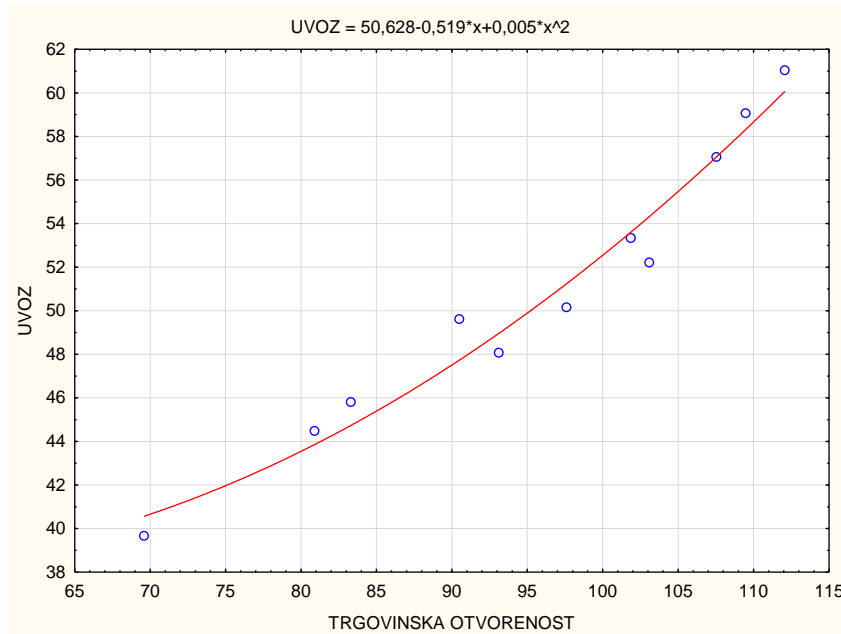
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza o BDP rastu glasi:

$$Y = 45,664 + 2,2X + 0,153X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 78 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,983$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 184 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,983	,967	,959	1,317

Tabela 185 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	404,526	2	202,263	116,626	,000
Residuali	13,874	8	1,734		
Ukupno	418,400	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 116,626$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 186 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
TRG_OTVORENOST	-,519	,457	-1,072	-1,136	,289
TRG_OTVORENOST ** 2	,005	,002	2,050	2,173	,062
(Constant)	50,628	20,768		2,438	,041

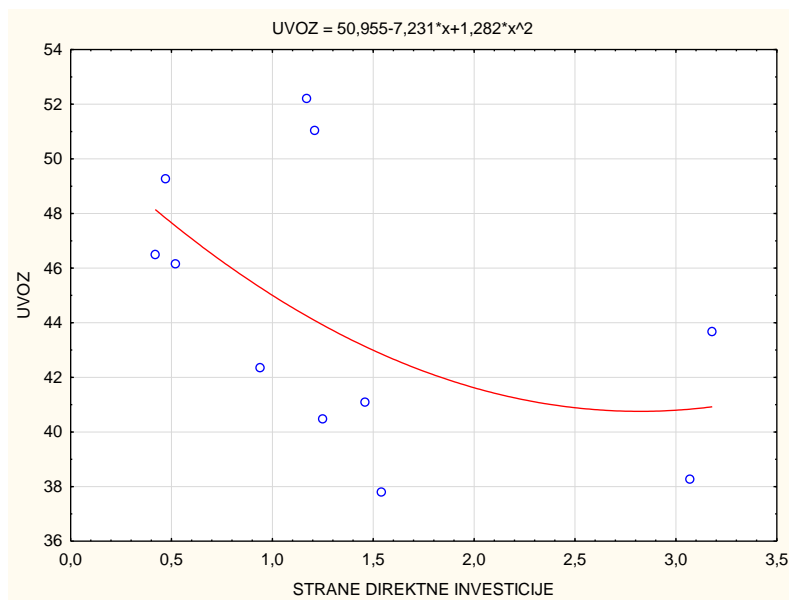
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgovinske otvorenosti glasi:

$$Y = 50,628 - 0,519X + 0,005X^2$$

Hrvatska

Prosta regresiona analiza uticaja stranih direktnih investicija na uvoz

Grafik 79 Kretanje Uvoza Hrvatske u zavisnosti od SDI

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji značajna korelaciona veza ($R=0,514$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Stranih direktnih investicija (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 187 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,514	,264	,080	4,783

Tabela 188 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	65,648	2	32,824	1,435	,293
Residuali	183,010	8	22,876		
Ukupno	248,658	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 1,435$ ($p = 0,293$) pokazuje da između varijabli ne postoje visoko statistički značajne razlike. Model nema statističku značajnost.

Tabela 189 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

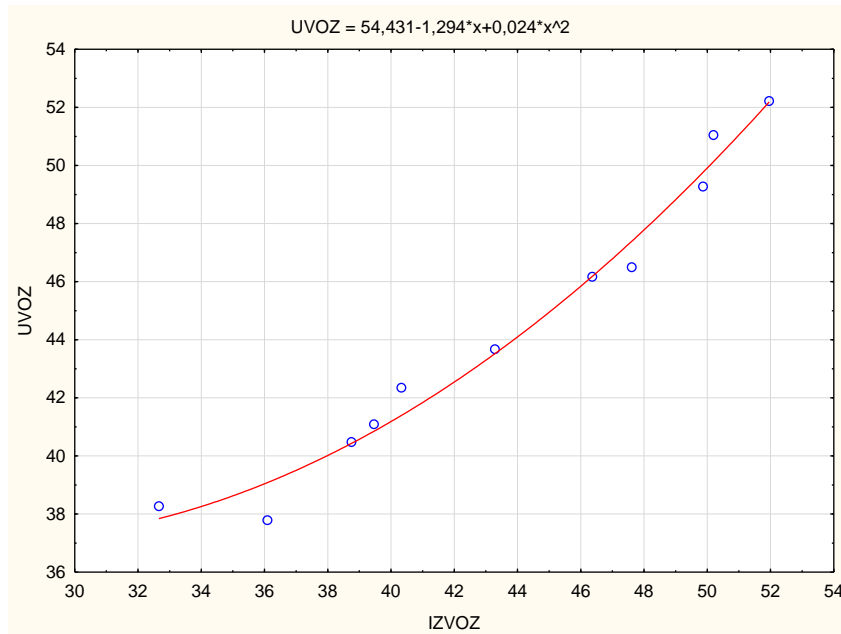
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
CRO_SDI	-7,231	7,413	-1,368	-,975	,358
CRO_SDI ** 2	1,282	1,963	,916	,653	,532
(Constant)	50,955	5,367		9,494	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od stranih direktnih investicija glasi:

$$Y = 50,955 - 7,231X + 1,282X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja izvoza na uvoz

Grafik 80 Kretanje Uvoza u zavisnosti od izvoza

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,990$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Izvoza (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 190 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,990	,981	,976	,770

Tabela 191 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	243,917	2	121,958	205,770	,000
Residuali	4,742	8	,593		
Ukupno	248,658	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 205,77$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 192 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

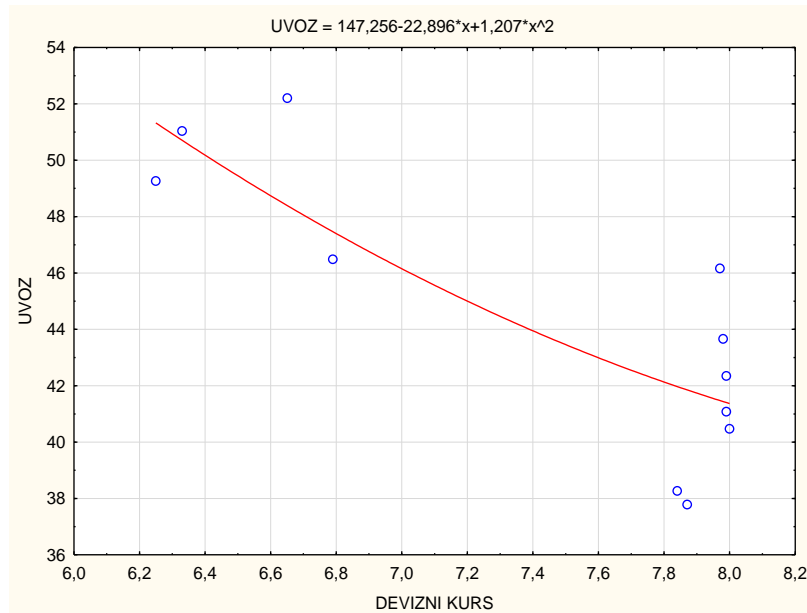
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		Sig.
	B	Std. Error	Beta	t	
CRO_IZVOZ	-1,294	,622	-1,648	-2,080	,071
CRO_IZVOZ ** 2	,024	,007	2,630	3,319	,011
(Constant)	54,431	13,137		4,143	,003

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od izvoza glasi:

$$Y = 54,431 - 1,294X + 0,024X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja deviznog kursa na uvoz

Grafik 81 Kretanje Uvoza u zavisnosti od kretanja deviznog kursa

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,827$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i kretanja deviznog kursa (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 193 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,827	,683	,604	3,137

Tabela 194 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	169,920	2	84,960	8,632	,010
Residuali	78,738	8	9,842		
Ukupno	248,658	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 8,632$ ($p = 0,01$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 195 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
CRO_DEV_KURS	-22,896	69,140	-3,414	-,331	,749
CRO_DEV_KURS ** 2	1,207	4,808	2,589	,251	,808
(Constant)	147,256	246,008		,599	,566

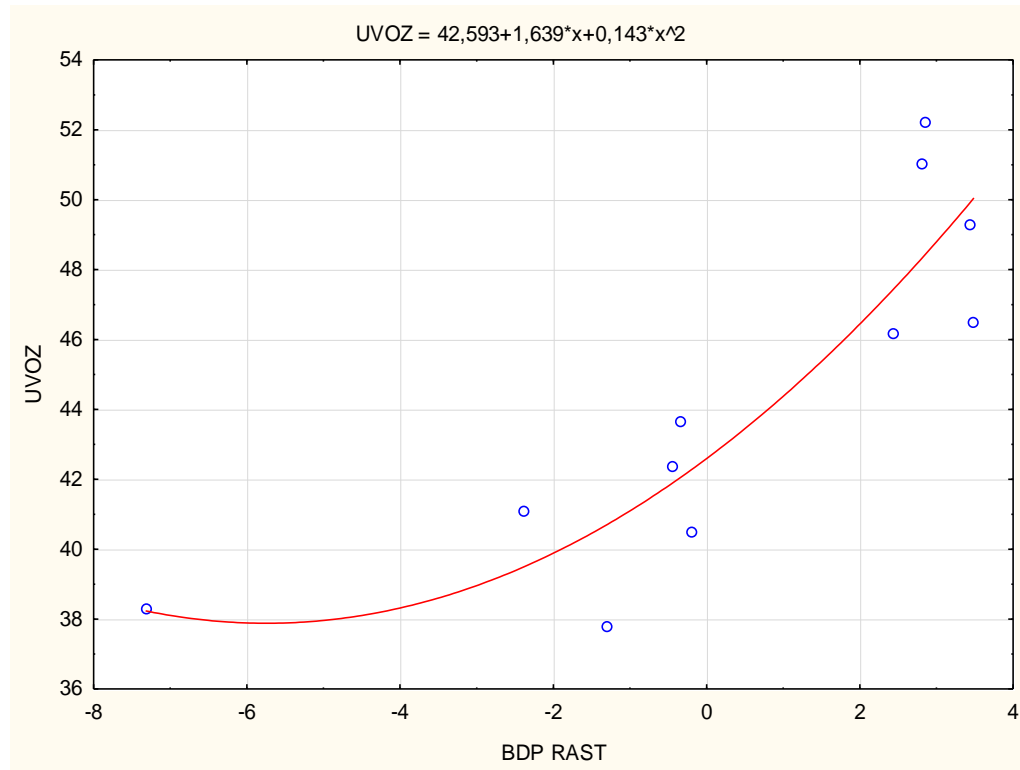
Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od kretanja deviznog kursa glasi:

$$Y = 147,256 - 22,896X + 1,207X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja BDP rasta na uvoz

Grafik 82 Kretanje Uvoza u zavisnosti od BDP rasta

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,886$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Bruto domaćeg rasta (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 196 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,886	,786	,732	2,581

Tabela 197 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	195,354	2	97,677	14,659	,002
Residuali	53,305	8	6,663		
Ukupno	248,658	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi F = 14,659 (p= 0,02) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 198 Tabela koeficijenata regresionog modela**Coefficients**

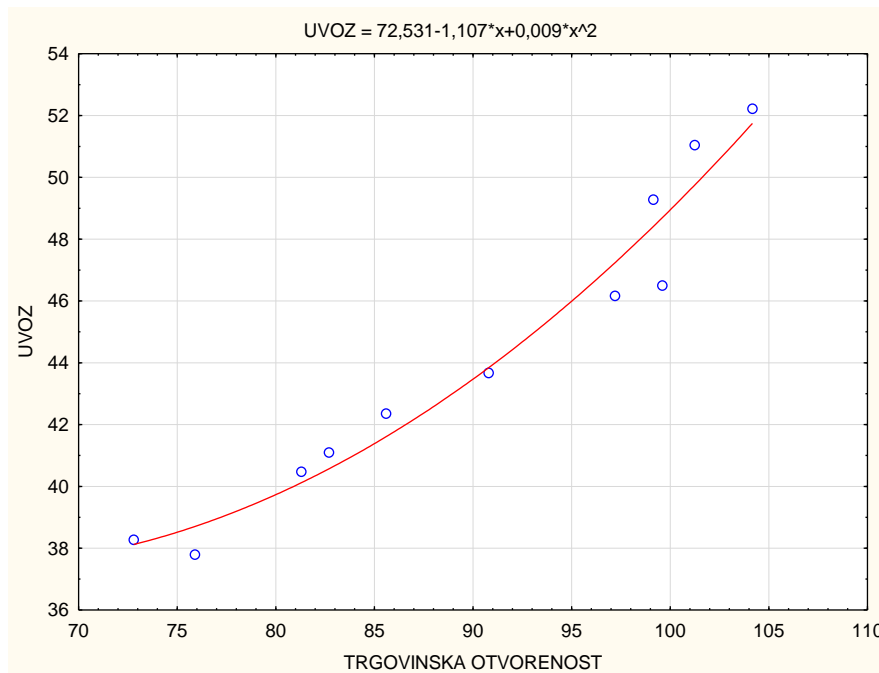
	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
CRO_BDP_RAST	1,639	,311	1,073	5,271	,001
CRO_BDP_RAST ** 2	,143	,067	,435	2,136	,065
(Constant)	42,593	1,051		40,539	,000

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od BDP rasta glasi:

$$Y = 42,593 + 1,639X - 0,143X^2$$

Prosta regresiona analiza uticaja trgovinske otvorenosti na uvoz

Grafik 83 Kretanje Uvoza u zavisnosti od Trgovinske otvorenosti

Iz dijagrama rasturanja može se uočiti da postoji jaka korelaciona veza ($R=0,979$) između Uvoza (kao zavisne varijable) i Trgovinske otvorenosti (nezavisna varijabla) jer se tačke u dijagramu grupišu oko zamišljene krive linije koja je interpolisana između tačaka u dijagramu rasturanja.

Tabela 199 Rezime regresionog modela

Rezime modela

R	R ²	Prilagodjeni R ²	Std. greška
,979	,958	,947	1,143

Tabela 200 Analiza varijanse regresionog modela**ANOVA**

	Suma kvadrata	Stepen slobode	Sredina kvadrata	F	p
Regresija	238,208	2	119,104	91,173	,000
Residuali	10,451	8	1,306		
Ukupno	248,658	10			

U konkretnom primeru odnos varijansi $F = 91,173$ ($p = 0,00$) pokazuje da između varijabli postoje visoko statistički značajne razlike. Model ima statističku značajnost.

Tabela 201 Analiza varijanse regresionog modela**Coefficients**

	Nestandardni koeficijenti		Standardni koeficijenti	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
TRG OTVORENOST	-1,107	,750	-2,430	-1,475	,178
TRG OTVORENOST ** 2	,009	,004	3,400	2,064	,073
(Constant)	72,531	32,959		2,201	,059

Jednačina proste linearne regresije za zavisnost uvoza od trgovinske otvorenosti glasi:

$$Y = 72,531 - 1,107X + 0,009X^2$$

Korelacione analize posle krize

Albanija

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	-,602	,630	-,565	,508	-,245
	Sig. (2-tailed)		,050	,038	,070	,110	,467
IZVOZ	Pearson Correlation		1	-,468	,798	-,509	,734
	Sig. (2-tailed)			,147	,003	,110	,010
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,398	,736	,022
	Sig. (2-tailed)				,226	,010	,950
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,266	,578
	Sig. (2-tailed)					,430	,062
BDP RAST	Pearson Correlation					1	-,254
	Sig. (2-tailed)						,451
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom izvoz (negativan i značajan $R = -0,602$, $p = 0,05$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom uvoz (pozitivan i jak $R = 0,63$, $p = 0,038$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom devizni kurs (pozitivan i značajan $R = 0,798$, $p = 0,003$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,734$, $p = 0,01$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R = 0,736$, $p = 0,01$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.

Bosna i Hercegovina

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,509	,635	-,279	,327	,646
	Sig. (2-tailed)		,110	,036	,405	,327	,032
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,741	-,459	,774	,912
	Sig. (2-tailed)			,009	,156	,005	,000
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,102	,245	,689
	Sig. (2-tailed)				,766	,469	,019
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,586	-,685
	Sig. (2-tailed)					,058	,020
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,756
	Sig. (2-tailed)						,007
TRG OTVO R.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,646$, $p = 0,032$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom uvoz (pozitivan i značajan $R = 0,741$, $p = 0,009$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R = 0,774$, $p = 0,005$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla izvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,912$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,689$, $p = 0,019$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (negativan i značajan $R = -0,685$, $p = 0,02$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
- Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,756$, $p = 0,007$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

Crna gora

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	-,368	,111	,003	-,784	-,622
	Sig. (2-tailed)		,265	,746	,992	,004	,041
IZVOZ	Pearson Correlation		1	-,268	,214	,045	,286
	Sig. (2-tailed)			,426	,527	,896	,394
UVOZ	Pearson Correlation			1	,144	-,307	,616
	Sig. (2-tailed)				,673	,358	,044
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,029	,105
	Sig. (2-tailed)					,934	,758
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,293
	Sig. (2-tailed)						,381
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom BDP rast (negativan i značajan $R = -0,784$, $p = 0,004$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla strane direktne investicije varijablom trgovinska otvorenost (negativan i značajan $R = -0,622$, $p = 0,041$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R = 0,616$, $p = 0,044$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

S. Makedonija

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	,391	,399	,353	-,037	,384
	Sig. (2-tailed)		,235	,224	,287	,913	,244
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,972	,710	,376	,994
	Sig. (2-tailed)			,000	,014	,254	,000
UVOZ	Pearson Correlation			1	,632	,255	,990
	Sig. (2-tailed)				,037	,449	,000
DEV KURS	Pearson Correlation				1	,276	,668
	Sig. (2-tailed)					,411	,025
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,327
	Sig. (2-tailed)						,326
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla izvoz sa varijablom uvoz (pozitivan i jak $R = 0,972$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom devizni kurs (pozitivan i značajan $R = 0,710$, $p = 0,014$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla izvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,994$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (pozitivan i značajan $R = 0,632$, $p = 0,037$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,99$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,668$, $p = 0,025$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.

Srbija

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	-,192	,314	-,067	,234	,203
	Sig. (2-tailed)		,571	,347	,845	,489	,550
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,316	,385	,668	,403
	Sig. (2-tailed)			,343	,242	,025	,219
UVOZ	Pearson Correlation			1	,838	,757	,973
	Sig. (2-tailed)				,001	,007	,000
DEV KURS	Pearson Correlation				1	,549	,878
	Sig. (2-tailed)					,080	,000
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,746
	Sig. (2-tailed)						,008
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pirsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla izvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R= 0,668$, $p = 0,025$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (pozitivan i jak $R= 0,838$, $p= 0,01$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i značajan $R= 0,757$, $p = 0,007$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,973$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R= 0,878$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
- Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i značajan $R= 0,746$, $p = 0,008$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

Hrvatska

Correlations

		SDI	IZVOZ	UVOZ	DEVIZNI KURS	BDP RAST	TRG OTVORENOST
SDI	Pearson Correlation	1	-,556	-,474	,435	-,741	-,542
	Sig. (2-tailed)		,076	,141	,181	,009	,085
IZVOZ	Pearson Correlation		1	,977	-,787	,907	,991
	Sig. (2-tailed)			,000	,004	,000	,000
UVOZ	Pearson Correlation			1	-,825	,814	,967
	Sig. (2-tailed)				,002	,002	,000
DEV KURS	Pearson Correlation				1	-,649	-,747
	Sig. (2-tailed)					,031	,008
BDP RAST	Pearson Correlation					1	,895
	Sig. (2-tailed)						,000
TRG OTVOR.	Pearson Correlation						1

Analizirajući dobijene Pearsonove koeficijente korelacije ranga zaključujemo da statistički značajna povezanost postoji između sledećih varijabli.

- Varijabla strane direktne investicije varijablom BDP rast (negativan i značajan $R = -0,741$, $p = 0,009$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom uvoz (pozitivan i jak $R = 0,977$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla izvoz sa varijablom devizni kurs (negativan i značajan $R = -0,787$, $p = 0,004$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge.
- Varijabla izvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R = 0,907$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla izvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,991$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom devizni kurs (negativan i jak $R = -0,825$, $p = 0,002$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla uvoz sa varijablom BDP rast (pozitivan i jak $R = 0,814$, $p = 0,002$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla uvoz sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak $R = 0,967$, $p = 0,00$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom BDP rast (negativan i značajan $R = -0,649$, $p = 0,031$) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla devizni kurs sa varijablom trgovinska otvorenost (negativan i značajan

- R= -0,747, p = 0,008) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do pada druge varijable.
- Varijabla BDP rast sa varijablom trgovinska otvorenost (pozitivan i jak R= 0,895, p = 0,00) ukazuje da će sa rastom prve dolaziti do povećanja druge varijable.

Testiranje hipoteza

Albanija

Paired Samples Test

		Paired Differences			95% Confidence Interval of the Difference		t	df	p
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower	Upper			
Pair 1	AL_PRE_SDI AL_POSLE_SDI	-4,88	1,783	,5641	-6,1621	-3,609	-8,661	9	,000
Pair 2	AL_PRE_IZVOZ AL_POSLE_IZVOZ	-7,480	8,249	2,608	-13,381	-1,578	-2,867	9	,019
Pair 3	AL_PRE_UVOZ AL_POSLE_UVOZ	-8,091	7,452	2,356	2,7601	13,421	3,433	9	,007
Pair 4	AL_PRE_DEV_KURS AL_POSLE_DEV_KURS	-,5760	2,269	,7178	-1,0477	2,199	,802	9	,443
Pair 5	AL_PRE_BDP_RAST AL_POSLE_BDP_RAST	-3,267	1,304	,412	2,3335	4,20	7,917	9	,000
Pair 6	AL_PRE_TRG_OTVORENOST AL_POSLE_TRG_OTVORENOST	-13,46	15,751	4,981	-24,732	-2,197	-2,703	9	,024

- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u SDI u ova dva posmatrana perioda.
- Kako je $p=0,019 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Izvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,007 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Uvozu ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,443 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u Deviznom kursu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u BDP rastu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,024 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u trgovinskoj otvorenosti u ova dva posmatrana perioda

Bosna i Hercegovina

Paired Samples Test

		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	BIH_PRE_SDI BIH_POSLE_SDI	-3,4010	2,78343	,88020	1,40985	5,39215	3,864	9	,004
Pair 2	BIH_PRE_IZVOZ BIH_POSLE_IZVOZ	-3,8900	3,22196	1,01887	-6,19485	-1,58515	-3,818	9	,004
Pair 3	BIH_PRE_UVOZ BIH_POSLE_UVOZ	-16,980	9,095273	2,8761780	10,47366	23,486366	5,904	9	,000
Pair 4	BIH_PRE_DEV_KURS BIH_POSLE_DEV_KURS	-,0005	,01309	,00414	-,00987	,00887	-,121	9	,907
Pair 5	BIH_PRE_BDP_RAST BIH_POSLE_BDP_RAST	3,1750	1,67670	,53022	1,97556	4,37444	5,988	9	,000
Pair 6	BIH_PRE_TRG_OTVORNOST BIH_POSLE_TRG_OTVORNOST	7,7310	13,76252	4,35209	-2,11412	17,57612	1,776	9	,109

- Kako je $p=0,004 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u SDI u ova dva posmatrana perioda.
- Kako je $p=0,004 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Izvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Uvozu ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,907 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u Deviznom kursu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u BDP rastu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,109 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95 te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u trgovinskoj otvorenosti u ova dva posmatrana perioda

Crna Gora

Paired Samples Test

		Paired Differences			95% Confidence Interval of the Difference				
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Lower	Upper	t	df	p
Pair 1	CG_PRE_SDI - CG_POSLE_SDI	-2,749	15,280	4,831	-13,679	8,18172	-,569	9	,583
Pair 2	CG_PRE_IZVOZ - CG_POSLE_IZVOZ	-,690	6,911	2,185	-4,2542	5,63424	,316	9	,759
Pair 3	CG_PRE_UVOZ - CG_POSLE_UVOZ	-1,330	15,274	4,830	-9,5964	12,25642	,275	9	,789
Pair 4	CG_PRE_DEV_KURS - CG_POSLE_DEV_KURS	64,55	16,109	5,094	53,0258	76,07412	12,671	9	,000
Pair 5	CG_PRE_BDP_RAST - CG_POSLE_BDP_RAST	2,410	3,316	1,048	-,03717	4,78283	2,298	9	,047
Pair 6	CG_PRE_TRGOV - CG_POSLE_TRGOV	-,619	14,017	4,432	-10,646	9,40841	-,140	9	,892

- Kako je $p=0,583 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u SDI u ova dva posmatrana perioda.
- Kako je $p=0,759 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u Izvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,789 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u Uvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 95% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Deviznom kursu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,047 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u BDP rastu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,892 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95 te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u trgovinskoj otvorenosti u ova dva posmatrana perioda

S. Makedonija

Paired Samples Test

		Paired Differences			95% Confidence Interval of the Difference		t	df	p
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower	Upper			
Pair 1	MAK_PRE_SDI - MAK_POSLE_SDI	-2,26900	3,03008	,95820	,10141	4,43659	2,368	9	,042
Pair 2	MAK_PRE_IZVOZ - MAK_POSLE_IZVOZ	-13,08100	5,77547	1,82637	-17,212	-8,94947	-7,162	9	,000
Pair 3	MAK_PRE_UVOZ - MAK_POSLE_UVOZ	-13,25000	6,40565	2,02565	-17,832	-8,66767	-6,541	9	,000
Pair 4	MAK_PRE_DEV_KU RS - MAK_POSLE_DEV_K URS	-29,71760	5,01282	1,58519	-33,303	-26,1316	-18,74	9	,000
Pair 5	MAK_PRE_BDP_RAS T - MAK_POSLE_BDP_R AST	1,83200	2,06517	,65306	,35467	3,30933	2,805	9	,021
Pair 6	MAK_PRE_TRG_OTV - MAK_POSLE_TRG_O TV	-27,67600	8,50259	2,68875	-33,758	-21,593	-10,29	9	,000

- Kako je $p=0,042 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u SDI u ova dva posmatrana perioda.
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Izvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Uvozu ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške od 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Deviznom kursu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,021 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u BDP rastu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u trgovinskoj otvorenosti u ova dva posmatrana perioda

Srbija

Paired Samples Test

		Paired Differences			95% Confidence Interval of the Difference				
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Lower	Upper	t	df	p
Pair 1	SRB_PRE_SDI SRB_POSLE_SDI	-2,57300	1,5327	,48468	1,47657	3,66943	5,309	9	,000
Pair 2	SRB_PRE_IZVOZ SRB_POSLE_IZVOZ	-11,56700	16,402	5,18696	-,16672	23,30072	2,230	9	,053
Pair 3	SRB_PRE_UVOZ SRB_POSLE_UVOZ	-9,04400	1,9632	,62084	-10,448	-7,63955	-14,56	9	,000
Pair 4	SRB_PRE_DEV_KURS - SRB_POSLE_DEV_KURS	-28,78600	15,756	4,98272	-40,057	-17,51431	-5,777	9	,000
Pair 5	SRB_PRE_BDP_RAST - SRB_POSLE_BDP_RAST	,59100	1,8390	,58154	-,72454	1,90654	1,016	9	,336
Pair 6	SRB_PRE_TRG_OTV SRB_POSLE_TRG_OTV	-10,95700	8,7529	2,76794	-17,218	-4,69549	-3,959	9	,003

- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u SDI u ova dva posmatrana perioda.
- Kako je $p=0,053 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u Izvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Uvozu ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške od 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Deviznom kursu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,336 > 0,05$ Ho se prihvata uz verovatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u BDP rastu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,003 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u trgovinskoj otvorenosti u ova dva posmatrana perioda

Hrvatska

Paired Samples Test

		Paired Differences		95% Confidence Interval of the Difference		t	df	p
		Mean	Std. Deviation	Lower	Upper			
Pair 1	CRO_PRE_SDI CRO_POSLE_SDI	-,81550	2,27051	,71800	-,80877 2,4397	1,136	9	,285
Pair 2	CRO_PRE_IZVOZ CRO_POSLE_IZVOZ	-,586750	5,34504	1,69025	-,9691 -2,043	-3,471	9	,007
Pair 3	CRO_PRE_UVOZ CRO_POSLE_UVOZ	-,65000	2,46284	,77882	-,1111 2,4118	,835	9	,426
Pair 4	CRO_PRE_DEV_KURS - CRO_POSLE_DEV_KURS	-,75900	,93012	,29413	-,1424 -,0936	-2,580	9	,030
Pair 5	CRO_PRE_BDP_RAST - CRO_POSLE_BDP_RAST	2,22700	2,88004	,91075	,16674 4,2872	2,445	9	,037
Pair 6	CRO_PRE_TRG_OTV CRO_POSLE_TRG_OTV	-,198850	3,37631	1,06768	-,22,30 -17,46	-18,62	9	,000

- Kako je $p=0,285 > 0,05$ Ho se prihvata uz vjerojatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u SDI u ova dva posmatrana perioda.
- Kako je $p=0,007 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Izvozu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,426 > 0,05$ Ho se prihvata uz vjerojatnoću od 95% te možemo tvrditi da ne postoje statistički značajne razlike u Uvozu ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,030 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške od 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u Deviznom kursu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,037 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u BDP rastu u ova dva posmatrana perioda
- Kako je $p=0,00 < 0,05$ Ho se odbacuje uz rizik greške 5% te možemo tvrditi da postoje statistički značajne razlike u trgovinskoj otvorenosti u ova dva posmatrana perioda

1. Model običnih najmanjih kvadrata - *Ordinary Last Squares Model (OLS)*.
2. Model fiksnih efekata - *Fixed Effects Model*.
3. Model stohastičkih efekata - *Random Effects Model*.

Kako bi se odabrao adekvatan model izvršeno je testiranje između *Fixed Effects* modela i *Random Effects* modela: *Hausman* test

NEZAVISNE PROMENLJIVE

Nezavisne promenljive u istraživanju su :

1. Strane direktne investicije
2. Izvoz
3. Devizni kurs
4. BDP rast
5. Trgovinska otvorenost

ZAVISNA PROMENLJIVA

Uvoz

POSTAVLJANJE REGRESIONOG PANEL MODELA

Pri analizi serija panel podataka najčešće se primenjuju linearni modeli u kojima se objedinjuju uporedni podaci i vremenske serije podataka.

Opšti oblik regresionog modela panel podataka se može prikazati kao:

$$y_{it} = \beta_1 i t + \sum_{k=2}^K \beta_k i t \chi_{kit} + u_{it}$$

$$i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T; k = 1, \dots, K$$

gde je:

y_{it} – vrednost zavisne promenljive za i -tu jedinicu posmatranja u periodu t ;

x_{kit} – vrednost k -te nezavisne promenljive za i -tu jedinicu posmatranja u periodu t ;

$x_{1it} = 1$, za svako i i t ;

β_{kit} – nepoznati regresioni parametri, koji su u opštem obliku modela panel podataka varijabilni po jedinicama osmatranja i vremenskim periodima tj. nisu konstantni kao u klasičnoj regresionoj analizi.

u_{it} – slučajna greška sa aritmetičkom sredinom jednakom nuli i konstantnom zajedničkom varijansom za svako i i t .

U opštem obliku linearnog regresionog modela panel podataka, varijacije u zavisnoj promenljivoj Y su objašnjene varijacijama K nezavisnih promenljivih (sistemski deo) i slučajnim varijacijama kojima se obuhvata dejstvo promena drugih promenljivih koje nisu eksplicitno uključene u model (stohastički deo modela) (Dragutinović-Mitrović, 2002). Navedeni regresioni model je postavljen na osnovu pregleda prethodne literature i

definisane Zavisne i nezavisnih promenljivih. Njihovom primenom u nastavku istraživanja pristupi će se određivanju uticaja nezavisnih varijabli kretanja priliva stranih direktnih investicija u zemljama u regionu.

Modeli panel podataka u ovom istraživanju su sledeći:

Tabela 203 OLS regresioni model

Source	SS	df	MS			
Model	9871.38555	5	1974.27711	Number of obs =	60	
Residual	2116.61454	54	39.1965656	F(5, 54) =	50.37	
				Prob > F =	0.0000	
				R-squared =	0.8234	
				Adj R-squared =	0.8071	
Total	11988.0001	59	203.186442	Root MSE =	6.2607	

Uvoz	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Sdi	.2821829	.2589045	1.09	0.281	-.2368894	.8012553
Izvoz	-.0294814	.0921507	-0.32	0.750	-.2142324	.1552696
Devkurs	-.1771456	.0375929	-4.71	0.000	-.2525149	-.1017764
BDPrast	1.424347	.4589713	3.10	0.003	.5041648	2.344529
Trgovtvoenost	.6413604	.0621469	10.32	0.000	.5167634	.7659573
_cons	-1.302904	5.165332	-0.25	0.802	-11.65877	9.052963

panel variable: ID (strongly balanced)
time variable: Godine, 1999 to 2008
delta: 1 unit

OLS regresioni model glasi:

$$Uvoz = \alpha + \beta(\text{Strane direktne investicije}_{it} - \text{Izvoz}_{it} - \text{devizni kurs}_{it} + \text{BDP rast}_{it} + \text{Trgovinska otvorenost}_{it}) + u_{it}$$

Model ima statističku značajnost ($F = 50,37$) a $\text{Prob}>\chi^2 = 0,00$. Koeficijent determinacije iznosi $R^2 = 0,8234$. Koeficijent korelacije iznosi $R = 0,9074$

Varijabla Strane direktne investicije (0,2821829) utiče pozitivno na Uvoz i varijabla nema statističku značajnost. Varijabla Izvoz (-0,0294814) utiče negativno na zavisnu varijablu i nema statističku značajnost. Varijabla Devizni kurs (-0,1771456) utiče negativno na zavisnu varijablu ali ima statističku značajnost. Varijabla BDP rast (1,424347) utiče pozitivno na zavisnu varijablu i statistički je značajna. Varijabla Trgovinska otvorenost (0,6413604) pozitivno utiče na zavisnu varijablu i statistički je značajna.

Zaključuje se da su varijacije u zavisnoj promenljivoj (Uvoz) rezultat uticaja nezavisnih promenljivih u modelu i da je 82.34% promena zavisne promenljive objašnjeno nezavisnim promenljivama.

Tabela 204 Model fiksnih efekata

```

Fixed-effects (within) regression          Number of obs   =       60
Group variable: ID                       Number of groups =        6

R-sq:  within = 0.8054                    Obs per group:  min =       10
        between = 0.0295                  avg =            10.0
        overall = 0.1325                  max =            10

corr(u_i, Xb) = -0.7059                   F(5,49)         =       40.55
                                                Prob > F        =       0.0000

```

Uvoz	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Sdi	-.0455472	.2004797	-0.23	0.821	-.4484262	.3573319
Izvoz	-.1566334	.0875779	-1.79	0.080	-.3326278	.019361
Devkurs	.4951122	.1208492	4.10	0.000	.2522566	.7379678
BDPrast	.0703768	.5014506	0.14	0.889	-.937326	1.07808
Trgotvorenost	.5573225	.0650951	8.56	0.000	.426509	.688136
_cons	-5.408055	5.216886	-1.04	0.305	-15.89178	5.075669
sigma_u	19.482808					
sigma_e	4.2344267					
rho	.95489331	(fraction of variance due to u_i)				

F test that all u_i=0: F(5, 49) = 13.81 Prob > F = 0.0000

Tabela 205 Model slučajnih efekata

```

Random-effects GLS regression           Number of obs   =       60
Group variable: ID                     Number of groups =        6

R-sq:  within = 0.6806                  Obs per group:  min =       10
      between = 0.9444                      avg =      10.0
      overall = 0.8234                      max =       10

Wald chi2(5)                           =      251.84
corr(u_i, X) = 0 (assumed)              Prob > chi2     =      0.0000
    
```

Uvoz	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
Sdi	.2821829	.2589045	1.09	0.276	-.2252606	.7896265
Izvoz	-.0294814	.0921507	-0.32	0.749	-.2100934	.1511306
Devkurs	-.1771456	.0375929	-4.71	0.000	-.2508264	-.1034649
BDPrast	1.424347	.4589713	3.10	0.002	.5247797	2.323914
Trgotvorenost	.6413604	.0621469	10.32	0.000	.5195548	.763166
_cons	-1.302904	5.165332	-0.25	0.801	-11.42677	8.82096
sigma_u	0					
sigma_e	4.2344267					
rho	0	(fraction of variance due to u_i)				

Tabela 206 Hausmanov test

. hausman fixed .

	— Coefficients —			
	(b) fixed	(B) random	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
Sdi	-.0455472	.2821829	-.3277301	.
Izvoz	-.1566334	-.0294814	-.127152	.
Devkurs	.4951122	-.1771456	.6722578	.1148534
BDPrast	.0703768	1.424347	-1.35397	.2019855
Trgotvoren~t	.5573225	.6413604	-.0840379	.0193685

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

```

chi2(5) = (b-B)' [(V_b-V_B)^(-1)] (b-B)
        =      12.33
Prob>chi2 =      0.0306
(V_b-V_B is not positive definite)
    
```

Na osnovu rezultata *Hausman* testa ($\text{prob} > \text{chi2} = 0,0306 < 0,05$) može se zaključiti da je bolje primeniti model sa fiksnim efektima u odnosu na model sa stohastičkim efektima.

Pesaran's test of cross sectional independence = -0.496, Pr = 0.6201

Average absolute value of the off-diagonal elements = 0.508

Kako je $\text{Pr} = 0,2305 > 0,05$ zaključujemo da model nema serijsku korelaciju.

Panel model posle krize

Tabela 207 Levin_Lin_Chu test

Levin-Lin-Chu unit-root test for Uvoz

Ho: Panels contain unit roots
 Ha: Panels are stationary
 AR parameter: Common
 Panel means: Included
 Time trend: Not included
 Number of panels = 6
 Number of periods = 11
 Asymptotics: N/T -> 0

ADF regressions: 1 lag
 LR variance: Bartlett kernel, 7.00 lags average (chosen by LLC)

	Statistic	p-value
Unadjusted t	-6.8687	
Adjusted t*	-4.4880	0.0000

Tabela 208 OLS regresioni model

Source	SS	df	MS	Number of obs =	66
Model	6521.75657	5	1304.35131	F(5, 60) =	56.05
Residual	1396.35833	60	23.2726388	Prob > F =	0.0000
Total	7918.1149	65	121.817152	R-squared =	0.8237
				Adj R-squared =	0.8090
				Root MSE =	4.8242

Uvoz	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
SDI	.1219173	.1443491	0.84	0.402	-.166824 .4106585
Izvoz	-.2841359	.0685083	-4.15	0.000	-.4211728 -.1470989
Devkurs	-.1356893	.0264169	-5.14	0.000	-.188531 -.0828475
BDPrast	-.9986657	.5451006	-1.83	0.072	-2.089029 .0916978
Trgotvorenost	.8525613	.0607507	14.03	0.000	.7310418 .9740808
_cons	-13.34751	4.153045	-3.21	0.002	-21.65484 -5.040185

panel variable: ID (strongly balanced)
 time variable: Godine, 2009 to 2019
 delta: 1 unit

OLS regresioni model glasi:

$$Uvoz = \alpha + \beta(\text{Strane direktne investicije}_{it} - \text{Izvoz}_{it} - \text{devizni kurs}_{it} - \text{BDP rast}_{it} + \text{Trgovinska otvorenost}_{it}) + u_{it}$$

Model ima statističku značajnost ($F = 56,05$) a $\text{Prob}>\chi^2 = 0,00$. Koeficijent determinacije iznosi $R^2 = 0,8237$. Koeficijent korelacije iznosi $R = 0,9075$

Varijabla Strane direktne investicije (0,1219173) utiče pozitivno na Uvoz i varijabla nema statističku značajnost. Varijabla Izvoz (-0,2841359) utiče negativno na zavisnu varijablu i ima statističku značajnost. Varijabla Devizni kurs (-0,1356893) utiče negativno na zavisnu varijablu ali ima statističku značajnost. Varijabla BDP rast (-0,424347) utiče negativno na zavisnu varijablu i statistički nije značajna. Varijabla Trgovinska otvorenost (0,8525613) pozitivno utiče na zavisnu varijablu i statistički je značajna.

Zaključuje se da su varijacije u zavisnoj promenljivoj (Uvoz) rezultat uticaja nezavisnih promenljivih u modelu i da je 82.37% promena zavisne promenljive objašnjeno nezavisnim promenljivama.

Tabela 209 Model fiksnih efekata

```

Fixed-effects (within) regression      Number of obs      =      66
Group variable: ID                    Number of groups   =       6

R-sq:  within = 0.7709                Obs per group: min =      11
      between = 0.4456                  avg =      11.0
      overall = 0.4899                  max =      11

corr(u_i, Xb) = 0.1605                F(5, 55)           =      37.01
                                          Prob > F           =      0.0000

```

Uvoz	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
SDI	.5230568	.1597259	3.27	0.002	.202959	.8431545
Izvoz	-.0838977	.0764076	-1.10	0.277	-.237022	.0692265
Devkurs	.0541643	.0565699	0.96	0.343	-.0592043	.167533
BDPrast	.4504176	.3038388	1.48	0.144	-.1584889	1.059324
Trgotvorenost	.3724181	.0578957	6.43	0.000	.2563924	.4884437
_cons	14.25965	3.151218	4.53	0.000	7.944467	20.57483
sigma_u	8.3708714					
sigma_e	2.2744381					
rho	.93124993	(fraction of variance due to u_i)				

F test that all u_i=0: F(5, 55) = 42.99 Prob > F = 0.0000

Tabela 210 Model slučajnih efekata

```

Random-effects GLS regression           Number of obs   =       66
Group variable: ID                     Number of groups =        6

R-sq:  within = 0.6907                 Obs per group: min =       11
      between = 0.9512                   avg =             11.0
      overall = 0.8237                   max =             11

Wald chi2(5) = 280.23
corr(u_i, X) = 0 (assumed)             Prob > chi2     = 0.0000
    
```

Uvoz	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
SDI	.1219173	.1443491	0.84	0.398	-.1610019	.4048364
Izvoz	-.2841359	.0685083	-4.15	0.000	-.4184096	-.1498621
Devkurs	-.1356893	.0264169	-5.14	0.000	-.1874655	-.083913
BDPrast	-.9986657	.5451006	-1.83	0.067	-2.067043	.0697118
Trgotvorenost	.8525613	.0607507	14.03	0.000	.7334921	.9716305
_cons	-13.34751	4.153045	-3.21	0.001	-21.48733	-5.207693
sigma_u	0					
sigma_e	2.2744381					
rho	0	(fraction of variance due to u_i)				

Tabela 211 Hausmanov test

. hausman fixed .

	— Coefficients —			
	(b) fixed	(B) random	(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
SDI	.5230568	.1219173	.4011395	.0683789
Izvoz	-.0838977	-.2841359	.2002381	.0338339
Devkurs	.0541643	-.1356893	.1898536	.050023
BDPrast	.4504176	-.9986657	1.449083	.
Trgotvoren~t	.3724181	.8525613	-.4801432	.

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

```

chi2(5) = (b-B)' [(V_b-V_B)^(-1)] (b-B)
        = 2.33
Prob>chi2 = 0.8012
(V_b-V_B is not positive definite)
    
```

Na osnovu rezultata *Hausman* testa ($\text{prob} > \text{chi2} = 0,8012 > 0,05$) može se zaključiti da je bolje primeniti model sa stohastičkim efektima u odnosu na model sa fiksnim efektima.

Breusch and Pagan Lagrangian multiplier test for random effects

$$Uvoz[ID,t] = Xb + u[ID] + e[ID,t]$$

Estimated results:

	Var	sd = sqrt(Var)
Uvoz	121.8172	11.03708
e	5.173069	2.274438
u	0	0

Test: Var(u) = 0

chibar2(01) = 0.00
Prob > chibar2 = 1.0000

Kako je $\text{prob} > \text{chibar2} = 1,00 > 0,05$ zaključujemo da prihvatamo OLS regresioni model dok Random model odbacujemo.

Serijska korelacija

Prisustvo autokorelacije se može identifikovati u onim vremenskim serijama u kojima slučajna greška koja se odnosi na jednu opservaciju postaje zavisna od slučajne greške koja se odnosi na neku drugu opservaciju. Zavisnost opservacije u određenom vremenskom periodu od opservacija u prethodnim vremenskim periodima uslovljava nastanak serijske korelacije. Gujarati (2004) ističe da inercija, greške u specifikaciji modela, uticaj prethodnog perioda i manipulacije podacima mogu biti razlozi nastanka autokorelacije. Vremenske serije koje pokazuju određene ciklične promene su sklone nastanku ovog problema jer se veoma često dešava da je aktuelno kretanje vrednosti određene promenljive uslovljeno njenim kretanjem u prošlosti.

Prisustvo serijske korelacije u modelu određujemo preko Pasaran testa:

Pasaran's test of cross sectional independence = 1.199, Pr = 0.2305

Average absolute value of the off-diagonal elements = 0.476

.

Kako je $\text{Pr} = 0,2305 > 0,05$ zaključujemo da model nema serijsku korelaciju.